7626

A History of Andhra Literature

(IN THE VIJAYANAGAR EMPIRE.)

PART I (1330 A. D.—1500 A. D.)

BY

TEKUMALLA ACHYUTA RAU,

M. A. (ENG. LIT.) L. T.

PRINTED AT RAZAN ELECTRIC PRESS, BY C. NAGARAJU, B. A.,

AND PUBLISHED BY N. RAMA RAO, B. A.,

RAJAHMUNDRY.

1933

Price ... Rs. 2—0—0
For Students .. 1—8—0

విజయనగరసామ్రాజ్యమందలి

ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము

ప్రథమభాగము (క్రీ॥ శ॥ 1380–1500)

చేకుమళ్ల అచ్యుతరావు,

—•కృతిసమర్పణము•—

హరిహర హిరణ్యగర్భాత్మకంబును, సచ్చిదానంద

మయంబును నగు దివ్యజ్యోతికి సమర్పితము.

PREFACE.

"History is the one weak spot in Indian literature. It is, in fact, non-existent." This is the verdict of the Western scholars on Indian literature. No where else is this verdict truer than in the field of the history of literature itself—Sanskrit or Vernacular.

The earliest books dealing with the history of the Sanskrit literature (including Vedic literature) were written by Max-Muller and Weber and whatever attempts there have been in writing the history of Vernacular literatures, are certainly due to the influence of Western culture. The earliest attempt to write an historical account of the Telugu literature was made by the late Rao Bahadur Kandukuri Viresalingam Pantulu whose *Kavi-jivitamulu* (Lives of the poets) are a monument of research and industry. In this book the author tried to fix the exact time of each poet and to give an estimate of the literary value of each of his works. The former was no easy task considering that, at that time, historical research, was still in its infancy in Southern India. It must, however, be admitted that the author succeeded to a remarkable extent and most of his conclusions in this respect hold true even now. The late Mr. Gurazada Sriramamurti also worked in this field but his work was of a fragmentary character. The late Mr. Vanguri Subba Rao, and Mr. Bhogarazu Narayanamurti have also written on the subject. Mr. Achyuta Rao's work aims at dealing with the entire field of Telugu literature which came into existence during the ascendency of the Vijayanagara or Karnata Empire. The present volume is only the first part of the work and relates to poets that flourished from about the middle of the 14th century to about the close of the 15th century A. D. or a period of about a century and half.

It must be stated, at the outset, that any one, who undertakes to write a history of the Telugu literature as an organic growth from its very commencement, is at a disadvantage in as much as its beginnings are lost to us. This literature, in its

extant form, is mostly a reflexion of Sanskrit literature in some of its forms and begins with the translation of the Mahabharata. This book is the high water mark of style and diction even to this day and it is impossible to believe that it is the very first book written in the language. We have a few specimens of earlier composition in old inscriptions but they are fragmentary and do not take us very far. Practically, therefore, Telugu literature begins with the Telugu version of the Mahabharata. As has been stated above, it is mostly a reflexion of Sanskrit literature. It may be divided into two broad sections—translations and adaptations. The Telugu versions of the Puranas &c are translations while the Prabandhas may be regarded as adaptations. Translation may be literal or free. The exigencies of Telugu prosody and idiom render some departure from the original form inevitable but some recent writers have not hesitated to sacrifice the Telugu idiom in their undue anxiety to conform to the form of the original works. But Telugu poets, as a rule, have tried to interpret the sentiments in the original Sanskrit works in a way which can be easily understood by the Telugu people and which is pleasing to their ear, thereby preserving the idiom of the Telugu language intact. Owing to this freedom of movement, Telugu literature possesses several characteristics of an independent original literature to such an extent that readers well versed both in Telugu and Sanskrit often enjoy the Telugu version of a book even better than the original Sanskrit version.

The Prabhandhas are more original. The themes are, no doubt, taken from Sanskrit literature and the sentiments are also largely borrowed from the same source. But a Prabhandha writer allows himself a great deal of freedom both in form and sentiment and often strikes out a path of his own. New methods and forms, if not also new sentiments, characterize a portion of the more recent literature but this is not the place to deal with that subject.

Following Mr. Viresalingam's plan, Mr. Achyutarao determines first the time at which each poet lived and then discusses the merit of each of his works. In the matter of the chronological review, he has utilized the results of recent historical research

of which he is a close student and has thus scored an advantage over the earlier writer. His examination of the literary values of books is much more elaborate. He often refers to the original Sanskrit texts and attempts to show to what extent the Telugu poets deviated from the originals and with what effect.

The book begins with Nachana Soma the author of *Uttaraharivamsamu*, who lived about the commencement of the Vijayanagara period. After fixing its time, the book enters into a detailed examination of the poem comparing and contrasting it with Errapragada's *Harivamsam* and ends by entering a decision in favour of the popular opinion that Nachana Soma is the greater of the two poets. The controversy about the relative merits of *Harivamsamu* and *Uttaraharivamsamu*, is a pretty old one. It seems to have been started by the author of the *Sabdaratnakara* who had nothing but praise for the Nachana Soma's book. He was supported by his contemporary Chinnaya Suri and Viresalingam recorded a lengthy and enthusiastic defence of their views. Mr. Achyutarao refers to some recent attempts made to controvert that opinion but dismisses them as untenable. This unduly lengthy controversy loses much of its force if one bears in mind, as Mr. Acyhutarao no doubt does, that *Harivamsamu* is a Purana while *Uttaraharivamsamu* is a Prabandha. Errapragada translated a Purana as he found it. Nachana Soma picked out a few incidents from this story and wove a Prabandha around them.

A controversy not less keen, has been developed round the authorship of the book *Kridabhiramamu*. The reputed author of this poem is Vinukonda Vallabhamatya a treasurer in the service of Hari Hara II but several scholars have, by reason of the diction, style and sentiments, treated the poem as a work of the great poet Srinadha who was a contemporary of Vallabha. Their opinion is controverted by some others of whom Mr Achyutarao is one. The presence in this poem of features characteristic of Srinadha's poetry is admitted by these scholars and some are willing to admit that the poem may have been touched up by that poet here and there.

Mr. Achyutarao has nothing but praise for Duggana's

standard of Milton's Paradise Lost and Dante's Divina Comedia. He narrates the story of the book and shows, in detail, how the author has suited his style to the occasion, even improving upon the original.

In *Sringarasakuntalamu* of Pillalamarri Pina Virabhadra and *Prabodhachandrodayamu* of the twin poets Nandi Mallayya and Ghanta Singayya, we have prabandha Versions of two well-known Sanskrit dramas. Telugu literature now possesses several dramas — mostly translations from Sanskrit — but prior to what may perhaps be denominated the British period, there were none such. It is true that there are a number of short dramatic pieces preserved in the Tanjore palace library, some of them being composed by the Naik kings themselves but they are of the class of small English operas and do not aspire to the rank of literature. Literary dramas found no favour with the old Telugu poets and so, the latter, adopted the prabandha style when they wanted to translate Sanskrit dramas. A drama is well understood when acted on the stage but it requires keen imagination and close attention to follow it when merely read or read out.

The last book noticed in this volume is Manumanchibhatta's treatise on horses. An Englishman writing on such a subject would have chosen prose for that purpose but prose found no favour with the old Telugu writers even in the case of such matter ot fact subjects as horses.

Telugu literature during this Vijayanagara period is a sumptuous literary feast. The substantial portion of it comes in view during the time of the Poet—King Krishnadevaraya and his successors. The portion dealt with in the present volume may be regarded as the first course of the feast and Mr. Achyutarao has shown how savoury it is. He has spent much time and thought over the preparation of the book and has made a valuable addition to Telugu literature. Let us hope that he will spread out the full feast before us erelong.

Muktiswaram,
10—7—1922.

JAYANTI RAMAYYA PANTULU,
B.A., B.L.

అవతారిక.

"వాగర్థావివసంపృక్తౌ, వాగర్థప్రతిపత్తయే
జగతఃపితరౌ వందే, పార్వతీ పరమేశ్వరౌ *

ఆంధ్రగ్రంథముల పరిచయము నాకుఁ జిన్నతనములోఁ గలుగుఁట కవకాశము లేకపోయెను. పాఠశాలలలోఁ జదువుకొనుకాలమున సంస్కృత గ్రంథములు జదువుటయు, ఆంగ్లేయభాషామృతమును గ్రోలుటయు, ఉన్నతపరీక్షలయందు త్తీర్ణుఁడనై బహుమతుల నడయుటయు నిత్యాది విద్యార్థి విహారవ్యాసంగములయందు కాలము గడచెను. నా బాల్యదశయందు నా యుపాధ్యాయులందఱు నాంగ్లేయభాషార్ణవమును మథించుటయందె నన్ను ప్రోత్సహించుచుండిరి. కావునఁ బసితనమునందే ఆంగ్లేయమహాకవుల ప్రశస్తకావ్యరత్నములను గంఠమం దిడికొని, యాంగ్లభాషాభూషితుఁడనై విఱ్ఱవీగితిని. ఆంధ్రవాణియొక్క మృదుమధురవాక్కులు నాచెవుల సోకనీయలేదు.

ఇట్లు వింశతి వత్సరములు గతించినఁ బిదప నుద్యోగాన్వేషణమున నాంధ్రభాషామతల్లికిఁ బుట్టినిల్లయిన రాజమహేంద్రవరమునకు వచ్చితిని. అచ్చట నుపాధ్యాయవృత్తియందుఁ బ్రవేశించి యుండుతఱి నొకానొక సాయంతంబున నస్మన్మిత్రులలో నొకరొక యాంధ్రగ్రంథమును మధుర కంఠమున జదువుచుండ యాదృచ్ఛికముగవినగల్గితిని. తద్గ్రంథమందలి కథాకల్పనమును, కవితామాధుర్యమును పదసంధానమును, వీనులకు విందొనరించినవి. అట్లే యేకాగ్రచిత్తమునఁ గొంత

* చరాచర ప్రపంచముల కరణభరణహరణ దక్షులగు శ్రీపార్వతీ పరమేశ్వరులను, తద్భక్తాగ్రేసరుఁడగు మహాకవి కాళిదాసును నాయీశ్లోకాపహరణమును క్షమింతురుగాక!

సేపువిని తద్గ్రంథనామ మడిగితిని. అయ్యది పింగళిసూరనార్యునిచే విరచితమైన "ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్న" మని చెప్పఁ దెలిసికొంటిని. అంత నెఱఁగొంది యిట్టి యద్భుతగ్రంథము లాంధ్రవాఙ్మయమున గూడ నున్నవా! యను సందేహమిళితమగు సంతసమున నాటనుండి యాంధ్రగ్రంథపఠనముఁగూడ జేయ నుద్దేశించికొంటిని.

అటుతర్వాత రాజమహేంద్రవరము వీడి పల్లెటిగ్రామములఁగో పరిభ్రమణము జేయవలసిన యుద్యోగము లభింప దివారాత్రములు గ్రంథపఠనమును, కావ్యగోష్ఠియును నేసలుపుచుంటిని. ఆకాలమునఁ గేవల సంస్కృతాంగ్లేయగ్రంథములే గాక నాంధ్రగ్రంథములఁ గూడ పఠించుచు, నూతనవిద్యాభ్యాసి పగిది బ్రహ్మశ్రీ గుంటూరి వీరభద్రశాస్త్రులు గారను * నొక గురువరుని పాదపద్మములసేవించి

---

* బ్రహ్మశ్రీ గుంటూరి వీరభద్రశాస్త్రులు గారు ప్రస్తుతము పశ్చిమగోదావరిజిల్లాయందలి భీమవరము తాలూకాలోనున్న మోగల్లు గ్రామనివాసులు. వీరు వైదిక వెలనాటిశాఖవారు. వీరు తండ్రివంకను, తల్లివంకను గొప్ప పండితకుటుంబములో జేరినవారు. ఆంధ్రగీర్వాణసాహిత్యము వీరియింట నివాసమేర్పరచికొనినదని జెప్పిన నతిశయోక్తి కాదు. వీరి మేనమామగారగు దేవరకొండ గిరీశ్వరశాస్త్రులుగారు (తణుకు తాలూకా పైడిపఱ్ఱుగ్రామము) ఆంధ్రనిఘంటు కర్తలగు సి. పి. బ్రౌనుదొరగారి గురువులనియు వారి సహాయమున ముఖ్యముగా నాదొరగారు నిఘంటువును రచించిరనియు అనేకసారులు శ్రీవీరభద్రశాస్త్రులుగారు నాతో జెప్పుచుండిరి. శ్రీవీరభద్రశాస్త్రులుగారికి ఆంధ్రగీర్వాణసాహిత్యములయందు అపారమైన శక్తియుండినట్లు రాజమహేంద్రవర ప్రాంతములనున్న కవులును, పండితులును యెఱిగినవిషయమే. ప్రౌఢసమాసభూయిష్ఠములగు గ్రంథములను జదివి భేదించుటయందాయనకధిక ప్రీతి ఆముక్తమాల్యదగ్రంథము నామూలాగ్రముగ గ్రుక్కవిడువక యించుకయు తడవుకొనక ఒప్పగింపగల సమర్థులు. వీరియందొక యత్యద్భుతమైన శక్తివిశేషముండినది. ఆంధ్రమందుగాని సంస్కృతమందుగాని యేయొకమాట యెవరడిగినను నప్పుడడిగినను విద్యుచ్ఛక్తి వేగమున అనేకగ్రంథములనుంచి ఆమాట వాడుకచేయబడిన పద్యములను శ్లోకములను యేకధారగా ఒప్పగించుటయే. ఈశక్తి శ్రోతలను అత్యావేశపూరితులుగా చేయుచు వచ్చుచుండినది. వీరు చాలకాలమువరకు చేమకూర వెంకటకవి

"ముక్కుతిమ్మన పారిజాతాపహరణము, పెద్దన మనుచరిత్రము, ఇత్యాది గ్రంథములను సాంగోపాంగముగ నేర్చికొంటిని. ఏపని యందైనను చిత్తైకాగ్రత గలిగియుంట మొదటినుండియును నాకు సహజగుణము కానఁ గొన్నివత్సరంబులవఱకు నాంధ్రగ్రంథములఁ జదువుటయు, ఆయా కవీశ్వరుల కాలనిర్ణయాధులగురించి విచారించుటయు మున్నగు నాంధ్రవాఙ్మయసేవాదీక్షాకృత్యములయందే కాలము గడపితిని. పండితులను, పామరులను, అధికజ్ఞులను, అల్పజ్ఞులను, విసువులేక ఆంధ్రకవీంద్రుల కవితావిషయంబులఁ గూర్చి ప్రశ్నించుచుంటిని.

ఆంధ్రవాఙ్మయాన్వేషణ పరాయణుఁడనై యుండునాకుఁ గ్రమక్రమంబుగఁ గొన్ని విషయములుద్యోతకమయ్యెను.

ఆంధ్రపండితులను యనిపించుకొనిన వారును సామాన్యులవలెనే ఆంధ్రకవీశ్వరులను గుఱించి చాలవఱకు నిశ్చితాభిప్రాయములు గలిఁగియుండలేదనియు, ప్రతివారును సామాన్యముగ గతానుగతికముగ, కొన్ని ముడిమాటలను మాత్రమేజెప్పికొని సంతసించుచున్నారనియు, నాకుఁ దెలియవచ్చినది. ఆంగ్లేయభాషలో మేటికవీశ్వరులైన షేక్స్పియరు, మిల్టను, పోపు, వర్డ్సువర్తు మున్నగుకవిపుంగవుల కావ్యమార్గములు లోకములో సువ్యక్తముగా విశదీకరింపఁబడినవి. వీరిలో నెవరినైనను మరి యొకరితో సరిపోల్చి పొరబడుట కవకాశములేదు. అట్టి నిశ్చితపరిస్ఫుటాభిప్రాయములు మనయాంధ్రకవీశ్వరుల గుఱించి సామాన్యముగ మనపండితుల యందైనను లేవని నే గనుగొంటిని.

రచించిన విజయవిలాసమునకు ప్రత్యేక వ్యాఖ్యానాన్ని యుద్దేశించిరి. కాని అది యేకొంచెమో జరిగినను పూర్తి కాలేదని నాకు తెలిసినది. వీరు యెనుబది సంవత్సరములు జీవించి (17—11—1926 అక్షయ సం॥ కార్తికశుద్ధత్రయోదశి) నాడు వారి సోదరులగు బ్రహ్మశ్రీ వెంకటశాస్త్రులుగారి గృహమందు విజయవాడలో పరమపదించిరి వారిమరణముతో నిశితమైన ఆంధ్రగీర్వాణపాండిత్యము అంతమయ్యెనని చెప్పవచ్చును.

ప్రతివారును యే మహాకవిని గణించి ప్రసంగించినను తెలిసి నట్లు తలయూపుచు 'ఆహా! యేమి కవిత్వమండి! రసము చిప్పిలుచూ యుండును ప్రతిపద్యమునందును రసము కారుచునేయుండును!" అని యద్భుతకౌతుకముల నభినయింతురు. గాని యేవిషయమునందా కవి వరుడు గొప్పవాఁడో దేనియందు ప్రత్యేకముగ విశిష్టుఁడో, ఆయన కావ్యరీతి యెట్టిదియో, యిత్యాది విషయములలో గొంతమంది బండి తులుగూడ నజ్ఞానాంధకారమున మునిగియున్నారని తెలిసికొంటిని.

ఆంగ్లేయ వాఙ్మయనికషోపలకషణానిశితుడనై యున్న నాకుఁ ఆంధ్రకవీంద్రుల కావ్యమర్మముల నెఱుంగవలయునను జిజ్ఞాసపొడమినది. కాని సరియగు నాంధ్రవిమర్శన గ్రంథములు లేని హేతువున నాయభీ ష్టము నెరవేరు తెఱువు గానంబడలేదు. గురుజాడ శ్రీరామమూర్తి గారును, కందుకూరి వీరేశలింగము గారును ఆంధ్రకవుల దేశకాల నిర్ణయమునకు వారి యనూన పరిశ్రమనంతయు ధారవోసిరి. కాని యాకవుల కవితారీతులు, భావభావనాశక్తులు, నిమ్నోన్నతావస్థలు, కథాసంధాన చిత్రకరణములు, ఇత్యాది కావ్యహృదయ పరిస్పందన ముల స్పృశింపక యట్టెవిడిచిపెట్టిరి. ఇట్టి స్థితిలో నాంధ్రకవుల శక్తి విశేషములను విచారించుట కవకాశమేది?

కావున సాధ్యమైనంత వఱకును నేఁ జదువుచు వచ్చిన యాంధ్ర కవుల కవితాసారమును నూతనముగా గనిపెట్టుచు, వారి వారికిఁబర స్పరముగల సామ్యభేదముల నిరూపించుకొనుచు, వారివారి వ్యక్తిగత లక్షణ లక్ష్యవిశేషముల నరయుచు—యిట్లు ముఖ్యములైన యాంధ్రి గ్రంథములఁజదువ నారంభించితిని.

ఈ సమయమున నాయదృష్టవశమున నొక గొప్పసారస్వతసంస్థ మన యాంధ్రిదేశమునం దుదయించినది. బ్రహ్మశ్రీ జయంతి రామయ్య పంతులుగారిచే నెలకొల్పబడిన "ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు" ఆంధ్రదేశము

నంతయును దీర్ఘనిద్రనుండి మేల్కొలిపినది. ఆంధ్రుల జాతీయవ్యక్తికి పరిస్ఫుటమగు కేంద్రస్థానమై, యాంధ్రవీర్యముగల మహామహులందరు సోదరభావముతో నేకత్రచేరి దేశభాషావిచారణచేయుటకుఁ దావలమైనది. జయంతి రామయ్యపంతులుగారు నిక్కముగ నాంధ్రోద్యమపితామహులనిచెప్పవచ్చును. నేను ప్రథమమునుండియును తత్పరిషత్సాంవత్సరికసభలకు వ్యయప్రయాసములు సరకుసేయక తప్పక పోవుచుంటిని. ఇట్లుండఁ క్రీ. శ. 1915 సం॥ పరిషత్సభ బళ్లారిలో జరుగనై యుండెను. ఆసభలోఁ జదువుట కొక వ్యాసమును వ్రాయుఁడని కార్యదర్శులు నన్ను గోరిరి. ఆసభకు శ్రీకృష్ణదేవరాయులసంతతివారైన ఆనగొందిప్రభువగు శ్రీరంగదేవరాయలువారు అగ్రాసనాధిపతిగానుండ నియమితులైరి. అట్టిస్థలమున, అట్టిసమయమున "విజయనగరరాజ్యకాలమందలి యాంధ్రవాఙ్మయమును" గుఱించి వ్యాసమును జదివిన సందర్భోచితముగా నుండునని నాకు యాదృచ్ఛికముగాఁదోచినది. ఉద్దేశముకలిగిన వెంటనే శ్రోతుపాఁతులఁజూడక, యలవికొలదుల నరయక, పనిఁజేయఁ బ్రారంభించితిని. దిగినకొలదియును లోఁతెక్కువగుచు వచ్చినది. కాని నాపట్టుదలను మాత్రము విడువలేదు.

గ్రంథవిషయముల గుఱించి యాలోచించినకొలదియు, తత్సామగ్రిని గుఱించి పరిశీలించిన కొలదియు, నానిస్సహాయతపస్ఫుటముగ నేర్పడెను. ఆసామ్రాజ్యమందలి ప్రథమదశయందుద్భవిల్లినగ్రంథములు, యీ కాలమున ముద్రితములైనను వానికిఁ టీకలుగాని మరియేవిధములైన విమర్శనములుగాని యెవరును వ్రాసియుండ లేదు. నాచనసోమనాధుని యుత్తరహరివంశము, జక్కన విక్రమార్కచరిత్రము, ఇత్యాదిముఖ్య ఆంధ్రగ్రంథములను నేనేమొట్టమొదట విమర్శనచేయవలసిన వాడనైతిని. కావున నాచేయుపనిద్విగుణితమైనది.

కథాభాగముఁగూడ ప్రతిగ్రంథమునకును నేను ప్రత్యేకముగా వ్రాసి కొనవలసివచ్చినది.

ఈగ్రంథవిమర్శనములవిషయమై యింకొక సంగతిచెప్పవలసి యున్నది. గ్రంథకర్తలదేశకాలనిర్ణయాదుల గుఱించి, వీరేశలింగము గారు, శ్రీరామమూర్తిగారు మున్నగువారు విపులముగ వ్రాసియె యున్నారు. కావుననేనీవిషయముల గుఱించి యంతగాజర్చించుట పెట్టుకొనలేదు. సామాన్యముగ స్థిరపడిన చరిత్రాంశముల నట్లేగైకొం టిని. ఎచ్చటనైనను భిన్నాభిప్రాయముఁజూపవలసి వచ్చినయెడల మాత్రము కొంతచర్చసలిపి, చరిత్రకారులగ్రంథములనుండి తక్కిన చారిత్రకవిషయములను గ్రహించి వానికి సహాయముగా నేను విమ ర్శించుచున్న గ్రంథములయందలి చరిత్రాంశములను విశేషముగా వెతికి వెలిబుచ్చితిని. కావున నేను విశేషముగా జేసినకృషి వాఙ్మయ విమర్శనమే. శ్రీకృష్ణదేవరాయల వంశము, తెలుగువంశమని నిర్ణయిం చిన చరిత్రాంశములను వరాహపురాణము నుండి యెత్తిచూపితినని సంతసిల్లుచున్నాను.

ఏతద్గ్రంథమును వ్రాయుటలో నాముఖ్యోద్దేశము కవికావ్య హృదయమర్మములను ద్యోతకపఱచుటయెయని మొట్టమొదటనే జెప్పితినిగదా. తదనుగుణ్యముగ కథానిరూపణము, శైలీనిర్ణయము, శీలప్రతిష్ఠాపనము, రసపోషణసంవిధానము, భావభావనాశక్త్యాది విమ ర్శనము మున్నగు వాఙ్మయవిషయికచర్చయంతయు నాశక్తికొలది నేను స్వయముగా జేయవలసివచ్చినది. ముఖ్యముగాబ్రతికవినిగుఱించి యు పైవిషయములను విపులముగా సూక్ష్మదృష్టితో నిరూపించితిని. ఆపనియెంతవఱకు తృప్తికరముగానిర్వహింపబడినదో ఆంధ్రలోకము నిర్ణయించునుగాక!

ఇట్లు కొంతకాలము గడచినతరువాత నాభాగ్యవశమున రాజ

కీయోద్యోగసాహచర్యమున సుప్రసిద్ధులును, బహుళగ్రంథద్ర ష్టలును, వాఙ్మయవిమర్శకాగ్రేసరులునగు బ్రహ్మశ్రీ మానవల్లి రామ కృష్ణకవిగారి సహవాసమునుఁ అనవరత గ్రంథగోష్ఠియును నాకులభిం చెను. ఆమహామహుని నానారూపవిజ్ఞాన సరోవరమునుండి, యనే కులు వారివారికిఁగావలసిన విజ్ఞానాంబువులను గైకొనిపోవుచుండిరి. నేనును నాకు కావలసినంతమట్టుకాంధ్రవాఙ్మయ విషయములలో వారి సహాయముబుచ్చికొంటిని. ప్రస్తుతము శ్రీరామకృష్ణకవిగారు ఆంధ్రవాఙ్మయపరిశ్రమయెడల దూష్ణీంభావమును వహించుట ఆంధ్రు లదురదృష్టమని చెప్పకతీరదు

ఆంధ్రవాఙ్మయమందలి యేకాలపుస్థితియైనను పరిశీలింపదలచి నచో ఆనాటియాంధ్రగ్రంథములనే పరికించినయెడల సమగ్రమగు దృశ్యము మనకు గోచరింపదు. ఆంధ్రగ్రంథములతోబాటు ఆకాలపుసం స్కృతగ్రంథములను కర్ణాటగ్రంథములను, కొంతవరకు అఱవగ్రంథ ములగుఱించి విచారణచేయకయే ఆనాటియాంధ్రవాఙ్మయస్థితి యొక్క సంపూర్ణాకృతిని నిర్ణయింపలేము.

ముఖ్యముగా విజయనగరరాజ్యమందలి యాంధ్రవాఙ్మయ విషయము వ్రాయదలచినచో యీభాషాత్రయవాఙ్మయ వివరణ మత్యావసరము. ఏలయన విజయనగరపు రాజులు హిందూ మతమును, హిందూకళలను, తురకలబారినుండి విడిపించి, పున రుద్ధరించి దక్షిణహిందూదేశమునంతయు నేకఛత్రాధిపత్యమునకుఁ దెచ్చిరి. కాన వారు దక్షిణహిందూదేశమందలి ముఖ్యభాషలైన సంస్కృతము, ఆంధ్రము, కన్నడము, అరవము యీనాలుగు వాఙ్మయములకు నపారమైన ప్రోత్సాహము నొసఁగుచువచ్చిరి. కావున నక్రమమైన వాఙ్మయ చిత్రపటమును లిఖించుటకు ఆరాజ్యమందలి యానాటి, సంస్కృత కర్ణాట ద్రావిడ వాఙ్మయము

గురించి కొన్ని ముఖ్యాంశముల ననుబంధరూపముగ జేర్పవలసివచ్చినది. ఈయనుబంధము లందలి చరిత్రములు సమగ్రములుగావు నిర్దుష్టములు గావు. ఇవి మాదిరికి మాత్రమే చేర్చబడినవి. తప్పులున్నను నుండ వచ్చును. సంస్కృత వాఙ్మయమును కర్ణాటక వాఙ్మయమును గుఱిం చియు రచించుటలో నాకు బంగళూరు నివాసియగు బ్రహ్మశ్రీ ఎస్. శ్రీకంఠశాస్త్రులు ఎమ్. ఏ. గారు చాల సాయమొనర్చిరి. వారి కెంతయు గృతజ్ఞుఁడను.

మరియొక విశేషమును మాత్రము సూచించి యీ యవతారి కను ముగించెద. ఈ గ్రంథమునందు విమర్శింపబడిన కవులలో వారి వారికి సమకాలికులును గ్రంథనిర్మాణమున సాదృశ్య, సాధర్మ్యములను బొందిన యితరాంధ్రకవులతోఁ జాలవరకు సరిపోల్చి తారతమ్యములు నిరూపింపఁ బ్రయత్నించితిని. నాచనసోముని నెఱ్ఱాప్రెగ్గడతోను, జక్కన ననంతామాత్యునితోను నారాయణకవిని వెంకటనాధునితోను, ఇట్లే యితర కవులను గూడ వారివారి సదృశులతో సరిపోల్చి సామ్యభేద ములను గుర్తించితిని.

ఈ గ్రంథమందు నే వ్రాసిచ్చిన యభిప్రాయములు సరియైనవని గాని, సమగ్రమైనవనిగాని, నే నెంతమాత్రమునవోహమును బొందుట లేదు. ఈ యభిప్రాయములు కాలక్రమమున మారిపోవచ్చును. భావి పరిశోధనలవలన నూతనవిషయములు చేకూరినయెడల వెనుకటియభి ప్రాయములు మారుచునేయుండును. కాని మనకవులను గుఱించియు, వారికృతులను గురించియు, తెలిసికొనుట కాంధ్రులమగు మన మెంత పరిశ్రమ చేయవలయునో తద్విషయమును ఏతద్గ్రంథపూర్వకముగనేఁ జూపింపగలిగినయెడల నాశ్రమయంతయు సఫలమైనదని నమ్ము చున్నాను.

ఈనాగ్రంథము సక్రమమైన వాఙ్మయచరిత్రమని చెప్పుటకు వీలులేదని నాకే తెలియును. ఇయ్యదిముఖ్యముగా నాకాలమందలి మహాకవుల కవిజీవితములును వారి కావ్యవిమర్శనములును యిత్యాదులను చూపించుచున్నది. ఇట్టి గ్రంథములు మన యాంధ్రదేశమందలి యితరకాలములకును యితరరాజ్యములకును సంబంధించినంతవఱకు సంపూర్ణముగా రచించినగాని, సరియైన ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము క్రోడీకరించి వ్రాయుట కవకాశముండదు. కావున నాయీగ్రంథము భావికాలమున వ్రాయవలసివచ్చెడు ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రమునకు నొక మూలగ్రంథము (Source Book) అనియే యాలోచింపఁదగినది.

ఆరోగ్యము లేకపోయినను, భగనంతు డాయుర్దాయము నింకను నిచ్చునెడల విజయనగరరాజ్య చరమభాగమందలి యాంధ్రవాఙ్మయమును గూడ పూర్తిగ రచించెదను. ఈభాగమందు కృష్ణదేవరాయలు, అల్లసాని పెద్దన్న, ముక్కు తిమ్మన్న, పింగళి సూరన్న, రామరాజ భూషణుడు మున్నగు సుప్రసిద్ధాంధ్ర కవివతంసములు రచించిన మేటి గ్రంథముల విపుల విమర్శన లుండును. ఆ గ్రంథాంతమందు దీనివలెనే యాకాలమందలి గీర్వాణ, కర్ణాట, ద్రావిడ, వాఙ్మయముల చరిత్రములుగూడ యనుబంధింపఁ బడును.

ఈ గ్రంథమందలి యధ్యాయములు చాలవఱకు "ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికలోను" "భారతి" లోను అప్పుడప్పుడు ప్రకటింపఁబడినవి. ఆ పత్రికా సంపాదకులు నా వ్యాసములకిచ్చిన యాదరణమును నే మరువజాలను. వారికి నే నెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను.

నేఁ గోరిన వెంటనే నాయీ గ్రంథమునకుఁ బీఠిక వ్రాయుట కంగీకరించి వార్థక్యమును శరీరాస్వస్థతను పాటించక విపులమగు పీఠిక రచించి నా యుద్యమమునుఁ బ్రోత్సహించిన బ్రహ్మశ్రీ జయంతి

రామయ్యపంతులు బి. యె. బి. ఎల్ గారికి వందనశతము లర్పించు చున్నాను. వారు చిన్నతనమునుండియు నాంధ్రవాఙ్మయాభ్యాసకులయి యాంధ్రమున సలక్షణమైన కవిత్వము చెప్పఁగలిగి భవభూతి 'ఉత్తర రామచరిత్రమును' "అమరుకుని కావ్యమును" భోజుని "చంపూ రామాయణమును" పద్యరూపమునఁ దెనిగించి కవి యశస్సును బొందినవారు ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తునకు ప్రథమమునుండియు శ్రీనగల్లు. మనదేశ చరిత్ర పరిశోధనలో బితామహులు. అట్టి గీర్వాణాంధ్రభాషావిశారదులును, సుప్రసిద్ధ చారిత్రక పరిశోధకులును నగు శ్రీరామయ్యపంతులు గారి యామోదమును బడసినందుకు నేనెంతయు ధన్యుఁడను.

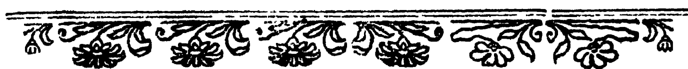
రాజమహేంద్రవరము.
12-7-1933.

మల్లంపల్లి అచ్యుతరావు.
ఎమ్. ఎ. ఎల్. టి.

విషయ సూచిక.

విజయనగరసామ్రాజ్యమందలి

ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము.

మొదటి అధ్యాయము.

విజయనగరరాజ్యోత్పత్తి

పండ్రెండవ శతాబ్దాంతమందు మహమ్మదీయులుఢిల్లీసింహాసనము నాక్రమించుకొని పదుమూఁడవ శతాబ్దమున నుత్తరహిందూస్థానమందలి హిందూరాష్ట్రములను గ్రమక్రమముగఁ దమవశముఁ జేసికొనిరి. దక్షిణహిందూదేశమందలి రాజ్యములు హిందూరాజుల పరిపాలనలోనే యుండి పరదేశీయులవలన భయము బొందకుండినవి. ఇట్లుండ క్రీ. శ. 129౦ సంవత్సరమున నానాటి ఢిల్లీసుల్తానగు జలాలుద్దీన్ ఖిల్ జీ యనువానితమ్మునికుమారుఁడగు అల్లాయుద్దీ ననుమహావీరుఁడు దక్షిణమున నున్న హిందూరాజ్యముల జయింపనుత్కట్టి యనల్పమైన సేనతో దాడి వెడలెను.

ఆకాలమందు దక్షిణహిందూస్థానమున విఖ్యాతయశులును స్వతంత్ర పరిపాలనదక్షులును నగుహిందూరాజులు పరదేశీయులబాధ నెఱుఁగనివారై నిర్భయముగా రాజ్యము చేయుచుండిరి. దేవగిరియందు యాదవశూరుఁడగు రామదేవుఁడు పరిపాలించుచుండెను. ఓరుగంటి యందు కాకతీయవంశజుఁడగు వీరప్రతాపరుద్రుఁడు రుద్రమాంబోతె

వెలుంగుచుండెను. ద్వారసముద్రంబున భల్లాణరాజులు ప్రబలియుండిరి, ఆనెగొంది యను చిన్నసంస్థానంబున ప్రతాపరాయఁడు ప్రఖ్యాతముగఁ బ్రభుత్వముఁ జేయుచుండెను. ఇంక మతి దక్షిణమున చోళపాండ్య దేశాధీశులు సనాతనహిందూగరిమమునఁ బెంపొంది యుండిరి.

ఇట్లు హిందూరాజులు తమతమవ్యాపారములు చక్కఁగఁ జూచుకొనుచున్నను బరస్పరమత్సరగ్రస్తులై యైకమత్యములేక తమలోఁ దాము వైరములు పెంచుకొని తఱచు కలహించుచుండిరి. ఈయంతఃకలహముల మూలముననేగదా మన భరతవర్షము నాఁటనుండియు బర దేశీయుల యధీనమయ్యెను.

అల్లాయుద్దీను తనసైన్యముతో దేవగిరిఁజేరి కుతంత్రములచే రామదేవుని జయించెను. తక్కిన హిందూరాజ్యముల నెదుర్కొనుటకుఁ దగినంత బలములేదని యోజించి యంతటితో ఢిల్లీకిఁ దిరిగిపోయెను. కాని దక్షిణదేశమును స్వాధీనముచేసికొనెడు కోరికమాత్రము తగ్గలేదు. తర్వాతఁ బెదతండ్రినిఁజంపి ఢిల్లీసింహాసన మెక్కిన కొలఁదికాలములోనే మలికాఫర్ అనుసైన్యాధిపతిని గొప్ప సైన్యముతో దక్షిణహిందూ రాజ్యములపైఁ బంపెను. ఈయోధుఁడు క్రీ. శ. 1303 లో ఓరుగంటి రాజ్యముమీఁదికి దండెత్తి పరాభూతుఁ డాయెను. క్రీ. శ. 1306 లో దేవగిరిపైఁ బోయి జయము నొందెను. క్రీ. శ. 1309 లోఁ దిరిగి ఓరుగంటి మీఁదికి దాడివెడలి యారాజ్యమును లోపఱచుకొనెను క్రీ. శ. 1310 లో భల్లాణరాజుల సంతమందించి దక్షిణదిగ్విజయముఁ బూర్తిచేసెను.

తరువాతఁ గొన్ని సంవత్సరములవఱకు ఢిల్లీ రాజ్యములోఁ దఱచు మార్పులు కలుగుచుండుటచేతను సమర్థులు లేనిహేతువునను మహమ్మదీయులవలన దక్షిణమున నుపద్రవము లంతగా లేకపోయెను బినంటె నను దమలోఁదాము సఖ్యపడి యేకముఖముగా శాత్రవుల

నెదుర్కొనుటకుఁ దగినయేర్పాటులను దక్షిణ హిందూరాజులు చేసి కొనుటలేదు. ఏదియెట్లయినను మహమ్మదీయులవలన బాధతమకుఁ దప్పక కలుగుచుండు నను చింత మనస్సున గాఢముగా నాటినది. ఐక్య సంధానమునకు ముందడు గెవరు వేయుదు రని యెదురుచూచుచుండిరి.

ఇట్లుండ ఢిల్లీసింహాసనమున కొకవిచిత్రపురుషుఁడు రాజాయెను. మహమ్మదుబిన్ తుగ్లక్, న్యాయైకధీమణి యయ్యును గాలానలునివలెఁ గోపావిష్టుఁడు. బహువిద్వాంసుఁడయ్యును రాజకార్యములయం దతిమూఢుఁడు. ఉదారస్వభావుఁ డయ్యును బ్రాణిహింసయందుఁ బరిమితిలేనివాఁడు. ఇట్టివాఁడు క్రీ. శ. 1326 సంవత్సరమున ఢిల్లీసింహాసనమెక్కి ప్రజలకు సంక్షోభము గలుగఁజేయుచుండెను. రాజ్యము దెల్లెడలను దిరుగుఁబాటులు ప్రారంభించినవి. హిందూరాజులు స్వాతంత్ర్యాభిలాష గనఁబఱుపసాగిరి. ఈసమయమున మహమ్మదుబిన్ తుగ్లక్ యొక్క మేనల్లుఁడగుబహాయుద్దీన్ అనువాఁడు తుగ్లక్‌పైఁ దిరుగఁబడి దక్షిణమునకుఁ బాఱిపోయి యానెగొందిరాజునొద్ద శరణుసొచ్చెను. తనమేనల్లుని లోఁగఁదీయుటకును స్వాతంత్ర్యము వహించిన దక్షిణహిందూరాజులను లోపఱుచుకొనుటకును క్రీ. శ. 1334 సంవత్సరమున మహమ్మద్‌బిన్ తుగ్లక్ దండెత్తి వెడలెను.

తనమేనల్లుని నొప్పగించుమని సుల్తానాజ్ఞాపింప శరణాగతత్రాణుఁడగు ఆనెగొంది సంస్థానాధీశుఁ డాబహాయుద్దీనుని భల్లాణరాజులయొద్దఁ బదిలపఱిచి తాను ఘోరయుద్ధముచేసి సమరభూమిని వీరశయనము నొందెను. ఆతనిసంస్థానమందలి యాద్దరు గొప్ప యుద్యోగస్థులను ఖైదీలుగఁ దీసికొని యచ్చట నొకతురక ప్రతినిధిని నిలిపి మహమ్మదు తుగ్లక్ మరలిపోయెను. ఈ యాఱ్ఱురుఖైదీలలో హరిహరుఁ డనెడుమంత్రియు బుక్కరాయ లనెడుకోశాధ్యక్షుఁడు నుండిరి.

ఆనెగొంది సంస్థానము తురకల ప్రభుత్వములో విశేషకాల

ముండలేదు. ఆదేశపుఁబ్రజలు మ్లేచ్ఛప్రభువుపైఁ దిరుగఁబడి యతనిని దమదేశమునుండి తఱుమఁగొట్టిరి. మహమ్మదుబిన్ తుగ్లక్ తనరాజ్యము నచ్చట స్థాపనచేయుట దుర్లభమని యోజించి ఖైదీలుగా నున్నహరిహరుని బుక్కరాయని విడుదలచేసి యానెగొందిలో సామంతరాజులుగ రాజ్యము చేయుఁడని పంపివేసెను. అన్నయగు హరిహరుఁడు రాజై తమ్ముఁడు బుక్కరాయలు మంత్రియైరాజ్యముచేయఁ బ్రారంభించిరి.

ఇట్లు స్వాతంత్ర్యముకొరకుఁ బెనగులాడి విజయ మొందిన యానెగొంది సామాన్యస్థలముగాదు ఇదియే పూర్వము రామాయణ కాలమందు మహావీరులగు వాలిసుగ్రీవులు రాజ్యముచేసిన కిష్కింధ యని తెలియవచ్చెడిని. ఈ ప్రాంతమునందు నున్న హంపీసరస్సు మన్న రామలక్ష్మణుల కాతిథ్య మొసఁగిన శబరీనివాస మగు పంపా సరోవర మని గొప్పయైతిహ్యము కలదు ఇటువంటి ప్రాచీనప్రతిష్ఠఁ గాంచిన యానెగొందిలోఁ బౌరాణికసంతతివా రగురాజులు చిరకాల మునుండి రాజ్యము చేయుచుండిరి. వారిలో నొకఁడగు విజయధ్వజుఁ డనెడురాజు క్రి. శ. పండ్రెండవశతాబ్దమునఁ దుంగభద్రానదికి దక్షిణ తీరమున విజయనగర మనెడు నొకపట్టనము గట్టి దానిని దనరాజ్యస్థానముగఁ జేసికొనెను. ఈ నూతననగర నిర్మాణమునకుఁ గారణ మీరయ నిట్లు తోఁచెడిని:—ఆనెగొంది తుంగభద్రకు నుత్తరతీరమున నుండుటచే మహమ్మదీయులబారికి నిరాటంక మైనగుఱియై యున్నది. ఆనదికి దక్షిణతీరమున గట్టినపట్టనము మ్లేచ్ఛశత్రువుల కంతసులభసాధ్యము కాదు మఱియు దక్షిణముననున్న పర్వతపంక్తులాయుగాధసర్వంతి నంటుకొని నైసర్గికదుర్గమువలె నానగరమును గాపాడుచుండును. ఇట్లు విజయనగరరాజ్యబీజము విజయధ్వజునిచే విజయసూచకముగ నాటఁబడినది.*

అన్వర్థనామంబుగ వృద్ధినొందుచున్న విజయనగరంబున క్రీ. శ. 1335 సంవత్సరమున హరిహరరాయలు రాజుగను బుక్కరాయలు మంత్రిగను రాజ్యముజేయ బ్రారంభించిరి. వీరిద్ద అన్నదమ్ములు. వీరివంశమునుగుఱించియు బూర్వస్థితినిగుఱించియు ననేకు లనేకవిధముల వ్రాసిరి. ఓరుగంటి ప్రతాపరుద్రునియొద్ద వీరిద్దఱు గోశాధ్యక్షులుగ నుండి రనియు నారాజ్యము మ్లేచ్ఛులచే జయింపబడినప్పుడు పాఱివచ్చి విజయనగరిరాజునొద్ద గొలువునకు జేరి రనియు నొకా నొకరు వ్రాసియున్నారు. ఇదియే కడువిశ్వసనీయమగు వృత్తాంతమని తోచుచున్నది.

వీరు యాదవవంశములో నొకశాఖవా రని పరిగణించుకొనుచుండిరి. వీరితండ్రి సంగమరాజు. ఆయనకు నయిదుగురు కుమారులుండిరి. అందు హరిహరుడు జ్యేష్ఠుడు. తరువాత గ్రమమున కంపభూపతి, బుక్కరాయలు, మారప్ప, ముద్దప్ప యనెడుకొమరు లుండిరి. పూర్వకాలమున శ్రీరామునికి లక్ష్మణుడు దోడైనట్లు హరిహరునకు బుక్కరాయలు ప్రబలసహకారియై కుడిభుజముగా నుండెను.

తురుష్కులవాత బడిన తమరాజ్యము పులినోటనుండి జాఱినకండవలె దిరిగి తమచేతిలోనికి వచ్చినది. తురుష్క లెప్పుడై

విచిత్రమైన దృశ్యము బొడగట్టును, విద్యానగరము చుట్టును వలయాకారముగ గొన్ని రాతిగుట్టలు పొడచూపుచున్నవి. ఈ రాతిగుట్టలు చిన్నచిన్న రాతికొండలవలెనున్నవి. ఇట్టికొండ లాపట్టణముచుట్టును ప్రాకారములుగా గాన్పించుచున్నవి. ఈ రాతిప్రోవుల మధ్యను బలమైన కోటగోడనుగట్టి ఆ గోడకు నీ రాతిప్రోవులే బురుజులుగా నేర్పఱచి రెండుబలమైన ప్రాకారములనొక దానిలో నొకటి యమరునట్లు నిర్మింపబడినవి. కావున నొకవైపు జలదుర్గమైనతుంగభద్రానదియు, పట్టణముచుట్టును ప్రాకారద్వయమున నమర్చబడిన గిరిదుర్గములును నైసర్గిక రక్షణలుగా నమర్చియున్నవి. ఇవ్విధముగా శత్రుదుర్భేద్యమైన సీమయగుటచేత నీ గానొప్పువిద్యారణ్యుల వారిచట తమ రాజధానీ నిర్మాణము గావించిరి.

నను దిరిగివచ్చి తమ కుపద్రవము కలుగఁజేయవచ్చు ననియు నట్లు గాకుండఁ దగుప్రయత్నములు తమునానచే చేయవలసియున్న దనియు వీరియాశయము. రాజ్యము సుస్థిరముగా నుండుట కైకమత్యము ముఖ్యావశ్యకము. తురుష్కుల విజృంభణ మరికట్టుటకు హైందవుల సమీకరణము వంటిది యేదియుఁ గాదు. ఈ పరమార్థమును విశదముగఁ దెలిసికొనిన యీరాజనీతి విశారదులైన సోదరద్వయమున కొక్క మహాపురుషుఁ డమేయమైన సాహాయ్య మొనరించెను.

మాధవాచార్య విద్యారణ్యులవారు జగద్విఖ్యాతిఁ బొందిన మహాపురుషులలో నొకరు. ఈయన సత్కులప్రసూతుఁడగు బ్రాహ్మణోత్తముఁడు. అనూన వైదికసంపత్తియు, నప్రమేయ పాండిత్యమును, నద్వితీయ రాజనీతినైపుణ్యమును, నిశ్చలవైరాగ్యమును, ననతిశయ మంత్రాభినివేశమును వీనియం దమితమైన తేజోవిశేషంబును గాంచినవి. ఈమహనీయుఁడు హరిహరరాయలయొద్దను దరువాత బుక్కరాయలయొద్దను మంత్రిత్వము వహించి విజయనగరరాజ్యమునకు స్థిరమైనస్వభావ మిచ్చి యుత్తరోత్తర శ్రేయోఽభివృద్ధిగ నుండునట్లు చేసెను. విద్యారణ్యులవా రొనరించిన యీరాజ్యసంస్థాపనమహాత్కార్యమును జిరంతన స్మరణీయముగఁ జేయుటకు, నభేదాధ్యవసాయం బగుకృతజ్ఞతాసూచకంబుగ విజయనగర మనెడినామము విద్యానగరముగ మార్పఁబడినది.

విద్యానగరము క్రమముగ హిందూవిద్యల కెల్ల నాలవాలమయ్యెను. మాధవాచార్యులవారు స్వయముగ ననేకగ్రంథములు వ్రాయుటయేగాక పండితవర్యులను గవీశ్వరులను గళాభిజ్ఞులను బహువిధముల సత్కరించి హిందూసనాతన ధర్మము నొకచేతను హిందూసారస్వతప్రపంచము నొకచేతను నుద్ధరించెను. ఈయమాత్యశేఖరుని సోదరుండగు సాయణాచార్యులవారు సాయణభాష్య మనెడువిశిష్టనామ

మును వహించిన గ్రంథరాజమును వ్రాసిరి. ఈభాష్యము చతుర్వేదముల సంహితలకును బ్రాహ్మణములకును సంపూర్ణమైన వ్యాఖ్యానము. గీర్వాణదేశభాషా సేవయు హిందూమతోద్ధరణమును రాజ్యాంకురమందు మొలచిన కోరకములవలెఁ బ్రారంభమునుండియే వికసింపసాగినవి.

ఇట్లు సమయానుకూలముగ స్థాపితమై హైందవలక్ష్మీకాకరమై మహనీయమగు సామ్రాజ్యప్రభుత్వశోభితమై శత్రువ్యూహనిచయంబుల కభేద్యమై, కల్పాంతమువరకు సుస్థిరము హిందూదేశమున వర్ధిల్లి విలసిల్లిన యీవిజయనగరసామ్రాజ్యసంబంధమగు యాంధ్రరాజ్యచరిత్రము నాశక్తి కొలఁదిని వ్రాయఁబూనితిని.

రెండవ అధ్యాయము.

విజయనగర రాజ్యారంభమునకుఁ బూర్వపు ఆంధ్రరాజ్యస్థితి.

ఆంధ్రదేశమని సమష్టి నామమున వ్యవహరింపఁబడుచున్న దేశము తూర్పుసముద్రతీరమున గంజామునుంచి నెల్లూరువరకును, నైజాం రాష్ట్రమున సగభాగమును, దత్తమండలములని పేరొందిన దేశభాగమును గలసియున్నది. ఈ దేశమందంతయు నాంధ్రభాషయే యిప్పటివఱకును వాడఁబడుచున్నది. ప్రాచీనకాలమున నీదేశము చిన్నచిన్న రాజ్యములుగఁ జీలియుండి పరస్పర వైరుధ్యములతోఁ బ్రజలు తమలోఁ దాము బోరాడుచున్నను వాఙ్మయవిషయములో సర్వసమానదృష్టిఁ గలిగి

యేకగ్రీవముగా మెలఁగుచుండిరి. ఈ దేశమంతయు స్థూలనిరూపణమున నాలుగు రాజ్యములుగా విభజింపవచ్చును. సముద్రతీరభాగమున నుత్తరమున కళింగరాజ్యము, మధ్యమున వేంగీరాజ్యము, దక్షిణమున ఆంధ్రచోడుల రాజ్యము, పశ్చిమమున మెట్టదేశమగు నోరుగల్లు రాజ్యము, అని నిర్ణయింపవచ్చును.

ఈ భాగములన్నిటియందును వాఙ్మయాభిరుచి మొదటినుండియు నుండినదనియె మనమూహింపవచ్చును. కాని గ్రంథస్థమగు నిదర్శనములు కానరామిచే నిదమిత్థమని చెప్ప నవకాశములేదు. ఒకానొక కాలములో నొకభాగమున, నాంధ్రవాఙ్మయము విజృంభించియుండి, తక్కినభాగములో ప్రజలు నికృష్టముగా పశుప్రాయులై యుండిరని చెప్పనొప్పదు. కాలానుకూల్యముచేతను, ముఖ్యముగాఁ దత్సమయ రాజానుకూల్యముచేతను, ఆయాదేశములలో వాఙ్మయాభివృద్ధి పేరు ప్రతిష్ఠలనుబొంది యుండవచ్చును. గాని తత్కాలమున సైతము తక్కిన ప్రాంతములయందు వాఙ్మయ పరిశ్రమ జరుఁగుచునే యుండును. దీనికి ముఖ్యనిదర్శనము ఒకానొకకాలమున నొకానొకప్రాంతమున వాఙ్మయాభివృద్ధికలిగిన, నెను వెంటనే మఱియొక కాలమున మఱియొక భాగమున వాఙ్మయసంరంభము మిన్నుముట్టినట్లు పెంపొంది యుండుటయె. ఇట్లాంధ్రదేశమున ప్రతిభాగమున నేదోయొక కాలమున నాంధ్ర వాఙ్మయ మభివృద్ధిఁబొంది, దేశప్రతిష్ఠ యనవరతముగా నిలుపఁబడినది.

ప్రథమమున నాంధ్రవాఙ్మయ స్వరూపములు, శిలాతామ్రశాసనాదికములయందు దేశమందంతటను గాన్పించుచున్నవి; అయినను ప్రాయశః ఆంధ్రదేశమందలి మధ్యభాగమైన వేంగీరాజ్యమున ఆంధ్రసరస్వతి దన స్థిరస్వరూపమున బొడసూపెనని యిప్పటివరకును లబ్ధమైనవస్తునికరమునుబట్టి పండితులనేకు లభిప్రాయ పడుచున్నారు. గౌతమీతీరమున వెలయుచున్న రాజమహేంద్రవరమున నన్నయభట్టారకుఁడు

తనయేలికయగు రాజరాజనరేంద్రు నానతినొంది, వ్యాసమహాభారతమును దెలిగింపనమకట్టి, మొదటి రెండుపర్వములను సమగ్రముగను, మూడవ పర్వంబున గొంతభాగమును రచించెను. ఈకార్యము పదునొకండవ శతాబ్దాదిని (క్రీ. వె. 1020) జరిగినది. తదాదిగ వేఁగిరాజ్యమున మరికొంతకాలమునకుఁ వాఙ్మయము వృద్ధిపొందినది. పావులూరిమల్లన గణితశాస్త్రము ననువదించెను. రంగనాథుఁడు రామాయణమును ద్విపదకావ్యముగా రచించెను.

అటుతర్వాత నాంధ్రవాణి దక్షిణ పశ్చిమభాగముల నాశ్రయించినది గుంటూరు, నెల్లూరు, ప్రాంతముల యాంధ్రచోడుల యేలుబడిలో ఆంధ్రచోడరాజగు నన్నెచోడుఁడు 12 వ శతాబ్దిలో కుమారసంభవమను మహాకావ్యమును రచించి యాంధ్రభాషకు గొప్ప మేలుఁ గావించెను. అతనితరువాతి నెల్లూరినివాసుఁడగు తిక్కనమహాకవి వ్యాసభారతమును సంపూర్ణముగా నాంధ్రీకరింపఁదలఁచి, మూఁడవపర్వములో శేషించిన భాగమును స్పృశింపక, తక్కిన పదునేను పర్వములను అద్భుతప్రతిభా సమన్వితముగా విరచించి, యాంధ్రభాషకు దేశకాల పరిగతచాంచల్య శైథిల్యములకు లొంగని వజ్రశరీరమునిచ్చెను. ఈమహామహుఁ డొనరించిన మహాకృతి యనేకకవివరులమనంబులాకర్షించి, యున్నతకావ్య విస్ఫురణమునకుఁ బురికొల్పినది. కేతనయనుకవి దశకుమారచరిత్రము రచించి తిక్కనమహాకవి కంకితముఁ జేసెను.

ఆంధ్రదేశ దక్షిణభాగమునం దిట్లుండ, ఏదేకాలమున, సరిగా బదిరెండవ శతాబ్దమున, పశ్చిమభాగంబున నోరుఁగల్లురాజ్యము కాకతీయులను ఆంధ్రరాజుల శౌర్యప్రతాపమున బయలు వెడలి ఆంధ్రభాషకుఁ బట్టుకొమ్మయైనది నెల్లూరులోఁ దిక్కనమహాకవి యనువమానముగ భారతమును రచించుచుండ నోరుఁగల్లులో పాల్కురికి సోమనాథుఁడను కవివరుఁడు శైవపురాణములను దెలిగించి, యాంధ్రభాషకు

ముద్దులుమూటఁగట్టెడు మురిపెంపుసొమ్ము లొడఁగూర్చెను. ఈసోమ నాథునకు సమకాలమునను, తఱువాతను, యనేకులు కవిపుంగవులు మంచిమంచికృతు లొనరించిరి. ప్రతాపరుద్రమహారాజు స్వయముగా "నీతిసారమను" గ్రంథమును రచించెను. ఇట్లు పదమూఁడవశతాబ్దాంతము వఱకును, ఆంధ్రవాఙ్మయ మాంధ్రదేశమందలి మధ్యమభాగమందును, దక్షిణభాగమునను, పశ్చిమభాగమునను విశేషమగు నభివృద్ధిని గాంచినది.

ఇట్లుండఁ బదునాలవ శతాబ్దప్రారంభమున దురుష్కులు దక్షిణహిందూదేశమును జయింపమొదలిడిరి. ఓరుఁగల్లురాజ్యము మొట్టమొదటనే కూలినది. ఆకారణమున నాభాగమందలి యాంధ్రవాఙ్మయమునకు కొంతనిరోధము కలిఁగినది, కాని యోరుఁగల్లురాజ్యము క్షీణించినవెనువెంటనే తుంగభద్రాతీరమున విజయనగరరాజ్యము విజృంభించినకతన నాంధ్రవాణి తద్రాజన్యులనాశ్రయించి, యక్షీణప్రౌఢిని నెగడొందినది. ఆంధ్రదేశమందలి పశ్చిమభాగము విజయనగరరాజుల ప్రభుత్వములోనికి వచ్చియుండ మిగిలినభాగములన్నియు గొంచెమెచ్చుతక్కువగ రెడ్డిరాజులగు తెనుఁగుప్రభువుల పాలనలోఁ జేరినవి.

కావున బదునాల్గవ శతాబ్ద ప్రారంభమున, ఆంధ్రదేశము యొక్క పశ్చిమభాగము, అనఁగా ఓరుఁగల్లురాజ్యము కొంతవరకు, దత్తమండలములు సంపూర్ణముగను విజయనగరరాజుల పరిపాలనలో నుండుటయు, దక్షిణభాగము మధ్యభాగమును, రెడ్డిరాజుల ప్రభుత్వములో నుండుటయు. తటస్థించెను, విజయనగరరాజ్యములో నాంధ్రవాఙ్మయము వృద్ధిబొందుచున్న సమయమున రెడ్డిభూపతుల యాశ్రయమున నాంధ్రవాణి యక్షీణముగఁ బెంపొందుచుండెను. ఉత్తరభాగమగు కళింగదేశముమాత్ర మప్పటివఱకు తెనుఁగుబాసకు విశేషము సేవయొనరించినట్లగపడదు.

పదునాలవ శతాబ్ద ప్రారంభమునకు వ్యాసభారతము కొంచి న్న్యూనముగా నాంధ్రీకృతమయ్యెను. రామాయణము ద్విపదకావ్యముగా రచింపఁబడెను. శైవగ్రంథములు చాలవరకు తెనుగుబాసకుఁ బరివర్తనము బొందినవి. దశకుమారచరిత్రము, మున్నగుకథలు తెనుఁగున రచింపఁబడినవి. భాషకు వ్యాకరణమును, ఆంధ్రకవితకు ఛందస్సు గూడ నిర్ణయింపబడినవి. కావున నొకవంక విజయనగరరాజులును, వేరొకవంక రెడ్డిరాజులును ఆంధ్రసరస్వతి కనూనసపర్యలఁ జేయ మొదలిడుసరికి ఆంధ్రభాషాదేవి బాల్యంబునువదలి కౌమారదశయందు బ్రవేశించినదని నిశ్చయింపవచ్చును.

మూఁడవ అధ్యాయము.

హరిహరరాయలు I (1335-1356)—బుక్కరాయలు I (1356-1379)

నాచన సోమనాధుఁడు: ఉత్తరహరివంశము.

విజయనగర రాజ్యమును క్రీ. శ. 1335 సం॥ మొదలు క్రీ. శ. 1356 వఱకు హరిహరరాయలు పరిపాలించెనని కొందఱు చరిత్రకారులు వ్రాసిరిగాని యీకాలనిర్ణయ మింకను నిర్వివాదాంశము కాలేదు.

పూర్వకాలమునుండియు మనహిందూరాజులు తమతమయాస్థానములలో విద్వాంసులను, శాస్త్రజ్ఞులను, కవీశ్వరులను నిలిపి వారికిఁ దగినవృత్తుల నేర్పఱిచి వారివలనఁ గృతులను బొంది శాశ్వతయశస్సుఁ గాంచుచుండుట యాచారముగ నున్నది. అట్లే హరిహరరాయలును జేసియేయుండు నని మనము నిస్సంశయముగా నమ్మవచ్చును. ముఖ్య

ముగా విద్యారణ్యబిరుదాంకితుఁ డగుపండితవర్యుఁడు మంత్రిశిరోమణిగా నుండినప్పు డారాజు వాఙ్మయసేవఁ జేయకపోవు టెట్లు తటస్థించును?

అయినను హరిహరరాయునికిఁ గృతినిచ్చిన కవీశ్వరునిపేరు గాని గ్రంథము గాని యింకను జరిత్రలోనికిఁ జేరలేదు. కావున నాతని రాజ్యకాలమందలి వాఙ్మయభాగము మేఘచ్ఛన్నగగనమండలమువలె మనకింకను స్పష్టముగఁ గానరాకున్నది. ముందుముం దేమహాసీయుల పరిశ్రమపరిశోధనలచేనైన నీ రాజ్యకాలమందలి గ్రంథములు వెలువడినఁగాని యిదమిత్థమని చెప్పుట కవకాశములేదు.

హరిహరరాయల తరువాత బుక్కరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చెను. విజయనగరరాజ్యమేలిన రెండవవంశము (సంగమవంశము) వారిలో నితఁడే యగ్రగణ్యుఁడు అప్రతిమప్రతిభాశాలియు మహాసేనానియు నగుటయునచే రాజ్యము చాలవఱకు విస్తరిల్లి యితరస్వతంత్రరాజుల గౌరవమున కాస్పదమాయెను. ఈ రాజు విద్వాంసుఁడును విద్వదభిమానియు నై విద్యలకెల్లఁ గల్పవృక్షముగా నుండెను. పుష్పవంతులవలెఁ దనయాస్థానమునఁ బ్రకాశించుచుండిన సాయణమాధవుల వేదభాష్య మీరాజున కంకితము చేయఁబడినది. గీర్వాణభాషాయోష నిట్లలంకరించిన యీ మహామహుఁ డాంధ్రసరస్వతిని గూడ ననూన గౌరవము చేసి యాంధ్రదేశమునకు శాశ్వతమహోపకార మొనర్చెను.

కవిసార్వభౌముఁడును కవివంద్యుఁడును గావ్యకల్పవల్లి యనఁదగు నుత్తరహరివంశమును రచించిన మహాకవియు నైన నాచన సోమనాథకవినిఁ జాల గౌరవించి యగ్రహారములిచ్చి తనయాస్థానము నలంకరింపఁ జేసిన మహానీయుఁ డీ బుక్కరాయలే.

— నాచనసోమనాథకవి. —

ఈ సోమనాథకవిచే రచింపఁబడిన యుత్తరహరివంశము సంధవి యుపకారికభాగ మిప్పటివఱకు లబ్ధమైనప్రతులలో లేకపోవుటచే

గలిగినకొంతవఱకు మ. రా. రా శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు పంతులుగారు కొంతమట్టు తీర్చిరని చెప్పుట కెంతయు సంతసించుచున్నాను. ఆంధ్ర పత్రికయొక్క ప్రథమ ఉగాదిసంచికలో పంతులుగారు ప్రకటించిన బుక్కరాయనిశాసన మీ కవిపుంగవుని గూర్చి యనేకసంగతులు వ్యక్తపఱచుచున్నది. హరిహరరాయులయు, బుక్కరాయలయు రాజ్యకాలనిర్ణయమున కిది గొప్పయాధార మనుమాట యటుండనిండు. నాచనసోమనాథకవియొక్క కాలమును స్థానమును వంశమును సర్వతోముఖసామర్థ్యమును విశదీకరించుచున్న దని చెప్పుట మన ప్రస్తుతాంశము.

ఈ శాసనమందలి ప్రస్తుతోప యోగ్యము లగుభాగముల మాత్ర మిచ్చుట నుదాహరించెదను.

... .

ఆసన్ హరిహరఃకంపో బుక్క రాయమహీపతిః
మారపో ముద్దప శ్చేతి కుమారా స్తస్యభూపతేః
పంచానాం మధ్యగ స్తేషాం ప్రశస్తే బుక్కభూపతిః
ప్రచండవిక్రమో మధ్యే పాండవానా మి వార్జునః

... ...

బుక్కరాయోఽభవ చ్ఛ్రీమాన్ భుజార్జితపరాక్రమః
మేదినీచ ప్రజా యేన స్వపుత్రాయివ రక్షితః

... ...

విద్యాభిధాననగరీ విజయోన్నతిశాలినీ
విద్యారణ్యకృతా తస్యాం రత్నసింహాసనేస్థితః
యస్మిన్ షోడశదానానాం ధారాయాం పరిశోభితం
దానాంబుధారయా తస్య వర్ధతే ధర్మపాదపః
అలంకృతశకస్యాబ్దే రసార్తునయనేందుభిః

తారణాబ్దే చైత్రమాసే నవమ్యాం శుక్లపక్షకే
పంపాయాం భాస్కరక్షేత్రే విరూపాక్షస్యసన్నిధౌ
ఆపస్తంబాఖ్య సూత్రాయ భారద్వాజాన్వవాయినే
యాజుషానాం వరేణ్యాయ సకలాగమవేదినే
అష్టాదశపురాణానా మభిజ్ఞార్థావేదినే
అష్టభాషాకవిత్వశ్రీ శ్రీవాణీజితసంపదే
సోమాయ నాచనాంభోధి సోమాయామితతేజసే.

... ...

పినాకినీతటే పంచాశలదిన్నాహ్వ్యాం పురా
బుక్కరాయపురాఖ్యాత ప్రతినామ్నాచ శోభితం

... ...

సహిరణ్యపయోధారా పూర్వకం దత్త్వా న్ముదా
శ్రీమాన్ నాచనసోమాఖ్య మహాకవివరోప్యధాః
రాజానమాసీ శ్చైవచిరంజీవీ భవత్వితి
స్వయం అన్వక్రోద్వృత్తం దశోత్తరశతంకవిః
షడ్వింశదత్రభాగాస్యు ర్యజమానవ్యయస్థితః

... ...

... ...శ్రీవిరూపాక్ష.

ఈపై శాసనముఁబట్టి సోమనాథకవి ఆపస్తంబసూత్రుఁడనియు, భారద్వాజ సగోత్రుఁడనియు, యాజుషబ్రాహ్మణుఁడనియు, సకలాగమ వేది యనియు, అష్టాదశపురాణాభిజ్ఞార్థవేది యనియు, అష్టభాషా మహాకవియనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఉత్తరహరివంశ గ్రంథకర్త యని ప్రత్యేకముగా వ్రాయకపోయినను నీకవివర్యుఁడు మఱియొకఁడని సందేహింపఁబనిలేదు. ఈయునకు శా. శ. 1266 సం॥ (క్రీ. శ. 1344 సం) లో విద్యానగరమునందు బుక్కరాయలు శ్రీవిరూపాక్షస్వామి సన్ని

ధిని బుక్కరాయపురమను నామాంతరముగల పంచాళలదిన్నె యను గ్రామమును అగ్రహారముగ నొసఁగెను. కావున నీమహాకవి విద్యానగరమందు బుక్కరాయలకాలములో 1344 సం॥ ప్రాంతమున అష్టభాషామహాకవి యని వాసినొందినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. కావున అద్దంకిలో క్రీ. శ. 1340—1366 వఱకుఁ బరిపాలించిన అనవేమారెడ్డి యాస్థానకవియును భారతకవిత్రయములో నొకఁడును హరివంశముఁ దెనిఁగించినవాఁడు నగు నెఱ్ఱాప్రెగడకవివరునితో సమకాలికుఁ డని చెప్పవచ్చును.

ఇట్లుండ నిటీవల మ. రా. రా. శ్రీ వంగూరి సుబ్బారావుపంతులుగారు నాచనసోమనాథునిఁగూర్చి మఱియొకశాసనము వెలిపుచ్చిరి. తమశాసనమునకును వీరభద్రరావుగారి శాసనమునకు నించుకభేదమున్నదనియును దమశాసనమందు "సనాభ్రనయనేందుభిః" యనుపాఠము కానవచ్చుచున్నదనియు వారుచెడిపిరి. వారియభిప్రాయమును గుఱించి సువర్ణలేఖ తే 27—10—1914 ది సంచికను జూచిన సంపూర్ణముగాఁ దెలియును. వీరిపాఠమే నిజమైనచో నాచనసోమనాథకవి శా. శ. 1206 (క్రీ. శ 1284 సం) నాఁటివాఁ డగును. అనఁగా నెఱ్ఱాప్రెగడ కీయన సుమారేఁబదిసంవత్సరములు వెనుకటివాఁ డగును. ఈసిద్ధాంతమే స్థిరమైనయెడల బుక్కరాయలకును విద్యారణ్యులకును విద్యానగర నిర్మాణమునకును జరిత్రకారులు నిర్ణయించినకాలము తప్పగును. వీరందఱు సుమారేఁబదిసంవత్సరములు వెనుకకుఁ బోవలసివచ్చును. సోమనాథకవియును వారిమార్గమునే యనుసరింపవలసియుండును. వేయేల విజయనగర రాజ్యోత్పత్తిని గుఱించి వ్రాసినవ్రాఁత లన్నియుఁ బూర్తిగ మార్చుకొనవలసివచ్చును. కావున సుబ్బారావు పంతులుగారు ప్రకటించిన కాలనిర్ణయము తప్పని నిరసింపక పునర్విచారణీయ మగునంశముగా భావింపవలసినదని నాయభిప్రాయము. సోమనాథకవియు విద్యా

రణ్యులవారును నెల్లూరు ప్రెగడయుఁ గొంచెము హెచ్చుతగ్గుగా సమకాలికు లనియే నాయభిప్రాయము.

సోమనాథకవియొక్క కులగోత్రములును శాండిల్యకవిత్వ ప్రాభవంబులును పైనిఁ జేర్కొనఁబడినవి. ఇంకనాయన కుటుంబవిషయ మేమైన మనకుఁ దెలియఁగలదా యని విచారింతము. పైనుదాహరించిన శాసనములో "సోమాయ నాచనాంభోధి" యనుశబ్దము నాచన యను వాఁడు వంశమని గాని లేక నాచనయొక్క వంశమని గాని యర్థమీయవచ్చును. అనఁగా నాచనయనుమాట యింటిపేరైనను లేకతండ్రిపేరైనను గానవచ్చును. ఈసంశయమును విచ్ఛేదించుచు మ-గా-రా-శ్రీ సుబ్బారావుగారిట్లు వ్రాయుచున్నారు. "శాసనమునందే 'నాచనాత్మజః' అని చెప్పఁబడియున్నది. నాచనవంశమై యుండు నని యది చూడకయే వీరభద్రరావుగారు, 'నాచనాంబుధిః' అనుమాటను దీసికొని నాచన యనునది వంశనామమనిరి. కాని యీక్రిందిపద్యము ననుసరించి సోముఁడు నాచనకొడుకని కనఁబడుచున్నది

చ. వినుతియొనర్తు నాంధ్రసుకవీంద్రుల నాచనసుతు సోము భాస్కరున్
(సకలనీతికథావిధానము=యుత్పయకవి) 'నాచనాత్మజః' యను శాసనవాక్యము మఱియుబలము." దీనినుండి గ్రహింపఁదగిన దేమనఁగా సుబ్బారావుగారు చూచినశాసనములో 'నాచనాత్మజః' యనియున్నట్లు వారు ఘంటారవముగాఁ జెప్పుచున్నారు. శాసనలిఖితవిషయము నిరాక్షేపణీయము. సిద్ధాంతము. కావున నిర్వివాదాంశము, నాచన, తండ్రిపేరుగాని యింటిపేరు కాదు.

సోమనాథుఁడు నియోగియా వైదికియా యనుసంశయ మిప్పుడు కొంతమంది యాధునికులమనంబులఁ గలఁతఁ బెట్టుచున్నది. జుగుప్సాకర మగునీశుష్కవివాదము నాకంత రుచింపకపోయినను నిదివఱలోఁ గొందఱు మహనీయులు వారివారియభిప్రాయముల వెల్లడిపఱచినందున

నేనును నాయభిప్రాయ మిచ్చుటఁ గష్టపడితెచెద. సోమనాథునికాలము నకుఁ బూర్వమునను నించుక తర్వాతయును నియోగులు వైదికులు ననుభేద మున్నట్లు గాన్పింపదు. పదునైదవశతాబ్ద మధ్యమునుండి యీ కేవలవ్యాపారభేదోత్పాదిత మైన శాఖాభేదము పొడసూపినట్లు దృష్టాంతములు కానవచ్చెడిని. అనంతామాత్యుఁడు తన 'భోజరాజీయము' లో నిట్లు వ్రాసికొనినాఁడు:—

క. ఈయార్వురు నొక్కొక్కఁడు, వేయిండ్లకు మొదలుగాఁగ వెలయు మరని కా,దే యూళువేల పేరిడి, రీయన్వయమునకు నేష్యమెత్తిఁగిన పెద్దల్.

అమాత్యశబ్దము నామాంతమున నుండిన మాత్రమున నియోగి యని చెప్పుటసాహసము. సామాన్యముగా నాంధ్రకవీశ్వరులు లౌకిక వ్యాపారములలో నుండినవారు కాని వైదికవృత్తులలో ననఁగా స్మార్త కర్మాదివిధులను జేయించుటలో నుండినవారు కారని మనము చెప్ప వచ్చును. అయిన నాకాలమందలి లౌకికవైదిక వృత్తిభేదము లిప్పటి కాలమువలెఁ బరస్పరసంబంధ బాంధవ్యములకు నడ్డుగానుండ లేదని నానిశ్చితాభిప్రాయము. నాచనసోమనాథుఁడును, తిక్కయజ్వయు, నన్నయభట్టారకుఁడును, నియోగులా వైదికులా యనివివాదపడుట గగనకుసుమ మేవర్ణముగానుండు నని మీమాంసపడుటవంటిది.

సోమనాథుఁ డుత్తరహరివంశమును దెనిఁగించినాఁడు. ఉత్తరహరి వంశము గీర్వాణభాషయం దున్నహరివంశమునందలి యుత్తరభాగము. గీర్వాణోత్తర హరివంశము మాతృకగా నుంచికొని యీకవివరుఁడు తనగ్రంథమును బ్రబంధశైలిని రచించె నని చెప్పుట కెంతమాత్రము సందేహింప నక్కఱ లేదు. ఈకవిశిఖామణి యుత్తరభాగము మాత్రమే తెనిఁగించెనా లేక పూర్వభాగమును గూడ నాంధ్రీకరించెనా యను నంశ మించుక విచారణీయము.

మ-రా-రా శ్రీ, కం. వీరేశలింగము పంతులుగారు తమకవుల చరిత్రలో నిట్లు వ్రాసిరి:—"యెఱ్ఱాప్రెగడ చేసినహరివంశము ప్రౌఢముగా నుండలే దను నభిప్రాయముతో నీతఁ డీయుత్తరహరివంశమును రచించినట్లు కనఁబడుచున్నది." ఎఱ్ఱాప్రెగడయు సోమనాథుఁడును సమకాలీను లని పైనిఁజెప్పఁబడినది. పంతులవారు వ్రాసిన యెఱ్ఱాప్రెగడ తనహరివంశమును సోమనాథునికి ముందుగ వ్రాసెనో లేక తరువాత వ్రాసెనో నిశ్చయముగాఁ జెప్పుట కేవియు నాధారములు లేవు. అది యట్లుండనిండు. ఈయంశమునుగూర్చి యుత్తరహరివంశమున నేమైన నాధారమున్నదా యని పరిశీలించినచో నచ్చటను నిశ్చితవిషయ మెద్దియుఁ గానరాదు. ప్రథమాశ్వాసములో మూఁడవపద్యమునందిట్లున్నది.

క. "హరివంశప్రథమకథాం, తరమునఁ గలవింత లెల్లఁ దప్పకమదిలోఁ
దిర మయ్యెఁ గదా మీఁదట, నరవర యేకథలొకో వినం బ్రియ
మనుదుఁగ."

ఇట్లు వైశంపాయనుఁడు జనమేజయుని నడిగినట్లున్నది. దీనిని బట్టి మనమేమియు నూహింపలేము. ఆశ్వాసాంతగద్యలలోఁగూడ నుత్తరహరివంశము మాత్రమే కవి వ్రాసి నట్లున్నది. *పూర్వభాగముఁ దెనిఁగింపక యుత్తరభాగము మాత్రమే తెనిఁగించుటకుఁ గారణ మొండు తోఁచుచున్నది. పూర్వభాగమున బలరామకృత్యములును గృష్ణుని బాలక్రీడలును దప్ప కృష్ణుఁ డొనరించిన ఘోరరాక్షస సంహారములు లేవు. నరకాసురవధ యాదిగ దుష్టసంహార శిష్టపరిత్రాణములన్నియు నుత్తరభాగముననే యున్నవి. కాక మహాప్రబంధమునకు

* నాచన సోమనాథుఁడు రచించిన హరివంశమందలి ప్రథమభాగము మైసూరుప్రాంతమున గానఁబడుచున్నదని, మ|| రా|| రా|| శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు నాతో చెప్పిరి. ప్రాచీనాంధ్ర గ్రంథాన్వేషకులు మైసూరుప్రాంతముల గ్రంథాగారములనుఁ బరిశోధించిన నెక్కువలాభముండునని నాయభిప్రాయము.

యుక్తమగు సామగ్రియుఁ బుణ్యాత్మక మగుకథలును నున్న యుత్తరభాగ ము మాత్రమే యేతత్కారణమునఁ దెనిఁగించె నని స్ఫురించుచున్నది.

తిక్కన సోమయాజి భారతమును నెల్లూరిలో నుండినహరి హర నాథునకంకితముచేసెను. అట్లే సోమనాథుఁడును దనయుత్తర హరి వంశము నా హరిహర నాథునకే యంకితమిచ్చెను. మరియుఁ దనయా శ్వాసాంతగద్యయందుఁ దిక్కన సోమయాజిని నాయన రచించినభారత మును బేర్కొని తదనుసరణముగఁ దా నీగ్రంథమును జెప్పినట్లు వ్యక్త పఱచెను.

తిక్కనసోమయాజి కేవలము శివభక్తుఁడుగాక కేవలము విష్ణుభ క్తుఁడుగాక శివకేశవులిద్దఱుఁ బరమాత్మయొక్క నామమాత్రభేదస్వ రూపులని భావించి హరిహరాత్మకమగు నాపరమాత్మ నారాధించెను.

ఉ. శ్రీయన గౌరి నాఁ బరఁగుచెల్వకుఁ జిత్తము పల్లవింపభ
ద్రాయితమూర్తియై హరిహరం బగురూపముఁ దాల్చి విష్ణురూ
పాయ నమశ్శివాయ యని పల్కెడు భక్తజనంబు వైదిక
ధ్యాయిత కిచ్చమెచ్చు పరతత్త్వముఁ గొల్చెద నిష్టసిద్ధికిన్.

(భారతము, విరాటపర్వము)

ఇట్లే 'సకలాగమవేదియు, నష్టాదశపురాణాభిజ్ఞా తార్థవేదియు' నైన సోమనాథకవియు శివకేశవుల సమానస్వరూపమైన హరిహరనా మవిఖ్యాతి మగు పరమాత్మనే భజించెను. ఈ యభిప్రాయమును ధ్రువ పఱుచుట కుత్తరహరివంశములో ననేకపద్యములను జూపవచ్చును. ముఖ్యముగా ద్వితీయాశ్వాసములోనున్న హరిహరనాథస్తవముఁ జది విన నెల్లవారికిఁ దెల్లమగును.

క. ఏ మిరువురు నేకం బిది, సామర్థ్యజ మాది తత్త్వసారము
... ... (అశ్వా. 2_214.)

గీ. ఆద్యబీజాయ విశ్వకర్త్రే క్షురాయ, నిర్గుణాయ గుణాత్మనే నిర్మలాయ
హరిహరాత్మనే ప్రవరదివ్యాయయజ్ఞ, సూకరాయ నమోయనుచు
నుతింతు.
(ఆశ్వా. 2_219.)

ఏతద్గ్రంథనిర్మాణమందును సకలపురాణేతిహాస పఠనవికసితమానసంబునను, హరిహరనాథతత్త్వైకకృతాత్మజ్ఞాన నిరూపణమందును, మఱియు నెన్నియో యంశములయం దీమహాకవి లిద్దఱకును గలసాదృశ్యము కడు విస్మయజనకముగా నున్నది. ఆంధ్రసారస్వతమండలమున నిరుపమానతేజోవిరాజి యగు తిక్కనసోమయాజి తన ప్రతిభావిశేషంబున నెందఱు మహనీయులయుల్లములఁ బ్రభావోన్మీలనము గావించెనో చూడుఁడు!

సోమనాథుఁడు రచించిన యుత్తరహరివంశ మాఱాశ్వాసముల గ్రంథము. నరకాసురసంహారము మొదలు బాణాసురవధపర్యంతము శ్రీకృష్ణుఁ డొనరించిన శిష్టరక్షణదుష్టశిక్షణము లభివర్ణింపఁబడినవి. ఈగ్రంథము కేవలము భాషాంతరీకరణము కాదు. మాతృకయందలి కథాభాగములఁ దీసికొని నూతనాంశములఁ జేర్చియు నధికప్రసంగముల గుదించియు రసానుగుణ్యముగఁ గథాప్రణాళికను మార్చియు మిగుల మనోహరముగా నుండు నట్లీకవి వ్రాసినాఁడు. గ్రంథమందలి కథాంశములను గ్రుచ్చ పఱిచివేఱే వ్రాయ నవసరము లేదని యూహించెద.

ఆశ్వాసాంతగద్యములోఁ గవి తన్నుఁగూర్చి తా నిట్లు వ్రాసికొనెను:—

"శ్రీమత్సకలభాషాభూషణ సాహిత్యరసపోషణ సంవిధానచక్రవర్తి సంపూర్ణకీర్తి నవీనగుణసనాథ నాచనసోమనాథ"... ఆత్మోత్కర్షస్తుతిసూచకంబు లగు నీ పదములు మఱియొకసామాన్యుఁడు వ్రాసికొనినఁ బరిహాసాస్పదముగా నుండును. కాని మహాకవి సోమనాథున కివి యొక

చుకయు నతిమాత్రములు గావు. బహుశః, యివన్నియుఁ బరిపాలక సభలలోఁ గాని పండితవర్గములలోఁ గాని కవి కొసంగిన బిరుదము లనవొప్పు.

సోమనాథుని కవిత్వమును గుఱించి యిదివఱలోఁ బండితులు వ్రాసిన యభిప్రాయములఁ బొందుపఱిచి తరువాత నా యభిప్రాయ మును సంపూర్ణముగా వ్రాయ నుద్యమించెదను.

బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులవారీకవిని గుఱించి యిట్లు వ్రాసిరి.

"ఆగ్రంథ (సోమునిహరివంశ) మిక్కడ సమగ్రముగాఁ జిక్కక పోయి నను జిక్కినంతమట్టు పరికించి చూడఁగా నది మిక్కిలి ప్రౌఢ ముగాను భారతము కంటె నెల్ల విధముల విశేషించినదిగాను గానంబడు చున్నది. ఇతనిని సర్వజ్ఞుఁడందురు. అట్లనుటకు సందేహింపఁ బనిలేదు."

కం. వీరేశలింగము పంతులుగారిట్లు వ్రాసియున్నారు. "సోమ నాథుని కవిత్వము మిక్కిలి ప్రౌఢముగాను సర్వవిధముల నెఱ్ఱాప్రెగడ కవిత్వముకంటె మేలైనదిగాను నున్నది .ఒక్కయెఱ్ఱాప్రెగడకవిత్వమే కాదు. భారతము రచించిన కవిత్రయములో ననేకుల కవిత్వమును గొన్నివిషయములలో సోమునికవనముతో సరి రాదని నాయభిప్రాయ ము. ఇతనికవిత్వపటుత్వసంపదనుఁ బట్టి యీతనికి సర్వజ్ఞుఁడని బిరుదు పేరు వచ్చినది. ఆపేరున కితఁడు తప్పక తగినవాఁడే."

కవిత్వవిషయములో నెంచిచూడఁగ నాంధ్రకవీశ్వరు లందఱిలో సోమనాథుఁ డగ్రగణ్యుఁడు. తిక్కనసోమయాజి గ్రంథరచనాబాహు ళ్యమునను సర్వతోముఖ సామర్థ్యమునను నాంధ్రవాఙ్మయ సేవాప్రో త్సాహమునను, దేశీయాంధ్ర భాషాప్రయోగ మార్గదర్శిత్వమునను, నాంధ్రవాఙ్మయచరిత్రమున నద్వితీయుఁడను ప్రసిద్ధికిఁ దగినవాఁడు. భాషాపాండిత్యమునను, సాహితీప్రపంచసర్వజ్ఞత్వమునను, గవితారసిక

త్వమునను, సోమనాథకవి నిరుపమానుఁ డని నిక్కముగాఁ జెప్పవచ్చును. అనర్గళ కవితాధారయు, ననయూనభావనాశక్తియు, నిరుపమ వాక్ప్రౌఢిమయు, సమయోచిత రసస్ఫూర్తియు, మృదుమధుర శబ్దజాల ప్రయోగంబును, నీకవివరుని కవిత్వంబున నెల్లెడలఁ గాన్పించుచున్నవి. చక్కనిలోకోక్తులతో విరాజిల్లుచు నత్యుచితశబ్దసంభరితంబై ప్రతిపద్యహృద్యం బైనయీయన కవనధోరణి నిరంతరాహ్లాదకరంబుగ నున్నది. ఏ సందర్భంబున నేభావములు స్వభావసిద్ధములో యాసందర్భముల నాయాభావములనే తప్పక ముద్దులు గుల్కు పలుకులతో సంక్షేపముగా జెప్పును. రసభావములను వ్యక్తపఱుచుటయందుఁ బిచ్చిపిచ్చిగను దుదమొదలు లేనిభ్రాంతి లెక్కడను గానరావు. ఒక్కొక్కరంగమునుగాని యొక్కొక్కవిషయమునుగాని వర్ణింపఁదలఁచినచో విస్ఫుటముగాఁ దన మనంబున గోచరింపఁ జేసికొని పటమునఁ జిత్రితమగు నిర్మలాకృతిమాడ్కిఁ గొలఁది తేటమాటలతో విషయము నంతయు విశదీకరించును. భారతకవులవలెఁ గాక యీకవి యర్థాలంకారములయందును, శబ్దాలంకారములయందును, సమాన గౌరవమునే చూపినాఁడు. యమకములు, అనుప్రాసములు, అంత్యనియమములు, శ్లేషలు మున్నగునవి తిక్కనవి తస్థలములఁ దఱచు కాన్పించినను బోతన, మల్లన, కవులయందువలె విసుగుఁ గలుగఁజేయునట్లుగాని, యనవసరముగాఁ గాని, యత్యధికముగాఁ గాని ప్రయోగింపఁబడి యుండలేదు. కేవలము తనపాండిత్యపారీణతయుఁ, దనకవితావైచిత్ర్యమును బ్రకటనచేయుట కనున యలంకారములు వాడియుండలేదు. ముఖ్యముగా రసపుష్టికొఱకె వాడుక చేసినాఁడు. * అందుననే యీయనకు "సాహిత్యరసపోషణ సంవిధాన చక్రవర్తి" యనుబిరుదము తగినది.

* అయినను శబ్దాలంకారములు తఱచు గనఁబడుటచేత నావిషయమున నీకవివరుఁడు కొంచెమతిమాత్రముగఁ బోయినాఁడను సందేహము కలుగుచున్నది.

మూఁడవ అధ్యాయము

అష్టభాషామహాకవి యగు నీకవిపుంగవుఁడు గీర్వాణభాషయం దత్యధిక సాహిత్యము కలిగినవాఁడయ్యును గేవలము సంస్కృతపదజటిలసమాసభూయిష్ఠమగు కవనశైలిఁ బాటింపక దేశీయపదములను మృదుతరముగను బాహుళ్యముగనను, రసోచితముగను వాడుచువచ్చినాఁడు ఈవిషయమునఁ దిక్కనసోమయాజి ననుకరించినను నామహనీయునికంటె నెక్కుడు స్వారస్యమును జూపినాఁడని నాయభిప్రాయము. ఈకవీశ్వరుని కవనశైలియందు మఱియొకవైచిత్రి యున్నది. పద్యముల యర్థము తెలియనివాఁడును నందలి లలితపదకలితమైన మృదులస్వనమును విని వేణుగానము వినిన నట్టియానందము నొందునో యట్టియానందాబ్ధిలో నోలలాడును. పై సంగతులను నిరూపించుటకుఁ బ్రబంధమందలి యనేకపద్యముల నుదాహరణములుగఁ దీయవచ్చును గాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే స్థాలీపులాకన్యాయముగఁ గొన్నిపద్యముల మాత్రమెత్తి వ్రాసెదను.

ఉ. తోరపుఁజన్నుదోయి పయిఁ దొంగలిఱెప్పలు దాఁటి చూపు నీ
హారము లేనిక్రొమ్మెఱుఁగులై నిగువం గొలు వల్లఁ జొచ్చి య
చ్చేరువ కొంబయుం గదిపి చిత్తరువో యన నిల్చి యున్నగం
భారపుఁబొమ్మవోలె నచటం గదలించుక లేకయుండఁగన్.

ఉ. నవ్వులమాటలో నిజమొ నాకయినను ననేకకన్యకల్
మవ్వపుఁదీఁగెలం దెగడునట్టివి యుండఁగ నంత నెన్నఁడో
జవ్వనమబ్బుక్రొన్నగడసాని నయన్ గవయం దలంచితే
పువ్వులు వేఁడుకైన గడివోయినవే న్మ్రుమవం దలంతురే.

ఉ. కదిసితి మంత దంతపటుద్విపఖండిత దేవదారువుల్
మదనవినోదకందళిత మానసమానస వాసభీరువుం
బ్రదరపవాచ్యుత క్రకచపాటితలస్తక దేశచారువుల్
ముదితచమూరువున్ ఫలితమూలనమేరువు నాసుమేరువుల్.

శా. పరివాదాస్పదవాదమోద మదిరాపానంబుచే మత్తులై
హరి మేలంచు హరుండు మేలనుచు నాహా కొందఱీపాండెఋం
గరుకైలాసనగంబునందు మును లేకత్వంబు భావించి రా
మురవైరిం బురవైరిఁ బాపుట మహామోహంబు దోహంబగున్.

సీ. కోటసింగారించి కొత్తళంబుల నెల్ల నట్టళ్ళు పన్నించి యాళువరికిఁ
బందిళ్లువెట్టించి పైకొమ్మువెట్టించి గుండుదూలము వసికొయ్యదూర్చి
యగడితలోఁతసి రలవడఁ ద్రవ్వించి వెలిఁజుట్టి రాములు వెలుగువెట్టి
దంచనంబులును పద్దడములు నెత్తించి బలుగాశితలుపులు బలువుసేసి

గీ. పాళెముల్వెట్టి కొంకులు బ్రద్దబరులు
గత్తిగొంతంబు లొడిసెళ్ళు గత్తళములు
నారసములును విండులు నగరిలోనఁ
బెట్టి పెట్టుఁడు నమునెట్టి మట్టిలావు.

సీ. కుజము కుంజరముచేఁ గూలునో కూలదో
కూలుకుంజరము నీకుజము గూల్చె

... ...

సీ. వంకదారికఁ జేరి నాకటిదద్దడంబులు సేర్చికొమ్మల బ్రమోకువైచి ...

చ. కసిరి కుమారు లంత శశికాంతశిలాతలశీతలస్థలీ
వసఘన పాదపాదపనివారిత వారితరంగరంగన
ర్తనపరివర్తనద్విరదదానసదానమదాళిమాలికా
తనువనజాతనూతనపతాకముఁ బుష్కరమన్ తటాకమున్.

మ. కలరా యింతకుమున్ను యాదవులచేఁ గప్పంబు దెప్పింపఁగాఁ
గలరారాజులు గాజులం దొడవుఁగాఁ గల్పించిరా కాకులం
గలకంఠంబులఁ జేసెనా కటకటా గౌరీశ్వరుం డేమిగాఁ
గలవారో యిటమీఁద హంసడిభకుల్ గర్వాంధకారంబునన్.

సీ. పసిగ్రేపుఁ బెనుచు నేపాడిమొల్లం బెల్లు
మెకము దాఁటదుగదా మేఁపుగలదె
తొడకాలితరువుల విడుతురా తొడితొడి
జన్నెల తరవటు జాడ [illegible]
వెలికల్లనైతురా వేల్పులఁ గుడుపుచోఁ
గదుపులో, నేబోతు [illegible]
సలిగపన్నులు గొన్ని జట్టిచ్చూపరుగదా [illegible]
బెదరిన నిలుగూఁతఁ బెట్టఁగలదె

గీ వల్లెవైచువా రెవ్వరు మల్లరాల
లంపుగలతోటలను గూయులావుగలదె
యేర్పుదాటులతో దాఁటఁ గెలుఁగఁబడు నె
పరికరము కోడె లమ్మోముపాటి గలదె.

చ. తలిరులఁజోఁకెనో దోనలఁ దాఁకెనొ తొండపుఁ బిడుబ్రాఁకెనో...

చ. గెలిచినవాఁడు నేఁడు రణకేళిఁ బురందరుఁ దగ్గజేంద్రమున్
వెలిచినవాఁడు దేవతల వెట్టికిఁ బట్టినవాఁడు ధూర్జటిన్
విలిచినవాఁడు భక్తి మయువిత్తమునన్ ఘర నేకవీరుఁడై
నిలిచినవాఁడు శౌర్యమున నీజనకుండు భయుం బిదేటికిన్.

ఉ. నావుఁడు రోషవహ్నివలనం బొగరేఁగినభంగి మోమునన్
గావిరి పర్వ సంగమునఁ గంపము నివ్వటిలంగ బాలుఁ
డత్యావిలచిత్తుఁడై మనుజుఁడట్టి మదీయపురంబుఁ జొచ్చె న
చ్చేవయ కాక నానగరు చెర్చె నిసీ మగమాట లేటికిన్.

సీ. బాలార్కబింబంబు పరఁగించి లేయెండ
మనమీఁదఁ జల్లినమాయ లేదు
కొంతంబు మెఱుఁగులుగుప్పించి మెఱుఁగులు
మనమీఁదఁ బొలసినమహిమ లేదు

... ...

చ. భయరసమగ్నులం బ్రధనభగ్నుల దుర్భరదైన్యభుగ్నులన్
వయనవిలగ్నుల న్నివసనాయితనిర్వృతనగ్నులం బరా
జయపరివిగ్నులం బ్రణతిసారవలగ్నుల నగ్నులం బిలే
శయశయనుండు చూచి చనసాగె గిరివ్రజరాజధానికిన్.

శా. రాకాచంద్రికఁ దేల్చినట్లు ఘనసారంబుం బయి గూర్చిన
ట్లాకాశాపగనీర వార్చినటు లాత్మానందయోగామృతం
బేకాంతస్థితిఁ గ్రోల్చినట్లు హరిచే నింపారునాలింగన
స్వీకారంబున శీతలాంగధరుఁడై సీరాయుధుం డుండఁగన్.

ఉ. బాణుఁడు వీఁడె మంత్రయుతబాణుఁడు దానవశూరసైనిక
త్రాణుఁడు శంకరస్తుతి పరాయణుఁ డుజ్జ్వలరోషదీప్తదృ
క్కోణుఁడు సంగరస్ఫురితకోపపరాబ్ధఘటావళీజగ
త్ప్రాణుఁడు యుద్ధవిశ్రుతపరాక్రమ రౌద్రరసప్రమాణుఁడున్.

ఉ. ఏమిర బాణ వ్రీళలవహీన భయాతురమానసంబుతో
నే మని పెక్కులాడెద వి దేటికి మాటలచేత నీవు సం
గ్రామము గెల్వవచ్చునె వికారపుమాట జయంబ యైన నిం
కేమియు నేల భాషితము లెక్కుడుగాఁ బచరింపు మాజిలోన్.

సీ. మానినీమంజుల మంజీరకరరవకేళీసకోహంసకీలితంబు
కామినీకాముకకలహప్రసాదనపండితశారికాభాసురంబు ...

పోతనామాత్యుఁడు తనభాగవతమున వర్ణించిన నరకాసుర సంహారమును, నాచనసోమనాథుఁడు వర్ణించిన నరకాసురసంహారమును, గొన్నివిషయములఁ బోలియున్నవి విస్పష్ట మగుపోలికఁ జూపుపద్యములఁ గొన్నింటి నిచ్చటఁ బొందుపఱచెద.

మ. అటఁ జూచున్ హరిఁ జూచుఁ జూచుకములం దందందమందారకే
సరఘూర్ణామకరందబిందుసలిలస్యందంబు లందంబులై

తోరఁగం, బయ్యెదకొం గొకింత దొలఁగం దోర్మూలరాసారమున్
దరహాసామృతపూరముం గురియుచుం దన్వంగి కేళీగతిన్.

ఉత్తరహరివంశము, ఆ 1—162.

మ. పరుఁ జూచున్ వరుఁ జూచు నొంప నలరింపన్ రోషరాగోదయా
విరత భ్రూకుటిమందహాసములతో, వీరంబు శృంగారమున్
జరగన్గన్నులకెంపు సొంపు వరఁగం జంద్రాస్త్రసందోహము
న్సరసాలోకసమూహము న్నెరపుచుం జంద్రాస్య హేలాగతిన్.

(భాగవతము, దశమస్కంధము.)

నాచనసోమనాధుని కవిత్వము స్వతోజాతం బగుసాంద్రారణ్యం బువలెఁ గాక, వనపాల కృతాలవాలకలితంబై లతాగృహరమణీయంబై నానావిధపుష్పఫలభరితంబై సుమనోమనోజ్ఞంబుగ నున్నది. ఆంగ్లేయ వాఙ్మయమందు స్పెన్సరు (Spenser) కవి రచించిన ఫెయిరీ క్వీన్ (Fairie queen) అనెడు గ్రంథ మర్వాచీనకవులకు మార్గదర్శక ముగ నుండెను. ఆకారణమున స్పెన్సరు మహాకవికి 'కవీనాం కవిః' (The poet's poet) అను గొప్పపేరు వచ్చెను. అట్లే నాచన సోమ నాథుఁడును గవితావైభవమును విచిత్రగతుల మిగుల వెలయింపఁజేసి తరువాతికవుల కాదర్శకుఁ డాయెను. తత్కారణమున నీ మహాకవికిని 'కవీనాం కవిః' అను బిరుదము ప్రాయికంబుగ నొసంగదగు.

ఉత్తర హరివంశమునందలి వచనభాగములు శ్లేషయమకాది శబ్దాలంకారములతో నిబిడీకృతములై బహుక్లిష్టముగానుండును. సోమ నాథుని పద్యశైలికంటె వచనశైలియే యెక్కుడు కష్టముగా నున్నది. వచనభాగము తఱుచు యుద్ధవర్ణనలయందుఁ గన్పట్టును. అందలిశైలి సుశిక్షితమైన తురగమువలె బహుచతురగతుల నొప్పుచున్నది. ఒకా నొకచోట సమవతన ఖురఘట్టనమువలె నుభయసైన్యములు సమానా యానంబున దాఁకొని మార్కొనుటయు, మఱియొకపట్టున వల్గితగతిని

యోధవీరులు మల్లయుద్ధంబునఁ జేరి యన్యోన్యవిజిగీషులై మలఁగి పెనఁగి తల్లడిల్లుటయు, వేతాళోత్కటావృత సంచలితచమూనిచయంబులు పరిదేవనధ్వానంబులఁ బరిధావనం బొనర్చుటయు, నిట్లు సమరసంచార భేదంబు నుచితశైలిగతిభేదంబుల నిరూపించుచు సర్వజ్ఞుఁడగు నిమ్మహాకవి శబ్దజాల పరంపరల సంగ్రామసంభ్రమనిర్ఘోషంబుల ననువదించెను. పై యంశములకు దృష్టాంతముల నీ క్రిందఁ జూడనగు.

శ్లేషయమకాదులు:—

"మఱియుం దదాశ్రమంబు వలాహకంబునుంబోలెఁ గరకాస్పదంబై కుంజరంబునుంబోలెఁ గుంభాభిరామంబై రంగస్థలంబునుంబోలె శైలూషశతరమ్యంబై యింద్రపదంబునుంబోలె నైరావతరుచిరంబై తరుణీముఖంబునుంబోలెఁ దిలకవిరాజితంబై పరమయోగిహృదయంబునుంబోలె మోక్షనిలయంబై పారావారంబునుంబోలె నమృతోత్పాదనస్థానంబై మహాభారతంబునుంబోలె శతపర్వసనాథంబై గగనంబునుంబోలె ఋక్షగణసంకీర్ణంబై కర్ణరథంబునుంబోలె శల్యాధిష్ఠితంబై..."

సమగతి:—

"ఇవ్విధంబున నుభయబలంబులుం దలపడి సందడికయ్యంబునం గదిసి కరులుకరులను దేరులుదేరులను దురంగంబులుదురంగంబులను బదాతులు పదాతులనుం దలపడి సందడికయ్యంబయ్యె నయ్యెడఁ గత్తివాతియమ్ములం గత్తరించినం, దుత్తుమురు లగుకత్తళంబులును ఘనగదాఘాతంబులం జిద్రుప లయినసీసకంబులును..."

వల్గితగతి:—

"ఇట్లు మధుసూదనుం జేయునాయకంబులు గాలువలు గట్టిగట్టిమెయిమరువులు చించియుఁ, గాయంబుల నొంచియు, మర్మంబులు గీఱియు, మహీతలంబులు దూఱియు, బ్రేవులు వెఱికియు, బెనుమూకల ఛరికియు, సీసకంబులు పగిలించియు శిరంబులు నొగిలించియు,

గ్గె దుపులు గఱచియుం గరవాలంబులు చఱచియు, నెత్తురులు చిమ్మమెం నొసళ్ళు గ్రుమ్మియుఁ, జరణంబులు తొలిచియుఁ జర్మంబు లొలిచియు, బాహుదండంబులు గత్తిరించియు ....."

యుద్ధవర్ణన లెంత వీరరసోద్రేకముతోఁ బొంగి పొరలుచుం డునో ప్రితియాశ్వాసంబునఁ గానవచ్చును. తిక్కనసోమయాజి తరు వాత యుద్ధము వర్ణించుటలో నీ కవియంత సమర్థుఁడు వేఱొకఁడు గానరాడు. భయము, ఉత్సాహము, కోపము, శౌర్యము, ఆటోపము, అహంకారము, మున్నగు భావములు యోధవీరులమనంబులవలెఁ జదు వరుల మనంబులఁగూడ గజిబిజియొనర్చి సమరకౌతూహలంబుఁ బెం పొందఁజేయును,

హాస్యరసము వర్ణించుటయం దీకవి కెంతనేర్పుగలదో తెలిసి కొనుటకు దగినయవకాశము లీగ్రంథమునఁ గానరావు. ఒకానొకచోట మాత్రము హాస్యకరుణారసమిశ్రిత మయిన భావమును గడుఁజిత్రముగ నిరూపించియున్నాఁడు. డిభకుఁడు మునిఁగి చచ్చినతనయన్నయగు హంసునికొఱకై వెదకుచు నిట్లు విలపించెనట:—

క. వ్రేలెడువెంద్రుక లిరుగడఁ, దూలఁగఁ దలయూఁచుఁ దొప్పతొప్పన నోరుం
గేల నడిచికొను సెలవుల, లాలలు దొరుఁగంగ నన్నలా యని యొఱలుచు.

క. రాలం దల యడిచికొనున్, నేలంబడి పొరలు లేచు నెత్తురు లుమియుం
గేలిఁబడి రిపులు చూడఁగ, నాలుక వెడలికికొనుఁ జావునకుఁ దన్ను కొనుచు.

ఇంక శృంగారరసకవన మీకవినోటను వినవలెను. ఔచిత్యాని యమ మొకించుకయుఁ దప్పక, పేరున కైన నశ్లీలము చెంత బోక,

పా[illegible]ణము కడుఁ బ్రశస్తముగాఁ బరిపాటించుచుఁ గ్రమకమోదిశ ముగ, రసోద్ధతిఁ బ్రకటించుచుఁ దుద కుద్వేలరసాంబుధిలోఁ బాఠకుల ముంచివేయును. పాత్రోచితభాషావిషయమున నూర్వశీనరకాసుర సం వాదమును జూడుఁడు:

క. పగవాఁడట దేవేంద్రుఁడు, మగువా! నీవతనికొలువు మానినవఁడు,నిం
దగవుచెడి పిలువఁ బనుచుట, మగతనమే? యిట్టిలంజమాటలు గలవే?

ఊర్వశి: ఉ. లంజియ నేఁడు నేను విపులాప్సర సిరసు రేంద్రుఁ గల్పి న
న్నుం జెఱవట్టి తెమ్మని వినోదము చేసితిగాక, చిత్త మె
ల్లం జెడియుండ రిత్తయొడలం జవిచేరునె? చిల్కపోయినం
బంజర మేమిసేయు? రసభంగి మసంగితి లోన మెత్తురే?

ఉ. నవ్వులమాటలో నిజము నాకములోన ననేకకన్యకల్
మవ్వపుఁదీఁగెలం దెగడుమానిను లుండఁగ నంత నెన్నఁడో
జవ్వన మమ్ముకొన్న గడసాని ననుం గవయందలంచితే
పువ్వులు వేడుకైనఁ గడిపోయినవే న్మృతువంగవచ్చునే?

నరకాసురుఁడు:

క. అంజెదవుగాక ననుఁ జెం,
తం జేరఁగనీక యెంత తఱఁగిన నిరియా
లుం జొన్నలసరిపోవే!
లంజెతనములందుఁ గొమిరెలఁ గెలువవఁటే.

నరకాసురుని మొఱటుతనమును, ఊర్వశియొక్క చాతుర్యవిల సితభావ గాంభీర్యము నెంతచమత్కారముగా వర్ణించెనో చూడుఁడు.

మఱియు నిందుధరోపాఖ్యానమునందును, ఉషానిరుద్ధీయము నందును, శృంగారాభివర్ణన ముత్తమోత్తమకవిత్వలక్షణముల నొప్పారు చున్నది. శబ్దములమాధుర్యమూ, భావగర్భితమగు ధ్వనియూ, వర్ణల స్వభావమూ, చిత్రితరూపముల సౌందర్యమూ, రసోత్సేక మగుసర్వేం

ద్రియభాగసమృద్ధియూ, దేనినిఁ జూచినను బాలకులకుఁ దనివిదీరక శృం గారరసానుకంపన మొనఁగుచున్నవి.

మ. సహకారాధిపుఁ గౌఁగిలించుకొని వాసంతీలతాకాంత సా
రహరిద్రారసగౌరకేసరములన్ రంజిల్లు మాధ్వీక వా
ర్లహరీస్వేదము చూపఁ షట్పదగ తేలా యింతటన్ సిగ్గు లే
దహహా యంచుఁ దొలంగి నవ్వెఁ జెలిమాలై ముద్దరాలయ్యెడన్,
ఆ. 5 ప. 52

ఉ. చెందొవరేకు ఫాలమునఁ జేర్చి ప్రఫుల్లపయోరుహంబుచే
నందముగా బిసావళి భుజాంతరమందు గదియించి యుత్పలా
మందమరీచిమేచక చమత్కృతిచారుగవోపచార యై
సుందరి యోర్తు వచ్చి హరుచూపులకున్ హరుఁ డయ్యెనయ్యెడన్.
ఆ. 5 ప. 71.

ఉ. డెందముమీఁదఁ జెందొవకు జెప్పర మేమియు లేదు; చన్నులం
జిందదు ఘర్మవారి; చెవిఁ జేర్చినలేఁజివురించుకంతయుం
గందదు; నాసికాగ్రమునఁ గన్నులకొమ్మయు లూర; వింక నీ
సుందరిఁ గాన నేరఁడు ప్రసూనశరుం డవి యూరమూర్పులె.
ఆ 5 ప. 184.

నాచనసోముఁడు, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ,

ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ పూర్వోత్తరభాగయుత మగుహరివంశము నంత యుఁ దెనిఁగించె ననియు, నాచనసోముఁ డందలి యుత్తరభాగమును మాత్రమే తెనిఁగించె ననియు నిదివఱకే తెలుపఁబడినది. ఈ యుభయకవులును గొంచె మించుమించుగా సమకాలికు లగుటచేతను, ఒక గ్రంథమందే వారికవితావైభవమును గనఁబఱుచుటచేతను వారి గ్రంథరచనాపద్ధతులయొక్కయుఁ గవితాస్వరూపముల యొక్కయు సామ్యభేదములను నిరూపించుట సందర్భోచితము.

హరివంశము భారతమున కనుబంధ మనియు నది తెనిఁగింపఁబడనిచో నాంధ్రభారతము సమగ్ర మని చెప్పుట కొరకాళ ముండ దనియు నాశయముతో నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ హరివంశమును సంపూర్ణముగాఁ దెనిఁగించి భారతామ్నాయము నాంధ్రావళికిఁ బూర్తి చేసినట్లుగాన్పించుచున్నది.

క. భారతపరాంశమని యిం, పారఁగ జెప్పుదురు బుధులు హరివంశము నీ వారమ్యకథఁ దెనుంగున, ధీరోత్తమ! నిర్వహించి తెలుపుము మాకున్. అని కృతినాయకుఁ డగు పోలయవేమారెడ్డి యెఱ్ఱాప్రెగ్గడతోఁ జెప్పెనఁట. కావున నాంధ్రభారతవిధానక్రమము ననుగ మించి యాంధ్రజనుల కుపయోగించునటు లెఱ్ఱన హరివంశము రచియించె ననుట సర్వసమ్మతము. ఆంధ్రభారతరచన, సార్వజనీన మగుటకుఁ గారణము లారయ, మాతృకానువర్తనము, శైలిసుగ్రాహ్యత, రసపోషణసహచిత్యము, మున్నగునవి ముఖ్యములు. శబ్దాడంబరము, సమాసబాహుళ్యము, క్లిష్టాన్వయము, అలంకారసంభృతి, వీనిచే శైలికాఠిన్యమును వహించిన సామాన్యజనులకు సంప్రీతి కలుగుటెట్లు? కానగ్రంథమంతయు నాతికఠినముగాను నాతిసులభముగాను రచింపఁబడె. అలాగునే హరివంశమును బండితపామరులకు సమానాదరణము కలుగునట్లు వ్రాయఁబడినది.

నాచనసోముఁడు హరివంశముఁ బూర్తిగఁ దెనిఁగించి భారతామ్నాయమును సంపూర్ణముఁ గావించెడి తలంపునఁ దద్గ్రంథమును ప్రారంభింపలేదు. తిక్కనసోమయాజిని, ఆయన రచియించినభారతమును దనగ్రంథమునందుఁ బేర్కొనుటకుముఖ్యకారణము కవిబ్రహ్మయందతనికిఁ గలగౌరవమే యని తోఁచుచున్నది. శంభుదాసు వ్రాసినహరివంశము; జూచి తానీగ్రంథము వ్రాయలేదని ప్రపంచమునకుఁ దెలుపుట వేఱొకకారణము కావచ్చును.

"ఏ, గతి రచియించిరేని సమకాలము... ...్యాసములు మెం
విజయవిలాసము.
...శైలి

ఇఁక ఈ విరువురి గ్రంథములఁ గురించియు నించు
దము; హరివంశమునందలి పూర్వభాగమున శ్రీకృష్ణునిజననమించె
సాందీపునియొద్ద విద్యాభ్యాసమువఱకు నీ నడుమ జరిగిన బాల్యలీ
సాహసకృత్యములు, రాక్షస సంహారములు మున్నగునవి యభివర్ణి
బడినవి. ఉత్తరభాగము జరాసంధుని పరాభవముతోఁ బ్రారంభమై
రుక్మిణీపరిణయము, నరకాసురవధ, పారిజాతాపహరణము, మధుకైట
భహిరణ్యాక్షాదిరాక్షస సంహారము, శ్రీకృష్ణుని కైలాసయాత్ర, శివ
కేశవసమాగమము, పౌండ్రకవాసుదేవవధ, ఉషానిరుద్ధీయము, బాణా
సురపరాజయము, బలిమర్దనము మొదలగు ముఖ్యవిషయములతో
సమాప్తినొందెను. నాచననోముని యుత్తరభాగము ముఖ్యముగా నర
కాసురవధతోఁ బ్రారంభమైనది. జరాసంధునిపరాభూతియు, రుక్మిణీ
పరిణయము నొకించుక మాత్రము సూచింపఁబడినవి.

సీ. కడిమి జరాసంధగంధసింధురముఁ దద్బంధుమండలితోన పాఱఁదోలె
బలియు నాగాయుతబాహు జగత్ప్రాణతనయు గదాకేలిదర్పమడఁచె
వీఁకతోడ విరాటవీరఖేలనమున ధీయుఁ బ్రబలంబదై తేయుఁ జంపెఁ
దెగువ రాసభరూపు ధేనుకాసురుఁ బట్టి విన్నాణమున మేను విఱిచి
వైచె

తే. నగరపరిఖావయఃపూరణంబు సేయ, సీరముఖమునఁ గాళిందిఁ
జీరి తెచ్చెఁ;
మెఱసి మూఁడులోకంబులమేటి మగలు, రాయనేర్తురె యాదవ
రాముతోడ.

ఆ. 1 ప. ౬.

క. అనుటయు నాజనమేజయ, జనపతి యిట్లనియె రుక్మి చచ్చిన మగుడం
జని,యాదవనగరంబున, జనార్దనుం డేమిచేసె? సౌజన్యనిధీ!
ఆ. 1 వ. 12.

మఱియుఁ బారిజాతాపహరణముం గూర్చి సూచనయును లేదు. మధుకైటభహిరణ్యాక్షాది దుష్టరాక్షస సంహారములు బొత్తిగా విడువఁబడినవి. ఈ లాగున నుభయగ్రంథంబులును బరికించి వచో విషయవ్యత్యాసము విశేషముగాఁ గాన్పించును. ఇందులకుఁ గారణములు గొన్ని యూహింపవచ్చును.' సోముఁడే తన గ్రంథమున నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

క. హాలపాణిమహిమ చెప్పం,గలవా రెవ్వరు పురాణకథలఁ మఱియుం
దెలిసికొనుము నేఁ జెప్పక, నిలిచినచోటులు వివేకనిర్మలబుద్ధిః.
ఆ. 1. వ. 11.

కావునఁ గ్రంథమునందలి కొన్ని భాగములు పరిత్యక్తములైనవని కవినోటనె తెలియుచున్నది. ఇట్లు కొన్ని భాగములను విడుచుటకు నాకుఁ దోఁచినకారణము లేవన:—

1. సోముఁ డుత్తరభాగమునైనను సమగ్రముగా వ్రాయ నుద్దేశించి యుండలేదు.

2. శ్రీ కృష్ణునికృత్యములను మాత్ర మభివర్ణింపఁదలంచి హాలపాణిమహిమఁ జెప్పవిడిచె.

3. శ్రీకృష్ణునికృత్యములయందును, రసపోషణ సంవిధానమున కనువగు భాగములను మాత్రమె స్వీకరించెను.

మఱియు నొకవిశేషము:—ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ హరివంశము నందు హంసడిభకుల సంహారమును గుఱించి సూచనయును లేదు. నాచనసోమనాథుఁ డీ కథను బ్రత్యేకముగా నొక యాశ్వాసమున విపులముగ వ్రాసినాఁడు. ఈ దృగ్భేదములగు గ్రహణపరిత్యాగభేదములను బరి

శోధించినచో, నుభయగ్రంథములందును విషయవ్యత్యాసములు మెం డుగఁ గన్పట్టును.

ఇంతియ కాదు. విషయమునం దెంతభేదమున్నదో, శైలి యందు నంతభేదము కాన్పించుచున్నది ఆంధ్రభారతము సార్వజనీన ముగా వ్రాయఁబడిన ట్లెఱ్ఱాప్రెగ్గడ తన హరివంశమును రచించియుండు నని తొలుదొల్తఁ జెప్పఁబడినది. అదియే నిక్కమైనచో, హరివంశము నందలిశైలి ద్రాక్షాపాకముగా నుండి, మృదుమధురరచనలతో నల రారి, సులభగ్రాహ్యముగా నుండుటకుఁ గారణము వేఱె వెదుకనక్క ఱలేదు. ఎఱ్ఱనపరిణీతమగు గ్రంథమాయన ప్రబంధమని చెప్పినను నిక్క ముగఁ బురాణమే. కావునఁ బురాణశైలినే వ్రాయఁబడినది. అనఁగాఁ గించిద్భాషాజ్ఞానులకును గ్రంథముఁ జదువ నభిరుచియు గ్రహింప సౌలభ్యమును దానియందుండవలయును. లేనియెడ లాగ్రంథము పండి తాస్వాదనీయ మగును గాని జనావళికి రుచింపదు. సోముని గ్రంథము మహా ప్రబంధము. అది సమస్తజనులకును సుగ్రాహ్య మగునట్లు వ్రాయఁబడినది. ఉభయ భాషాజ్ఞానమును బాగుగఁ గలిగినవారే దానిని గ్రహింపఁజాలుదురు. ఇతరుల కది దురాసదము. కావున మొదటినుండియుఁ గవిత్వపాకరీతుల నుభయకవులును వేఱు వేఱు మార్గముల ద్రొక్కిరి.

నరకాసురుఁడు దేవలోకం బాక్రమించి యూర్వశిని రావించి యామెతోఁ సల్పినసంభాషణము నుభయగ్రంథములం జూడుఁడు.

ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ హరివంశము.

మ. వరుణుం దోలితి, నర్థపుం జదిపితి, న్వైవస్వతుం గెల్చితిన్
హరిఁ బోఁజోఁపితి నేన యీశ్వరుఁడ నర్వామర్త్యసిద్ధోరగా
సురగంధర్వవియచ్చరాదులకు మెచ్చులీమెఱ నీవింక న
న్నరవిందానన! సత్కరింపుము మనోజాసీకసంక్రీడలన్.

చ. అనుటయు నమ్మృగాక్షి యిదియట్టిద; యంతటివాఁడవైన నీ
పెను పనదే తలంప రిపుభేదన! సంయమికోటి భక్తితో
నిను నిఖిలాధ్వరంబులను నిత్యసమర్చితుఁ జేసిరేని నే
నును ముదమొప్పఁ గైకొని వినూత్నవిహారరసాబ్ధిఁ దేల్చెదన్.

ఇట్లెఱ్ఱన రెండుపద్యములఁ గ్లుప్తముగా ముగించెను. దీనినే నాచనసోముఁ డిరువదియేడుపద్యముల నెంతరసవంతముగఁ బెంచి వ్రాసెనో గ్రంథముఁ జదివినఁ దెలియఁగలదు.

ఉ. ఊర్వశిఁ దోడితెమ్మనుచు నొక్కనిఁ బంపఁ బదుంద్రు పాతి సౌ
పర్వణసౌధవీథులయుపాంతములం దిరుగంగ నంతకుం
బూర్వసురేశ్వరుండు సురపుంగవు గద్దియమీఁద నుండి గం
ధర్వులపాట వించుఁ బ్రమదంబునఁ బొందుచు నున్నయత్తఱిన్

* * * *

ఉ. తోరపుఁజన్నుదోయిపయిఁ దొంగలిఱెప్పల దాఁచి చూపు వీ
హారము లేసి క్రొమ్మెఱుఁగులై నిలువం గొలు వల్లఁ జొచ్చి య
చ్చేరువకంబముం గదిసి చిత్తరువో కరువో యనంగ గం
డారపుబొమ్మవోలె నచటం గదలించుక లేకయుండఁగన్.

ఉ. ఆలలితాంగిఁ జూచి నరకాసురుఁ డిట్లను బాకశాసనుం
డాలములో ననుం గదిసి యంతక పాశికుబేరయుక్తుఁడై
తోలుపులంబడెన్ నతులతోడ నె డాఁగిరి దైత్యభీతులై
పోలఁదొలంగి తేమిటికిఁ బొత్తులదానవు నీవు తొయ్యలీ.

* * *

చ. అవు నిది వోలు వాసవుఁడు నంతకుఁడున్ వరుణుండుఁ బార్వతీ
ధవసఖుఁడుం బ్రతాపమునఁ దప్పద మేలెదరంచు నిట్టినే
నవహితయాగభాగము లహంకృతి మైఁ గొనకున్న, నూర్వశీ!
కవకవనవ్వరే త్రిదశకాంతలు వింతలు సేయునావనిన్.

మఱియొక దృష్టాంతము!

శ్రీకృష్ణుని కైలాసయాత్రసందర్భమున శివకేశవు లిద్దఱు నేకత్ర ఉపవిష్టులై యొకరినొకరు ప్రస్తుతించికొని సఖ్యైక్యమును బోధించునవు డటఁ జేరిన నిలింపగణములు వారినిద్దఱఁ గొనియాడిరఁట. ఆభాగము నంతయు రెండుగ్రంథములఁ జదివిచూచిన నుభయకవులయొక్కయుఁ గవితాధోరణులు వ్యక్తపడఁగలవు.

సోమనాథుఁడు 'సాహిత్యరసపోషణసంవిధాన' మం దెంతమిన్న యగుకవియో విదితమగును.

సీ. అభ్రంకషంబైన యాలపోతునితంబు
తుత్రించినాఁ డితండు పెంచినాఁడు,
* * * *

రజతగిరిమీఁద హరిహరారాధనంబు.

సీ. పారసంబున లేన సీరసంబునఁ జావఁ
బద్మాసనుఁడు వీఁపాలఁగనియె
* * * *

హరిహరాత్మ నెఱింగితి మనిరి సురలు.

(నాచనసోమనాథుఁడు)

సీ యజ్ఞరక్షకుఁడును యజ్ఞవిధ్వంసియు నేలోకనుతులఁ బెంపారువారు
కందర్పజనకుండు గందర్పదర్పైకదమనుండు నై లీలఁ దనరువారు
* * * *
* * * *

నెపుడుఁ గరుణతో వరము లయ్యెదరుమాకు.

(ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ)

ఎఱ్ఱనరచన యీవిషయమునఁ గొంత నీరసముగా నున్నది. శివకేశవు లిద్దఱు నొకచోట సమాసీనులై దేవసంఘంబులును మునిబృందంబులు

నచ్చెరువొందించి వినుచుండఁ దమయద్వైతభావమును దిగంతవిశ్రుతనినాదముగా నుద్ఘోషింపఁ దత్ప్రకృతిస్వారస్యమును సముచితరసోదయముగ నభివర్ణింపమి కవితాప్రౌఢిమ కొకింత న్యూనత గల్గించుటగాదే!

వేఱొక దృష్టాంతము:—

ఇందుధరోపాఖ్యానమును, ఉషానిరుద్ధీయము నుభయగ్రంథములయందును జదివి చూడుఁడు; సోమనాథునికవిత్వము సర్వతోముఖముగ నెఱ్ఱాప్రెగడ కవితకంటె రసపుష్టియందును, శబ్దచమత్కృతియందును, భావభావనా వికసనమునందును నెంత ప్రౌఢతరముగా నున్నదో విస్పష్టమగును. తారతమ్యనిరూపకములగు రెండుపద్యములను మాత్ర మిట నుద్ధరించెదను:—

సీ. క్షాళితకస్తూరికము లగుకుచముల
  క్రేవల నఖపద శ్రీలు మెఱయ
విస్మృతాంజనచారువిభవంబు లగునేత్ర
  ముల దట్టకెంపులేముల భజింప
గళితతాలరాగము లగుబింబాధ
  రముల దంతక్షతరచన బెరయ
నాక్షిప్తతిలకంబు లగుఫాలముల నార్ద్ర
  లంబంబు లగుకుంతలములు పొదువ
తే. సన్నవలి పంపుటూరులు జఘనములును,
  నంట నారులు జగిమెక్కి యసదుకొను
నందు నెత్తురుకాంతి నిండార నంబు
  నేక మభినవద్యుతిఁ జేసెఁ జెలువగమికి.

ఎఱ్ఱన. ఉ. హ. ఆ. 7.

సీ. అరుణారవిందంబు లని ప్రమొక్కనోకాని
  చిగురుటాకుల నింత చేరరావు

పులినంబు లని చాల బుజ్జగించెనో కాని
మరుచక్రముల నింత మరిగిరావు
చక్రవాకము లని సవరించెనో కాని
కరికుంభముల నింత గదియరావు
గండుమీలని చాల గారవించెనో కాని
పూవుఁదూపుల నింత పొందిరావు
తే. తరఁగలాట్మ ము ధనము లదాయమైన
చరణములు నితంబములును జన్నుఁగవలుఁ
గన్నుఁగవలుఁ దోఁతేర శృంగారజలధి,
తరఁగ లింతులు పైకొన్నఁ దలఁకినట్లు.

ఈ రాగున నుభయగ్రంథంబుల యందును నేభాగములు సరిపోల్చిచూచినను సోమనాథునికవిత్వ మెఱ్ఱనార్యునిదానికంటె రసవత్తరముగను ప్రౌఢతరముగ నున్నదని చెప్పుట కొకించుకయును సందేహము కలుగ లేదు. ఇట్లు సోమనాథునికవిత్వమును భూషించుట యెఱ్ఱనార్యుని కబ్బమును నిరసించుటగాఁ గవితాభిమాను లూహింపఁదగదు. గ్రంథవిమర్శనమందు యథార్థగుణనిరూపణము చేయక తప్పదు. హెచ్చుతగ్గులు నిర్ణయింపకతీరదు. కవితాభిమానమే గాని కేవలము కవీశ్వరాభిమానమనుచితము, నక్రమము.

ఇంతవఱకు గ్రంథముల రెంటినిమాత్రమే విమర్శించి శయ్యాధోరణుల యందలి తారతమ్యముల నిరూపించితిని. ఇంక నిరువురుకవుల ప్రత్యేక కవితాలక్షణముల గుర్తింపఁగడంగెద. ఈవిషయము కొంతమట్టు కప్రస్తుత మైనను. ఆంధ్రమహాకవుల కవితాలక్షణ నిర్ణయములయం దింకను, నిశ్చితాభిప్రాయములు లేకపోవుటయుఁ, బలువురు పలువిధముల నూహించుటయు. వాదప్రతివాదములకు విశేషముగ నవకాశముండుటయు, నిత్యాదికారణములచేత, నీమహాకవుల కవితఁ

ము లేయేవిషయములలో నేయేలాగున నున్నవో చర్చింప సమకట్టితిని. పాఠకు లీయభ్యంతర ప్రసంగమును క్షమింతురుగాక.

కాళిదాసు, భవభూతి, భారవి మొదలగు సంస్కృతమహాకవీశ్వరుల కవనధోరణుల సామ్యభేదములు విస్పష్టముగాను సమగ్రము గాను దెలియవచ్చుచున్నవి. కాళిదాసుకవిత్వ మిదమిత్థమనియు, భవభూతికవిత్వ మిదమిత్థ మనియు, నిర్ణయించి కాళిదాసీయావిషయముల నెక్కుడైనచో, భవభూతి యాయా విషయముల మిన్నయని నిర్వచింపఁబడినది. అటువంటినిర్వచనము తెలుఁగుకవీశ్వరుల గుఱించి యింకను జేయవలసియున్నది. విశేషముగ విమర్శనయుఁ, జర్చయు, జరిగినఁగాని వారివారికవితాప్రకృతి నిరుక్తి కాఁజాలదు. కావున సందర్భావశ్యకత నతిక్రమించినదైనను, పైనుద్దేశించిన విషయమును జర్చింపఁ బూనితిని.

ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ హరివంశమేగాక మఱికొన్ని గ్రంథములఁగూడ రచియించెను. అందు భారతమందలి యారణ్యపర్వశేషము, రామాయణము, నృసింహపురాణము' మున్నగునవి ముఖ్యములు. నాచనసోమనాథుఁడును, వసంతసేన, యిత్యాది మఱికొన్ని గ్రంథములు వ్రాసినటులఁ గాన్పించుచున్నది. కాని వసంతసేనయందుఁ గొన్నిపద్యములు తక్క, ఇతరగ్రంథము లేవియు నింకను లభింపలేదు. లభ్యములైనవఱకు, వీరిరువురిగ్రంథములు చదువఁగా, వీరి కవితలయందుఁ గొన్నివిస్పష్టము లైనలక్షణములు గాన్పించుచున్నవి.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక నాల్గవసంపుటము 9, 10, 11, సంచికలలో బ్రః శ్రీః రాః అనంతక్రిష్ణశర్మగారు, ఎఱ్ఱాప్రెగడ, సోమనాథులకవిత్వములను సరి చూచి తారతమ్యముల నిర్ణయించిరి. సోమనాథుని కవిత్వముకంటె, నెఱ్ఱాప్రగడకవిత్వ మెక్కుడు ప్రశస్తముగా నున్నదనియుఁ గావున సోమనాథునికి నెఱ్ఱా ప్రెగడకంటెఁ దక్కువస్థానమిా

యుఁదగిన దనియు వారిసిద్ధాంతము. "లోకో భిన్నరుచిః" అనునట్లు వారి కట్టియభిప్రాయ ముండుట సమంజసమే కాని వారు సిద్ధాంతీకరించుటలోఁ గొన్ని పొరపాట్లున్నవని నాయభిప్రాయము. ఆయన వ్రాసినవ్యాసమును జాలవఱకు ఖండించుట కవకాశమున్నను, సుదీర్ఘమగు వ్యాసమునకు దీర్ఘతర మగు ప్రత్యుత్తర మిచ్చుట కనువగుసందర్భ మిది కాదని విరమించెదను.

కవిత్రియము వారును, నాచనసోమునును, నుత్తమకవీశ్వరులని చెప్పుట కెవ్వరును సందేహింపరు. కాని వారికంటె వీరెక్కువా? వీరికంటె వారెక్కువా యనువాదప్రతివాదములఁ జేయుటయందుఁ గొంత పూర్వాలోచన కావలసియున్నది. అదేదన, నొకానొకకవీశ్వరుఁ డుత్తమకవి యనిప్రసిద్ధినొందుట కాయన యందేదో మహత్తర మగువిశేషముండినఁగాని యట్టిలోకప్రసిద్ధి రానేరదని తెలిసికొనుటయే. అటువంటి ప్రసిద్ధికిఁ గారణము లెవ్వియని నిర్ణయింపఁదగు కావున మహాకవీశ్వరు లని యాంధ్రప్రపంచమున వేనోళ్లఁజాటఁబడిన ఈమహనీయుల కవిత్వములయం దనన్యసామాన్యప్రశస్త్య మెద్దియో తెలిసికొనఁగోరుట కర్తవ్యము; ఏవిషయములయందెవరెవరగ్రగణ్యులు, ఒకానొకవిషయమునం దొకరికంటె మఱియొక రధికులా? కారా? యను సమాలోకనకుతూహలమున విమర్శించుటుచితము. ఈసమరస సవిమర్శనదృష్టిని, ప్రస్తుత మెఱ్ఱాప్రెగడసోమనాథులఁ గూర్చి మాత్రము చెప్పఁబూనెదను. ఏతద్గ్రంథానవకాశమునుబట్టి, విపులదృష్టాంతము లీయక నాయభిప్రాయములనుమాత్రము సంక్షేపముగ నిచట వ్రాసెదను. సోదాహరణ మగువిపులవిచారణ స్థలాంతరమునఁ జేయఁదగు.

ఉభయకవులయందలి సమానగుణములఁ గనుఁగొని తరువాత భేదముల నిర్దేశించుట కార్యక్రమము.

i. ధారాశుద్ధియం దుభయులు నొకరికొకరు తీసిపోరు, వారి

కవితా ప్రవాహ మనర్గళము, అయత్నోపలభ్యము, ఇచ్ఛావిహారసంపన్నము.

ii. ఉభయభాషాపాండితియం దుభయులు సమానగౌరవముఁ బొంద నర్హులు.

iii. భావభావనాప్రపంచమునం దిరువురు స్వైరవిహారధీరులు.

iv. కావ్యలక్షణసంప్రదాయేత్యాది వైదగ్ధ్యమునం దిద్దఱుఁ దులఁదూఁగుదురు.

v. మఱియుఁ బురాణేతిహాసకథాపారగత్వమున నిరువురకు హెచ్చుతగ్గులు నిర్ణయింపఁబూనుట శశవిషాణాన్వేషణము.

vi. ఇంతియగాక, ఉభయులు సమాననైష్ఠికసదాచారసంపన్నులు, వేదవేదాంగవిశారదులు, సంతతభగవద్భక్తిపరాయణులునై, వారాశ్రయించిన యాస్థానముల, సమానగౌరవాతిశయములఁ బొందియుండిరి.

సమకాలికులైయుండి యిన్ని విషయముల సమానలక్షణములు గల వీరిరువురికి నన్యోన్యవిజిగీషయుండుట యస్వాభావికమా? ఆశ్చర్యజనకమా? కావుననే యొకేగ్రంథము నుభయు లాంధ్రీకరింప నుద్యోగించుట చేకూరినది.

ఇంతదనుక వారిజ్ఞానపరికరసమృద్ధిని విడఁదీసి ప్రత్యేకముగాఁ జూచి, వారొండొరులకుఁ దీసిపోరని నిర్ణయించితిమి ఇటుపైని వారీ పరికరనికరము నెట్లు కవిత్వమునందు వినియోగించిరో, వినియోగింపఁ గలిగిరో, చూతము.

ఈకవిపుంగవులకిద్దఱకుఁ గలభేదము, కర్ణార్జునులకువలె, సాధనసామగ్రియొక్క ప్రయోగసంసిద్ధియందుఁ బ్రాయికముగ నున్నదని నాయభిప్రాయము. సామర్థ్యమునందు హెచ్చుతగ్గులు లేవు మేధాశక్తియందు జంకుగొంకులు లేవు. కాని సద్యస్స్ఫూర్తియు, పర్యాలోకనచతురతయు

గొంతవఱకు వేఱైయున్నవి. వీరిద్దరియందలి తారతమ్యము నిర్ణయించుట కిదియే ముఖ్యాంశమని నాకుఁబొడగట్టినది.

ఉభయకవులు కవితాశైలియందు వేఱువేఱుమార్గములఁ ద్రొక్కినసంగతి యెల్లరకు విశదమే. ఎఱ్ఱాప్రగడశైలియెక్కుడుమృదువైనదియు, నై యున్నది. ఆయన సామాన్యముగా వాడినశబ్దములు గీర్వాణమునందయినను, ఆంధ్రమునందైనను, సరళమైనవియు, సుస్వనయుతమైనవియుఁగా నున్నవి. మృదుపదసంవిధానము, సహజకవితాధారతోఁ గలసి గగన కల్లోలినీకలస్వనములవలె వీనులకు విందొనరించుచుండును. ఇక సోమనాథుని శైలియన్ననో యనేకవిధముల బరుగిడును. ఒకప్పుడు మృదుమధురశబ్దములతో వీనులకు వేణుగానమువలె నుండును. మఱి యొకప్పుడు దీర్ఘమగు సమాసములతో నుద్దండమారుతమువలె నుద్ఘోషించును. ఇంకొకప్పుడు సప్తతంత్రీసమ్మేళము రీతిని స్వరమాలికలతో మైమఱపుఁ బుట్టించును. ఈలాగున నే సందర్భంబునకుఁ దగిన ట్లాసందర్భమున, నుచితగతుల నాశైలి మారుచుండును. ఈయనశబ్దజాలమునం దెక్కువపటుత్వమును, జీవమును, జవమును, నున్నట్లునాకుఁ దోఁచుచున్నది. శబ్దములు స్వభావసిద్ధము గనే తత్తద్రసముల కనువగురీతినిఁ బ్రవాహవేగమున దొరలుచుండును. గురులఘుభావము లనువదించుటకుగురుతరశబ్దములేగాని పేలవములగు పదములు వాడఁబడి యుండలేదు.

ii. పదగుంభనమందు భేదమున్నటులు, ఛందోవృత్త సంగ్రహణమందును భేదము గాన్పించుచున్నది. సోమనాథుఁడు దఱుచుగా నుత్పల చంపకమాలలను, సీసములనుమాత్రమే వాడెను. కందములు, గీతములు నంతకంటె సకృత్తుగాఁ గానఁబడును. శార్దూలము లరుదు. తదితరములు నామావశిష్టములు. ఈలాగున మాలావృత్తముల నెక్కుడుగా నుపయోగించుటకుఁ గారణమేమన నాయన రసోద్ధతికిఁ దగిన శబ్దజాలమును గూర్చినట్లే ఛందస్సహాయమునుగూడఁ గైకొనెను. కావున రసప్రవాహముతో సమానముగ, శబ్దవృత్తప్రవాహము పరు

గిదుచు, రసవికాసము నినుమడింపఁజేయును. భవభూతి, మురారి, మిల్టన్, షెల్లీ మొదలగుకవులను జదివినవారి కిది క్రొత్తవిషయము కాదు, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ యీసాధనసంపత్తి నంత చతురతగా వాడి యుండ లేదు. ఉభయులయందును రసము నైసర్గికమైనను, దానిని బోషించుట యందు సోమనాథుఁ డెక్కుడునేర్పుఁ జూపినాఁడు.

iii. భావప్రకటనమునందు శంభుదాసుఁడు కేవలము నైసర్గిక సారళ్యమునే యనుగమించెను. సామాన్యమనుజుఁ డేవిషయమునైన నెట్లూహించునో, సాధారణముగ నాయన యాలాగుననే భావముల నిర్వక్రముగాను, నిదానముగాను నూహించును. అనఁగా నాయన స్వభావముచే సుందరమగు బంగారమును సామాన్యముగ నాస్థితియందే యుంచినాఁడును. ఇఁక సోమనాథుఁ డన్ననో, యానైసర్గిక సువర్ణము నకు మఱింత తళుకుబెళుకులు గలుగునట్లు నగిషీపనిఁ జేయును. అనఁగా సహజసువర్ణముఁబోలు తననైసర్గికభావమునకు సాహిత్యపోషణ మనెడి యొకనగిషీపనిఁ జేసియున్నాఁడు. కావున నాయన చిత్రించిన భావము లు కేవలనిసర్గజన్యములయినను, గొంతచాతుర్య విలక్షితములై యు న్నవి. సహజసౌందర్యవతి యగుమానిని నవరత్న భూషితురాలైనఁ దప్పేమి? ఈకారణమున నెఱ్ఱాప్రెగడయందలి భావవిలసనము, సోమనా థునియందలి దానివలెఁ దటాలున మనసునందు గోచరింపదు కవిత్వ మొకకళయైనచో, నైసర్గికభావమునకుఁ (Nature) దగినరసపోషణ సంవిధానముఁ (art) జేయుట యొప్పేగాని తప్పు గాదు. అట్టి సంవి ధానమం దగ్రగణ్యుఁడు గావుననే, సోమనాథునికి 'సాహిత్యరసపోష ణసంవిధానచక్రవర్తి.' అని బిరుదము నిలిచియున్నది.*

* ఈయిద్దరుకవులను వారికవిత్వశైలి శిల్పములగురించి ప్రత్యేకముగ వారే పిమర్శించుకొని ప్రపంచమునకు సంశయవిచ్ఛేదముగాఁ దెలిపికొనిరని నేనూహించు చున్నాను.

ఆంగ్లేయ కవితాభిజ్ఞులగు ఆంధ్రమహాజను లీ యుభయకవుల కవితాధోరణుల నతి దేశన్యాయమున నీ క్రింది విషయములబట్టి తెలిసికొనవచ్చును. ఎఱ్ఱాప్రెగడ కవిత్వము వర్డ్సు వర్తు (Wordsworth) కవిత్వమువలెను, నాచనసోముని కవిత్వము టెన్నిసను (Tennyson) కవిత్వమువలెను యుండునని యూహించిన, వారిద్దరి కవితారీతులయందలి

ఎఱ్ఱాప్రెగడ తాను రచించిన భారతారణ్యపర్వాంతమున తన్నుగూర్చి యిట్లు చెప్పికొనెను:—

గీ॥ ఎఱ్ఱనాఖ్యుండు సర్వలోకైకవినుతుఁ, డైననన్నయభట్ట మహాకవీంద్రు
సరససారస్వతాంశ ప్రశస్తిఁదన్నుఁ, జెందుటయు సాధుజనహర్షసిద్ధిగోరి

క॥ ధీవిచారుఁ డత్తత్కవి, తారీతియుఁ, గొంత దోఁపఁ దద్రచనగా
నారణ్యపర్వశేషము, పూరించెఁ, గవీంద్రకర్ణపుట పేయముగాన్ ॥

ఈమాటలలో నామహాకవి తనకవితాశైలిని గురించి విస్పష్టముగా నిర్వచించుకొనెను. తనకవిత్వము నన్నయభట్టు కవిత్వమును బోలియుండుననియు, నామహాను భావుని "సరస సారస్వతాంశ ప్రశస్తి" దన్ను జెందినదనియు కావుననే అరణ్యపర్వశేషమును నన్నయభట్టు రచించినట్లుగానే అనగా నన్నయభట్టు పేరుననే తానుపూరించెననియు బాహాటముగా చెప్పికొనెను. నన్నయ తిక్కనల యిద్దరిలో నన్నయనే తనకవితాగురువుగా నిర్ణయించుకొనెను. ఇంక సోమన్న తనగ్రంథమందు తిక్కనభారతమును సంస్మరించి యాగ్రంథముతర్వాత దానురచించెననియుగ్గడించెను. భారతాంధ్రకర్తలగు నన్నయ తిక్కనలలోఁ దిక్కననుమాత్రమే యుపలక్షించెను. ఇట్లు తిక్కయజ్వ నొక్కని నిర్దేశించుట కేవలమర్వాచీనత సూచకమే కాదనియుఁ సరససారస్వత గురుత్వప్రశంసయు గుప్తముగానున్నదనియు నాయభిప్రాయము. కవిత్వవిషయములో నన్నయశిష్యుడు ఎఱ్ఱాప్రెగడ తిక్కనశిష్యుడు సోమనాథుడు ఇందలియాథార్థ్యమును నిర్ణయించుటకు సోముని హరివంశమును, తిక్కన విరాటపర్వమును ఒకదాని వెంటనే మరియొకటి ఏకముఖముగా జదివిచూచిన నాచనసోమనాథుడు తనయద్భుతమగు శైలిని తిక్కనభారత శైలినుంచి —ముఖ్యముగా విరాటోద్యోగపర్వశైలినుంచి— సంపాదించుకొని దానికి మరింత మెరుగుపెట్టెనని స్ఫురింపకమానదని నాయభిప్రాయము.

తారతమ్యములు చాలవఱకు బోధపడగలవని నా యభిప్రాయము. ఈ యిద్దరు ఆంగ్లేయ కవీశ్వరులును కావ్యశిల్పశైలులలో స్వచ్ఛమగు స్వాభావికపుష్టినికలిగి కృత్రిమ లక్షణముల నించుకైనను సోకనీయక కవితా ప్రపంచమున సమానప్రతిష్ఠను బొందియున్నారు. అయినను ఉభయుల కవితారీతులును వేరువేరుమార్గములద్రొక్కి ప్రసిద్ధిపొందిన వని ఆంగ్లేయ కవితావిశారదు లందరును నెఱిగినవిషయమే. వర్డ్సువర్తు కవి సహజమాధుర్య సౌమ్యతలు గలిగి కేవలము నిరాడంబరియై, అలంకారపోషణమును నిరసించెను. టెన్నిసను కవి యట్లుగాక తన కవిత్వ మందలి సహజసౌందర్యమును కావ్యాలంకారభూషణములచేఁ బోషించి రసస్ఫూర్తి నినుమడించెను. కావున వర్డ్సువర్తు కవియందు అత్యుల్లసిత తేజోవిరాజితభాగము లచ్చటచ్చట యున్నను నీరసభాగము లెక్కుడు గా గోచరించునని యభిజ్ఞులు దెల్పుచున్నారు టెన్నిసను కవియందట్లు గాక ప్రతికావ్య భాగమందును ప్రకృతిసౌందర్యమును శిల్పనైపుణ్య మును సమ్మేళనముబొంది సత్వరరససిద్ధి కనుకూలించు చున్నవి. ఇట్టి సామ్యభేదములే ఎఱ్ఱాప్రగడ సోమనాథులయందు గాన్పించుచున్న వని చెప్ప సాహసించుచున్నాను. టెన్నిసనుకవి కవితాకళకు చిత్రలేఖన కళను మేళవించినరీతిని సోమనాథుఁడు తన కవిత్వమందు చిత్రకళాభిజ్ఞత సర్వత్ర జతపఱచెను. కావుననే యతని పద్యములు మృదుమధురపదం బంధముచే శృతికిని, వస్తువర్ణనా చిత్రరచనచే దృష్టికిని, సద్యస్స్ఫురిత భావసౌష్ఠవముచే హృదయమునకును నిర్మలానంద మొనగూర్చుచున్నవని నా యభిప్రాయము.

దృష్టాంతమునకై ఉషానిరుద్ధరహస్యసమాగమము వినిన బాణా సురుని కోపవర్ణనముఁ జూడుడు:—

ఎఱ్ఱాప్రగడ:—

శా. నా విక్రాంతియుఁ బేరుఁ బెంపు మదిలో నం గాన కున్మార్గుడై
  నా పీఁడక్కటసొచ్చి నా ప్రియసుత న్వంశైక భూషామణిన్

భావంబేవఁగ నొక్కమర్త్యుఁడట దర్పంబేర్పడన్ దూషితం
గావించెన్ మదిఁసైపఁగావశమె యిక్కాలుష్య మెబ్బంగులన్॥

సోమనాథుడు:—

ఉ. నావుడు రోష వహ్నిపలనం బొగరేఁగినభంగి మోమునం
గావిరి పర్వనంగమునఁ గంపమునివ్వటిలంగ బాణుఁడ
త్యావిల చిత్తుఁడై మనుజుఁడట్టి మదీయపురంబు చొచ్చెన
చ్చేవయు కాక నా నగరు చెర్చె నిసీ మగమాటలేటికిన్॥

క. ఏనటె నా కూఁతురు నటె
మానవుడటె నగరుచొచ్చి మా కులమునకున్
హాని యొనరించెఁ గన్నుల
గానఁడు దలమెత్త రోఁతగాదే నాకున్.

క. మనుజాంగనలం బట్టుట
దనుజులకుంజెల్లుఁగాక దనుజాంగనలన్
మనుజులు పట్టుటకును దొర
కొనిరే బెండులు మునింగి గుండులు దేలెన్.

ఈసందర్భముల నన్నిఁటినిఁజూడఁ గేవలము సరసకవితారచన యందు సోమనాథుఁ డెఱ్ఱాప్రెగడకంటె నెక్కుడు ప్రౌఢత్వమును, రసికత్వమును గనఁబఱిచెనని చెప్ప నొప్పుఁగాని శంభుదాసుఁ డాంధ్రవాఙ్మయమున కెక్కుడుగ్రంథముల నిచ్చి యెక్కువయుపకారమును జేసినాఁడు. గ్రంథబాహుళ్యమునందుఁ దిక్కనవలె శంభుదా సగ్రగణ్యుఁడైనను, కేవల కవితాప్రకృతియందు సోమనాథుఁ డెఱ్ఱనకంటె మిన్నయని తలంచెద. యాథార్థ్యము నాంధ్రకవితాభిజ్ఞులు నిర్ణయింతురుగాక!

నాచన సోమనాథుడు వసంతవిలాసమను ప్రబంధమును వ్రాసినట్లు గాన్పించుచున్నది. అందలిపద్యములు గొన్ని లక్షణగ్రంథములలో

నుదాహృతములై యున్నవి. మచ్చున కొకపద్యము నిక్కడఁ జూపించు చున్నాను.

ఉ॥ ప్రాలేయప్రతివీరసేనఁ బఱపెన్ బైబై వసంతంబిలం
గాలోన్మీలిత కోరకోదర పరాగప్రౌఢ కోపాగ్నియై
హేలాపాన విహారపౌర మహిళాహంకార దోస్సారమై
హేలాపల్లవ హేతిఖండిత మహాహేమంత సామంతమై॥

నాచనసోమనాథుఁడు కన్నడభాషయందుఁ గొన్నియుద్గ్రంథములు రచియించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. కన్నడగ్రంథము లాంధ్రవాఙ్మయమునఁ జేరవుగావున, నిచ్చట వానితో నేమియుఁ బ్రసక్తిలేదు.

౨ లుగవ అధ్యాయము.

హరిహర రాయలు. II	1377_1404
దేవరాయలు,	1404_1422
విజయరాయలు	1422_1423
ప్రౌఢదేవరాయలు	1423_1447

పేరంరాజు జక్కనకవి—విక్రమార్క చరిత్రము.

బుక్కరాయలతర్వాత నతనికుమారుఁ డగు రెండవ హరిహరరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చెను. అతఁ డిరువదియేడు సంవత్సరములు మహావైభవమునఁ బరిపాలించెను. ఆయనకాలమున రచింపఁబడిన యాంధ్రగ్రంథము లేవియుఁ బ్రస్తుతము గానరావు. రెండవ హరిహరరాయలు గతించిన వెంటనే యాతని ద్వితీయపుత్రుఁడగు రెండవ బుక్కరాయలు దేవరాయలను బిరుదనామము వహించి సింహాసనమెక్కెను,

ఆయనరాజ్యకాలము క్రీ॥ శ॥ 1404_1422. మొదటి దేవరాయలు 1422లో మృతినొంద నతనికుమారుఁడగు విజయరాయలు వెంటనే సింహాసనమెక్కి యొకవత్సరమైనను బూర్తిగ రాజ్యముచేయకయే కాలధర్మము నొందెను. ఆయన తరువాత నతనికుమారుఁడగు ప్రౌఢదేవరాయలు కర్ణాటక సింహాసనారూఢుఁడై క్రీ॥ శ॥ 1423_1447 వఱకుఁ జాలకాల మత్యున్నతముగను, శౌర్యాటోపముగను, విజయశీలముగను, రాజ్యముచేసి మొదటి బుక్కరాయులవలెనే విఖ్యాతయశుఁడై రాజ్యమును బహువిధముల వృద్ధిచేసెను. ఈయిద్దఱు దేవరాయలకాలములో విక్రమార్క చరిత్రమనెడు ప్రసిద్ధాంధ్ర ప్రబంధమును రచించిన జక్కనమహాకవి జీవించియుండెను. ఈకాలములోనే వినుకొండ వల్లభామాత్యుడు తన క్రీడాభిరామమును రచించెను.

జక్కనకవియొక్క కాలనిర్ణయముఁజేయుట కాతఁడు వ్రాసిన విక్రమార్క చరిత్రమందలి కృతినాయకుని చరిత్రాంశములే మనకాధారము. ఈచరిత్రాంశములను బట్టి మ-రా-రా. చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు, మ-రా-రా. కో॥ వే॥ లక్ష్మణరావుగారును ఈకవి రెండవ హరిహరరాయల పుత్రుఁడగు మొదటి దేవరాయల కాలములోనివాఁడని సిద్ధాంతపఱచిరి. కాని ప్రత్యేకముగా మొదటిదేవరాయల కాలములోనివాఁడని చెప్పుటకుఁ దగినంత యాధారము కానరాదు. ఈయుభయదేవరాయల కాలములమధ్యమున నంతర మొకవత్సరము మాత్రమె యయియుండుటచేత నీకవి ప్రత్యేకముగా నొకనికాలమునందె యుండెనని చెప్ప వీలులేదు. ఈసిద్ధాంతమును స్థిరపఱచుటకు వలయునిదర్శనములను బొందుపఱచెద.

జక్కనకవి తనవిక్రమార్క చరిత్రమును వెన్నెలకంటి సిద్ధనమంత్రికి నంకితముచేసి యాకృతిభర్తవంశావళిని వర్ణించుసందర్భమున

నీక్రిందిచారిత్రక విషయముల నుదాహరించెను. కృతిభర్తయొక్క తండ్రి యగుజన్నయ, "రసికత్వమున దేవరాయమహారాయ కరుణాకటాక్ష వీక్షణము గాంచె"ననియుఁ గృతిభర్తయగు సిద్ధన-

"దేవరాయమహారాయ ధీవిధేయు, మంత్రి వల్లభ చామనామా త్యదత్త చామరచ్ఛత్రశిబికాది సకలభాగ్య, చిహ్నముల నొప్పె జన్న యసిద్ధమంత్రి. (అ. 1-50.)

అనియు వ్రాసెను. ఈరెండు విషయములలోఁ బేర్కొనఁబడిన దేవరాయలు మొదటి దేవరాయ లనియూ, రెండవదేవరాయలు (అన గా, ప్రౌఢదేవరాయలు) అనియూ! ఊహింపవలసియున్నది. చామనా మాత్యుఁడు దేవరాయలకాలమున పతనిమంత్రి యని పై పద్యమువల నఁ దెలియవచ్చుచున్నది గదా. మఱియొకచోట, నన:గా షష్ఠ్యంత ములలో—"శ్రీమద్వల్లయవరసుత, చామనదండాధినాథ సామ్రాజ్య రమా, సామగ్రీసంపాదక, సామాదికచతురుపాయ సంపన్నతకుల." అని యున్నది. కావున చామనామాత్యుఁడు దండనాయకుఁడు గాఁ గూడ నుండెను. పైని బేర్కొనఁబడిన దేవరాయలలో నేదేవరాయల యొద్ద చామనామాత్యుఁడు మంత్రిత్వమును దండాధిపతిత్వమును వ హించెనని యూహింపవలయును? మ-రా-రా. బంగళూరు సూర్య నారాయణరావుగారు రచించిన 'విజయనగరరాజ్యచరిత్ర' మందు, 278 పుటలో చామనృపాలుఁడు (అనఁగా, చామనామాత్యుఁడు) ప్రౌఢదేవరాయలయొద్ద దండనాయకుఁడుగా నుండినట్లు వ్రాయఁబడి యున్నది. అయిన నీదండనాయకుఁడును మంత్రి శేఖరుఁడునగు చామ నృపాలుఁ డుభయదేవరాయలకాలములో నుండిన ట్లూహించుటయే సత్యమని నాకుఁ దోఁచుచున్నది. ఏలయన, ప్రౌఢదేవరాయలు రాజ్య

మునకు వచ్చినప్పుడు పిన్నవయసువాఁ డగుటచే నతనితాతయగు మొదటిదేవరాయలయొద్దఁ బ్రసిద్ధినొందిన యమాత్యశేఖరు లతనికాలమునందును రాజ్యవ్యవహారములు నడపుచువచ్చిరి. కావున చామనృపాలుఁ డుభయదేవరాయల కాలములలో నుండినట్లు నిశ్చయింపవలసియున్నది. ఇటులుండ సిద్ధనమంత్రి యేదేవరాయల కాలములో రాజ్యచిహ్నముల నొందెనో, 'విక్రమార్కచరిత్రము' కృతినొందెనో, నిర్ణయించుట కవకాశము ప్రస్తుతము కానరాదు.

మఱియొక యంశము —సిద్ధనమంత్రియొక్క పెద్దతండ్రి— వెన్నెలకంటిసూర్యుఁడు రెడ్డివేమనరపాలునిచే నగ్రహారములు గొనినట్లు వ్రాయఁబడినది:

చ. వెన్నెలకంటిసూర్యుఁడు వివేకగుణాఢ్యుఁడు వేదశాస్త్రసం
పన్నుఁడు రెడ్డివేమనరపాలునిచేత మహాగ్రహారముల్
గొన్నకవీంద్రకుంజరుఁ డకుంఠితతేజుఁడు పెద్దతండ్రి గా
సన్నుతిఁ గన్నసిద్ధనకు సంతతదానకళావినోదికిన్. (విక్రమా. ౧ ఆ)

ఈ వేమనృపాలుఁ డద్దంకి ప్రభు వగు ప్రోలయవేముఁడని మ. రా. రా. కం. వీరేశలింగముపంతులుగారు తమ యాంధ్రకవుల చరిత్రమందు వ్రాసినారు. అట్లు నిర్ణయించినయెడల సిద్ధనమంత్రియొక్క పెద్దతండ్రి క్రీ॥ శ॥ 1320—1350 మధ్యకాలములో నుండవలసి వచ్చును. సిద్ధనమంత్రియు, నతని తండ్రియు నుభయదేవరాయలకాలములో, ననఁగా క్రీ॥ శ॥ 1400—1450 వఱకు నుండినట్లు పైని నిర్ణయించితిమి గదా. కావున సిద్ధనమంత్రియు, నతనితండ్రియు 1400—1450 వఱకును, పెద్దతండ్రి 1320—1350 వఱకు నుండినట్లు తేలుచున్నది. ఇటూహించుట చారిత్రకదృష్టికిఁ జాల నసందర్భముగా దోఁచునని చెప్పనక్కఱలేదు. కనుక వెన్నెలకంటి సూరన కగ్రహారముల నిచ్చిన వేమనృపాలుఁడు మఱియొక వేముఁడు గావలయును. బహుశః

కోమటి వేముని కుమారుడగు రాచ వేమారెడ్డి (1420—1424) యై యుండును.

ఇంకొక చిత్రము— మ. రా. రా. వీరేశలింగముగారు తమ యాంధ్రకవుల చరిత్రమున, మొదటి కూర్పునందు జక్కనకవి ప్రౌఢ దేవరాయలనాఁటి వాఁడనియు, రెండవకూర్పునందు మొదటి దేవరాయలకాలమువాఁడనియు వ్రాసిరి. ఈ కవియొక్క కాలనిర్ణయ మిద మిత్థమని చెప్పుట యెంత దుర్ఘటమో యెందుల కిదియే ప్రబలదృష్టాంతము. ఉభయదేవరాయలకాలములోను కవి జీవించియుండెననియు, ముఖ్యముగాఁ బ్రౌఢదేవరాయలకాలములో విద్వత్ప్రశస్తి నొందెనని యు నూహించుట, సత్యమునకుఁ జేరువయని తోఁచుచున్నది.

కృతినొందిన సిద్ధనామాత్యుని వంశానుక్రమము:—

సూరన సోమయాజి
(పెద్దనపూఁడి రాజేంద్ర చోడరాజాగ్రహారము పొందెను.)
|
పేరులేదు
|
సిద్ధన (నన్నయరాజునకు ప్రధానుఁడు)
|
- మంత్రి భాస్కరుఁడు (వెన్నెలకంటి సూరన్నకు?)
- జన్నయ (దేవకీతనయ శతకము రచించెను.)
  - సిద్ధన (విక్రమార్క చరిత్రము కృతినొందెను.)
    - తిప్పయ్య
  - భైరవుఁడు.

ఈ సిద్ధనమంత్రి హారితసగోత్రుఁడును నాపస్తంభసూత్రుఁడు

వైదికాచారసంపన్నుఁడు సని కవి వ్రాసియున్నాఁడు. ఈయనయం దొకయద్భుతమైన విశేషముండినట్లు పెక్కుసార్లు వక్కాణించెను. అదేదనః—

సీ. ఆణిముత్యములసోయగము మించిన వ్రాలు వరుసతో నిరుగేల వ్రాయనేర్చి
నాత్మీయలిపియట్లు లన్యదేశ ములలిపులను జదువంగ నిపుణుఁడయ్యె
... ...

(విక్రమా. ఆ॥ ౧.)

రెండుచేతులతోఁ జక్కఁగఁ దెలుఁగులిపిని వ్రాయఁగలసవ్యసాచి యనియు, దెలుఁగులిపివలెనే యితరభాషాలిపులను ధారాళముగఁ జదువఁగల నేర్పరి యనియుఁ జెప్పఁబడినది. ఈ సంగతినే వేఱొకతావునను గవి యిట్లుగ్గడించెను:

శా. శ్రీకర్ణాటమహామహీశ్వరసదాసేవాప్రధానోత్తమా
నీకస్తుత్యలిపిక్రియా నిపుణపాణిద్వంద్వకం కేరుహా

(విక్రమా. ఆ॥ 3.)

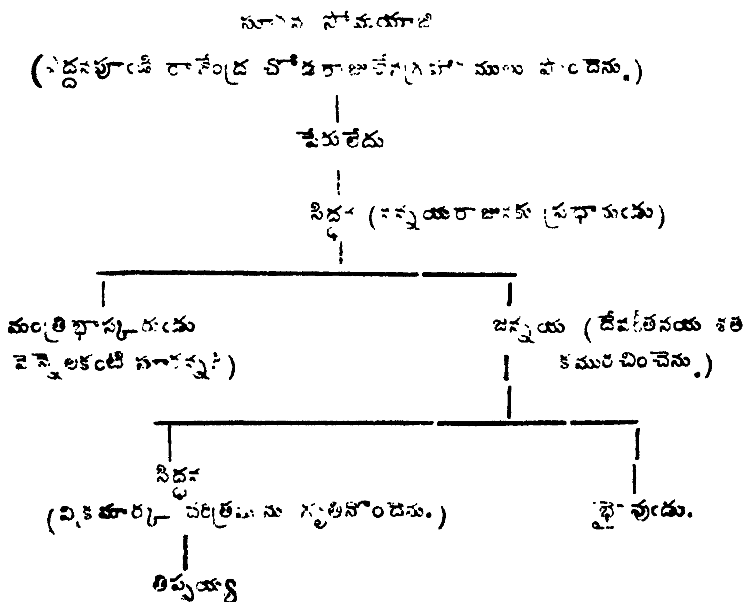
సిద్ధనమంత్రి గొప్పగణితశాస్త్రజ్ఞుఁడును. జక్కని కవిత్వముఁ జెప్పఁగల సమర్థుఁడును, దేవరాయలకు భాండాగారాధ్యక్షుఁడును, రాజనీతివిశారదుఁ డగునమాత్య శేఖరుఁడునై నానావిధముల నాకాలమున బహుప్రసిద్ధిఁ గాంచిన వాఁడఁట!

జక్కనకవి యింటిపేరు పేరంరాజువారు. ఈమహాకవి తనవంశమును గుఱించి ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పికొని యుండలేదు. కావున నాయన నివాసస్థానాదివిషయము లూహ్యములు. ఆతనితాత యగు "పెద్దయామాత్యునుకవి నెల్లూరి తిరుకాళమనుజవిభుని సమ్ముఖమ్మున

కోమటి వేముని కుమారుడగు రాచ వేమారెడ్డి (1420—1424) యై యుండును.

ఇంకొక చిత్రము— మ. రా. రా. వీరేశలింగముగారు తమ యాంధ్రకవుల చరిత్రమున, మొదటి కూర్పునందు జక్కనకవి ప్రౌఢదేవరాయలనాఁటి వాఁడనియు, రెండవకూర్పునందు. మొదటి దేవరాయలకాలమువాఁడనియు వ్రాసిరి. ఈ కవియొక్క కాలనిర్ణయ మిదమిత్థమని చెప్పుట యెంత దుర్ఘటమో యందుల కిదియే ప్రబలదృష్టాంతము. ఉభయదేవరాయలకాలములోను గవి జీవించియుండెననియు, ముఖ్యముగాఁ బ్రౌఢదేవరాయలకాలములో విద్వత్ప్రసిద్ధి నొందెననియు నూహించుట, సత్యమునకుఁ జేరువయని తోఁచుచున్నది.

కృతినొందిన సిద్ధనామాత్యుని వంశావళి:—

ఈ సిద్ధనమంత్రి హారితసగోత్రుఁడును నాపస్తంభసూత్రుఁడు

వైదికాచారసంపన్నుఁడు నని కవి వ్రాసియున్నాఁడు. ఈయనయం దొకయద్భుతమైన విశేషముండినట్లు పెక్కుసార్లు వక్కాణించెను. అదేదన:—

సీ. ఆణిముత్యములసోయగము మించిన వ్రాలు వరుసతో నిరుగేల వ్రాయనేర్చి
నాత్మీయలిపియట్లు లన్యదేశంబులలిపులను జదువంగ నిపుణుఁడయ్యె
... ...

(విక్రమా. ఆ॥ ౧.)

రెండుచేతులతోఁ జక్కఁగఁ దెలుఁగులిపిని వ్రాయఁగలసవ్యసాచి యనియు, దెలుఁగులిపివలెనే యితరభాషాలిపులను ధారాళముగఁ జదువఁగల నేర్పరి యనియుఁ జెప్పఁబడినది. ఈ సంగతినే వేఱొకతావు నను గవి యిట్లుగ్గడించెను:

శా. శ్రీకర్ణాటమహామహీశ్వరసదాసేవాప్రధానోత్తమా
నీకస్తుత్యలిపిక్రియా నిపుణపాణిద్వంద్వసం కేరుహా
... .

(విక్రమా. ఆ॥ 3.)

సిద్ధనమంత్రి గొప్పగణితశాస్త్రజ్ఞుఁడును. జక్కని కవిత్వముఁ జెప్పఁగల సమర్థుఁడును, దేవరాయలకు భాండాగారాధ్యక్షుఁడును, రాజనీతివిశారదుఁ డగునమాత్యశేఖరుఁడునై నానావిధముల నాకాలమున బహుప్రసిద్ధిఁ గాంచిన వాఁడఁట!

జక్కనకవి యింటిపేరు పేరంరాజువారు. ఈమహాకవి తనవంశమును గుఱించి ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పికొని యుండలేదు. కావున నాయన నివాసస్థానాదివిషయము లూహ్యములు. ఆతనితాత యగు "పెద్దయామాత్యునకవి నెల్లూరి తిరుకాళమనుజవిభుని సమ్ముఖమ్మున

సాహిత్యసరణి మెఱసె’’నని యున్నది. దీనివలన నీమహాకవి నియోగి బ్రాహ్మణుఁ డనియు, నెల్లూరిపురవాసుఁ డనియు, మన మూహింప వచ్చును. జక్కనయొక్క తండ్రియగు నన్నయ్యకూడఁ గవియైన ట్లీక్రింది పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. “ఆడఁడు మయూరిరేఖను, గాడం బొఱుంపు బాణగతి మన మెఱియున్ బ్రోడగుపెద్దయయన్నయ, మాడకు మాఱెత్తు యతనిమాటలు జగతిన్.’’

కావున జక్కనమహాకవి పండితవంశములో జనించినవాఁడని తెలియఁదగు. తండ్రికంటెఁ దాతయే యెక్కువఘనుఁ డనియు, కవి కెక్కువ గౌరవనీయుఁడును, స్మరణీయుఁడు ననియుఁ జెప్పుట కవకాశముగలదు. తాత యగు పెద్దయామాత్యుని గుఱించి వ్రాయుచు నొక పొడుగుపాటి సీసమాలికయం దాయన భాషాప్రపంచములోఁ జేయఁ గలిగిన నానావిధ కవితావధానములును, చిత్రకవిత్వ బంధకవిత్వాది నైపుణ్యసరణియు విశేషముగా వర్ణించినాఁడు. దీనిఁ బట్టి చూడఁ బెద్ద యామాత్యుఁడు భాషాసంప్రదాయముల యందును శబ్దప్రయోగ చాతురియందును గడుఁ బ్రోడయైనట్లు కన్పించుచున్నది. ఈ రెండుగుణం బులును జక్కనయం దుత్కృష్టముగా నుండుటచేతఁ బితామహుని పద్ధతిఁ గొంతవఱకు నీకవి యవలంబించుకొనెనని చెప్ప నొప్పు.

గ్రంథవిషయము.

విక్రమార్కచరిత్ర యొక నిజమైన చరిత్రము కాదు. ఇందుఁ జరిత్రాంశములకై పరికించుట నేతిబీఱకాయలో నేతికై వెదకినట్లుం డును. ఈగ్రంథమందు విక్రమార్కునిగుఱించి పుక్కిటిపురాణములు, పిట్టకథలు, అభూతకల్పనలుమాత్ర మున్నవి. కాని విశ్వసనీయమగు చరిత్రాంశ మొక్కటియును గానరాదు.

ఇది యెనిమిదియాశ్వాసముల ప్రబంధము. సంస్కృతభాషలోఁ గూడ నొకవిక్రమార్కచరిత్రము ప్రస్తుతము వాడుకలోనున్నది. ఆగ్రం

థమును బ్ర॥ శ్రీ॥ వే॥ వేంకటరాయశాస్త్రులువారు మన్నగువారు తెలుఁగులో భాషాంతరీకరణము చేసిరి. కాని జక్కనకవి గ్రంథమునకును నా గ్రంథములకును జాలవ్యత్యాసము కాన్పించుచున్నది. ఈ కారణమున జక్కనకవిగ్రంథము ప్రస్తుతము ప్రచారములోనున్న గీర్వాణ గ్రంథమున కనువాదము గాదు. ప్రథమమున నాంధ్రభాషలో రచించిన గ్రంథములన్నియుఁ గొంచెము హెచ్చుతక్కువగా గీర్వాణభాషనుండి యాంధ్రీకరణములయి యుండుటచే నీగ్రంథమునకున్నైత మొకసంస్కృతమాతృక యుండవలసియున్నది. అట్టి మాతృక నాకు లభ్యముగామిని, భాషాంతరీకరణమందలి గుణావగుణవిచారణకు వీలులేదయ్యె.

ఈగ్రంథమందలికథ నిదివఱ కెవరును క్లుప్తముగా వ్రాసియుండలేదు. సంక్షిప్త కథాసార మెచ్చటనైన నుండినఁగాని కథావిమర్శనకానుకూల్య మేర్పడదు. కావున నీగ్రంథమందలి కథాభాగము నంతయు నిచటఁ గ్రోడీకరించి వ్రాసితిని.

కథాసారము.

శృంగారశేఖరపరిపాలితం బగు మధురాపురంబున వీరవర్మ యనుదండనాయకుఁ డొకఁ డుండెను. రాకొమరిత యగు రాగమంజరియు మదనరేఖ యను దండనాయకుని కూఁతురును, సమానవయస్క లగుటంజేసి, యంతఃపురసౌధంబున విహరించుచుఁ గంతువసంతాదులఁ జిన్నపుచ్చు చంద్రగుప్తాఖ్యుఁ డొప్పు భూసురపుంగవుం గాంచిరి. అందు మదనరేఖ యాతని మోహించి యగ్గల మగు మదనునిబారికి లోనయ్యెను. ఆపెను బెండ్లాడుమని రాజగు శృంగారశేఖరుండును, వీరవర్మయు బోధించిరి. కాని యాతఁ డీయకొనక, చాతుర్వర్ణ్యకన్యలఁ బరిణయము సేయనొడఁబడుదు రేని నేనీకన్యను వివాహమాడెద ననవుడు రాజు సమ్మతించి తనపురోహితునికొమరిత యగు శీలవతిని, తనకూఁతు రగు రాగమంజరిని, ధనగుప్తుఁ డను వైశ్యునిపట్టి యగు సుమతిని, దండనాయకుని తనయ యగు మదనరేఖను గ్రమంబున నా బ్రాహ్మణునకుఁ బరిణయముఁ గావించెను. అంతఁ గొంతకాలమున కానల్వురకుఁ గ్రమప్రకారంబున వరరుచి, విక్రమాదిత్యుఁడు, భట్టి, భర్తృహరి యను, పుత్త్రచతుష్టయ ముద్భవించిరి. కొంతకాల మటులుగడవ నొక్కనాఁ డావిక్రమార్కుఁడు

వింధ్యపర్వతప్రాంతములకు విజయయాత్రము చని, వింధ్యవాసినీమందిరాంగణమునఁ బ్రబలుఁ డగు రాక్షసునిపుత్త్రులగు వాలిసుగ్రీవులు, తమకుఁ దండ్రి యొసంగిన, యద్భుతప్రభావముగల లాతము, పాదుకలు, రత్నపాత్రము, కంథలకొఱకై కలహించుచుండ వారిం గాంచి యాకలహము మాన్పి తన నైపుణ్యాతిరేకంబున వారల గృహాభిముఖులం గావించి వానిం దాను స్వీకరించి మేరుపర్వతప్రాంతంబులకుం బోయి చంద్రపుర మను పట్టనము నిర్మించి యటఁ బ్రజాపాలనంబు సేయుచుండెను. పదంపడి పాదుకాసహాయంబున నాతఁడు బ్రహ్మలోకమేఁగ వాణీమనోహరుం డతనిఁ గాంచి యచ్చెరువొంది వలసినవరముఁ గోరుమనఁ దనకత్తితోఁ ఫాలతలముం జీల్చి యచట నంతకుమున్నున్నదాని కదనముగా విజయసూచకములగు కొన్నిపదముల నేవేని లిఖింపఁ గోర నాయజుం డప్పు డీరాజశ్రేష్ఠునకు వేదాంత ముపదేశించి బ్రహ్మాస్త్ర మొసఁగెను. పిదప నీరాజావతంసుండు దనపురమునకుఁ జని సుఖంబుగ రాజ్యం బేలుచుండెను. కొంతకాలమునకు భట్టి విక్రమార్కుని వెదకికొనుచుఁ జంద్రపురంబు జేరి యుజ్జయినిం గదుఁ బొగడ, నపు డావిక్రమార్కుఁడు పట్టనములోని మహాకాళికాలయసమీపమున నున్న వటవృక్షంబున వ్రేలాడుచున్న యుట్లంగూర్చుండి, తద్బంధముల నన్నింటి నొక్కమారు దెగఁగోసినవానికి సకలసామ్రాజ్యము సేకుఱునని తా నంతకుమున్నె విన్నవాక్యమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొనెను. ఒక్కవ్రేటునఁ గత్తితో నఱికి వేయుమని సుమతినామకుఁడు సెప్పినయుక్తికి మెచ్చి రాజు భట్టిం బ్రతినిధిగా నేమించి యుజ్జయినికి వెడలి యటఁ గలవటశాఖం గట్టఁబడినయుట్టి నెక్కి యాచేరులను దెగవ్రేయ, మహాకాళి వానిసాహసమునకుం గడు నలరి వానిం గ్రిందనున్న శూలములపైఁ బడకుండ నాఁపి, తనయంకపీఠి న్నాని వానినుఁ గావించి సహస్రవర్షపర్యంత ముజ్జయిని కేఁడే రాజ్యము సేయ దీవించి మనుజావతారంబున జనించిన యాతఁ డాదినారాయణుండనియు, భట్టి బ్రహ్మయనియుఁ దెలిపెను. అత్తఱి యుజ్జయినీపురం దగుపరిసేనుండు మృతినొంద, రాజాన్వేషణార్థము వదలఁబడినపట్టపుటేనుఁగు మాలదాను నీతనికంఠంబున నలంకరింప నీతఁ డాయుజ్జయినికి రాజయ్యెను.

కొంతకాలమున కమరేంద్రుఁడు, రంభోర్వశుల నృత్యతారతమ్యంబు దేర్చుటపకారక విక్రమార్కునిఁ గొనిరాఁ దేర నాయకమునేపి మాతలిం బంపెను. విక్రమార్కుఁ డంద దధివసించి యింద్రసభకుం జని యాదేవాంగనలలో నూర్వశినృత్యము, శాస్త్రోక్తమని యభిప్రాయం బొసఁగ నాయింద్రుండు మెచ్చి యాతనికి, ద్వాత్రింశత్సాలభంజికలు గల సింహాసన మొసఁగఁబంప, విక్రమార్కుండు నిజపురమునకు విచ్చేసెను. కతిపయదివసంబుల కొకతాపసి వచ్చి, పశ్చిమదిశఁగల కనకపురంబులోని కొల

నిమధ్యంబున దినదినమరుణోదయమునకు నొకబంగరుకంబము మొలచి, పరిభాకరచర
ణంబుఁ దా ననుగమించుచు వృద్ధి క్షయ ములఁ బమానముగఁ బాల్గొనుచుండె నని
తెలుప విక్రమార్కుం డచటికిఁ జనియెను. అచట నా స్తంభముపై నాతఁ డధిష్ఠించి
దానితో గగనేంద్రుఁ డంటు గనంత నాపరిభాకరుం డీతని ప్రభావమున కలరి, దినదిన
మేఁడుబారువుల బంగరు నొసంగు నుంగరమ్యాయు మొసఁగ నాతఁ డాకర్ణాభరణముల
నొక్క పేదపాఱున కర్పించెను. అనంతర మొక చెంచుఁ డచ్చోటునకు వచ్చి,
తూఁగాడను వేఁటకుఁగాఁ బ్రార్థింప నాతఁడు నని యొక్క కిటిం గాంచి దాని వెంటం
బోవ నది యొక బిలద్వారముఁ బ్రవేశింప వెన్నాఁడి, రసాతలంబునకుం బోయి
యచట బలిచక్రవర్తిచే గౌరవింపఁబడెను. ఆతఁ డీతనికి రసాయనము లను పేర
నొప్పు రెండు ద్రవ్యము లొసఁగెను. అం దొకటి ముదిమిని బోఁగొట్టును. వేఱొకటి సిరుల
నొసఁగును. వానిని దా నొక వృద్ధబ్రాహ్మణున కొసఁగెను. పిదప నుజ్జయినీపుర
మునకుఁ బోవుచుండెను. దానధర్మముల యందును,
వేడుకలయందును వెచ్చించుచు దిరుగుచుండి గూఢచారు లిట్లు జని రాజుం దర్శింప
నాతం డంతయు గలవిశేషంబులఁ దెల్పుమనఁ దానమును నాపురిలో జయంతుఁడను
దుష్టపాత్రుఁడు ... నొక స్త్రీ యార్తారావము
ప్రతిదినము వినవచ్చుననియు నివేదింప, నాపురమునకుఁ జాపి జేరి, యారక్షకుల
నుక్కడంచి యూపెను గాపాడ, నాయువు సంతసించి యొక మణి నొసఁగ రాజు
గ్రహించి పురంబునకు నేఁగెను.

ఇత్తెఱంగున నాగేంద్రుఁ డయ్యుజ్జయినీపురంబు సుఖంబుండె.
అంతఁ ... యొక విప్రుం డొకఁడు దైవికామముఁ దయి, యీశ్వరునిగూర్చి
తపంబాచరించి మృత్యుహరంబగు నొక ఫలంబు వడసి తన భార్య కొసఁగ, నాపె
తనభర్త ... నాతఁ డాపురమున నిజభార్య
యగు ... సేవనో, ... మే ... రేఖా ...
నూఁడి కర్పించి యిష్టసంపదలఁ బడసెను. ... యాఫలమహత్త్వమును దన
భార్యకుఁ జెప్పి దాని నొసఁగ నామె దాని దనకుఁ గూర్చు హాయపాలునకును,
వాఁ డొకదాసికిని, నాపె యొక గొల్లనికిని, నాతఁ డొక గోమయధారిణికిని గ్రమం
బున నొసంగిరి. మఱునాఁ డుదయమున ... నాహ్యాళి వెడలుచుండఁ గరీష
పూర్ణవేణిపాత్రపై పడియుండి యరుగుచుచున్న గోపికం గాంచి, తత్ఫలసంగ్ర
హణవృత్తాంతం బానుపూర్వకముగ నెఱిఁగి భార్యావిరక్తుండయి యోగమార్గసంప్ర
యోగ ... రాజ్య ... నడని పోవుతతి రాజకార్యధురంధరుఁడగు భట్టిని మంత్రి

నిగ్రహింపు మని చెప్పుచు సన్మంత్రిచేఁ గలుగులాభము లెఱుఁగ నీక్రిందికథను చెప్పెను.

నందుఁ డనురాజు దనప్రియసతి యగు భానుమతిని విడిచి యుండఁజాలక తన్మయుఁ డయి కార్యవిముఖత్వముఁ జెందియుండ, మంత్రి యగు బహుశ్రుతుండును, బురోహితుం డగు శారదానందుండును రాజున కెన్నివిధములఁ బోధించినను వినకుండుటచే మంత్రి రాణిచిత్రపటము వ్రాయించి రాజున కొసఁగ రాజు దానిని సదా చెంత నుంచుకొని సభాభవనమునఁ గార్యములు నడుపుచుండఁ జిత్రరూపాలోకన వినోదంబు శారదానందునకు దెలుప నాపటంబుఁ గాంచి యాపె యూరువునఁ గలమచ్చ లిఖింపఁబడలే దని చిత్రకారునకుఁ దెలుప నాతఁడు దానిని వ్రాసి యూరుద్దేశమునఁ దెలిపెను. అంత నానందుండు దండతాడితభుజంగంబువలె కోపావలంబుఁ గ్రక్కుచు నాభూసురపుంగవునకు మరణదండన మొనరింప నమాత్యున కుత్తర వొసఁగెను. మంత్రి యట్లు చేయనొల్లక వాని నొక గుహయం దునిచి కాపాడెను. పిమ్మటఁ గొంతకాలంబునకు రాజపుత్రుం డటవికి వేఁటకుం జని పులి వాతం దప్పించుకొని యొకవృక్షంబు నెక్కఁ నచట నున్న యొక బుక్కంబుఁ గాంచి వెఱఁగొంద నాయెలుఁ గాతని రక్షింతు నని వాని నాభల్లుకము తన యంకతలంబునఁ దల నిడి కున్కెడెను. అపు డామెక పులి వృక్షంబు చెంత కేగి పైనున్న రాకుమారుని గ్రిందఁ ద్రోయ నాయెలుఁగును బ్రతిమాలెను. కాని యది యట్లు చేయ నొల్లకుండెను. పదంపడి కొంతకాలమున కాభల్లుకము గాఢనిద్రఁ జెందఁ బులి యారాకుమారుని గాంచి యెలుఁగును గ్రిందఁ ద్రోయ వేఁడ నాతఁ డట్లు చేయ నాయెలుఁగు శాఖాంతరమునఁ బ్రాణరక్షణముఁ గావించి కృతఘ్నుం డగు నానృపసూనుని గాంచి 'ససేమిరా' యని యనిశంబుఁ బలుకు నొకయున్మత్తునిగా శపించి యెవ్వఁడేని యీసంగతి గ్రహించి చెప్పఁగలుగువాఁడే శాపవిమోచన మనవని పలికి చనియెను. అంతం గొన్ని దినంబులకు నందనరేంద్రుండు నిజపుత్రాన్వేషణకాంక్షం జేసి భటులం బంపి యొక్కెడ ససేమిరా గానముఖుండై యున్ననృపసూనుని దెప్పించి పెక్కండ్రు వెజ్జులచే మంత్రౌషధప్రయోగంబులఁ జికిత్స జరపించినను మనోరథసిద్ధి వడయఁడయ్యెను. అంత మంత్రి యేకాంతంబున నీసంగతి శారదానందునకుం దెలుప నాతఁడు తనదివ్యజ్ఞానంబున సంగతి యంతయు గ్రహించి రాజగృహాంతరంబున యవనికను మాటుపఱచుకొని తత్కథావృత్తాంతం బామూలచూడంబుగ వెల్లడింప రాజపుత్త్రుండు నిరామయుండయి యుండంగని రా జానందసంభ్రమవిలోలుండయి యంతకుమున్ను భిషగ్మణి శారదానందన యని కొనియాడఁ

బడినవాఁడు గావున, సంతఃపురనివాసిని యగునీమె కీవృత్తాంతం బెట్టులు వనో గతం బయ్యె నని ప్రశ్నింప శారదావరప్రసాదంబున భానుమతీదేవియొక్క తొడ మచ్చను గుఱించినటులే యని నుడువ నావాక్యములు శారదానందునివిగా నెఱింగి తెగ మరలించి యాతని గౌఁగిలించి యాతనిప్రాణముల రక్షించిన మంత్రిని బహూకరించి సుఖంబుండె. 'భట్టియు నీ కిటులే మంత్రివరుఁడు గా నుండు' నని విక్రమార్కునికిం జెప్పి భర్తృహరి యాశ్చర్యం జనియెను.

నారదుఁ డొకనాఁ డయ్యెడకుం జని విదర్భదేశాధీశునికూఁతు రనంగవతి యనంగుపతి మించునసన్యసామాన్యరూపవతి యనియు నాపెను విక్రమార్కునిఁ బెండ్లియాడఁ గాంక్షింప విదర్భేశుండు గడుంగాలమునుండి లోకెంచియుండ సిద్ధపురాధీశుఁ డగుశశాంకాధిపుఁ డాకాకాచంద్రవదనపాత్రునకై మనోజపుష్పశరావిద్ధుండై తన కొసంగ వేఁడ నాపె తండ్రి యాయకొనమి విదర్భధరాధిపుపై దాడివెడలె ననియుఁ జెప్పెను. అంతవిక్రమార్కుఁ డాయత్తసైన్యుండై భట్టి సహితముగఁ బోయి శశాంకాధిపుని సమరంబున సమయించి యనంగవతిఁ గెలఁ గెలించెను.

నారదుఁ డొకఁడు వచ్చి చిత్రకూటాద్రి నొకముని చిరకాలమునుండి తపమాచరించుచున్నను నాతని కంబిక ప్రసన్న గాకుండెనని విక్రమార్కునకు విన్నవించెను. అపు డాతఁడు హైమవతింగూర్చి తప మాచరింపఁ బూనెను. అంబిక తనకుఁ గూడఁ బ్రత్యక్షము గామిఁ గినిసి తనశిరముఁ దఱిగి యర్పింప సంసిద్ధుండయి ఖడ్గాసి చేబూని మెడనరుం దుంచుకొనఁ బార్వతి ప్రత్యక్షమయి వలసిన వరము వేఁడుమనెను. అంత సుగుణోపేతుం డగు నావిక్రమార్కుఁడు దన కొసఁగఁదలఁచినవర మాతాపసి కొసఁగుమని చెప్పెను. విక్రమార్కుండు రాజసూయ యాగ మొనరించిన పిదప నొకనాఁడు వేఁటకుంబోయి చాల డస్సిపడియుండి నొకభూసురుఁడు గాంచి తనపాత్రములోని శుద్ధోదకంబున నాతని సేదదీర్చెను. కృతజ్ఞుం డగునారాజావిప్రుని దనపురోహితునిఁగాఁ గొని పోషించుచుండెను. ఇటులఁ గొంతకాలము గడచినంత నొకనాఁ డాభూసురు సువర్ణాల్యాలంకృతుఁడై యుండినరాజపుత్రుని దస్కరించి గృహంబునఁ దాఁచియాయలంకారంబుల విక్రయింపఁ జనుచుండ సేవకబద్ధుండై రాజసభకుం గొనిపోఁబడెను. అంతటివా రెల్లరు బ్రాహ్మణు దండార్హుఁడని చెప్పఁబూనఁ బూర్వోపకారము జ్ఞప్తికిం దెచ్చికొని యాతని రాజు క్షమింప భూసురపుంగవుం డారాజతనూజుం దెచ్చి సభలో నిలిపి జనస్వభావము శోధింప నిటుల గావించితినని చెప్పెను. పద పడి, కొంతకాలంబునకుఁ గమలాకరుం డనుమంత్రియొకవిప్రుం డయ్యెడనుఁ జని కాంచీపురమున నన్యసామాన్యరూపవతి యగునొకవేశ్యాంగన కలదనియు దానితో సుఖింప నీగునను

పేరంరాజు జక్కనకవి — విక్రమార్క చరిత్రము

వినోదరక్కసుండు పరిమార్పు ననియుఁ జెప్ప నాపలుకులు విని విక్రమార్కుండ దయో దయుఁ జని యారక్కసు నక్కడఁగించి యాపె [illegible] సుదనసుఁ బరిణయము గా వించెను.

తదనంతరం బొకనాఁడా [illegible] దేశంబునం దొక [illegible] నీద [illegible] యొక పక్షి [illegible] పక్షితో నిట్లనియె. [illegible] మగా [illegible] నిను [illegible] గాధిపుం [illegible] మని [illegible] [illegible] సెను.

ఒక నాఁడు విక్రమార్క [illegible] [illegible] కము [illegible] షుని [illegible] మాఁడుమాటు [illegible] క్రమార్కుం డగ్గలం [illegible] నకుం [illegible] కొని పవుండియుండెను. అంత [illegible] బున [illegible] యొక కథ [illegible] [illegible] దను [illegible] ఆపె [illegible] లావణ్య [illegible] హేమాంగదున [illegible] ఇట్లుండఁ [illegible] నిజమా తాపితృలం [illegible] హేమాంగదుండు [illegible] [illegible] విని [illegible] దుణికలోచనుండై నిజవంశ [illegible] నీతిధ్వజుని [illegible] బట్టికొని తేర నియోగించెను. అంత నీతిధ్వజుండు యుద్ధసన్నద్ధుండయి యాతని వెన్నాడెను. అటఁ గానుమండు [illegible] గు హేమాంగదుం డొక పుష్పవన ప్రాంతంబున [illegible] ముప ధానము సేసికొని

యొక తరుణప్రాయము గలయది: వియ్యొడఁ దద్భార్య యాతలకల మాలించి మిక్కిలి పరితపిం చి తనజనకుని సేవాసంతుష్టునిఁగా జేసెంగి భర్తను నిద్రాభంగము సేయఁగి గాకుండ వెలుపడి సంగరసింగంబున వారి నెల్లఁ బరిమార్చి వచ్చి మేల్కాంచిన తనభర్తకీసంగతి నివేదించెను. పిదప వారిరువురు యథేచ్ఛ నొకపురంబుఁ జేరి, అచట భర్త పురంబున కాహారపదార్థములఁ గొన నరిగి యొకవారాంగనయొక్క మాయలం దగిలి భార్యయగు కామమంజరిసంగతి మఱచెను. రాజపత్ని భర్త జాడఁదెలియనేరక విలపించి పతిఁబాసినపతివ్రతకు నిరర్థకం బనితలఁచి జన్మజన్మంబునందును హేమాంగదుండే తనకుఁ బతియగునట్లుగ బ్రసాదించుటకు భగవంతునిఁ బ్రార్థించి, చితిం జొచ్చి యసువులఁ బాసెను. ఇంతలో హేమాంగదునకుఁ దనభార్యాసంగతి జ్ఞప్తికిరా, దానియొక్క పురంబు జని భార్య మృతినొందుట విని తానుగూడ నగ్నిఁ బ్రవేశించెను. అంత వీనికంతకుఁ గారకురాలగు వేశ్యకాంతయు నాపె బానిసయు వీరి ననుసరించిరి. అంత నాకాళి వీరలనందఱను బ్రతికించెను. ఈయల్వురలో నెవరు సాహసులని విక్రమార్కుండు అడుగఁగా రాజు నారాఁగినయే సాహసురాలనియె. హంసతూలికామధ్యంబునం గలయా కళావతి లేచి రాజాంగనాదిబానిసయే యెక్కువసాహసురాలని చెప్పి మరల నిద్రించెను.

విక్రమార్కుం డాపెను రెండవపర్యాయము పలుకరించఁదలఁచి కర్పూరకరండమునకుఁ బ్రాణము నొసంగి యొకకథఁ జెప్పుమన నాబానిసయిట్లు చెప్పఁదొడఁగె వంచకపురమను పట్టణము బాలించు విక్రమకేసరి యనుభూపాలునకు లోకైకచక్కని చుక్క యగుగుణమాదేవి యనుభార్య గలదు. వారికి సుగుణశేఖరుం డను రాజశేఖరుం డనుకుమారుండు గలఁడు. అతఁడొకనాఁ డడవికి వేటాడఁజని యట నొకయోగినిని త్రికాలవేది యగునొకచిలుకను గాంచెను. ఆచిలుక రాకొమారునిఁ గాంచి నీకిపుడే వివాహమగునని చెప్పెను. ఆసమయంబుననే కన్యకాపరివారముతోఁ జతురిక యనెడికన్యక వచ్చి యవంతిపుర మేలెడి రాజుకూఁతురు నగుకామమంజరి యారాకొమారుని వరియించి వివాహమాడ నుండెనని చెప్పెను. రాజశేఖరుం డవంతికిం జని రాజపుత్రిని పెండ్లాడెను. రాజపుత్రియొద్ద నొకత్రికాలవేది యగుకీరము కలదు. చిలుకయు, శారికయు నొకనాఁ డొకశాఖ నధిష్ఠించి స్త్రీపురుషుల గుణాగుణంబులఁగూర్చి సంభాషించుచుండ నానూతనదంపతు లచ్చోటునకు వచ్చి యేమి ప్రసంగించుచున్నవి

రని ప్రశ్నింపఁ బురుషులు చెడ్డవారని శారికయు, స్త్రీలే చెడ్డవారని కీరమును వచియింప నెట్టులని యడుగ వారికిఁ గథను శారిక చెప్పెను.

కాంచనపురంబున ధర్మగుప్తుఁడనియెడు సెట్టికి ధనగుప్తుఁడనియెడి పుత్త్రుఁడు గలఁడు. అతఁడు తన ధనమంతయు దంధనము గావించి కంచికిం జని తన మేనమామకూఁతు రగు రాగతరంగిణియను బాలికామణిం బరిణయమాడెను. అంత మేనమామయగు శ్రీగుప్తుఁడు తన కూఁతురగు రాగతరంగిణి ననేకవస్తుసంపదల నొసఁగి యల్లునితోఁ బంపెను. అల్లుఁడగు ధనగుప్తుఁడు భార్యను వెంట నిడుకొని వచ్చుచు మార్గంబున నున్న యొక కాననాంతరమున భార్యచెంతనున్న యాభరణముల నెల్లఁ గైకొని యామె నొక పాడునూతం ద్రోసి తనదారిం జనియెను. పిదపఁ గాంచనపురికిం జని ధనమంతయుఁ బాడుచేసెను. వడవిం జను బాటసారు లాపె యార్తారవము లాలించి యామె నా నూతినుండి పైకిఁ దీసి యా నూతం బడుటకుఁ గారణ మడుగఁ జోరు లాయెడకు వచ్చుటకుఁ దనను దనభర్తను జంపనుంకించుతఱి భర్త నిజప్రాణసంరక్షణార్థము దయ్యెడ నెటకో చనియుండెననియుఁ దానుగూడఁ జనుచుండఁ జీఁకటిలో నీనూతం గూలితి ననియుఁ బొంకి తన తలిదండ్రుల పేరు నివాసము దెలుప వార లాయమను దలిదండ్రులకడకుఁ బంపిరి. పిదప ధనాశాపీడచే ధనగుప్తుండు కంచికిం జని మామచే గారవింపఁబడుచు సుఖంబుగ నుండెను. ఇట్లుండ నొక్క నాఁటిరేయి భార్యయొడలి నున్న భూషణంబు లపహరించి యామెఁ జంపను ద్యోగించుతఱి నాపె యొలుగెత్తి వాపోవ శ్రీగుప్తుఁ డగ్గఱకుఁ జని యాతని నింటి వెడలఁజేసెను. కనుక పురుషులు దుర్మార్గు లని చెప్పెను. స్త్రీలు దుర్మార్గు లనుటకుఁ గీర మీక్రిందికథను జెప్పెను. విక్రమసింహపుర మేలు రాజునకు విలాసవతి యను కొమార్తె గలదు. ఆమెను సుధర్ముఁ డను భూపాలున కిచ్చి వివాహముఁ గావించెను. ఒకనాఁ డొక భూసురుఁ డాబాలికం గాంచి మోహించి యతని నుద్యానవనమునకు గావింపఁ జీఁకటియం దాతఁడు సర్పదష్టుండై మరణించెను. రాజపుత్రి తనభర్త నిద్రించుసమయంబున నాతని వీడి యా వనమునకుఁ జని భూత మావేశించియున్న యా శవమును జూచి శృంగారక్రియలం జేయుచుండ నాపె ముక్కు నాభూతము కొఱికి పాఱిపోయెను. రాజపుత్రి వెఱఁగంది యా నేరము నామె భర్తపై మోపి తన తండ్రికిం దెలుప

నాలుగవ అధ్యాయము

నాతఁడు వానిం జంప నాజ్ఞాపించెను. అపు డాకముని కల యుదంతముం దెలుప నల్లుని విడిపించి కూతును బురము వెడలఁగొట్టెను. కనుక స్త్రీలు దుర్మార్గులని కీరముచెప్పె ను. ఇందులో యథార్థ మేదియని బరణి యడుగ బురుషులే దుర్మార్గు లని విక్రమా ర్కుఁడు చెప్పెను. అపుడు కళావతి లేచి స్త్రీలే దుర్మార్గులని చెప్పి కత్తి నొఱను గుఁ బెట్టికొని శయనించెను

గ్రంథ విమర్శనము.

క. చక్కన నీవైదుష్యము, చక్కన నీకావ్యరచనచాతుర్యంబుల్
చక్కననీవాగ్వైఖరి, చక్కన నీవంశమహిమ జక్కనసుకవీ

క. స్వాభావిక నవకవితా, ప్రాభవముల నుభయభాషఁ బ్రఖ్యాతింపన్
భూభువనంబున సరి లే, రాభారతి నీవుఁ దక్క నన్నయ జక్కా.

యని సిద్ధనమంత్రి కవినిఁ గొండాడి కావ్యము రచింపఁ బ్రార్థించెనని జక్కన తన్నుఁ గుఱించి వ్రాసికొనెను. పైనిఁ జేర్కొనఁబడిన గుణములందు స్వాభావిక కవితాప్రాభవము దక్క నితరగుణంబు లీయన యందుఁ బ్రాయికముగఁ గానంబడు. చక్కని వైదుష్యము, చక్కని కవిత్వచాతుర్యము, చక్కని వాగ్వైఖరి, యీయనయం దున్నట్లు ఘంటాపథముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఈమహాకవి యొక్క కవిత్వ మెట్టిదో యొక్కమాటన చెప్పవలసివచ్చిన కవిత చమత్కారమైనదనిన సర్వము నందె యిమిడియుండును. ఈయన యందుఁ జమత్కృతి తక్క స్వాభావికపుష్టి యెక్కువగఁ గానరాదు. కళాకుశలుఁ డగుసువర్ణకారుఁడు తాఁ జేయు బంగారుప్రతిమకుఁ జక్కఁగ మెఱుఁగువెట్టి, నగిషీయొనర్చి వివిధము లగుతొడవులతో నెట్లలంకరించునో యాలాగునే యిమ్మహాకవియుఁ దనకవితాకన్యకు నానావిధము లగు బాహ్యభూషణములఁ

గూర్చియు, విభ్రమవిలాస వర్తనముల నేర్పియు, మకరంద మొలుకు మంజులాలాపములఁ గఱపియు, నింక ననేకరీతుల హృదయానురంజకములగు విన్నాణములను గలుగఁజేసెనుగాని రసోన్మేషణ మొనరించెడు నుజ్జీవకళ నణుమాత్ర మీయలేదు. ఆకన్యకయందలి హావభావములు లాస్యయువతీ చిత్తవికారములు. ఆమె చతురమృదూక్తులు అభ్యస్తవిలాసినీ సరసోక్తులు. ఆమె గరువంపునడకలు నర్తననైపుణ్యపు మురిపెంపుగతులు. మనసోంగితీరును, నూతనసౌవర్ణకాంతియు, వివిధవిభ్రమకళారుచులును దానియందున్నను, చంద్రసమాన భాసమానహాసయు, నుత్కంఠితవిరహక్లాభీలజాలంబును, నవరసోద్వేల భావనోత్తేజనంబును, దానియందుఁ గానరావు. నాగరకవిలాసినీలలామ వలెమెప్పుల కింపులు కొంత గలుగఁజేయునుగాని సహజసుగుణోపేత యగుస్నిగ్ధముగ్ధాంగనవలె నుల్లంబు నెల్లప్పుడుఁ గొల్లవెట్టనేరదు.

ఈకవియందు శబ్దవైచిత్రి యెక్కువ. వర్ణనాభిలాషయు మిక్కుటమే. చెప్పినదానినే పలుమాఱు చెప్పుచుండును ఎన్నిమారులు చెప్పినను దనశబ్దజాల చాతురివలన నాయాభావములకు నూతనాకృతిఁ గల్పించిన ట్లగపడును. స్వభావసిద్ధ మగువిషయములను స్వభావోచిత మగుభాషను వ్రాయుట కీయన కిష్టమున్నట్లు కాన్పింపదు అనురాగోద్రేకము, అనుతాపస్పందనము, కారుణ్యము, అహంకారము, మొదలగు హృదయస్పందన వికారములను వర్ణించునప్పుడు శబ్దచమత్కృతి కొఱకే చూచునుగాని కేవలము నైసర్గికభావవికసనము కొఱకుఁ దఱచు ప్రయత్నింపఁడు.

నాలుగవ అధ్యాయము

తల్లిదండ్రులు లనంగవతిని యత్తవారింటికిం బంపునపుడు కవియిట్లు వ్రాసి నాఁడు:—

తే. తల్లిపాదంబులకు మ్రొక్కి తలిరుఁబోఁడి,
యశ్రుపూరంబు ఱెప్పల నప్పళింపఁ
గలికికన్నులు మకరందజలము గ్రమ్మ,
గమ్మతమ్ములతమ్మలై కరము మెఱసె.

ఇచట మాతాపుత్రికల హృదయంబుల ననురాగము వెల్లువ నరిఁ దల్లడిల్లు చున్నసమయమున శబ్దశ్లేష కెక్కడఁ దావున్నదో కవీశ్వరునకే యెఱుక.

ఇంక వర్ణనలవిషయమై యించుక విచారింతము. ఈకవికి వర్ణనలయం దభిరుచి యత్యధికము. ప్రథమాశ్వాసమున మధురాపురీ వర్ణనము ముప్పదియేడు పద్యములును, పైఁగా నొకపాడవైన వచనభాగమును, బట్టినది. భారతములో నింద్రప్రస్థపురవర్ణనము పదిపద్యములలోఁ బూర్తియైనది. ఎఱ్ఱాప్రెగడ నృసింహపురాణమున వైకుంఠపుర వర్ణనము పదునొకండు పద్యములపై నొకదీర్ఘవచనముతోఁ గూడ నొండించినాఁడు ఉత్తరహరివంశమున ద్వారావతీవర్ణనము మూఁడుపద్యములలో నిమిడియున్నది. కావున నాంధ్రవాఙ్మయ ప్రణాళికాక్రమము నఁ జూడ నతిదీర్ఘవర్ణన లితనితోఁ బ్రారంభమైన వని చెప్పవచ్చును. ఇంక స్త్రీవర్ణనలవిషయమై వేఱె చెప్పవలయునా ? అవకాశ ముండిన స్థలములం దెల్లఁ దనివితీరనివర్ణనలతో నింపెను. వనవిహారములు జలక్రీడయు నెనిమిదిపుటలలో సుమా రిఱువదిపద్యములతోఁ దేలినవి. వర్ణనలవిషయమై కవి కెంతమాత్రము విసువు లేనట్లు గాన్పించుచున్నది. గ్రంథమునం దనేకకథ లుండుటచే ననేకవిధము లగువర్ణన లావశ్యకము లయ్యెననుట యొక కారణము చెప్పవచ్చును. కాని యామాదిరిగ్రంథమైన భోజరాజీయమున, నింతయెక్కువగ వర్ణనలు లేవు. కావున నీ కవి

యందు వర్ణనాచాపల్యము మిక్కుటమని చెప్పకతీరదు. జక్కనకవిశైలి యంత స్వాభావికమైనదనియుఁ గాదు; కేవలము కృతకమైనదియుఁ గాదు. అక్కడక్కడ నైసర్గికచిహ్నములు కాన్పించుచున్నను దఱచు శబ్దవైచిత్రికొఱకే కవి చిక్కులుపడుచుండును. ఇందున కుదాహరణములు పెక్కులు, చూపవచ్చును. బ్రహ్మసభ వర్ణించినప్పుడే కొంత గ్రాసము కొఱకెంత ప్రయాసము నొందెనో చూడుఁడు:

సీ. మౌద్గల్యమాతంగ మాంజాయనమరచి
మైత్రేయమాండవ్య మందపాల
కపిలకశ్యపకౌత్స కామందకస్వాతి
కౌశికకౌండిన్య కలహభోజ
వాత్స్యాయనవ్యాస వాల్మీకివరతంతు
వాలఖిల్యవసిష్ఠ వామదేవ
శరభంగశుకశక్తి శార్ఙ్గ్యశారద్వత
శౌనకశాండిల్య శాలిహోత్ర
జడభరతజహ్నుజాబాలి జామదగ్న్య,
పులహపిప్పల పర్వత పుండరీక
గార్గ్యగౌతమగాలవ గణకముఖ్యు
లైనయానంయమీశ్వరు లర్థిఁగొలువ.

మహాభారతము సభాపర్వమున మునిసభావర్ణన మిట్లున్నది.

సీ. సుబలమార్కండేయ శునకమాంజాయన
మాండవ్యశాండిల్య మందపాల
బకదాల్భ్యరైభ్యకభాలుకి జతుకర్ణ
గౌతమ కౌశిక కణ్వకుత్స
సావర్ణిపర్ణాద సత్యగోపతిగోప
వేదమైత్రేయ పవిత్రపాణి

ఘటజానుకాత్రేయ కఠకలాపసుమిత్ర

హారీతతిత్తిరి యాజ్ఞవల్క్య

వాయుభక్ష భార్గవవ్యాసజైమిని

శుకసుమంతుపైల సుప్రతాదు

లయినమునులు నేము నరిగితి మెంతయు

రమ్యమయిన ధర్మరాజసభకు.

ఉత్తరహరివంశమున :—

గీ. గౌతమాత్రి విశ్వామిత్ర కణ్వయాజ్ఞ,

వల్క్యజాబాలి కాశ్యపవామదేవ

రైభ్యధూమ్రవాల్మీకి పరాశరాంగి,

రఃపవిత్రాక్షశంఖకర్ణ ప్రభృతులు.

కళాపూర్ణోదయంబున :—

శా. కౌండిన్యాత్రిమరీచి దక్షకపిలాగస్త్యాక్షపాదంగిర

శ్శాండిల్యక్రతుకణ్వకుత్సభృగుః విశ్వామిత్రమైత్రేయ మా

ర్కండేయాసురివామదేవకపిదుర్వాసో బకవ్యాఘ్రపా

న్మాండవ్యాదిమహామునుల్ చనిరి ప్రేమ ల్మీఱఁ దత్సేవకున్.

మఱి యొకదృష్టాంతము:— సూర్యోదయ వర్ణనంజూడుడు:—

సీ. సకలలోకంబులుఁ జక్రవాకంబులు నుల్లాసవారాసి నోలలాడ

నంధకారంబులు నలచకోరంబులు సాబగేదిగొందులు సొచ్చిడాఁగ

నయనకంజంబులు నలినపుంజంబులు సువికాసనంపద సొంపుమిగుల

రాయంచదాఁటులుఁ బ్రేమోఘములేఁ దేఁటులు గృహసరోరుహములఁ గేలి

సలుప

విమలతారకములు వివిధకోరకములు,

నచ్చటచ్చట నల్లనల్ల విరియ

హాల్లకములుబుధుల హస్తములఁ బొగడంగఁ
బూర్వశిఖరిమీఁదఁ బొలిచెవిభుఁడు.

మఱియుఁ గాశికాపురియందు :—

సీ. రూపమొక్కటి రెండు రూపులై చెలువొందు
మూఁడు మొదలపోటు ముట్టఁబట్టు
బాహుచతుష్కంబుఁ బంచాస్యములుఁ బూను
షణ్ముఖుపైఁ బ్రేమ సలుపుచుండు
సప్తాశ్వచంద్రు లీక్షణములు గానొప్పు
నెనిమిదిమూర్తుల వినుతికెక్కు
నవనిధీశసఖుం డనంగఁ గీర్తి వహించుఁ
బదికొంగు లైనయంబరము గట్టుఁ
బదునొకండువిధంబులఁ బ్రణుతి కెక్కు
వెలయఁబండ్రెండుకనుపుల విల్లువట్టుఁ
గర్మపాశలవిత్రవిఖ్యాతి మెఱయుఁ
గాశిలో మేను దొఱఁగినఘనయశుండు.

ఇవ్విధంబున ననేకదృష్టాంతములు కానంబడు. శబ్దవైచిత్రిఁ జూపుటయు, భావచమత్కృతిఁ గల్పించుటయు నీయనయందలి ముఖ్య విశేషములు. భావనిసర్గత, భావనాప్రజ్వలనము, రసోద్రేకము, మున్నగు నుత్తమకవనస్వాభావిక గుణవిశేషము లచ్చటచ్చటమాత్రము పొడసూపును. వర్ణనాచమత్కృతియుఁ గల్పనాచాతుర్యము, వక్రోక్తిప్రావీణ్యము, కథారచనసౌరస్యము, గ్రంథమం దెల్లెడలను గాన్పించును.

కవితాధోరణి నిరర్గళము:—ఉత్తుంగతరంగములతో నొప్పారు మహాప్రవాహమువలెఁ బొంగిపొరలుట లేదుగాని యెచ్చోటనైనను రసవిహీనముగా నుండనోపదు. పద్యములు కమ్మచ్చునఁ దీసినతీఁగలవలెఁ జక్కఁగా సాఁగును. మధ్యమధ్య ననందర్భపు విశేషములు గాన

రావు. శబ్దజాలమందు లాలిత్యము, మార్దవము, సువ్యక్తత, మొన్నగు సౌకుమార్య శయ్యాలక్షణములు మెండు. అచ్చతెనుఁగుశబ్దములకంటె గీర్వాణశబ్దముల సంఖ్యయె హెచ్చు—కాని శ్రీనాథునియందువలెఁ గఠినపదగ్రథితదీర్ఘసమాసములు తఱచు గానరావు. ఈయనయందలి సమాసములు దీర్ఘములయ్యును నాతికఠినములై లలితపదకలితములై వీనులకు విందొనరించుచుండును. అర్థాలంకారములకన్న శబ్దాలంకారములవ్యాప్తి యెక్కువ. మొత్తముమీఁద శైలి మిక్కిలి స్వాభావికమైనది కాకపోయినను బహుశోభాయమానమై, ప్రతిపద్యహృద్యమై, విద్వత్ప్రియులకుఁ, గడురమణీయముగ నుండును.

కథారచనయు, పాత్రపోషణము

కథారచనయుఁ, బాత్రపోషణమునుగూర్చి యొండురెండు మాటలు చెప్పెదను. ఈగ్రంథమం దనేకకథ లున్నవి—అందుఁ గొన్ని చిన్నవియుఁ గొన్నిగొన్ని పెద్దవియు. ఏకథఁ జదివినను నొకనూతనరుచి కలుగుచునేయుండును. దీనిరహస్యము కవిత్వమందలి శయ్యాపాక గీతుల మైత్రి యని నాకుఁదోఁచుచున్నది. కాని భావప్రకటన, రసపోషణ, సంభాషణనైపుణ్యము, మొదలగు మానవప్రకృతి ప్రదర్శకము లగుగుణము లంతగఁ గానరావు. స్త్రీపురుషులు నాగరకశిఖామణులవలె నైపుణ్యము పచరింతురు గాని నైసర్గిక ప్రకృతులను బ్రకటింపరు. ప్రకృతిసిద్ధ మగుభావములు, నంతశ్శుద్ధి యగురసములును, కనుపరుపక, నాజూకుతనమును జాణత్వమును, విటవిటీవిన్నాణములును జూపింతురు. కావున స్వచ్ఛమగు మానవప్రపంచముఁ జూడఁగోరిన నీగ్రంథమందు వెతకుట నిష్ఫలము.

కుకవుల నిరసించుచు జక్కనకవి చెప్పినట్లు—

క. ప్రతిపద్యముఁ జోద్యముగాఁ,
గృతిచెప్పిన నొప్పుఁగాక కృతి నొకపద్యం

బతిమూధుండైనం జిత్రతం,
బ్రతిపాదింపఁడె ఘుణాక్షరన్యాయమునన్.

అనినట్లు ప్రతిపద్యము చోద్యముగాను, హృద్యముగా నుండు నట్లు రచింపఁబడిన యీవిక్రమార్క చరిత్రమునందు శైల్యుదాహరణోచితము లగుపద్యముల నెత్తి వ్రాయుట దుస్సాధ్యమగునని కాదు. అయినను పైనిఁజెప్పఁబడిన యభిప్రాయములఁ బ్రతిపాదించుటకు మఱి కొన్ని యుదాహరణపద్యములఁ దిఙ్మాత్రముగఁ జూపుచు పఱచుచున్నాను.

(i) శబ్దచాతుర్యము :—

ఉ. రాజు సహోదరుండు రతిరాజు తనూజుఁడు తండ్రి వాహినీ
రాజు వరుండు లోకములరాజు గ రాజితలీల నొప్పు నా
రాజమరాళయాన సిరి రాజ్యరమారమణీయుఁ జేయుతన్
రాజనుత ప్రతాపగుణరమ్యుని జన్నయసిద్ధశీమణిన్.

(ii) శైలీపాకమార్యము :—

సీ. మకరంద నిష్యంద మందారమాలిక
కబరీభరంబున సొబగు మీఱ
రమణీయమౌక్తిక రత్నహారంబులు
కుచకుంభములమీఁదఁ గొమరుమిగులఁ
గాంచనాంచలదివ్య కౌశేయచేలంబు
ఘనకటీతటమునఁ గరము మెఱయ
ఘనసారకాశ్మీర గంధసారోదార
మృగమదపంకంబు మెయిఁ దనర్ప
మఱియు బహువిధశృంగారమహిమ మించి
హాటకోన్నతదివ్య సింహాసనమునఁ

దేజరిల్లెడుపార్వతీ దేవికరుణ
మంత్రి జన్నయసిద్ధుని మనుచుఁగాత.

(iii) శబ్దార్థస్వసమ్మేళనము, నార్భటియు :—

సీ. కల్పాంతదుర్దాంతకలుషాంతకస్వాంత దుర్వారవహ్నికి నోర్వవచ్చు
నిష్ఠురనిర్ఘోషనిర్ఘాతసంఘాత జాతమహావహ్ని సైఁపవచ్చుఁ
బ్రళయకాలాభీలఫాలలోచనఫాల భాగానలస్ఫూర్తిఁ బ్రతుకవచ్చుఁ
గాకోదరేంద్రఫూత్కారసంభవతీవ్ర కాకోలదహనంబుఁ గదియవచ్చు
గాక సైరింపవచ్చునే లోకదహన,దర్పితంబైనయస్మత్ప్రతాపవహ్నిఁ
దావకోత్సాహసాహసౌదార్యధైర్య,గతికిమెచ్చితివిక్రమార్కక్షితీంద్ర

(iv) అనుప్రాసము :—

ఉ. ఇక్షుధనుర్ద్విపక్షుని రవీందుకృతాక్షుని సర్వదేవతా
ధ్యక్షుని నాదిభిక్షుని హతప్రతిక్షుఁ గృతాంతదంతిహా
ర్యక్షు మహాముముక్షుశరణాగతరక్షణదక్షు శ్రీవిరూ
పాక్షుని నానతేంద్రికమాక్షునిఁ గాంచెఁ గృపాకటాక్షునిన్.

(v) భావచమత్కృతి :—

చ. అలరులతోఁటలోన విరులన్నియుఁ గోసితి రంచు బోటులన్
సొలయఁగ నేల బాల యిటు చూడఁగదే తిలకావనీరుహం
బులదెస త్రవ్వితండములు పుష్పము లున్నవి యంచుఁ బోఁడమై
పలుకువయస్యనేర్పుఁ గలభాషిణు లెల్లను మెచ్చిరిచ్చలన్.

(vi) శ్లేషానుప్రాసాది సంపత్తి :—

సీ. లక్ష్మీసముత్పత్తి లావణ్యసంపత్తి
గోత్రరక్షణవృత్తిఁ గొమరుమిగిలి
కవిరంజనాసక్తి ఘనరసోదయయుక్తిఁ
బూర్వాపరవ్యక్తిఁ బొలుపుమిగిలి

పటుసత్త్వవిస్ఫూర్తి బంధురతరకీర్తి
గంభీరతాపూర్తి గరిమ కెక్క
వాహినీశఖ్యాతి వరరత్నమయభాతిఁ
బురుషోత్తమప్రీతిఁ బొగడువడసి
త్రిజగదానందకరకళా దీప్యమాన
రాజనందనోత్సవ రసనిరూఢి
నతిశయిల్లెడునీకు నయ్యంబునిధికి
మహితసద్గుణసమితిమై మైత్రియొనరు.

ఇట్టిపద్యములు లెక్కకు మీఱి గ్రంథమందంతటనుఁ గాన్పించును. వీని యందు ముఖ్యముగఁ గన్పట్టు—వైదుష్యము రచనాచాతుర్యము, పదలాలిత్యము, వర్ణనాప్రౌఢిమ—అనునీగుణములచే జక్కనకవిత్వ ముత్కృష్టతనుఁ బొందినది. కావుననే యాధుని కాంధ్రపండితవతంసుఁడనఁదగు బ్ర॥ శ్రీ॥ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రులవారు తమ "శారదాకాంచిక ప్రథమకింకిణి" యను విక్రమార్కచరిత్ర ముద్రణవిమర్శనమున నీకవినిగూర్చి యీక్రిందియభిప్రాయమును నుడివిరి—"జక్కనకవి విక్రమార్కచరిత్రము అల్లసాని పెద్దనగారి పాండిత్యమును, ముక్కు తిమ్మనగారిలాలిత్యమును, రామరాజభూషణుని ప్రౌఢియుంబొరసిచెన్నారుచున్నది." ఇదినిక్కము. జక్కనయందు అల్లసానిపెద్దనపాండిత్య మున్నదిగాని యాతనిరసోన్మేషణశక్తి లేదు; ముక్కుతిమ్మనమృదూక్తు లున్నవిగాని యాతని ముద్దుపలుకులులేవు; రామరాజభూషణుని వాక్ప్రౌఢి యున్నదిగాని యాతనిభావ భావనాప్రజ్వలము లేదు; శ్రీనాథునినడబెడం గున్నదిగాని యాతని గరువంపు సొంపు లేదు. ఇవ్విధంబునఁ గొన్నిసుగుణంబు లున్నను, గొన్నిలేవు. ఎట్లైనను, ఆంధ్రమహాప్రబంధకర్త లగు శ్రీనాథాదులతో నొరయు ప్రతిభాశాలియై, అనేకవిధములఁ జెన్నువహించిన యొకదు గ్రంథరాజంబునకు నిర్మాత

యై, ఆంధ్ర వాఙ్మయమున నాచంద్రార్కమగుకీర్తి పెంపున విరాజిల్లుచున్న మహాకవియ జక్కన.

జక్కనయు, అనంతామాత్యుఁడును.

పౌరాణికకాలమున భరతవర్షము పాలించి దిగంతవిశ్రాంత విఖ్యాతి నొందిన దిలీపుఁడు, మాంధాత, హరిశ్చంద్రుఁడు, మొదలగు మహాచక్రవర్తులతోఁ దులఁదూఁగెడు యశోగౌరవములుగడించి దుష్టశిక్షణ, శిష్టరక్షణ, ధర్మైకవీక్షణ, ఇత్యాద్యుత్తమక్షత్రియవిధులనవరతము నిర్వహించి, యాచంద్రార్కస్థాయియగు యశోజీవము నొందిన హిందూచారిత్రిక మహాచక్రవర్తులగు విక్రమార్కుఁడును, భోజుఁడును, ననేకపురాణకథలకును, విచిత్రేతిహాసములకును, మహాకవి ప్రశంసలకును పాత్రము లయిరి. జక్కన తన విక్రమార్కచరిత్రమున విక్రమార్కునిగూర్చి యిట్లుప్రశంసించె:—

సీ. భరతునిలాగునఁ బరశురామునిభాతి
రంతిదేవునిభంగి రాముగరిమ
నంగునిరేఖ యయాతిభావంబునఁ
బృథువిధంబున భగీరథునిమాడ్కి
గయులీల మాంధాతకైవడి నంబరీ
షునిరీతి శశిబిందు సోయగమున
శిబిపోలిక మరుత్తుచెల్వునను దిలీపు
కరణి సుహోత్రునిగారవమున
సగరుదెఱవునఁ బురుకుత్సునరణి నలుని
రమణ నర్జునుక్రియఁ బురూరవునిచంద
మున హరిశ్చంద్రుతెఱఁగున వినుతి కెక్కె
సాహసాంకుఁడు వసుమతీ చక్రమేలె

అనంతామాత్యుఁడు తనభోజరాజీయమునలో భోజునిఁగూర్చి యిట్లుగ్గడించెను.—

క. బలిరాజ్యము రామమహీ, తలపతిరాజ్యంబు ధర్మతనయునిరాజ్యం
బిల నెట్టి దట్ల భోజుని, సలలితరాజ్యంబు సర్వసౌఖ్యములందున్.

అట్టియీయిరువురి రాజ్యకాలములలో గీర్వాణభాషావాఙ్మయమును హిందూ నాగరికతయును సమస్తవిధములఁ బోషింపఁబడి వృద్ధినొందినవి. కాళిదాసు, భవభూతి, దండి, మొదలగు సంస్కృతమహాకవులు వీరియాస్థానములలో వన్నెఁగాంచిన ట్లనేకవిధము లగు పుక్కిటికథలు వేనవేలుగా నుప్పతిల్లి పండితపామరులకు మేరలేని సంతోష మిప్పటికిని గలుఁగఁజేయుచున్నవి. వీరిద్దఱుఁ దమతమ రాజ్యకాలములలో నొనరించిన యద్భుతకార్యములను సాహసౌదార్యచర్యలను వర్ణించిన గ్రంథము లీవిక్రమార్కచరిత్రమును, భోజరాజీయమును. అయినను నిక్కముగఁ జరిత్రాంశ మొక్కటియైనను నీయుభయగ్రంథములయందును గాన్పింపదు. ఈ రెండుగ్రంథముల కథానాయకు లెట్లు సమానప్రశస్తిచే నొకరితో నొకరు తారతమ్యనిర్వచనమున కనువిచ్చుచున్నారో యాలాగునే యాయాగ్రంథములు రచించిన కవులగు జక్కనయు, ననంతామాత్యుఁడును సమకాలికు లగుటంజేసియు, సదృశగ్రంథ రచయిత లగుటంజేసియుఁ, గవితాగుణతారతమ్య నిర్ణయమున కవకాశ మిచ్చుచున్నారు.

జక్కనకవి యిద్దఱు దేవరాయలకాలములో జీవించియుండి నట్లు వెనుక త్రీరానించితిమి; అనఁగా, ఆయన క్రీ॥ శ॥ 1400—1450 సం॥ రములమధ్యనుండెను. అనంతామాత్యుఁడు తన రసాభరణమును క్రీ॥ శ॥ 1434 స॥న రచించెను; భోజరాజీయమును, గొంచెము హెచ్చుతక్కువగా నా సమీపకాలములోనే రచించియుండును, గనుక

నీయుభయకవులును, సమకాలికులనుటకు సందియము లేదు. ఏగ్రంథము ముందుగా వ్రాయఁబడినదో నిర్ణయించుటకు వీలు గాన్పింపదు గాని యొకరు వ్రాసిన గ్రంథమును రెండవవారు కనిగాని విని గాని యందుకు సరియైన గ్రంథమును వ్రాయ నుత్సహించియుండు రని చెప్పుట తప్పు కాదు. ఉభయకవులును సమకాలికులై యొకేవిధ మగుచరిత్ర నాంధ్రీకరించుటచే వారికవిత్వములను గుణసామ్యభేదనిరుక్తిని, విమర్శించుట సందర్భయుక్తమని తోఁచినది.

ఇచ్చట 'భోజరాజీయమును' సంపూర్ణముగ విమర్శించుట నాయుద్దేశము కాదు. ఈయుభయకవుల కవితాపద్ధతులను సంగ్రహముగాఁ బరిశోధించి యిదమిత్థమని నిరూపించివిడిచిపెట్టుటయే నా ప్రస్తుతోద్యమము.

ప్రజ్ఞావిశేషమందును, ప్రతిభాసంపత్తియందును, ప్రకృతిస్వారస్యమందును, కవిత్వవైభవమందును, ఏ యిద్దఱుకవులు నీయిద్దఱవలె భేదింపరు. జక్కనయొక్క కవిత్వపద్ధతి వేఱు, అనంతామాత్యుని కవనధోరణి వేఱు. కథాసంవిధానము, పాత్రపోషణము, వక్తృత్వప్రౌఢి, కవితాధార, ఇత్యాది యేయేవిషయములఁ జూచినను భేదము విస్పష్టముగాఁ గాన్పించుచున్నది, స్థాలీపులాకముగా వారి శైలియందలి సామ్యభేదముల నిరూపించెద.

(i) కవనశైలి: జక్కనకవిశైలి చాలవఱకుఁ గృత్రిమమైనదని యిదివఱకే చెప్పితిని. అనంతామాత్యుని శైలియన్నో కేవలము నైసర్గికమైనది అనఁగా, సహజములగు మనోభావములను నిర్వక్రముగా వెల్లడించుటయుఁ జెప్పవలసిన దానిని సరళము లైనమాటలతో నుగ్గడించుటయు, శబ్దాడంబరము కొఱకును, అలంకార చమత్కృతి [illegible] కొఱకును, పెనఁగులాడక, స్వకృతిస్వభావము [illegible] టగా

వర్ణించుటయు, నిత్యాదిమార్గముల బోయినది. ప్రకృతి విషయము లను వర్ణించునప్పు డీకవి, తనసూక్ష్మదృష్టి కవి యెవ్విధముగ దోచు నో యాయావిధముల స్వభావోక్తిగవర్ణించును. దీనికుదాహరణములు:

(i) పుష్పాపచయము :—

మ. తరుణీరత్నము పువ్వుఁదీఁగె నొకచేత న్వంచి పాదాగ్రమున్
ధరణిన్ మోపి యొకింత నిక్కి తనుమధ్యం బొప్పఁ గక్షద్వయ
స్ఫురణం బారఁ గుచంబులుబ్బ సయనంబు ల్విచ్చి లీల న్ముఖాం
బురుహం బెత్తి యొకర్తు గోసె నెలమిన్ బుష్పంబు లత్తోఁటలోన్.

(ii) మూషకకిశోరవర్ణనము :—

వ. మఱియు నచ్చిఱుతయెలుక తనతోఁటలోనన యుండి వెలుపలికిఁ దనమూఁతి సాఁపుచుం దలచూపిమఱలఁ దిగుచుచు నర్ధశరీరంబు దోఁప నిగిడి మగుడుచుఁ బుచ్ఛంబు దక్కం దక్కనశరీరం బంతయు బయ లుపడ నించుక సేపు కంపంబు నొందుచు నుండియుండి మఱచితలఁచిన ట్లదరిపడి తిరిగి తొఱ్ఱదొచ్చుచు వెండియు నుండలేక వెలువడి శాఖా మార్గంబునఁ గొంతదవ్వరిగి పర్ణరవంబు కర్ణంబులుసోఁకినం బెదరి కోట రద్వారంబునకుం బఱతెంచుచు నిట్లు శైశవక్రీడలు నడిపి తదనంతరంబ యెలఁబ్రాయంబు సొచ్చుడు నూఁగుదోసపిందెగతి నందం బగుదేహం బును దరుణశాకినీమూలంబును బోలువాలంబును శాల్మలితూలకంబళం బువిధంబున నత్యంతమృదులం బగునుదరంబును నాఖుకర్ణిపర్ణంబుల మూడ్కి రిక్కించుకొనియున్న కర్ణంబులును నలంతిపూస లంటించినట్లు దనరు కనుంగవయును నుచ్చింతపువ్వులలోని కేసరంబులక్రియ భాసురం బగుపలువరుసయుఁ దనవయోరూపంబుల కనురూపంబు లగుచుండఁ జెలంగి సెలగొమ్మ లెక్కి బ్రేలుచుఁ బలిష్ఠంబు లగుతిర్యక్శాఖలపై బ్రుద్దుగింతులు పెట్టుచు నాకుజొంపంబులు సొచ్చి దాఁగుచు నిటు బహు విధంబుల విహరించుచుండు నమ్మూషకయోవం జూచి."

ఇటువంటివర్ణనలు మచ్చునకైనను జక్కనయందుఁ గానరావు. ఎక్కడ నేవిషయములు వర్ణించినను దెలుఁగుకవులకందఱకు సర్వసామాన్యపరికర మనఁదగుకలువలు, తామరలు, జక్కవలు, చకోరములు, మున్నగునవి దక్క నితరవస్తుపరికరము నేమియును వాడియుండ లేదు; కాని యీ సామాన్యపరికరముతోనే తనశబ్దజాలైంద్రజాలము చేతను, రచనాచమత్కృతిచేతను (Kaleidoscope) కలీడస్కోపులో నున్నబొమ్మలవలె నూతనాకృతులను గల్పించెను. అనంతామాత్యుని యందు వర్ణనాసారళ్యమును, జక్కనయందు వర్ణనాచమత్కృతియుఁ, జాల హెచ్చు.

(ii) కవితాధారయు, భాషాప్రావీణ్యమును, బదగుంభననైపుణ్యమును నీయిద్దఱయందును గొంతవఱకు భేదించుచున్నవి. స్వతస్సిద్ధమైన ధారాపుష్టిఁగల కవిత్వము జక్కనది: నన్నయభట్టు, శ్రీనాథుల యందువలె, సంస్కృతభూయిష్ఠమై యది ధారాళముగఁ బ్రవహించుచుండును. శబ్దములు తమంతటఁదా మప్రయత్నముగా మొలచిన ట్లగపడును. పద్యములపొంకము నిశ్శంకము: హారువు కరువునఁ బోసి నట్లుండును. అనంతామాత్యుని కింతధారాశుద్ధి లేదు. ఆయన పద్యము లక్కడక్కడఁ బ్రయత్నప్రసారితములుగాఁ గనఁబడుచుండును. కొన్నిచోట్ల శబ్దములకొఱకుఁ గవి తడవినట్లును గాన్పించును. తిక్కన, సూరనలవలె దేశ్యపదములనే కుప్పతిప్పలుగా వాడినను, వారి శబ్దములయందలి యింపుసొంపులు కవి సాధింపలేదు. కల్పనలయం దెట్లో యట్లే భాషాశిల్పమునందును, అనంతునికి సద్యఃస్ఫూర్తి యొకింతతక్కువయే.

(iii) ఇంకఁ, బాత్రపోషణ, పాత్రౌచిత్యము, పాత్రసంభాషణ, మున్నగు పాత్రసంబంధివిషయముల నిద్దఱుకవుల నొంచిచూతము. 'భోజరాజీయ'మందలి కథలు నీతియుక్తములు ధర్మబోధకములు నైయున్న

వి. కావున నందువచ్చెడు పాత్రములు యోగ్యప్రవర్తనముఁను ధర్మాచరణమును బ్రకటింతురు. ప్రతికథయందును శృంగారవిషయములు పెనసికొనియున్నను, నందలి శృంగారము నీతిబాహ్యము గాక ధర్మప్రవృత్తికి సహకారిగనే యుండును.

క. సూత్రకథ భోజరాజచ, రిత్ర మనెడునట్టిధర్మరీతులు నీతుల్
చిత్రకథలై తలిర్పఁగ, శ్రోత్రసుఖముగా నొనర్పఁ జొప్పడియుండున్

విక్రమార్కచరిత్రమో, యట్లుకాదు. అందలికథలు సామాన్యముగ నీతిబాహ్యములై, విశృంఖలశృంగార విచేష్టితములచే, విరాజిల్లుచున్నయవి.

ఉ. చాటున కెక్కినట్టి నెఱజాణతనంబున వాగ్విలాసతన్
మేటివి నీవు నిన్ను నుపమింపఁ ద్రిలోకములందు రాజులె
వ్వాటను లేరు నామనసుపాఁ తగలించి వెలార్చినట్టియా
మాటలుమూఁడు నంకువగ మానవనాయక నీకుఁ దక్కితిన్.

అని కళావతీకాంత విక్రమార్కుని వినుతించె. సాహసాంకవిక్రమార్క చక్రవర్తియొక్క సాహసికత్వమును నిరూపించు మహాద్భుతకార్యము లిం దభివర్ణింపఁబడినవి. కాని కథలు నీత్యుద్బోధనమును, ధర్మాచరణమును నెలకొల్పునవి కావు.

ఈదృగ్విధముగ రెండుగ్రంథములును వేఱువేఱాశయములతో రచింపఁబడినవి. కావున నందలిపాత్రములును దత్తత్కథానుసార మగు రసములనే వెలార్చుచున్నవి. విక్రమార్క చరిత్రమందలి పాత్రములు శృంగారరసమునఁగాని వీరరసమునఁగాని యుద్రేకావస్థను వెల్లడించును. విలాసవతి, పద్మావతి, గుణవతి, లీలావతి, మున్నగుస్త్రీలు స్వైరిణులై యధర్మరతియందుఁ బొరలుచుందురు. వీరిచరితలు కడు నింద్యములయ్యును, అనుకరణయోగ్యములు గావని తెల్పుటకు గ్రంథమున నొక

మాటయైనను గానము. కావున బుద్ధిమంతులగు యువతీయువకులచే నీగ్రంథమందలి శృంగారకథలు పఠింప నసర్హాములు.

పూర్వోదాహృతము లగువిషయముల నన్నిటిని మొత్తముగాఁ బరిశీలించిచూచిన జక్కనమహాకవియొక్క కవిత్వము మందస్మితసుందర వదనారవిందయు, సవిభ్రమవిలాస చంచలనయనేందిందిరయుఁ, జతురవచనరచనవికసిత స్వాంతయు నైన (నెల్లూరినెఱజాణ) నాగరక సీమంతినీలలామవలెఁ జెన్నలరారుచున్నది. అనంతామాత్యుని కవిత్వ మట్లుగాక సహజసుగుణాన్వితయుఁ, బరిమితవచోల్లసిత నిజభావనివేదితయు, లీలారసవిలసన నిర్విదగ్ధయు నగుముగ్ధయువతిఁబోలె హృదయశుద్ధిగలిగి కవితాభిజ్ఞులడెందముఁ నానందింపఁజేయుచున్నది.

ప్రౌఢదేవరాయలు, శ్రీనాథుఁడు.

పైఁబేర్కొనఁబడిన యిద్దఱు దేవరాయలకాలములో సంస్కృతాంధ్ర కర్ణాటాదిభాషల వాఙ్మయములు బహుముఖముగా వృద్ధినొందినవని చరిత్రకారు లుద్ఘోషించుచున్నారు. వీరి యాస్థానములయందు డిండిమభట్టారక బిరుదాంకితులగు కవిపుంగవు లాస్థానకవీశ్వరులుగ నుండి సంస్కృతమున, కొన్ని గ్రంథరాజముల రచించిరి. అందులో, కవిప్రభుని పౌత్రుఁడును, రాజనాథదేశికుని పుత్రుఁడు నగు శ్రీఅరుణగిరి నాథుఁడు రచించినయోగానంద ప్రహసన మనునాటకము ముఖ్యమైనది. రెండవదేవరాయలు వ్రాసినట్లు పరిగణింపఁబడుచున్న 'మహానాటక సుధానిధి'యు, 'రతిరత్న ప్రదీపిక'యును గూడ సంస్కృత భాషనే యున్నవి.

ఇది యిట్లుండ రెండవదేవరాయల కాలములో జరిగినయొక యద్భుతవిషయము గుఱించి యించుక ముచ్చటింతము. అదేదన, శృంగారనైషధాది మహాప్రబంధనిర్మాత యగు శ్రీనాథ మహాకవీశ్వరునకు

దేవరాయమహారాయలు స్వయముగాఁ దనముత్యాలశాలలోఁ జేయించిన కనకాభిషేకమే. ఈ యితివృత్తమును గూర్చి మ-రా-రా. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు తాము రచించిన 'కనకాభిషేక' మను నొక చిన్నిపాత్రమున విపులముగ వర్ణించినారు. దానినుండి కొన్ని విషయములఁ బరిగ్రహించెద.

"రెండవదేవరాయల కాలములో నరుణగిరినాథుఁ డనునాస్థానకవీశ్వరుఁడుండినట్లు పైని వ్రాయఁబడినది కదా! ఆకవీశ్వరునకు విజయడిండిమ మనునొక కంచుఢక్క వంశపారంపర్యము లగు బిరుదములలో నొకటిగ నుండెను; కావున నతనికి డిండిమభట్టారకుఁ డనియుఁ బేరుండెను. ఆడిండిమభట్టారకుఁ డనునరుణ గిరినాథుఁడు రాయల యాస్థానకవీశ్వరుఁడుగ నుండుటయుఁ, బండితకవివంశజుఁ డగుటయు, మహాగ్రంథముల రచించుటయు, నిత్యాదివిషయములచే సత్యున్నత పదవియందున్నవాఁడై, యితరపండితులకు బహుదుర్గటుఁడై, నిరాఘాట మగు నాటోపమున మెలంగుచుండెను.

ఉ. ముంగలఁ జైత్రడిండిమపు మ్రోఁతలు; వందిజనస్తవార్భటుల్
చెంగట: రెండుమూఁడు లసచ్ఛత్రరుచుల్; బిరుదాంకితంబు లిం
కంగల, వింతకంటె శితికంఠశిరస్సరిదూర్మిభంగి వా
గ్భంగు లెసంగుమాకుఁ బ్రతిపక్షబుధౌఘము నోడఁగొట్టఁగన్.
(కనకాభిషేకము)

ఇట్లుండ, నానాఁటి తెనుఁగు కవీశ్వరులలో మేటియై, వివిధగ్రంథరచనా సాధిత సాంద్రయశోభూషితుఁడై, యాంధ్రదేశమునఁ గలరాజన్యుల యాస్థానములనెల్ల మత్తకుంజరముపగిదిఁ గ్రుమ్మరించి యనేకానూన బహుమానముల స్వీకరించియున్న శ్రీనాథమహాకవీశ్వరుఁడు విజయనగర సంస్థానాధీశుని యాస్థానమునఁగూడఁ దనవిజయప

తాక మెత్తుట కుత్సహించెను. విజయపతాకసంస్థాపన మాస్థానకవీశ్వరు ని నోడించినఁగాని చేకూరదు. కావున శ్రీనాథునికి నరుణగిరినాథునికిని నుద్భట మగువివాదము పొసఁగినది. ఆవివాదమున శ్రీనాథుఁడే విజయ ముఁగాంచి యాడిండిమ భట్టారకునికంచుఢక్క పగులఁగొట్టించెను. దేవరాయమహారాయ లమందానంద పరవశుఁడై తనముత్యాలశాల యందు శ్రీనాథకవీశ్వరుని దీనారటంకము లనుస్వర్ణనాణెముల స్నాన మాడించెను. ఈ యుత్కృష్టకీర్తిప్రదమగు విషయమును గుఱించి శ్రీనాథుఁ డిట్లు చెప్పికొనెను :—

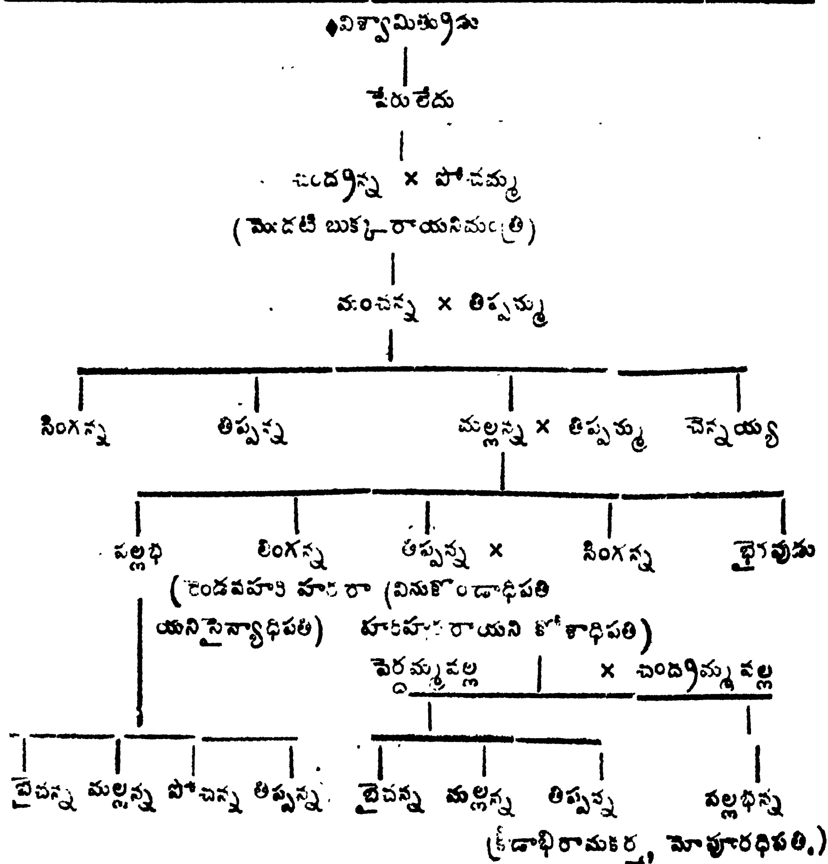
సీ. "దీనారటంకాలఁ దీర్థమాడించితి
దక్షిణాధీశు ముత్యాలశాలఁ
బలుకుతోడై తాంధ్రభాషామహాకావ్య
నైషధగ్రంథ సందర్భమునను
బగులఁగొట్టించి తుద్భటవివాదప్రౌఢి
గౌడడిండిమభట్టు కంచుఢక్కఁ
జంద్రశేఖరక్రియా శక్తి రాయలయొద్దఁ
బాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుద
మెటుల మెప్పించెదో నన్ను నింకమీఁద
కావుసింగమహీపాలు ధీవిశాలు
నిందుకొలువున నెలకొని యుండినీవు
సరససద్గుణనికురుంబ శారదాంబ !"

ఐదవ అధ్యాయము.

వినుకొండ వల్లభరాయడు-క్రీడాభిరామము

ఈతని కడపజిల్లా పులివెందల తాలూకాలోనున్న మోపూరు గ్రామమునకు అధిపతిగా నుండెను. ఈతనితండ్రి గుంటూరుజిల్లాలోనున్న వినుకొండకు ప్రభువుగానుండి విజయనగరరాజైన రెండవ హరిహర రాయల యొద్ద రత్న భాండాగారాధిపతిగా నుండెను♦ వీరి పూర్వులు

ను విజయనగరాధీశులయొద్ద గొప్ప యుద్యోగములు జేసినవారే. ఈ వంశములో మొదటివాడగు చంద్రన్న ప్రథమబుక్కరాయలయొద్ద మంత్రిగానుండెను. ఈకవియొక్క పెదతండ్రి లింగన్న రెండవ హరిహరరాయలయొద్ద సేనాధిపతిగా నుండెను. ఈ రెండవ హరిహరరాయలు క్రీ. వె. 1377 నుండి 1404 వఱకును రాజ్యముచేసెను గాన అతని కుమారుడగు మొదటి దేవరాయలకును (క్రీ. వె. 1404-1422), అతని పౌత్రుడగు రెండవదేవరాయలకును (1423-1446) సమకాలికుడైన వినుకొండ వల్లభామాత్యుడు దేవరాయలచే కనకాభిషేక గౌరవమును బొందిన శ్రీనాథునికిగూడ సమకాలమువాడని నిర్ణయింపవచ్చును.

వల్లభామాత్యుని తండ్రియగు తిప్పన్నను గుఱించి యీవిధముగ జెప్పబడినది.

ఉ. గంధవతీప్రతీరపురకుస్మరపాద బిసప్రసూన పు
ష్పంధయచక్రవర్తి శ్రుతపర్వతదుర్గ మహాప్రధాన రా
డ్బాంధగజంబు తిప్పన యఖండితధీనిధి గాంచెబుత్రులన్
బాంధవ కల్పవృక్షముల బైచవమల్లన తిప్పమంత్రులన్.

అనగా ని తిప్పయ్య వినుకొండదుర్గమునకు మహాప్రధానియని యు, గంధవతీతీరమున నున్న త్రిపురారి పాదభక్తుడనియు జెప్పబడియున్నది. గంధవతీతీరమున నున్న క్షేత్రమునకు త్రిపురాంతకమందురు. కాబట్టి కర్నూలుజిల్లాలోనున్న త్రిపురాంతక మందలి త్రిపురాంతకేశ్వరుని పదభక్తుడని తేలుచున్నది. ఈవిషయము లన్నిటిని జేర్చిచూడగా వల్లభామాత్యుని వంశస్థులందరు గుంటూరు, కర్నూలు, కడపజిల్లాల లోని వారని స్పష్టమగుచున్నది.

వినుకొండ వల్లభామాత్యుడు కామకాయనస విశ్వామిత్ర గోత్రమువాడు; మోపూరు గ్రామాధికారి; శైవమతావలంబకుడు; మోపూరి భైరవస్వామి భక్తుడు.

సీ. మూడుగ్రామ గ్రాసములతోడఁ గూడంగ
మోపూరు పాలించె ముల్కినాట
నాశ్వలాయన శాఖయందు ఋగ్వేదంబు
కరతలామలకంబుగాఁ బఠించెఁ
బ్రత్యక్షమొనరించె భైరవస్వామిచే
సిద్ధసారస్వత శ్రీవరించెఁ
గామకాయనస విశ్వామిత్రగోత్రంబు
వంశగోత్రంబుగా వార్తకెక్కె
నవ్వఁ డా త్రిపురాంతకేశ్వరునకు
రాయనవరత్న భండారరక్షకునకుఁ
బ్రియతనూజుండు చందమాంబికకు సుతుఁడు
మనుజమాత్రుండె వల్లభామాత్యవరుఁడు.

ఈ మోపూరు* కడపజిల్లా పులివెందల తాలూకాలోనున్న

---

*మోపూరు: ఈక్రిందివృత్తాంతము మహారాజశ్రీ భావరాజు వేంకటకృష్ణారావు గారిచే వ్రాయఁబడినది. ఆంధ్రదేశమందలి గొప్పప్రాచీనస్థలములలో నొక్కటియగు మోపూరు అనేకశతాబ్దములనుంచియు పేరుగాంచియున్నది. ఇయ్యది ములికినాటి సీమకు ముఖ్యస్థానమని యూహింపవచ్చును. ఇచ్చట ప్రథమమున తెలుగుచోడులు రాజ్యము చేసిరి. తరువాత నిది విజయనగర రాజ్యములో చేరిపోయినది. ఈ చరిత్ర మంతయు ననేకమైన శిలాశాసనముల నిప్పటికిని గాన్పించుచున్నది. ప్రౌఢదేవరాయల శాసనములుకూడ నిందుగొన్నియున్నవి. ఈపురమందున్న కొండయందుఁ గొన్నిగుహలు గాన్పించుచున్నవి. ఈ గుహలను గుఱించియే క్రీడాభిరామమందలి భరతవాక్యమున నిట్లు సూచింపబడినది.

చ. ముదమున ముల్కినాటి పుర మోహనశైల సువర్ణకందరా
సదనుఁడు కాలభైరవుఁడు శంభునిపట్టి సమగ్రవైభవా
భ్యుదయపరంపరావిభవముల్ గృపసేయుఁ గవీంద్రకాంక్షిత
త్రిదశ మహీరుహంబునకుఁ దిప్పయ వల్లభరాయమంత్రికిన్.

గొప్పక్షేత్రము. ఇచ్చటి క్షేత్రపాలకుడు శ్రీభైరవస్వామి. మోపూరు గ్రామము నెల్లూరుజిల్లాలోగూడ నున్నది గాని వల్లభామాత్యు డచ్చటి వాడు గాడు.

వల్లభామాత్యుడు క్రీడాభిరామమను వీధినాటకమును నాంధ్రమున రచించెను. ఆగ్రంథమందలి ప్రస్తావన పద్యములవలనఁ దత్కవి గొప్పపండితుడనియుఁ జక్కని కవిత్వముఁ జెప్ప గలవాడనియు తెలియ వచ్చుచున్నది. ఇంతియె కాక ఋగ్వేదము కరతలామలకముగా, పఠించి భైరవస్వామి కృపచే సారస్వతసిద్ధి, యనగాఁ గ్రంథకర్తృత్వ సంపత్తి బొందెను.

క్రీడాభిరామము

క్రీడాభిరామ మొక వీధినాటకము. వీధియనఁగా దశరూపకములలో నొకటియైన చిన్ననాటక స్వరూపము దానియందు నొకరుగాని, యిద్దరుగాని విలాసపురుషులగు నాయకులు శృంగారవిహారపరులై యొకానొక పట్టణమందును, దత్పరిసరమందును, దిరిగి యచ్చటచ్చట బొడసూపెడు ఆటలు, పాటలు, వినోదములు, యుత్సవములు ఇత్యాది కేళీవిశేషములను దిలకించి ముదమొందుచు శృంగారభోగ పరాయణులై వేశ్యవాటికా పరిభ్రమణమున మదనావిష్టమానసులై యారేయి గడపి మరునాడు తమదారిని దాఁ బోదురు. ఇట్లొకవాసరమున జరుగు క్రీడావిలాసములఁ బ్రదర్శించెడు నాటికకు వీథియని పేరు. ఇట్టి నాటికలను పదునాల్గు పదిహేను శతాబ్దములలో మనదేశమందలి గీర్వాణ కవులు వ్రాసి ప్రదర్శించి రాజులను, ప్రజలను సంతోషపెట్టుచుండిరి. ఇట్టి గ్రంథములు సామాన్యముగా నాటక స్వరూపములగుటచే సంస్కృతభాషలోనే వ్రాయబడినవి, దేశభాషలందు నాటకములను వ్రాయుట యప్పటికి లేనేలేదు.

వల్లభామాత్యుని కాలమున పెదకోమటి వేమ భూపాలుని యాస్థానమున వామనభట్టను గీర్వాణకవి "శృంగారభూషణ"మను నొకవీధినాటకమును సంస్కృతమున రచించెను. దానియందు నాయకుడగు విలాసశేఖరుడు విజయనగరమందున్న హంపీ విరూపాక్షదేవుని తిరునాళ్ళలో దిగి విజయనగర పట్టణమందలి వినోదవిలాస విశేషముల నభివర్ణించెను. రావిపాటి త్రిపురాంతకుడనునాంధ్రమహాకవి "ప్రేమాభిరామ" మను వీధినాటకమును సంస్కృతమున రచించి యాంధ్రనగరమగు ఓరుగల్లు పట్టణమందలి జనసంఘముల కేళీవిలాసములను ప్రత్యక్షముగ నిరూపించెను. ఆగ్రంథమునకే యీ క్రీడాభిరామ మాంధ్రానుసరణము.

ఏ తద్విషయమునుగూర్చి క్రీడాభిరామమున నిట్లున్నది: "ఆ మంత్రిశేఖరుడు (వల్లభామాత్యుడు) రావిపాటి త్రిపురాంతక దేవుడను కవీశ్వరు డొనరించిన 'ప్రేమాభిరామ' మను నాటకముననుసరించి 'క్రీడాభిరామం'బను రూపకంబు తెనుంగుబాస రచియించిన వాడు"

గీ. 'ఆతఁ డెంతటివాఁడు ప్రేమాభిరామ
మనగ నెంతటియది దాని ననుసరించి
వీథియను రూపకము మది వెఱపులేక
తిప్పవిభువల్లభుం డెట్లు తెనుఁగుఁజేసె.'

'అని యానతిచ్చెదరేని'

ఉ. 'నన్నయభట్టు తిక్కకవి నాయకులన్న హుళక్కి భాస్కరుం
డన్నను జిమ్మఁపూడి యమరాధిపుఁ డన్నను సత్కవీశ్వరుల్
నెన్నుదుటం గరాంజలులు నింతలుఁ జేయని రావిపాటి తి
ప్పన్నయు నంతవాడు తగునా యిటు దోసపు మాటలాడఁగన్.

ఆ. వె. 'జనని సంస్కృతంబు సకలభాషలకును
దేశభాషలందు తెనుగు లెస్స
జగతిఁ దల్లికంటె సౌభాగ్యసంపద
మెచ్చుటాడుబిడ్డ మేలుగాదె."

కావున రావిపాటి త్రిపురాంతకుఁడను నాంధ్రకవి రచించిన సంస్కృత నాటక మగు 'ప్రేమాభిరామము'నకు నీ 'క్రీడాభిరామము' ఆంధ్రానుసరణమని కవియగు వల్లభరాయఁడే నిస్సందేహముగఁ జెప్పుకొనెను.

ఇట్లు ఏతద్గ్రంథకర్తృత్వము నిస్సంశయముగాను తేటతెల్లముగాను నిర్వచింపబడినను గొన్ని కారణములచే వివాదాంశమై విమర్శన దక్షులగు పండితుల ప్రాగల్భ్య కౌశలములకు గురియై యొకసారస్వతక్లిష్ట సమస్యగాఁ బరిణమించినది.

గ్రంథకర్త: వల్లభరాయఁడా లేక శ్రీనాథుఁడా

ఏతద్గ్రంథము వల్లభామాత్యుడు రచించినట్లు గ్రంథమందలి ప్రస్తావనబట్టియు, కొందఱు పూర్వలాక్షణికుల లక్షణగ్రంథములబట్టియు, దెలియవచ్చుచున్నది. అయినను మఱికొందరు లాక్షణికు లీయభిప్రాయమునకు భిన్నముగా దమగ్రంథములయందు కవిసార్వభౌముడగు శ్రీనాథుడే యీనాటకమును రచించెనని సూచించి యున్నారు. ఇట్లాంధ్రలక్షణ గ్రంథములలో నున్న భిన్నాభిప్రాయములమూలమునను మఱికొన్ని కారణములవల్లను యీగ్రంథకర్తృత్వ విషయము వాదప్రతివాదముల కాస్పదమయ్యెను.

బ్రహ్మశ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవి, (ఎం. ఏ.)గారు తొలుదొల్త నీ గ్రంథమును ముద్రించి దానికొఱకు వారు వ్రాసిన పీఠికయందుభయపక్షములఁ జెప్పతగిన హేతువులను వారికి సహజమగు నిష్పా

క్షికబుద్ధితో నివేదించిరి. బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు తమ "శృంగారశ్రీనాథము"న నీగ్రంథమును గుఱించి వ్రాయుచు ననేకములగు నుపపత్తులను సేకరించి యేతద్గ్రంథమును శ్రీనాథుడేగాని యొరులెవ్వరును రచించియుండరని తమ నిశ్చితాభిప్రాయమును విశదపఱచిరి.

ఇట్లుండ బ్రహ్మశ్రీ వేమూరి విశ్వనాథశర్మ (ఎం. ఏ.)గారు "భారతి" పత్రికలో (1927 సం. ఏప్రిల్) నీయుభయుల యభిప్రాయముల ఖండించుచూ కొన్ని నూతన విశేషములను గనపఱచి వల్లభామాత్యుడే యీగ్రంథమును రచించెనని కంఠోక్తిగా నుడివిరి.

ఈ విధముగా నిశితమతులగు పండితులను గలతపెట్టిన యీ సారస్వతసమస్య కొంతవఱకైనను నాచే సవిశేషముగా సూచింపబడుట సమంజసముగా నుండునని యుభయపక్ష వాదప్రతివాదముల నిట సంక్షేపముగా నిరూపించి తుదకు నాయభిప్రాయమును దెల్పెదను.

పూర్వకవి లాక్షణికులగు చిత్రకవి పెద్దన, ముద్దరాజు రామన, శ్రీధరుడు, గణపవరపు వేంకటకవి, పెదపాటి జగన్నాథకవి మొదలగువారు క్రీడాభిరామమునుండి తమ గ్రంథములలో నుదాహరించిన పద్యములు వల్లభరాయనివే యని చెప్పినట్లు శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు వ్రాసినారు. కాని అప్పకవి, లింగమగుంట తిమ్మకవి మున్నగువారీ పద్యములను శ్రీనాథునివని నుడివినారు.

2. క్రీడాభిరామములోనున్న యొండు రెండు పద్యములు, ముఖ్యముగ

గీ. గార్గసిద్ధాంత మత ముషఃకాలకలన
శకునమూనుట యది బృహస్పతి మతంబు
వ్యాసమతము మనః ప్రసాదాతిశయము
విప్రజనవాక్య మరయంగ విష్ణుమతము.

అనునది శ్రీనాథుని గ్రంథములలో నున్నది. మఱియు క్రీడాభిరామములోనివైన కొన్ని వాక్యములును. వర్ణనలును శ్రీనాథుని వాక్యములను వర్ణనలను గాఢముగా ననుకరించు చున్నవనియు, కావున శ్రీనాథుడే యేతద్గ్రంథకర్త యని సిద్ధాంతీకరింప బడవచ్చు ననియు ఋజువుచేయుటకు శ్రీవేటూరిప్రభాకరశాస్త్రిగారు చాలవఱకు శ్రీనాథాదికవుల గ్రంథములనుండి సామ్య శబ్దసామగ్రిని సేకరించి విపులముగ విశదపరచినారు.

క్రీడాభిరామ ప్రస్తావనయందున్న కృతిపతిస్తుతియు, గ్రంథాంతముననున్న భరతవాక్యమును వల్లభరాయని గుణగణములగుఱించి స్తోత్రపాఠము లగుటచే వల్లభరాయుడే తన్ను తాను పొగడుకొనునా యని సందేహింప దగియున్నదని శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారి వాదము. ఈ పద్యములన్నియు సూత్రధారుడు పల్కినవి గాన ననౌచిత్య దోషములేదని శ్రీ శర్మగారి ప్రతివాదము.

ఉభయపక్షముల వాదప్రతివాదముల సారాంశ మిదియే యని నా యభిప్రాయము.

పైనజెప్పిన వాదప్రతివాదములలో నీ గ్రంథమునుగుఱించి యొండు రెండు విషయములకు ప్రాముఖ్య మివ్వకపోవుటచే నీ యభిప్రాయభేదమున కవకాశము గలిగెనని నే నూహించుచున్నాను.

ఈ గ్రంథము రూపకముగాని కేవలము ప్రబంధము గాదు. రూపకలక్షణములు సంపూర్ణముగా దీనియందు గాన్పించకపోయినను యిది వీథినాటకముగా గ్రంథకర్తచే బరిగణింపబడినది.

ఇది హాస్యరస ప్రధానమైన క్షుద్రకావ్యము గాని యున్నతాదర్శములు గల యుత్తమకావ్యము గాదు.

హాస్యరస ప్రధానమైన క్షుద్రనాటకముగా దీని నుపలక్షించిన యెడల మహాకవి శ్రీనాథుడు గాక శ్రీనాథుని భాషావేషము గొంతవ

లకు ధరింపగల మరియొక కవి రచించియుండునని మనకుఁ దోచును. శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారి వాదములో ముఖ్యాంశ మేదన: శ్రీనాథుడును వల్లభరాయుడును సమకాలికులగుటయు, శ్రీనాథుని వాక్యచయ మెంతయేని నీ గ్రంథమందు గాన్పించుటయు నీ రెండుకారణములచేత నేతద్గ్రంథము శ్రీనాథుడే రచించియుండెనని తలంపు. మహాకవి శ్రీనాథుడు సమయస్ఫూర్తిగాను, సమయానుకూలముగాను గొన్ని యశ్లీలములగు పద్యములను చెప్పినను చెప్పియుండును. ఆకాలపు శృంగారరస లాలసత్వ సంప్రదాయముల బట్టియు శ్రీనాథుడు గవిసార్వభౌముడైనను శృంగారరస విషయములలో వాఙ్మయ మర్యాదలను దఱచుగ నతిక్రమించినవాడే. అట్లయినను యాక్రీడాప్రధానమై నీతిబాహ్యమైన గ్రంథమును తాను ప్రత్యేకముగ రచించి యుండునా యను సందేహము వస్తుతత్వమునుఁ బరిశీలించిన బొడముచున్నది. నీతిబాహ్యము గావుననే తాను రచించి మఱియొకరి పేరుబెట్టెనని శ్రీ శాస్త్రిగారి వాదము. కాబట్టి నీతిబాహ్యతగారణమున శ్రీనాథుని కర్తృత్వము దప్పించుటకు వలనుపడదు.

ఇంక గ్రంథమందున్న సాక్ష్యమును బరీక్షించెదను. ఇది రెండు విధములుగా నున్నది.

1. గ్రంథకర్తను గుఱించియు, 2. గ్రంథశైలిని గుఱించియు.

గ్రంథకర్త:—కృత్యాదినున్న యవతారిక పద్యములలో గ్రంథకర్తయగు వల్లభామాత్యుని గుఱించి యత్యధికముగా వర్ణనము కావింపబడినది. ఆ వర్ణనములో వల్లభామాత్యుని వాగ్వైభవములును, చాటుధారాఘణితులును, వాగ్డంబరములును యిత్యాది కవితా స్వారస్య సౌరభములే ముఖ్యముగఁ జెప్పబడినవి. కృతికర్తస్తవమగు నెనిమిది పద్యములలో నారుపద్యము లాతని కవితాశక్తిని గుఱించి ప్రశంసించుచున్నవి. తక్కిన రెండు నాతని వితరణగుణముల గుఱించియై యున్నవి,

వల్లభామాత్యుడే యీగ్రంథమును వ్రాసిన యెడల నిట్లు తన్నుఁదా బొగడికొని యుండునా యని యాక్షేపింపబడినది. ఈ యాక్షేపణకు రెండుసమాధానములు. 1. ఈ గ్రంథము వీథినాటకముగా నుండునట్లు వ్రాయబడినది. క్రియాఫలితములో ప్రత్యేక నాటకముకాక, ప్రత్యేక ప్రబంధముగాక యుభయలక్షణ మిశ్రితమైన యొక సంకర గ్రంథమైనను ఆంధ్రభాషయందలి నాటకరచనములలో నిదియే కేవలము ప్రథమప్రయత్నముగాన యందలి నాటకలక్షణ లోపములు తద్వస్తు నిర్దేశమునకుఁ గొంత కలిగింపగూడదు. కాన కృతికర్తృత్వము నాటక ప్రస్తావనయందు సూత్రధారుడు జెప్పినటులుగా యూహింపవలసి యున్నది. సూత్రధారునిద్వారా యెంతెంత విపులముగాను, విపరీతముగాను నాటకకర్తలు తమ్ము దాము గొండాడుకొనియుండిరో మన సంస్కృతనాటకములఁ జదివినఁ దెల్లమగును. ఈవల్లభరాయని కాలములోనే యోగానంద ప్రహసనకర్తయగు అరుణగిరినాథుడు తన్నుదానెంతపొగడుకొనెనో చూడుడు. కాబట్టి యాత్మస్తవ మనుచితమని కర్తృత్వము వల్లభామాత్యునినుండి తప్పించుట యసంగతము.

వల్లభామాత్యుడే యీ గ్రంథమును రచించియుండనియెడల సూత్రధారు డతని కవితాస్వారస్యమును, భాషావైదుష్యమును గుఱించి కడుంగడు నుత్ప్రేక్షించి సంస్తవించుట యసందర్భముగాను నసమంజసముగాను నుండును. ఈగ్రంథమును వల్లభామాత్యుడే ప్రత్యేకముగా రచించెనని విస్పష్టముగా సూత్రధారుడు ప్రేక్షకులకు చెప్పుచున్నాడు. గనుక యాతని కవిత్వమును గుఱించియు వాక్ప్రౌఢిమనుగుఱించియు సవిశేషముగా నుగ్గడింపవలసి వచ్చినది. ఇట్టి ముఖ్యవిషయమును శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు నిరసించిరని తెల్పుటకు విచారముగా నున్నది. న్యాయముగ వారివాదములో నిదియగ్రస్థానముఁ బొందఁదగి యున్నది.

గ్రంథశైలి:—క్రీడాభిరామమందలి శైలి శ్రీనాథుని శైలివలె

నున్నదనియు, శ్రీనాథుని గ్రంథములందలి పద్యము లొండురెండును, భావములును, వాక్యములు ననేకములు దీనియందు గానంబడుచున్న వనియు ఆకారణములచే గూడ నీగ్రంథము శ్రీనాథరచితమని కొందరూహించుచున్నారు. శైలిసామ్యమే వారి ముఖ్యవాదము గాన నీగ్రంథమందలి శైలి గొంతనిదానముగాఁ బరిశీలింపవలసి యున్నది.

ఏగ్రంథముయొక్కయు శైలి ఆ గ్రంథస్వభావమును బట్టియు, ఆగ్రంథకర్త ప్రతిభనుబట్టియు నిర్ణయమగునని సర్వవిదితమే. ఈక్రీడాభిరామము క్రీడావిషయములు గల యొక హాస్యగ్రంథము. కావున హాస్యరసప్రతిపాదనకొఱకు హాస్యవిషయములే గాక హాస్యరస జనకమగు పరిభాషగూడ వాడుకచేయవలసి యుండును. లేనియెడల హాస్యరసము జనింపదు.

హాస్యరసము (The comic or the ludicrous sentiment) పుట్టించెడు శైలీవిశేష మేదనిన యుత్కృష్టభావములను ఉత్కృష్టవాక్యములను నీచ సందర్భములయందును, అవినీతివిషయములయందును నిరంకుశముగఁ బ్రయోగించుటయుఁ దత్సంబంధమైన పరిభాషాది పరికరములను యథేచ్ఛగా నుపయోగవరచుటయునై యున్నది. ఈవిధముగా భావములకును వానిని వ్యక్తపరచెడుభాషకును గలిగిన వ్యత్యాసమే హాస్యరససిద్ధి కొకముఖ్యసాధనము. ఇట్టి వికృతశైలి గ్రంథమందు బహుచమత్కారముగ నుపయోగింపఁ బడినది. దీనికొక యుదాహరణము:

గీ. గార్గ్య సిద్ధాంతమత ముషఃకాల కలన
శకున మూనుట యది బృహస్పతి మతంబు
వ్యాస మతము మనఃప్రసాదాతిశయము
విప్రజనమత మరయంగ విష్ణుమతము.

ఈ శకునసంబంధమైన శాస్త్రప్రసంగము శ్రీనాథుని భీమేశ్వర పురాణ

ములో అగస్త్యమహర్షియు, లోపాముద్రియు, వ్యాసమహర్షియు, శిష్యులును, వీరందరును దాక్షారామ పురోపాంతమున గూర్చొని తత్పురీప్రవేశమునకు శుభముహూర్తము గుఱించి యాలోచించుచుండగా నా సమయమున మైత్రావరుణుండను మునిపుంగవుండు పై జేర్కొనిన పద్యమును నుడివెను. అట్లు బ్రహ్మర్షులు మహాపవిత్ర సందర్భమున చేసిన శకునశాస్త్ర ప్రసంగము నీక్రీడాభిరామమున వేడుక చెలికాండ్రిద్దరు మంచనశర్మయు, టిట్టిభసెట్టియు ప్రభాతకాలమున క్రీడాపరిభ్రమణోన్ముఖులై చేసిరి వారిద్దరు చేయబోవు ఘనకార్య మేమనగా పట్టణములోనున్న వినోదములను చిత్రవిచిత్రములను, ఆటపాటలనుఁ జూచుచు నుల్లాసముగ విహరించుట. ఈ మహాకార్యము చెడిపోవునేమో యని వారు మంచిశకునము జూడవలసి వచ్చినది. అట్టి శకునమును నిర్ణయించుటకు ప్రాచీన శకునశాస్త్రముల నన్నిటినిఁ ద్రిప్పి తిరుగవేసి వానిలోని సారముగా బ్రహ్మర్షిముఖమున శ్రీనాథ మహాకవి నుడివిన పద్యమునే చెప్పికొనిరి. ఈశకునప్రసంగమును, ఈసంవిధానమంతయును హాస్యరసోత్పత్తి కొఱకు కాదా? కావున శకునశాస్త్రములలో నున్నట్టియు, శ్రీనాథుని కవితాప్రసిద్ధిచే బ్రకటితమైనట్టియు నీపద్యము సందర్భవశమునఁ జేర్పబడినది. ఇట్టిహాస్యప్రయోగము శ్రీనాథుడే తనపూర్వగ్రంథమునుండి వినియోగించుకొనెనని చెప్పుటకూ లేక మఱియొకకవి యా సుప్రసిద్ధకవివరుని పద్యమును హాస్యసందర్భమున నుపయోగించెనని యూహించుటయా యెక్కుడు సమంజసము?

ఈ వీథినాటకమునకు భరతవాక్యమని చెప్పదగిన కృత్యంతపద్యములో మోపూరి భైరవస్వామి యీ "కవీంద్రకాంక్షితత్రిదశ మహీరుహమైన" వల్లభరాయనిఁ బ్రోచుగాతయని చెప్పబడినది. ఈపద్యమును వల్లభరాయడే వ్రాసినయెడల తమ్ముఁగొని తానే శత్రాయు వనుకొన్నట్లుండునని శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగా రాక్షేపించిరి, అయితే వల్లభరాయ డా

పద్యమును వ్రాయనియెడల శ్రీనాథుడు వ్రాసెనని చెప్పుటకు దగిన హేతు వున్నదాయని విచారింపదగినది. ఏనాటకమందైనను భరతవాక్యమందు కృతిభర్తను గుఱించి వ్రాయుట శాస్త్రసమ్మతముగాని సంప్రదాయ ప్రసిద్ధముగాని యైయుండెనా యను విషయమును గుఱించి యాలోచించుటకు శ్రీశాస్త్రులవారే ముఖ్యార్హులు. ఈవిషయమునుగుఱించి నేననేక పండితుల యభిప్రాయములను గనుగొంటిని. ఎవ్వరైనను యిది శాస్త్రసమ్మతము గాదనియు, ఆచరణలోనైనను లేదనియుఁ జెప్పినవారే. అట్లయినచో మహాపండితుడగు శ్రీనాథుం డీయశాస్త్రీయమైన వ్రాత వ్రాసియుండునా యని సంశయింపవలసియున్నది. అశాస్త్రీయమైన పనిచేయుటకు శ్రీనాథుడు తగియుండెనా వల్లభరాయడు తగియుండెనాయనువిషయము పండితులచే చర్చనీయము.

ఈగ్రంథమందలి శైలియనేకస్థలముల నతిమాత్రముగ సంస్కృతశబ్దభూయిష్ఠమై బహుక్లిష్టముగా నున్నది. ఇట్టి పదకాఠిన్యమును, పాండితీవిజృంభణమును కేళీవినోదములగుఱించియు నీచసందర్భములగుఱించియువినియోగింపబడినది. ఈగ్రంథశైలియందలి యేతద్వైపరీత్యమునకు రెండుహేతువు లుండవచ్చును. ౧. ప్రప్రథమమున రావిపాటి త్రిపురాంతకుడు తన ప్రేమాభిరామమును సంస్కృతమున వ్రాసెను గాన నాపద్యములను దెనిగించినకవి సంస్కృత సమాసముల నట్లే దిగవిడిచియుండవచ్చును. ౨. లేదా ఎవరో యొకకవి కీర్తికాముడగు సామాన్యుడు తనభాషావైదగ్ధ్యమును బ్రకటించుటకు నౌచిత్యపరిజ్ఞానము లేకుండ పదబంధము క్లిష్టతమముగఁ జేసియుండవచ్చును. తన వాగ్వైభవములను వాగ్డంబరములగుఱించి మహాతిశయముగఁ జెప్పికొనిన వల్లభామాత్యుడే యీ యప్రసక్తమైనట్టియు, అప్రశస్తమైనట్టియు శైలీదోషమునకుఁ గారణభూతుడయ్యెనుగాని యుచితజ్ఞుడగు మహాకవి శ్రీనాథుడు గాడని యూహించుట యెక్కువ న్యాయముగాదా?

నాలుగవ అధ్యాయము

శ్రీనాథుని భాషాప్రయోగము లీగ్రంథమునఁ బుష్కలముగా గాన్పించుచున్నవిగాన నీగ్రంథము శ్రీనాథకృతమని కొందఱిచే దలంపబడుచున్నది. శ్రీనాథునివాక్యములును వర్ణనలు నచ్చటచ్చ గానంబడుచున్నవనుట వాస్తవము. కొన్నిపద్యములలో శ్రీనాథుని శైలీధోరణియు ద్యోతకమే. అయిన నాకారణమున శ్రీనాథుడే యీగ్రంథమును వ్రాసెననని చెప్పటమాత్రము సాహసము. శ్రీనాథుని "బహుముఖ ప్రఖ్యాత మహిత శయ్యావిశేషములు, పండితకవులను పండితంమన్యమానకవులను నేకరీతిగా ననుకరణోత్సాహపూరితులఁ జేసెననుటకు పినవీరన, పెద్దనాది సుప్రసిద్ధమహాకవులే ప్రబల సాక్షులు. అట్లుండ సమకాలికుడు బహుశః సహచరుడునగు వల్లభామాత్యుడు కవియశోవాంఛితుడు గాన శ్రీనాథుని వాగ్లహరీ తరంగముల మధుర మధురసమును గడుపారగ్రోలి తనకావ్యమున నచ్చటచ్చట తదున్మదన సీధువునః వెలిగ్రక్కుట యసంభవమా? బహుళవ్యాప్తినొందిన శ్రీనాథుని "జాతివాగ్ధారసస్ఫూర్తి, యచ్చటచ్చట గ్రంథము నలంకరించుటచేతనే యాకాలపు నాటకప్రేక్షకులను హాస్యరస నిమగ్నులనుగా జేయగలిగియుండెనని యూహించుట యథార్థమునకు దూరముగాదు.

పై యంశములను సావధానముగా నరసిన వల్లభామాత్యుని కర్తృత్వము స్థాపించుటకు ప్రబల సాక్ష్యముగాన్పించుచున్నది. లాక్షణికుల యుదాహృతి వల్లభామాత్యునికిఁగూడ సాయ మిచ్చుచున్నది. శైలివిషయములు శ్రీనాథుని కర్తృత్వమునకు న్యూనతఁ గలిగించెదువిధముగఁదోపించుచున్నవి. గ్రంథమందు విస్పష్టముగావల్లభునికర్తృత్వముద్ఘోషితమై యున్నది. కావున నీగ్రంథము వల్లభరాయని కృతమనియే యంగీకరించుట యెక్కువ న్యాయమని యూహించుచున్నాను. వల్లభరాయడీగ్రంథమునఁ దెనిగించి తనస్నేహితుడును కవిసార్వభౌముడు నగు శ్రీనాథునిచేఁ గొంతసాయము బొందియుండవచ్చును

గాని, శ్రీనాథుడే యీగ్రంథము నామమాత్రముగా రచించె నని చెప్పుట మాత్రము కేవల మతిశయోక్తి యనియు, నన్యాయమనియుఁ దలంప సాహసించుచున్నాను.

కథాసారము

కౌసల్యాటి గోవిందమంచనశర్మ యను శ్రోత్రియబ్రాహ్మణుడును, ఆతని చిన్నతనపు చెలికాడగు టిట్టిభశెట్టి యను వైశ్యుడును ఆంధ్రనగర మను ప్రసిద్ధవహించిన యోరుగంటిపురవీధులలో విలాసార్థము విహరించి యచ్చట గోచరించెడు క్రీడావినోదములను, ఆటపాటలను సావకాశముగ దిలకించి యానందించవలెననుయుద్దేశముతో నొకనాడు శుభముహూర్తము జూచుకొని ప్రభాతమున బయలుదేరిరి.

మున్ముందుగ నోరుగంటిపుర పరిసరమున నున్న వెలిపాళెము ప్రవేశించి యచ్చటనున్న యొక మేదర నాసిని, దర్వాత నొక చండాలాంగనను, యటుపైని నొక కర్నాటస్త్రీని వారు చూచి శృంగారవివశులై మోహవిభ్రమము జెందిరి. అటుతర్వాత మరికొంతదూరము బోవ నొక 'కాపు' కులాంగనయుఁ, కర్ణాటవేశ్యయును వారిదృష్టిని నరికట్టిరి. వీరినిజూచి సంతసించుచుండగ సంపెంగనూనె నమ్ముచున్న తేలియువతి వారి కన్నుల కగుపడెను. ఆమె సొబగును వీక్షించి యిట్టి మోహనాంగిని తేలియువతిగా సృజించిన కట్టిడి విధినిదూరి మోహరివాడలోనికి ప్రవేశించుటకై చుట్టునున్న యగడ్తనుదాటి పైడితలుపులు బిగించిన వంకదారిగుండ రాజమార్గముఁ జేరిరి. ఆరాజమార్గము "వారణఘటాఘోటక శకటికాభటకోటిసంకులంబు' గాన నందు బోవవలదు. "క్రొంతత్రోవల కలకలంబులు లేక సుఖవినోదములు గలుగును గాన" పందుచాయల బోవుట సుఖమని వారు నిశ్చయించి యాదారిని బట్టిరి. అటు బోవంబోవ వారియెదుట పల్నాటివీరపురుషుల కథనమును పాడు

చున్న పాటగాండ్రను గొంతసే పుపలక్షించి కొనియాడి ముందుకసా
గ నేకవీరాదేవి దేవళమును, మాహురమ్మగుడియుఁ గాన్పించినవి.
ఈ దేవతలసేవలను జూచియు, జక్కులవాండ్రను, మైలారభటులును,
జేయుచున్న జాతరలను వీక్షించియు, చమడేశ్వరీయాలయమును, బౌద్ధ
విహారమును, ముద్దరాలు మునానమ్మ నివాసమును, కుమారస్వామి
దేవళమును, పాండవులగుడిని, కర్తారునిమశీదును మున్నగు వివిధదేవా
యతనములనుఁ దిలకించి యెదుటనున్న స్వయంభూకేశవస్వాములకుఁ
గేల్మోడ్చి మహాభైరవేశ్వరునకు నమస్కరించినిరీక్షించుచుండ నాంధ్రే
శ్వరుని మొగసాలపైనున్న గడియారము పదునారు ఘడియలు గొట్టె
ను. ఆ ఘంటానాదము విని మధ్యాహ్నమగుటచే నాకొన్నవారై
పూటకూటింటికిఁ బోవఁ ద్వరపడి బ్రాహ్మణవీథి కేగి లక్ష్మణయొజ్జల
యింట నొక్కొక్క కరూక నిచ్చి మృష్టాన్నము భుజించిరి. ఆ యింటనున్న
బ్రాహ్మణవిశ్రంతు పరిచయము జేసికొని తిరిగి పురవీథులకు మొగము
ద్రిప్పిరి.

పూలయంగడికి బోయి పుష్పలావికల ప్రౌఢవచోవిలాసముల
నాకర్ణించి వేశ్యవాటికం బ్రవేశింప నచట నేదో యొక యుత్సవంపు
కలకలము వీక్షించి యదేమియని యడిగి ప్రతాపరుద్రమహారాజుగారి
యుంపుడుకత్తె యగు మాచలదేవి వారాంగన చిత్రశాలాప్రవేశము
జేయుచున్న యదిగాన పుణ్యాహవచన సమయ మిదియని తెలిసికొనిరి.
అచ్చట కొంతకాలము నిలచి యారాజు మన్నించు వన్నెలాడిని సం
దర్శించి కొంతసేపు సంభాషించి వెండియు బోవంబోవ మంచనశర్మ
యొక్క పూర్వంపు గారాబు వెలవెలంది యగు గాంధారి యగపడె
ను. ఆమెయొద్ద గొంతసేపు వారు సేదదీర్చికొని తిరిగి బయలువెడలి
నాగస్వరమున బాడుచున్న నాగులవానిని యటుతర్వాత గొఱ్ఱెపందెము
లను కోడిపందెములను జూచి యుత్సాహమునుబొంది మంచనశర్మ ప్రి

యురాలగు కామమంజరిగృహము బ్రవేశించిరి. అచ్చట నారేయి యం తయు సుఖనిద్రను గడపి తరువాత తమదారిని దాబోయిరి.

గ్రంథ విమర్శనము

ఈగ్రంథము క్రీడావిషయములతో నిండియున్న చిన్ననాటకము. జనసామాన్యముందలి సంఘజీవితము ప్రాయికముగా గొప్పపట్టణముల లో విశాలముగా గాన్పించును. నానావిధజాతులు, మతములు, వర్ణము లు, నిమ్నోన్నతావస్థలు, బీదసాదలు, సుగుణ దుర్గుణములు యిట్లనేక రూపభేదములు, శీలభేదములు, అవస్థాభేదములును మహాపట్టణముల లో నొక్కస్థలమున, నొకేసమయమున జూడ నవకాశ మండును. ఈ నానారూప మానవప్రకృతిని జూచిన ప్రతిమనుజునకు గొంత సంతసము కలుగక మానదు. గోవిందమంచనశర్మయు, టిట్టిభసెట్టియు, అట్టిప్రకా ర మాంధ్రదేశమునకు గేంద్రస్థానమైన ఆంధ్రనగరమునందలి బహు ముఖ ప్రసరిత ప్రజా జీవితమును జూడ సమకట్టిరి. కాని, వారు చూడ దలచినది యామహాపట్టణమందలి యున్నతజీవితమును, యుత్కృష్టప్ర కాశమును గాక ఆదర్శవిహీనమైన జఘన్యజీవితమును, విషయలోల త్వమును దిలకింప నుద్దేశించికొనిరి. కావుననే బయలుదేరునపుడు టిట్టి భసెట్టి తన యనుంగు చెలికానితో 'మంచన వింటివో వినవో' యను చు నోరుగంటిపురమునందలి మన్మథుని విజయచిహ్నములను బ్రస్ఫుట ముగ వర్ణించెను. కావున నోరుగల్లు నగరములో వారు చూడదలచిన ది ముఖ్యముగ కాముక వ్యాపారములును, విశృంఖల స్త్రీపురుష కేళీ వ్యాసక్త క్రీడావిలాసములును నై యున్నవి. ఈవిధమైన నికృష్ట సంఘ జీవితమును తనివిదీరజూచుచు పోవుచున్నను మధ్యమధ్యను మరికొన్ని సాంఘికస్వరూపములు వారి దృష్టికి పొడసూపినవి. మనయదృష్టవశ మున వారిక్రీడాపరాయణత్వము ఇట్టి దృశ్యములపైనగూడ బ్రసరించి నది. తేనియెడల నా యమూల్యములైన పల్నాటివీరుల వర్ణనము,

మైలారభటుల వర్ణనము, ఏకవీరాదేవి సేవాప్రసంగము నిత్యాది యద్భుత, చారిత్రక, మతవిషయము లిందు జేర్పబడియుండవుగదా! అట్టి యుత్కృష్టదృశ్యములు లేకయే కేవలము మాల మేదరులు మున్నగు వర్ణములలోనున్న జారిణుల లీలావిలాసవర్తనములును, వెలనాటికోడె విధవలును, ఆంధ్రేశ్వరుని వారాంగనయగు మాచలదేవి చిత్రశాలానేపథ్య శృంగారమును ఇత్యాది విటీవిట శృంగారప్రసంగములు మాత్రమే యుండియుండును. ఎతీగియో యెఱుగకయో వల్లభామాత్యుడు తన చిన్ననాటకమును కేవలము హాస్యశృంగారరస ప్రేరితముగ జేయక యచ్చటచ్చట నుదారభావ స్ఫురితముగగూడ జేయగల్గెను. మొత్తము మీద గ్రంథ మామూలాగ్రముగ స్త్రీలును, బాలురును జదువదగినది కాకపోయినను కొన్నిపట్టులు చరిత్ర, మతసంబంధమైనవి యగుటచే పఠనయోగ్యములుగా నున్నవి. ఇవి తమోవృతమైన నభమున నక్షత్రములవలె విరాజిల్లుచున్నవి. వానిలో మేటియనదగు పల్నాటి వీరప్రసంగ ముత్కృష్టకావ్యరస భావములకు రత్నఖనియని చెప్పవచ్చును.

ఈ క్రీడయందలి శృంగారరసము నీచమై, యశ్లీలమై, నీతి బాహ్యమై యగుటచేత సామాన్యముగ యువతీయువపఠనీయము కాకపోయినను ఈగ్రంథ మూ ప్రథమ ప్రాచీన సాంఘిక చరిత్రమునకు గొంత విలువయైన సామగ్రి నొసగుచున్నది. పదునేనవశతాబ్దిలో హిందూసాంఘికస్థితి యెట్లుండెనో యాదృశ్యము మనకండ్లకు స్పష్టముగా నగపడునట్లు కావ్యరూపముగ దీనియందు వర్ణింపబడినది. హిందూసంఘమందలి వివిధవర్ణములు, వృత్తులు, కులములు, వారివారి యాచారములు, క్రీడావినోదములు మొదలయినవి ప్రాసంగికముగా నభివర్ణింపబడినవి. మేదరవాండ్రు, మాలవాండ్రు, తెలికులవాండ్రు, కాపులు మున్నగు వారి ప్రశంసలు కలవు. అప్పుడైనను పూటకూళ్ళభోజనములు ప్రా

హ్మణులే పెట్టుచుండిరి. ఈకాలమందున్నట్లె యాకాలమందునుంబూ టకూళ్ళ యిండ్లలో దుష్టప్రవర్తనముగల స్త్రీలుండి, పాంథజనులను దీపములవలె నాకర్షించుచుండిరి.

శిష్టాచార సంపత్తిలో నగ్రస్థాన మలంకరించినను కొందరు బ్రాహ్మణులు నీతిబాహ్యమగు కాముకవ్యాపారములందుగూడ నగ్రస్థానము నలంకరించి యుండిరి. గోవిందమంచనశర్మ వేశ్యాలంపటుడై యెదురైన స్త్రీల నందఱిని విటదృష్టితోనే చూచుచుండెను. ఐనను ఇంటివద్ద నిత్యాగ్నిహోత్రము, త్రికాలసంధ్యానుష్ఠానపరుడై, దర్భాంకురాలంకృత హస్తుడై పురవీథులందిరిగెను. ప్రతాపరుద్ర మహీపతి వారాంగనయైన మాచలదేవితో మాటాడుచు సంధ్యానుష్ఠానమునకు వేళయగుటచే వార్చివచ్చెను. ఇట్లు వైదికాచార సంపత్తిలో నైంద్రియ భోగానురక్తి మేళవించి పణ్యయువతీలోలుడై చరించెను. మతమునకును, శీలమునకుగల వైరుధ్యము నేటికాలమునందుండినట్లు యాకాలమునందునసహితముండెను. ఈకాలమందు కందుకూరి వీరేశలింగముగారు వేశ్యాభుజంగులగు విద్యాధికుల గుఱించి తమ ప్రహసనములలో తీవ్రముగ పరిహాసించిరి. సుమారు ఏనూరువత్సరముల క్రిందట వినుకొండ వల్లభామాత్యుడు సత్కవి విద్యాధికుడగు కాసలనాటి గోవిందమంచనశర్మను గుఱించి భావగర్భితముగ వర్ణించి గేలియొనర్చె. ఈగ్రంథమందలి కవిత ధారాళమై ప్రౌఢమై రసపుష్టికలిగియున్నది. శృంగారవిషయముల నత్యుత్కటముగ స్పృశింపకపోయినయెడల నిది సర్వజనాదరణీయమగు గ్రంథములలో జేర్చుకొనదగినదే. కాని శైలి యెంత మనోజ్ఞముగానున్నను విషయములు నిరంకుశములై రసభావములు చాలవరకు వ్రీడావిహీనములై యుండుటచే గొంతయేవగింపు గలిగించుచున్నది. తత్కారణమున నీగ్రంథమున కున్నతస్థాన మిచ్చుటకు వలను

పడదు. ఐనను మేలైన యాంధ్రచారిత్రకవిషయముల నెక్కుడుగ నిచ్చుటచే నీగ్రంథ మాంధ్రుల కనూనమగుసాయ మొనరించుచున్నది. కాన దీనిని నమూల్యాంధ్ర గ్రంథములలో నొకటిగఁ బరిగణింపదగినది ♦

ఆఱవ అధ్యాయము.

మల్లికార్జునరాయలు I 1447—1465

రాజశేఖరరాయలు ?

విరూపాక్షరాయలు 1465—1485.

దూబగుంట నారాయణకవి: పంచతంత్రము.

మల్లికార్జునరాయలు, విరూపాక్షరాయలు:—ప్రౌఢదేవరాయలు తరువాత నతని మొదటిభార్యకుమారుఁ డగుమల్లికార్జునరాయలు సింహాసన మెక్కి క్రీ. శ. 1447 మొదలు 1465 పర్యంతమువఱకు రాజ్యముఁ జేసెను. అతనికాలములో విజయనగరరాజ్యము విస్తరింప

♦ ఇదివఱలో నాచన సోమనాథుని గుఱించి వ్రాసినప్పు డాతఁడు నియోగియా వైదికియాయని నిర్ణయించుటకు జరిగిన వాదప్రతివాదముల గురించి ప్రాసంగికముగా సూచింపవలసివచ్చినది. ఆసందర్భమున వ్రాయుచు నాకాలమందలి బ్రాహ్మణులలో వైదిక నియోగి భేదము గగనకుసుమవలె నుండెనని చెప్పితిని. కీ. శే. వంగూరి సుబ్బారావుగారును, కం. వీరేశలింగం పంతులుగారును నాకాలపు కవులలో కొందఱు నియోగులనియు కొందఱు వైదికులనియు భేదముగా నున్నట్లువ్రాసిరి. సుబ్బారావుగారు నాచన సోమనాథుఁడు నియోగియని చెప్పుట దటస్థించెను. సోమనాథుఁడు నాచిరాజు కొడుకని యొకానొకకవి చెప్పుటచేతను 'రాజ' శబ్దము నియోగులకే గాని వైదికుల

కపోయినను బగతురచేఁ గేవలజీర్ణదశకు రాలేదు. కటకపురిముఖ్యస్థానముగు కళింగదేశపురాజైన కపిలేంద్రగజపతి విజయనగరరాజ్యముపై దండెత్తి మల్లికార్జునరాయలుతో ఘోరయుద్ధముఁ జేసి పరాజయమును నొందెను. మల్లికార్జునరాయలమరణానంతరమున క్రీ. శ. 1465 లో

కుండదన్న విశ్వాసముచేతనే ఆయన యట్లభిప్రాయపడెను. వీరేశలింగముగారు అవిమర్శకముగానే కొందఱు ఆంధ్ర కవులను నియోగులని జెప్పుచువచ్చిరి.

ప్రస్తుత మీ 'క్రీడాభిరామ' మా కాలపు గ్రంథమగుట స్పష్టమేకదా! ఇది సాంఘికప్రబంధ మగుటచే బ్రాహ్మణుల వ్యవస్థనుగుఱించికూడ గొంత తెలియవచ్చుచున్నది.

నాయకునకు కాసల్నాటి గోవిందమంచనశర్మ వినోదాల అప్పయ్య ద్వివేదికి మేనల్లుడు కాబట్టి యితడు కాసల్నాటి వైదిక బ్రాహ్మణుడని స్పష్టము. అయితే ఇతనిగుఱించి పేర్కొనిన స్థలములలోఁ గొన్నిటియందు 'శర్మ' యనియు, గొన్నిటి యందు 'రాజ' యనియు భేదములేకుండ వాడబడినవి.

1 "గోవిందమంచనశర్మ" (పు. 5) 2 గోవిందశర్మమానవునిపట్టి (పు 6) 3 'మాయలేడి వైరి మంచి రాజ' (పు. 5) 4. 'మించుటద్దంబు చూపరా మంచిరాజ, (పు. 23) గనుక 'రాజ' శబ్దమా కాలమున నియోగిభేద సూచకము గాదని మనవిచేయుచున్నాను.

అట్లే 'సచివ' 'అమాత్య' 'మంత్రి' శబ్దములును కేవలము వైదికులని యీ కాలమునఁ బరిగణింప బడదగినవారి విషయమున గూడ వాడుకచేయబడినవి. సంగమరాజమహామంత్రిణా మాయణపుత్రేణ సాయణాచార్యేణ', 'సాయణసచివాయత్తం సంగమరాజస్య పశ్య రాజ్యమిదం,' 'శర్మబ్రహ్మధ్వనీనస్య మంత్రీ భూపతి భూపతేః వ్యాచష్టే చౌండపాచార్యః ప్రక్రియాదర్శపూర్ణమే 'ఇత్యాది వాక్యములనుబట్టి కేవలము వైదికబ్రాహ్మణుల కుటుంబములలోను కొందఱు మంత్రులయి రాజకార్యములను నడపుచుండుటయు కలదు. లౌకికకుటుంబములలోని వారు కొందరు వైదికులుగనే వ్యవహరించుటయు కలదు. 'నియోగి'యని 'వైదికి' యని భేదించి చెప్పుటకా కాలమున నవకాశము లేదు. మహామనీషులు వైదికమొకకంటను లౌకికమొకకంటను నిర్వహింపగలసమర్థులుగానుండెడివారు. వారు బ్రాహ్మణులేగాని వైదికులనియు లౌకికులనియు (నియోగులు) తెలుపుట కొంతమాత్రము వీలులేదు. అట్టివారిలో తిక్కయజ్వ, శంభుదాసుడు, నాచనసోముడు, విద్యారణ్యమాధవాచార్యులు, సాయణాచార్యులు, శ్రీనాథుడు, మున్నగువారు ముఖ్యులు. "సాంగవేదవేది యైన" కొమ్మన్నకు పుత్రుడై "జాతకర్మ ప్రముఖ

నతని సవతి తమ్ముఁడగు విరూపాక్షరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చెను. అతఁడు స్త్రీలంపటుఁడును, విషయలోలుఁడును, మద్యపానప్రమత్తుఁడు నగుటచే రాజ్యము క్షీణదశనొంది పరరాజుల హస్తములఁ బ్రాంత భాగము లన్నియుఁ జిక్కుకొని యుండెను.

సంస్కారానంతరంబున వేదాధ్యయన సవిద్యాభ్యాసి" యగుచునను దిన ప్రవర్తనంబుఁ జెందిన, తిక్కన్న మంత్రి కుటుంబమునఁ బుట్టినను మంత్రిగానైన కారణమున నియోగియని చెప్పిన యెడల మంత్రియైన మాయణకు పుత్రుఁడై తానును మంత్రియై సాంగ వేద వేదియై వేదములకు భాష్యము రచించిన సాయణమాధవులను వైదికులని చెప్పుట కవకాశమేది? వైదికులు కాని యెడల శంకరాచార్య పీఠము నధిష్ఠించుట కర్హత కలదా? కావున ఈ కాలమందు వలె యాకాలమందలి బ్రాహ్మణులను వైదికులని నియోగులని విభజించుట గొప్పతప్పని నాయభిప్రాయము. తన్నయభట్టు వైదికుఁడైన యెడల తిక్కయజ్వయు వైదికియే. వైదికాచార సంపత్తిలో తిక్కన సోమయాజి యేవిషయమున దగ్గనోన్న యుంపుఁడు? సాంగ వేద వేదియై సమస్త శాస్త్రాగమ కూలంకష విద్యాభ్యాసియై మహాహవ ప్రముఖ క్రతువులను స్వానుభూతము చేసికొనిన మహాకర్మయోగియై అధ్వరములం చేసి సోమయాజియై వేద వేదాంతముల ప్రత్యక్షమూర్తియైన తిక్కన వైదికి కాక యెట్లు నియోగి యయ్యెనో యాలోచింపుఁడు! ఇట్టి మహా వైదిక శిఖామణిని నియోగి యనిపిలుచుట యందు ఆశబ్దమునకే విలక్షణమైన యర్థము వచ్చెను? మంత్రియగుటయే నియోగిత్వ సూచకమనిన యెడల సాయణమాధవులును గూడ నియోగులే యని చెప్పవలసి వచ్చును. ఈ వాదమెంత విపరీతముగను హాస్యాస్పదముగా నుండునో యాలోచింపుఁడు. కొన్ని యెడల ఆకాలమునాటి బ్రాహ్మణులను వైదికులనియు నియోగులనియు విభాగించుట యందలి తప్పిదము మనకు విస్పష్టమగును.

ఈ వాదమంతయు సుమారు పదునేఁడవ శతాబ్దము మధ్యవఱకు బ్రాహ్మణుల యందు నియోగి వైదిక భేదములు లేవని మాత్రమే. అటుతర్వాత తురకలతోడి పోట్లాటలును తురకల రాజ్యములలో నుద్యోగములును బ్రాహ్మణులకు కలిగినకొలఁది ఈ భేద మేర్పడి క్రమముగా హెచ్చినది. ఇది ముఖ్యముగా హిందూమతమును సంరక్షించుటకొఱకని నా యభిప్రాయము. యుద్ధములలో పాల్గొనుచున్న నియోగి దండనాయకులును, తురకల ప్రభుత్వములో నుద్యోగములు చేయుచున్న నియోగి అమాత్యులును హిందూమత సంబంధమైన కర్మలను చేయలేకపోవుట చేతను, వైదికాచారముల ను భిన్నముగా జీవింపవలసి యుండుటచేతను, మతపరివర్తకులు గానున్న బ్రాహ్మణులు

కపిలేంద్రగజపతి కొడుకగు పురుషోత్తమదేవుఁడు సమయముఁ జూచి విజయనగరరాజ్యముపై దాడివెడలి విరూపాక్షరాయల నోడించి కొంతదేశము నాక్రమించుకొనెను. విరూపాక్షరాయల తరువాత నతని పెద్దకుమారుఁ డగు రాజశేఖరుఁడును తరువాత రెండవకుమారుఁ డగు విరూపాక్షరాయలును నామమాత్రముగ రాజ్యముఁ జేసి సంగమవంశమును నంత మొనర్చిరి.

ఉదయగిరిరాజ్యము:— విజయనగరసామ్రాజ్యమందలి తూర్పు భాగము (ప్రాజ్నాడు) ఉదయగిరిరాజ్య మనుపేర నుదయగిరి ముఖ్య స్థానముగ సామంతరాజులచేఁ బరిపాలింపఁబడుచుండెను. ఈయుదయ గిరిరాజ్యమునందుఁ గొంతకాలము ప్రధానిత్వము చేసిన వెన్నెలగంటి సిద్ధనమంత్రికి జక్కనకవి తనవిక్రమార్కచరిత్రమునుఁ గృతియిచ్చిన

అనగా, వేదోక్తమైన జీవనము చేయుచున్న వారు వైదికులని విడిపోవలసివచ్చినది. ఆ భేదము క్రమముగా సంబంధ బాంధవ్యములకు గూడ వ్యాపించినది. పదునారవ శతాబ్దము ప్రారంభములో నవగా, శ్రీకృష్ణదేవరాయల కాలములో దక్షిణ హిందూదేశములో సంచారము చేసిన "పేయిజా" అను పోర్చుగీసు రాయబారి ఆకాలపు బ్రాహ్మణ్యము గురించి యీమాటలువ్రాసెను: "బ్రాహ్మణులలో రెండుతెగలున్నవి. ఒకతెగ వారు పట్టణములలోను, బస్తీలలోను, రాజకార్యములను, చేయుచుండువారు. వీరిలో వాణిజ్యము కూడ కొంతవరకు చేయుచుందురు. రెండవతెగవారు మతగురువులుగా నుండుటయు, దేవాలయపూజనుల యందుండి బ్రతుకుచున్నవారై యున్నారు. వీరిని రాజులు చాల గౌరవించెదరు. గ్రామములలో నున్న బ్రాహ్మణులలో కొంతమంది అవినీతివర్తనులై రాజపూజితులైన బ్రాహ్మణులకు భిన్నులుగా నున్నారు."

పైవాక్యముల బట్టిచూచినయెడల యిప్పుడు బ్రాహ్మణులలోనున్న మూడు తెగలును, ఆకాలమున కూడనున్నట్లు కాన్పించుచున్నవి. అనగా, వైదికులు, నియోగులు, వ్యాపారులు. వైదికులు మతసంబంధమైన పనులను, నియోగులు రాజకార్యములును, వ్యాపారులు వాణిజ్యమును చేయుచుండెడివారు. ఆవృత్తులు కాలక్రమమున తారుమారైనను యీవృత్తిభేదజనితమైనశాఖాభేదము మాత్రము నిలిచిపోయినది. ప్రాజ్ఞులీవిషయమును సాకల్యముగా చిత్తగించి శాఖాభేదనిర్మూలనమునకు గడంగుదురుగాక!

ట్లిదివఱలో వింటిమి. విజయనగరసామ్రాజ్యధ్వంశములోనివా రగుకంప భూపతి మొదలగువారు రాజప్రతినిధులుగ నుండి ఉదయగిరిలోఁ బ్రజాపాలనముఁ జేయుచుండిరి. విజయనగరరాజ్యమందలి కేంద్రస్థానము బలహీనముకాఁగా మాధవవర్మవంశోద్భవుఁడైన బసవభూపాలుఁ డీతూర్పునాఁడునకురా జగుటయుఁ దటస్థించెను.

పూసపాటిమాధవవర్మ:—మాధవవర్మ సూర్యవంశజుఁ డగు క్షత్రియోత్తముఁడు. అతనిఁగూర్చి కవి యిట్లు పలికె.

"మును బెజవాడదుర్గఁ దనముగ్ధతనంబున మెచ్చఁజేసి పెం
పున రథదంతివాజిభటభూరిబలంబులచేఁ గళింగ భూ
జనపతిఁ ద్రుంచి చేవఁ దనసంతతికై మహిఁ బాడినిల్పి క్ర
మ్మనఁ జిరకీర్తులం గనియె మాధవవర్మ తదన్వయంబునన్."

ఈమాధవవర్మయే, ప్రస్తుతము కళింగదేశమందలి విజయనగర రాజు లగు పూసపాటివారు తమమూలపురుషుఁ డని చెప్పుకొనుట కలదు. ఎట్లనిన.

సీ. మా. "అలఘువిక్రముఁడు కో
సలజయూదిత్యుండు దక్షిణవిజిగీష దాడివెడలి
నిగమాంతపారగుఁ డాజిభీష్ముండు
శ్రీదేవవర్మ సైన్యాధిపతిగ
నఖిలసీమలవిజయ స్తంభములు నాటి
దివికేగను; త్రిలింగదేశభూరి
వాహినీపతి దేవవర్మ ప్రభుండయ్యె;
నడ్డూరిసీమ పేరాజిలోన
వల్లభు నోడించి వైభవంబులమించి
సార్వభౌమపదంబు జగతిగాంచె
అతనిసుతుండు బుదావనీశుఁడు రాచ

తలిసిసైమె గాంచెను ధర్మనృపుని
తనయులాతనికి బుద్ధయదేవవర్మలు,
బుద్ధరాజందుఁ బ్రసిద్ధుఁడయ్యె
అతనితనూజుఁ డాతతబలోన్నతుఁడు మా
ధవవర్మనృపతిముత్రాఁతబోలి
జనకునాజ్ఞను సప్తశతిసాంగముఁగ రామ
దేశికుచే నుపదేశమంది
కనకదుర్గా కటాక్షపాత్రవిభవుఁడై
మళియసింగని బోర క్రమందఁజేసి,
చౌబళహత్త మల్ల బలాధిపునిరక్త
ధారచేఁ బరదేవతనుభజించి
వసుదిగింద్రియశకవత్సరంబుల జయ
వాటికాదుర్గవైభవము గాంచి
గగనవాణీవాక్యగౌరవంబునఁ బూస
పాటిభూమిని పురీవరముగట్టి
వాసిగాంచుటఁ బూసపాటివారను నింటి
పేరు గాంచిరి రాచ పెద్దటీకము
అమలరాజాదిగా ప్రముఖులు మావారు
తద్గృహనామంబు దాల్చివెలసి''

(విజయనగరము మహారాజశఖాశాలాపత్రికనుండి యుద్ధృతము)

పూసపాటిబసవరాజు:—ఈపూసపాటి మాధవవర్మవంశములో నాఱవ పురుషుఁడుగా బసవక్షితీంద్రుఁడు జనించెను. ఈబసవభూపాలుఁడు క్రీ. శ. 1460 సం॥ ప్రాంతములలో రాజ్యముచేసి రణరంగ

మనుచరిత్రప్రియుఁ డనియు నిం కేమేమో యనేక సుగుణములకు నెలవనియుఁ గవులచేఁ బ్రస్తుతింపఁబడినవాఁడు. ఈతఁడు కళింగ భూపతు లగుగజపతులకుఁ గుడిభుజముగా నుండి వారిదుర్గములకు వజ్ర కవాటముగానుండెనఁట. ప్రథమమున విజయనగరసామ్రాజ్యములో సామంతరాజుగానుండి యొకవంకఁ "దనప్రభువుల దౌర్బల్యావస్థయు మఱియొకవంక గజపతుల నిరాఘాటాటోపమును జూచి గజపతుల పక్షమునఁ జేరి వారి *యుదయగిరిరాజ్యము స్వాధీనపఱచి తాను బల మైన సహాయుఁడుగా నుండె"నని తలంచుట సరియైన దని తోఁచు చున్నది.

బసవభూపాలుఁడు విద్వత్ప్రియుఁడును, గవీశ్వరులకుఁ బట్టుఁ గొమ్మయు నగుటచే నతనికాలమునం దాంధ్రకవిత్వము బాగుగ విలసిల్లినది. ఈమహనీయుడు మనుచరిత్రప్రియుడని వర్ణింపబడి నాడు.........కావున ఈతను కృష్ణదేవరాయల కాలములోగూడ నుండెనా? ఈతని రాజ్యమం దొకచిన్నయుద్యోగిగా నుండి యాంధ్ర కవిత్వవిశారదుఁ డగుదూబగుంట నారాయణకవి గీర్వాణభాషలో నున్న పంచతంత్రమునుఁ దెనుఁగుభాషలో రచించి తన యేలిక కంకిత మొనర్చెను.

దూబగుంట నారాయణకవి. క్రి. శ. 1480

జన్మస్థానము:—ఈకవి తనగ్రంథములో "దూబగుంటపురిశాస ను నారయ నామధేయునిన్" అని తన్ను గుఱించి చెప్పికొనుటచే నెల్లూరిజిల్లా ఉదయగిరి తాలూకాలో నున్న దూబగుంటగ్రామవాసి యుఁ దద్గ్రామాధికారియు నైనట్లు గనఁబడుచున్నది. ఈతనితండ్రి బ్రహ్మయమంత్రి. తల్లి నాగమ్మ. ఆంధ్రమహాకవు లగుతిక్కనసోమ

* ఈయుదయగిరి ప్రస్తుతము నెల్లూరుజల్లాలో నున్నది.

యాజి, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ మున్నగువారికవితాసౌరభములచే సువాసితమైనదేశమునఁ బుట్టి పెరిఁగి యాంధ్రకవిత్వపటుత్వము నగ్గుఁబాలతోఁ గ్రోలి యుండెను. వారియుద్గ్రంథములు బాల్యాదిఁ బఠనముచేసి యుండుట నిస్సందేహము. కావునఁ దన కవిత్వమందలి శయ్యాపాకరీతులు కొంతవఱకు వీరిగ్రంథములనుండి యలవరించుకొనె నని చెప్పుట యస్వాభావికము గాదు. ప్రాయశః ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడకవివరుఁడు తన కిరుగుపొరుగు తాలూకాలోనే జీవించి యుండుటచే శంభుదాసుని కవిత్వ మితనికి మార్గదర్శి యయ్యెనని చెప్ప సాహసింపవచ్చును. గ్రంథాదిని జేసిన కవిస్తుతియం దాంధ్రకవీశ్వరులలోఁ గవిత్రయము వారిని దక్కఁ దదితరుల నీకవి పేర్కొని యుండమి గుర్తింపఁదగిన విషయము.

"నన్నయభట్టారకునకు మ్రొక్కి, తిక్కనసోమయాజుల నతిస్తుతులఁ గొలిచి, శంభుదాసుని మదిలోన సంస్మరించి" - - - -

ఈకవియొక్క గురువు కొండయమంత్రి యెఱ్ఱయకుఁ గూరిమి నందనుండును, త్రికాలములందు నీశ్వరారాధనతత్పరుఁడు నగునాగనార్యుఁడను బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుఁడఁట.

హరిహరారాధన:—మహనీయమహిమాఢ్యుఁ డగు తిక్కనసోమయాజి యాదిగా నెల్లూరిప్రాంతమందలి ప్రాచీనకవులయం దొక వైచిత్ర్యము గానవచ్చెడి. అది యేది యన హరిహరారాధనము. తిక్కనసోమయాజి తన మహాభారతమును హరిహరనాథున కంకిత మొనర్చుట లోక విదితమే కదా! సోమయాజుల యనుయాయి యగునాచన సోముఁడు హరిహరాత్మక మగుపరతత్త్వమునందలి భక్తి నుత్తరహరివంశమున నత్యేకస్ఫూర్తితో నుడివెనుగదా! ఇంక 'విక్రమార్కచరిత్ర' గ్రంథకర్త యగుజక్కన హరిహరారాధకుఁడు. ప్రస్తుతము దూబగుంట నారాయణకవియు హరిహరభక్తుఁడే కావున నీవిషయసంచయ

ముఁ జూడ హరిహరారాధనవిధానము మహనీయుఁ డగుతిక్కయజ్వచేఁ బ్రారంభితమై యాతనియుత్కీర్తి గౌరవసంపత్తిచే విస్తృతమైన దని చెప్పవచ్చును.

ఈ యారాధనాతత్త్వముయొక్క యావశ్యకత యెయ్యదియో విచారణీయము. హిందూదేశచరిత్రముఁ, బ్రాచీనాంధ్రగ్రంథములను గొంతవఱకుఁ జదివి చూడఁ నాకుఁ దోఁచినయభిప్రాయము నిటఁ గ్రుస్తముగా వ్రాసెద. దక్షిణహిఁదూస్థానమునఁ బండ్రెండవశతాబ్దమునుండి పదునైదవశతాబ్దము వఱకు హిందూమతములో వివిధసంస్కరణములుఁ దత్కారణమునఁ స్పర్థలుఁ గలవరములుఁ గాలక్రమోద్ధతముగాఁ బెరిఁగినవి. పండ్రెండవశతాబ్దమున నొక దిక్కున బసవారాధ్యునిచే నుద్ధరింపఁబడిన వీరశైవమతమును, వేఱొకదిక్కునను శ్రీరామానుజులవారిచే నుజ్జీవితమైన వీరవైష్ణవమతమును శ్రీశంకరులవారి యద్వైతమతమును డిందుపఱిచి పరస్పరవిజిగీషచే ముఖ్యముగాఁ గన్నడదేశము, అరవదేశములలో దురహంకారప్రేరితములై చిందులు ద్రొక్కుచుండెను. పటుతరవాగ్వాదమున నేమి, చటులకరవాలసహాయమున నేమి యాయా మతావలంబకులు ప్రతిపక్షులను ఖండన మొనరించుచు సంకులసమరము గావించుచుండిరి. ఇట్లుండఁ బదుమూఁడవశతాబ్దమున మధ్వాచార్యులవారు మఱియొకవిధముగ వైష్ణవవిభాగమును గావించి కయ్యపువేడుకను ముప్పిరిగొల్పిరి. ఇట్లావేశపూరితముగాఁ బెనఁగులాడుచుండిన వ్యవస్థలో హిఁదూమతముయొక్క నిజతత్త్వమహిమ గుప్తమై యదృశ్య మయ్యెను. "శ్రీయుతమైన దివ్యమణిఁ బాఱవైచి తచ్ఛాయ యొకింత గల గాజుపూసకై" పెనఁగు లాడుచుండిన కక్షిదారులకొఱకు, ఆత్మైకతత్త్వమును బోధచేయుటయు, నానారూపధరుఁ డగుభగవంతుఁ డొకఁడే యని నిర్ధరించుటయు నవశ్యాచరణీయమని

కొందఱు మహాత్ము లుపలక్షించి కలహకారణమైన హరిహరవిభేదము మాయారూపిమైన మృగతృష్ణవలె నిరాస్పద మని యుద్ఘోషింపసాగిరి.

అట్టిసుస్థిరమతులును, సనాతనధర్మానుష్ఠాన నిరతులును, వేద శాస్త్రపారంగతులును, శాంతిశీలవ్రతులు నగుమహాత్ములలో నొకరు తిక్కనసోమయాజి. ఈ మహనీయుని స్థితి యనన్యసామాన్యమైనది. ఆంధ్రదేశమందుఁ దత్కాలమందే గాక యింక నెల్లకాలములకును నాం ధ్రకవీశ్వరులలో నత్యుత్తమస్థాన మలంకరించుచు లౌక్యరాజకీయ వ్యవ హారములలోఁ దనయేలికమైన మనుమసిద్ధియొద్దఁ బ్రధానామాత్యుఁ డుగా నుండి యుభయభాషాప్రపంచము నుద్ధరించుచు హిందూసనాతన మతగౌరవమును సంస్థాపించుచుఁ దనజీవితము నన్నివిధముల దేశసేవా దీక్ష కర్పించినవాఁడు. శ్రీశంకరులవారు నెలకొల్పిన స్మార్తమతమం దుఁబుట్టి యీశ్వరారాధనతత్పరుఁడై యజ్ఞములఁ జేసి సోమయాజియై నిశ్చలాద్వైతబుద్ధిని హరిహరాత్మక మగుపరమాత్మను ధ్యానించు చుండెను.

'శ్రీయన గౌరినాఁ బరఁగుచెల్వకుఁ జిత్తమువల్లవింప'......

(భారతవిరాటపర్వము)

ఆకాలమందు శైవులకును వైష్ణవులకును గల కలహకల్లోలము లు తనదేశమం దెక్కుడుగ వ్యాపింపకపోయినను ధానోరుగల్లు పోయి ప్రతాపరుద్రుని యాస్థానమునఁ గొంతకాల ముండినతఱి శ్రీరామా నుజ బసవారాధ్యమతములకుఁ గల ఘోరవైషమ్యములఁ బ్రత్యక్ష ముగఁ జూచినవాఁ డయ్యెను. అట నన్యమతములవారితో వాదప్రతి వాదప్రౌఢి నెఱపి తనజ్ఞాన విజ్ఞానప్రతిభాతేజమున నచ్చటివారియుల్లం బుల సనాతన హిందూమతము యొక్క యనాదిజ్యోతిని వెలిగించి హరిహరాద్వైతమున నెప్పటికంటె నెక్కుడు విశ్వాసమును బట్టుకల యుఁ గలవాఁ డయ్యెను.

"అట్టిమహాపురుషుఁడు హరిహరారాధనఁజేయఁ గడంగు టొక వింతయే! కావున భేదరహిత మైనసూతనమతమును శాంతిస్థాపనకొఱకును, హిందూమతమునకుఁ గీటురాయివలె నున్నయద్వైత పరమసిద్ధాంతమునుఁ బునర్నిర్మాణము గావించుటకొఱకును నీ మహానుభావుఁ డుద్భవించె నని చెప్పుట సత్యమని తోఁచుచున్నది.

ఈప్రకారము నిర్ణయించుటయే సత్య మైనయెడల హరిహరనాథుడను దేవతావిగ్రహము నెల్లూరిలో నుండెనా లేదా యని యీ నడుమ జరిగిన వాదప్రతివాదములకుఁ బ్రత్యుత్తరము కూడఁ జేకూరుచున్నది. అనేకవిధములఁ జూడఁగా హరిహరాత్మక మగునద్వైత తత్త్వోపాసన మొనరించుటయే కాని తద్విధానముకొఱకు నెలకొల్పబడిన విగ్రహరూప మైనదేవత నారాధించి యుండలేదని తేలుచున్నది. అట్టివిగ్రహము గలదేవాలయము నెల్లూరిలోఁగాని యాప్రాంతమందలి మఱియొకస్థలములోఁ గాని యుండిన యెడల నద్వైతసిత్త్వోపాసి యగుతిక్కమనీషి వర్ణింపకపోయినను కేవలము కవులుమాత్రముగనే పరిగణింపఁబడిన యతనిశిష్యులును భక్తులునై నను వర్ణించియుండరా?

నారాయణకవివలెఁ బంచతంత్రమును దెనుఁగుబాస రచించిన పర్వతరాజు వేంకటనాథుఁడు తనగ్రంథమును హరిహరనాథున కంకిత మొనర్చుచు వ్రాసినభాగము ప్రస్తుతవిషయమునుఁ గొంతవఱకు ద్యోతకపఱుచుచున్నది గావున దానిని నిటఁజేర్చెద:—

"అని యిష్టదేవతాస్తుతియును బురాతనకవిస్తుతియు నాచార్య పురస్కృతియుఁ గుకవితిరస్కృతియుఁ గావించి యే నొక్కనాఁడు పంచతంత్రం, బాంధ్రభాషం జంపూప్రబంధంబుఁ జేయం బ్రారంభించి యేతత్కావ్యకన్యకార్త్నంబున కనుకూలవల్లభుం డేదేవుండొకో యని యని విచారించి తయ్యాతలంబున శయనించిన—

శ్లో. వ్యాప్నిత్యయాచ రమయా వృమయా ప్రభుత్వం
మాళీతుషారఘృణినా జగతాం గురుత్వమ్
సందీపయ న్నభసికోపి మహా న్పుమాన్మే
స్వప్నే శుభేऽసితసతద్యుతి రావిరాసీత్.

క. కలలో నలువుం దెలువుం
గలవేలుపుదొర యగణ్యకారుణ్యరసం
బొలయ ననుఁ జూచి ద్రాక్షా
ఫలమధురప్రణయపూర్వభాషలఁ బల్కెన్.

క. నను హరిహరనాథునిగా
మనమునఁ దలపోయు నృపకుమారకవిద్వ
జ్జనసేవ్యము నీకావ్యము
దనకి మ్మభిమతవరప్రదాతకు భక్తిన్.

అని యానతిచ్చి యావేల్పు విచ్చేసిన నానందకందళితపులక దంశితుండ నై మేలుకొని

క. ఏచనువుగలదు హరిహర
సాచివ్యము నొంద నన్యజనులకు మదినా
లోచింపఁ దిక్కయజ్వకు
నాచనసోమునకు మఱియు నాకుం దక్కన్.

... ...

ఈ స్వప్నవృత్తాంతమునకును భారతములో నున్న తిక్కన సోమయాజి స్వప్నవృత్తాంతమునకు నెక్కుడు వ్యత్యాసము గాన్పింపదు. కావున భారత మందలి హరిహరనాథుఁడే యేదో యొకస్థలమందుఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడిన దేవతాప్రతిమ గాక కేవల ముపాసనదైవ మని

కాకపోయినను సందర్భానుసారముగ వచ్చిన చరిత్రాంశము గాన నొకిం చుక విపులముగఁ జర్చించితిని. సుహృదయులు మన్నింతురుగాక.

పంచతంత్రము:— విష్ణుశర్మచే సంస్కృతమునఁ బంచతంత్రము క్రీ. శ. 5వ శతాబ్దములో రచింపఁబడినది. ఈగ్రంథము చిత్రవిచిత్ర కథలతో విరాజిల్లుచు నాబాలగోపాలమునకు నీత్యుద్బోధకముగానుండి ముఖ్యముగా రాజనీతినిఁ బ్రకటించుచున్నది. కాలక్రమమున భరత దేశమం దంతటను దేశభాషలలోఁ బరివర్తన మొందుటయేగాక, అర బ్బీ, పారశీకభాషలద్వారా పాశ్చాత్యప్రపంచమునకుఁ గూడఁ బ్రాఁకి నది. పాశ్చాత్యభాషలలో నిది 'బిల్పై (లేక) బిడ్పైకథ'లనునామాం తరమునఁ బిలువఁబడుచుండెను. బిల్పై (లేక) బిడ్పైయనుమాట 'విద్యాపతి' లేక 'బిద్యాపతి' అను సంస్కృతశబ్దముయొక్క యాభాస మని రైసుదొరగారు తమ "కర్ణాటకవాఙ్మయచరిత్రములో" వ్రాసియు న్నారు. ఈ నిర్వచన మంతసాధువని నాకుఁ దోఁపదు. 'విద్యాపతి' శబ్దముకంటె 'విష్ణు' శబ్దభవము 'విఠు' శబ్దమునుండి పుట్టినట్లు నాకుఁ గాన్పించుచున్నది. పలయన గ్రంథకర్తనామము 'విష్ణుశర్మ' యందు 'శర్మ' శబ్దము గౌరవసూచకము బిరుద మని యెల్లరెఱిఁగిన విషయమే కావున మొదటిపేరు 'విష్ణు' లేక 'విష్ణప్ప' కుఁ గన్నడమహా రాష్ట్రిభాషలలో 'విఠు' లేక 'విఠప్ప' యని గ్రామ్యవ్యాహృతి గలదు కదా. అకారణముననే పంధరపురములో నున్న విష్ణుదేవునకు విఠలదేవుఁడని నామాంతరము గూడఁ గలదు. 'విఠప్ప' యొక్కయా భాసము 'బిడ్డప్ప,' 'బిడ్ప' లేక 'బిడ్పె' యనియు దాని కన్యదేశరూపాం తరము 'బిల్పె' యనియు నూహింప సమంజసమని తోఁచుచున్నది.

విష్ణుశర్మ 'పంచతంత్రము' అనేకగ్రంథములకు మాతృక. కొన్ని కేవలము భాషాంతరీకరణములు. కొన్ని కొలఁదిమార్పులతోఁ జేరిన యనువాదములు. కొన్ని నామాంతరముఁ బొందిన నిజప్రకృతులు.

మఱికొన్ని పుట్టినబిడ్డలు ఇట్లు వేఱువేఱువిధములుగ వేఱువేఱు గ్రంథకర్తలచే నీగ్రంథరాజము చాలకాలమునుండి యన్ని దేశములందు వెల్లడియగుచున్నది. సంస్కృతభాషలోనే 'హితోపదేశ' మను నామాంతరమున నారాయణభట్టనుకవి దీనినే కొలఁదిమార్పులతో వ్రాసినాఁడు. ఆభాషయందే క్షేమేంద్రకవి విరచితమైన మఱియొకపంచతంత్రి మున్నట్లును నీరెంటికిని సామ్యముకంటె భేద మెక్కుడుగా నున్నట్లును దెలియవచ్చుచున్నది.

ఇంక దేశభాషలలోని పరివర్తనములఁ గూర్చి చెప్పనలవికాదు. కన్నడమందు 12-వ శతాబ్దమున దుర్గసింహుఁ డనుకవివరుఁడు చంపూప్రబంధముగా వ్రాసెను. ఆంధ్రవాఙ్మయమునఁ బంచతంత్రమును భాషాంతరీకరణముఁ జేయుటలో నీనారాయణకవియే ప్రథముఁడు. ఈతనితరువాత వేఱు వేఱు శతాబ్దములలో వేఱు వేఱు గ్రంథకర్తలచేఁ బద్యమునగానిఁ, గద్యమునఁగాని యీగ్రంథము వ్రాయఁబడినది. 15-వ శతాబ్దముననే నెల్లూరిప్రాంతము వాఁడైన పర్వతరాజు వేంకటనాథుఁడను క్షత్రియ కవివరుఁడు దీనినే పద్యగ్రంథముగా రచించెను. వీనిగ్రంథమునకును నారాయణకవి దానికిని గలసామ్యభేదములను, గుణావగుణములను స్థలాంతరమునఁ జర్చించెదను. ఇదిగాక కడచినశతాబ్దమున అనఁగా 19వ శతాబ్దమునఁ బంచతంత్ర మనేకులచేఁ దెనిగింపఁబడినది. కారణము విద్యాసార్వజనీనక మగుటచేఁ బాఠశాలలలో దేశభాష కఱపుటకుఁగాను సులభమైనట్టివియు రుచ్యమైనట్టివియుఁ గథలు కావలసివచ్చెను. అట్టివి పంచతంత్రమందు వందలకొలఁది యుండుటచే నాంధ్రగ్రంథకర్తృత్వవిశారదులగువారు కొందఱీ గ్రంథమును గద్యమునఁగాని పద్యమునఁగాని వ్రాసిరి. అధునాతనంబున నాంధ్రవచనరచనయందుఁ బ్రథమమార్గదర్శియని చెప్పనొప్పు పరవస్తు చిన్నయసూరిగారు "నీతిచంద్రిక"యనుపేర నీగ్రంథమందలి కొంతభాగము నొకించుక మార్పులతో వచనగ్రంథముగ

వ్రాసిరి. అందలిశైలి పండితుల కాహ్లాదజనక మగునట్లుగా భాషాప్రౌఢిమమనలఱుచున్నను సామాన్యజనావళికి సులభభేద్యముగాక రుచింపఁజాలదు. ఈకొఱంత దీర్చుటకో యనబహుళాంధ్రగ్రంథనిర్మాతయగు కందుకూరి వీరేశలింగముగారు సూరిగారివల్ల శేషింపఁబడిన భాగము నుఁదన సహజమృదుమధుర గంభీరశైలి ననువదించిరి. ఇంతియు కాక చిన్నయ్యసూరిగారికిఁ బ్రత్యర్థిగా మెలఁగుచు వచ్చిన శిష్టు కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారును (వీరేశలింగముగారికిఁ బ్రత్యర్థిగానున్న కొక్కొండ వెంకటరత్నముగారునుకూడ తెనిగించిరి.) నీగ్రంథమును దెనిఁగించిరట. అది నాకు లభ్యముకాలేదు. కావుననది పద్యమోగద్యమో చెప్పఁజాలను. మఱియు ఉల్లంగి రామచంద్రరావుగారను నెల్లూరివారుఁను దీనిని బద్యగ్రంథముగా వ్రాసెను. ఇట్లే యింకను ననేకములుండవచ్చును. మొత్తముమీఁద నీకాలమందుఁ బంచతంత్రము చాలవఱకు బాలురవిద్యావిధానమున కుపయోగ్యమయ్యె నని యొప్పుకొనక తీఱదు.

కథాభాగము:—రాజనీతియందుఁ జేరిన యయిదుతంత్రములఁ గూర్చి వ్రాయఁబడినది గాన నియ్యది పంచతంత్ర మనుపేరఁ బరఁగుచున్నది. ఆయా తంత్రము లేవన:—మిత్రభేదము, మిత్రలాభము, సంధి, విగ్రహము, లబ్ధనాశము, అసంప్రేక్ష్యకారిత్వము. వీనిలో సంధివిగ్రహములకు కాకోలూకీయ మను వేఱునామమునుఁ గూడఁ గొన్నిప్రతులయందుఁ గాననయ్యెడి. ఈతంత్రము లైదును పాటలీపుత్రరాజగు సుదర్శనుని కుమారులకు విష్ణుశర్మచే రాజనీత్యుద్బోధకముగాఁ జిత్రకథారూపమునఁ జెప్పంబడియె.

భాషాంతరీకరణము:—నారాయణకవి యనువాదము గాని తదితరులవి గాని మాతృకకు శబ్దప్రతిశబ్దసమములుగావు. మూలగ్రంథమందలి కథాభాగముల ముఖ్యాంశముల మాత్రము గైకొని మిగిలిన విషయములలో యథేచ్ఛావిహారముగా వ్రాయఁబడినవి. హేతువివ

రణ సంభాషణాదులలోఁ బ్రతి గ్రంథకర్తయుఁ దనయిచ్చవచ్చినట్లు వ్రాయుటయే గాని మాతృకకు విధేయుఁడై యుండలేదు. నారాయణకవియు నటులే యొనర్చెను. మఱియొక భేదము. మాతృకయందలి యాంతరకథలును యథాయథముగా నైనను దీసికొనఁబడలేదు. కొన్ని కేవలము విడిచిపెట్టఁబడి వానిస్థానమునఁ గ్రొత్తకథలు కల్పింపఁబడినవి మఱికొన్ని కొలఁదిమార్పులతో స్వీకరింపఁబడినవి. కావున భాషాంతరీకరణము నిర్భిన్నమాతృకానుయాయి గాక కించిద్స్వేచ్ఛావిహారిగా నుండెను.

నారాయణకవియు, వేంకటనాథుఁడును:—మూలగ్రంథములో నున్న దంతిలునికథయు, కౌలికునికథయు నుభయకవులచేఁ బరిత్యక్తము లయ్యె. బహుశః రెంటిలో రాజస్త్రీల యనులోమవ్యభిచారవిషయిక మగువృత్తాంత ముండుటచేఁ బరిత్యజింపఁబడియెఁ గాబోలు. అటులే సిలితొట్టిలోఁ బడిన నక్కకథయు—దీనిని విడుచుటకుఁ గారణము మృగ్యము. దండనాథునకు వాసికొడుకునకు సమానబాధకి యగు గొల్లదానికథ విసర్జితమై యాస్థానమందు జారత్వకళంకరహిత మైన వేఱొకకథఁ గాన్పించుచున్నది. ఈదృశంబు లగు భేదంబుల నారయనా కొంచు రెండభిప్రాయములు పొడసూపుచున్నవి. ఇట్టికథలు లేని గీర్వాణమాతృక యొకటి యుండుటయో లేక యాంధ్రకవులే యాకథలను నీతిబాహ్యము లని వీడుటయో కానోవు. నాకుఁ జిక్కిన గీర్వాణమూలగ్రంథము లన్నిటిలో నీకథ లున్నవి. బహుశః రెండవ యూహయే సరియని నమ్మవచ్చును.

ఇఁక వర్ణన సంభాషణాదికములలో నుభయకవులును నచ్చటచ్చట మూలగ్రంథముకంటె భిన్నమార్గములనే ద్రొక్కిరి. నారాయణకవి వర్ణనలయందును సంభాషణలయందును జాల హ్రస్వభావము నగపఱిచెను. వేంకటనాథుఁ డట్లుగాక సమయోచిత వర్ణనలతోను రస

పూరితము లగుసంభాషణలతోను దస గ్రంథముఁ నలంకరించి సాహితీ ప్రపంచమునకు విందొనరించెను. స్థాలీపులాకముగా నీయుదాహరణ ములఁ జూడుఁడు:—

1. హంసకచ్ఛపముల కథ:—

i. మూలగ్రంథమున "కస్మింశ్చిజ్జలాశయే" యని మాత్ర మున్నది. నారాయణకవి దాని నిట్లు పెంచెను.

ii. "నిరంతరసౌఖ్యాడంబర మగునొకకొలను"

iii. వేంకటనాథుఁడు దానినే

క "కేలెత్తి యినుముఁ జల్లిన, రాలవి యొక కానలో మరాళీవికస
న్నాళీకమధూళీమ, త్తాళీనాళీఘురాళి యగుకొల నొప్పున్."

వ. అది సమగ్రశరంబును సమదసారంగభాసురంబును స్వర్ణ పత్రరుచిరంబును నై సంగ్రామంబును నమిషకులాధారంబును - - - బురుడించు - -

2. సూచీముఖ మనుపిచ్చుక కథ:—

i. మూలగ్రంథము. "కదాచిత్ హేమంతసమయే అతికఠోర వాత సంస్పర్శవేపమానకళేబరం, తుషారవర్షోద్ధత ప్రవర్షఘనధారానిపా తసమాహతం కథంచిత్ శాంతిమగమత్. అథ కేచి ద్వానరాః దీనకి నారాయణకవి.

సీ "ప్రాలేయభూధరప్రాంత కాంతార ప్రదేశభాసురసరిత్తీరములను
దాలతమాలతక్కోలహింతాలాది రాజితానేక మహీజములను
- - - - - -సారిదివిహరించుఁ గపు లొకచోటఁగూడి - - -

ii. వేంకటనాథుఁడు:—(66. వ పుట.)

ఉ. అంత నితాంతశైత్యకరమై కర మొప్పువహించి మించు హే
మంతము సేవమానలసమాన బకౌఘవళక్షీ తాఖిలా
శాంతముపాంత - - - - - - - - - - -

iii. జోలిమాలినపనికిఁ బోయి ప్రాణముఁగోల్పోయిన క్రోఁతికథ:-

i. మూలగ్రంథము:—"కస్మింశ్చిన్నగరాభ్యాసే కేనాపి వణిక్పుత్రేణ తరుషండమధ్యే దేవతాయతనం కర్తు మారబ్ధం తత్రచ యేకర్మకరాః స్థపత్యాదయః తే మధ్యాహ్నవేలాయా మాహారార్థం నగరమధ్యే గచ్ఛంతి అథ కదాచిత్తత్రానుషంగికం వానరయూథ మితశ్చేతశ్చ పరిభ్రమ దాగతం - - - -"

ii. నారాయణకవి.

చ. "ఒకనగరంబుచేరువ మహోన్నత దేవగృహంబు జీర్ణమై
వికలతనొంది యర్థము భుజింబడి యుండఁగ దానిఁ జూచి యు
త్సుకమతి నొక్క వైశ్యుఁడది తొల్లిటి యందము నొందునట్లుగా
నకుటిలవృత్తిఁ జేయుఁ డని యర్థమొసంగిన శిల్పకారులున్"

iii వేంకటనాథుఁడు:—

ఈ స్వల్పవిషయము శృంగారరస ప్రాధాన్యముకొఱకు బహువిపులముగఁ బెంచఁబడినది. అది యెట్లన:-ఉజ్జయినీపట్టణమం దొక వేశ్యాంగన యుండెను. ఆమెయొక్క రూపలావణ్యము లతిరమణీయములు. విటుల యుల్లంబుల నామె కొల్లపెట్టుచుండెను. ఇట్లుండ నొకానొకరాత్రి యామెయథాపూర్వముగా దేవాలయమున నాట్యసేవయొనర్చి యింటికి మగిడి వచ్చుచుండఁగా నొకనాగుఁబా మామెను గఱచెను. అనేకవిధములఁ జికిత్సఁ జేసినను నామె మృతినొందెను. ఆమె బంధువులు దహనసంస్కార మొనర్చుటకుఁ బూర్వ మామెకళేబరమును దేవాలయమునకుఁ గొనిపోయి దుర్గాసాన్నిధ్యమున నుంచి తమబంధువురాలు పునర్జీవిత యయ్యెనేని యామహాశక్తి కొకమంటపము గట్టించెదమని మ్రొక్కులిడిరి. అంత సత్యద్భుతముగ నా వారాంగన పునర్జీవిత యయ్యె. తరువాతఁ దాముచేసిన ప్రతిజ్ఞ చొప్పున మంటపము గట్టుటకు వలయు తరుకాండముల వారు సమకూర్చిరి- - - -ఆతరువాయి మామూలుకథ.

ఇట్లు గ్రంథపరివర్తనములో నారాయణకవికంటె వేంకటనాథుఁడు పిచ్చిపిచ్చికల్పన లల్లియు, నద్భుతవర్ణనలఁ జేసియు గ్రంథమును జాలవఱకుఁ బెంచెను.

నారాయణకవి కవిత్వము:—ఈయనకవిత్వ మంతయు మృదువుగాను మధురముగా నుండును. సంస్కృతశబ్దభూయిష్ఠమైన దీర్ఘసమాసములు సామాన్యముగాఁ గానరావు. విద్వత్ ప్రౌఢిమతో వెలయించు కఠినపదములను నద్భుత పాండిత్యముతోఁ గలవరించు కథాసంప్రదాయములను జిగిబిగిగాఁ జొప్పించి యుండలేదు. గ్రంథ మంతయు సులభమైనదియు స్వాభావికమైనదియు నగు శైలినే వ్రాయఁబడినది. సామాన్యముగా దేశీయపదముల నెక్కువగాఁ గవివాడినాఁడు. ఈవిషయములో నయితము తిక్కనసోమయాజి వర్గమునే కవిపోలినట్లు చెప్పవచ్చును. ధారాశుద్ధి చాల నిరర్గళమై యనంతామాత్యునిదివలె నిరాడంబరమై సహజమనోజ్ఞతను గనఁబర్చుచున్నది. భావసంపుటియందును భావనావిస్తృతియందును నెక్కువగఁ బ్రతిభాగాంభీర్యములు కాన్పింపవు. అయిననుఁ గవనధోరణి యెచ్చోటనైనను రసవిహీనత నొందదు. అయోగ్యములు, అశ్లీలము లగువిషయములఁ బరిత్యజించుటచే గ్రంథమామూలాగ్రముగ స్త్రీపురుషులును బాలవృద్ధులును జంకు గొంకులు లేక చదువవచ్చును. శృంగారరసావేశమున భ్రమఁజెంది వీటఁడివలె నెచ్చటను వ్రాయలేదు. ప్రతిపట్టున సహజమైన బుద్ధినైర్మల్యమును గనఁబఱచెను. అలంకారములయందును వర్ణనలయందు నతిమాత్రముగాఁ బోలేదు. కవిత్వము సహజసౌష్ఠవ కోమలత్వములఁ బొంది, నానావిధ భాషాభూషణములఁ బోనాడి, సౌహృద హృదయంగమముగా నుండును. నారాయణకవి గొప్పపండితుఁడని చెప్పుట కవకాశము లేదు. మహాకవీశ్వరుఁడని చెప్పుటకు వీలులేదు. సామాన్యకవి యనియే భావింపఁదగినది. బహుశః యీకవివరుని రచన యంతప్రౌఢముగా లేదని

కాఁబోలు వేంకటనాథుఁ డాకాలమందే యాగ్రంథమునే వేఱొకరీతిని దెనిఁగింప నమకట్టెను. వేంకటనాథుని కవిత్వము ప్రాయశః పండితా స్వాదనీయముగాని సామాన్యజనులు చవిచూచుటకైన శక్యముకాదు. తిక్కనసోమయాజివంటి మహాకవిపుంగవుఁ డాంధ్రావళికై తనభారత మును సులభశైలిని వ్రాసియుండెను గాని వేంకటనాథకవి మున్నగు వారు ముఖ్యముగాఁ బాండిత్యప్రకర్షయే ప్రధానముగ నెంచి తమకవి త్వము దురవగాహ్య మగునట్లు చేసిరి. పాపము నారాయణకవి మాత్ర మట్లూహింపలేదు. ఈకవీశ్వరుని కవిత్వముఁ గూర్చి బసవభూపాలుఁడు చెప్పిన మాట లిట్లున్నవి.

చ. సురుచిరమైన నీకవిత సూరిసభాంతర యోగ్యతామనో
హరసరసార్థగుంభసల నందము గావున నాఁనార్య సు
స్థిరగతిఁ గీర్తి నన్నొనరఁజేసి సమస్తజగత్ప్రసిద్ధమై
పరఁగుచునుండ మాకొకప్రబంధ మొసర్పు ప్రియంబెలర్పఁగన్.

ఇందతిమాత్రస్వోత్కర్ష లేక కేవల మర్హ మగువఱకే కవి తన్ను గుఱించి చెప్పికొనెను. ఈకవియొక్క వినయసంపత్తిని పరావగుణసహి ష్ణతయును జూపెడు మఱి యొకదృష్టాంతము సామాన్యముగా నాంధ్ర కవులు తమగ్రంథాదియం దిష్టదేవతాప్రార్థనంబుఁ జేసిన తరువాత, సు కవిపురస్కృతియుఁ గుకవితిర స్కృతియుఁ జేయుట వాడుక. ఈవిధ మునఁ బెద్దనాదిమహాకవులు వారివారి క్రోధానలజాలంబులు నల్ప కవులపైఁ బ్రయోగించి మితిమీఱినపరుషవాక్యంబులచే వారినిదూషిం చిరి. నారాయణకవి యట్లుచేయుక తనసహజమ్మృదు మధురమానసా మృతమునఁ గవులను గవిబుధ్రులనుదనిపి యందఱకును సర్వతోభిమత మైన విజ్ఞప్తి నిట్లుచేసినాఁడు.

ఉ. చెప్పిన నాకవిత్వము రుచింపనితావులఁ జూచి చెప్పుఁడీ
తప్పులు లేనిచో నవుగదా యని తీర్పుఁడు మాటిమాటికిం

చెప్పఁగఁ దొప్పుఁ దప్పు నుడుఁ జెప్పఁగ నేర్చినవాని క్రొక్కుచోఁ
దప్పులు లేకమాన వని వని తద్జ్ఞు లెఱుంగుదు మీకు మొక్కెదన్.

ఇదియు నిజమైన సౌహార్దతయు విశేషతయు. ఈతనికవన శైలి యందలి మార్దవమును గోమలత్వమును దెలిపెడు పద్యములు లెక్కకు మిక్కిలి గలవు గాని యొండు రెంటిమాత్రి మిటఁగూర్చెద.

మ. హాలికుం డోపి సమస్తబీజముల నయ్యైవేళలం జల్లుచో
నెలమిం బుట్టిన కోమలాంకురముల నీక్షించి మున్మున్న తాఁ
దెలియుం గా సస్యఫలంబు లాకరణి నర్థిన్ బుద్ధిమంతుండు మ
ర్త్యుల యాకారము సూచి నిశ్చయము సేయుం దన్మనోవృత్తులన్.

(మిం. భే)

ఉ మ్మారుతముల్ వనంబులను మానుగ షట్పదపంక్తి పువ్వులన్
హారివిహారిచారుకలహంసము లంబులఁ బక్షు లంబరా
ధారము గోరునట్లు ప్రియదంబుగ నేనును నిన్నుఁ జూడఁగా
గారణమాటఁ జేసి ఫలకాంక్షులఁ జేరితి మివ్విధంబునన్.

(సుహృల్లాభము)

ఉ. హారపటీరహీరరజతాద్రితుషారధరాధరేంద్రమం
దారమరాళరాజహరనారదపారదకుందచంద్రికా
క్షీరమృణాలశంఖసురసింధుర ఫేనఫణీశకాశక
ర్పూరసమానకీర్తి వరభూషణ సజ్జనలోకపోషణా. (౦ధి విగ్రహము)

క్రిందిపద్యమునఁ బారుష్యము లేని నిష్ఠురవాక్యపరంపరలను జూడుఁడు.

సీ. కలకంఠిగర్భంబు కాఁగిపోయిన మేలు
పుట్టినప్పుడ మృతిఁబొంద మేలు
తగ ఋతుకాలంబు దప్పిపోయిన మేలు
[illegible]

కాంతుఁడు పరదేశ గమనుఁడైనను మేలు
మగువ గొడ్డ్రాలైన మఱియుమేలు
పల్లవాధర పతి నొల్లకుండిన మేలు
పడఁతుక తెగులుచేఁ బడిన మేలు
గాక శాస్త్రపరిజ్ఞానఘనులు గాని,
సుతులు గల్గినఁ దండ్రికి సొంపుగలదె
రూపబలవిక్రమాద్భుతాటోపులైన,
నధిక ధనవంతులైన నయ్యర్థము లేల.

గ్రంథఫలశ్రుతి:—

చ కదిసిపఠింప లోకహితాకార్యము లెల్లను దోఁచు మూఢులై
చదువనివారికిం దెలివి చాల నొనర్చుదు నీతిసంపదా
స్పద మగు నీప్రబంధము విశాలగుణోన్నతి నెల్లనాఁడు న
భ్యుదయముఁ జేయు భక్తి వినుచుండినఁ బాఠముచేయుచుండినన్.

ఏడవ అధ్యాయము.

దగ్గుబల్లి దుగ్గనకవి—నాసికేతోపాఖ్యానము.

నారాయణకవి పంచతంత్రమును గృతినొందిన బసవభూపాలుని యాస్థానమునందలి దైన మఱియొక గ్రంథమును మనకు లభించినది. దగ్గుబల్లి దుగ్గనయను కవివరేణ్యుఁడు రచించిన 'నాసికేతోపాఖ్యాన' మను గ్రంథమును బసవ భూపాలుని మంత్రియగు చెందలూరి గంగయ

మాసి పేరునకైనను లేనిస్థితి నుండగా నొక ప్రతి మాత్ర మాంధ్రుల మహాదృష్టముచేత ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాగారమున లభించినది. దానిని బట్టి కృష్ణాజిల్లాలోని ముత్యాల సంస్థానపువారీ గ్రంథమును ముద్రించిరి. కావున నాంధ్రలోకమునకు వారొనర్చిన యుపకారము పేర్కొనదగినది. ఈ యుత్కృష్టగ్రంథముయొక్క విలువ యనిర్వచనీయము, అప్రతిమానము. ప్రాచీనాంధ్ర గ్రంథములలో దీనికిసాటి మఱియొక దానిని బేర్కొనుట కవకాశము లేదు. ఆంగ్లేయభాషలో 'పారడైజు లాస్టు,(Paradise Lost), ఇటాలియను భాషలో "డివైనా కొమిడియా" (Divina Comedia) మున్నగు గ్రంథములు నిర్మూలమయినయెడల నాయాభాషల కెట్టినష్టము వాటిల్లునో యట్టి నష్టమే యీగ్రంథ ముత్సన్నమైన యెడల మనభాషకును గలిగియుండునని యాంధ్రు లందఱును నమ్మవలసినదే. ఈగ్రంథ మద్వితీయము; మహత్తరము; సర్వదా యుత్కృష్టము. పశ్చిమఖండవాఙ్మయముల పరిచయము నొంది వానియందలి యుద్గ్రంథముల జదివిన మన యాంగ్లేయ విద్యార్థులగు యువతీయువకులు ఈగ్రంథమును జదివిన నాంధ్రభాషలోగూడ కేవలము శృంగార రసభూయిష్ఠములేకాక సర్వోత్కృష్టగ్రంథము లున్నవనియును, స్త్రీపురుషులు వానిని నిరాక్షేపముగ జదువవచ్చుననియును దెలిసికొన గలుగుదురు. ఈయద్భుతగ్రంథమును అద్భుతతరమగు రీతిని రచియించిన కవిశిఖామణి యగు దగ్గుబల్లి దుగ్గన కవినిగుఱించి యించుక విచారింతము:

కవి వంశము

పదునొకండవ శతాబ్దమున నన్నయ భట్టారకుని వలెను, పదుమూడవ శతాబ్దమున తిక్కనసోమయాజి వలెను, పదునేడవశతాబ్దమున నాంధ్రవాఙ్మయ సింహాసనమెక్కి కవిలోకమునకు బెక్కురీతుల మా

దన్నియై కవిసార్వభౌముఁడను బిరుదుగాంచిన శ్రీనాథమహాకవి "కూరిమి నేయు మఱఁదో" యని తన్నుగురించి దుగ్గకవియే చెప్పుకొనెను.

"సీ. సంస్కృత ప్రాకృతశౌరసేనీముఖ్య
భాషాపరిజ్ఞాన పాటవంబుఁ
బన్నగపతి సార్వభౌమ భాషితమహా
భాష్యవిద్యాసమభ్యాస బలము
నక్షపాదకణాద పక్షిలోదీరిత
న్యాయకళా కౌశలాతిశయము
శ్రుతిపురాణాగమస్మృతి సాంఖ్యసిద్ధాంత
కబళనవ్యుత్పత్తి గౌరవంబు
పూర్వకవి ముఖ్యవిరచితా పూర్వకావ్య
భావరసనుధాచర్వణ ప్రౌఢతయును
గండలింపంగఁ గాశికాఖండ నైష
ధప్రముఖ వివిధప్రబంధము లొనర్చి.

సీ. కవిసార్వభౌముఁడై కర్ణాటవిభుచేతఁ
గనకరత్నాభిషేకములు గనిన
†శ్రీనాథసుకవి కూరిమినేయు మఱఁదిని
దుగ్గయకవిరాజు దగ్గుఁబల్లి

---

† ఎ. శ్రీనాథుని జన్మస్థానము కృష్ణాజిల్లాలోనున్న సముద్రతీరమందలి కాళీపట్టణము గావచ్చునని బ్ర॥శ్రీ॥వే॥ ప్రభాకర శాస్త్రిగారు వ్రాసినారు. అట్లయినచో శ్రీనాథుడు చెప్పిన "వారిధితటీకాల్పట్టణము" యీ కాళీపట్టణము గావచ్చును. కాళీపట్టణము శబ్దమును కాల్పట్టణముగా శ్రీవాచకములో 'ఈ' కారమును లోపము చేసి శ్రీనాథమహాకవి ఛందోనియమముకొఱకు ప్రయోగించునాయను విషయమును పండితలోకము నిర్ణయింపవలయును. అట్లు ప్రయోగింపబడ నేరదని నాదృఢమైననమ్మకము. శ్రీ, శే, శా. వెం. లక్ష్మణరావుగారు వ్రాసినట్లు కృష్ణాజిల్లాలో కాళీపట్టణము

దుగ్గకవి యింటిపేరు దగ్గుబల్లివారు. దగ్గుబల్లి అనుగ్రామము బహుశః గుడివాడ తాలూకాలోనున్న *దగ్గుమిల్లియై యుండునేమో యని యూహించుచున్నాను. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు దీగ్రామమే యై యుండునని తలంచిరి. ఇంకను విచారణీయము. దగ్గుమిల్లియే యైన యెడల శ్రీనాథుని తాతగారియూరగు 'కలపటము' దుగ్గకవి గ్రామ

నకు సామీప్యముననున్న 'కలపటము' అను గ్రామము గావచ్చునని నేనుగూడ నభిప్రాయపడుచున్నాను. ఈగ్రామము సముద్రమునకు కొంతదూరములో నున్నది గాన యిప్పుడు 'వారిధితటీ' గ్రామమని చెప్పుటకు వీలులేదు. పూర్వము సముద్రశాఖకు దగ్గరగానుండెనేమో? కాల్పట్టణము ప్రాచీనపట్టణమని చెప్పుటకు పాటిదిబ్బలు పగిలిన చిహ్నములేవియు నచ్చోట గానరావు. కలపటములో పాటిదిబ్బ లున్నవి. ప్రాచీనగ్రామమనుటకు సూచనలుగలవు. శాసనాద్యాధారములుగూడ నున్నవియట. ఈవిషయములిట్లుండ పరిశోధకులు మఱియొకవిషయము గనుగొనవలయును. గుంటూరు జిల్లా, నెల్లూరుజిల్లాలయందలి సముద్రప్రాంతములందు 'కాలూరు', 'కాల్పుగము' అను పేరుగల గ్రామమేదైన గలదేమో విచారింపవలయును. 'కాలూరు' కాల్పట్టణము సులభముగా నగును. అట్లే తిక్కన పేరులును. కాకూర యను నింటిపేరుగల బ్రాహ్మణులు యున్నారు. వారి అసలుగ్రామమేదో తెలిసికొన్నయెడల కాల్పట్టణపువివాదము తప్పక తీరగలదు.

(బి) శ్రీనాథుని యింటిపేరునుగుఱించి విచారణ జరుగుచున్నది. 'పాకనాటింటి వాఁడవు, బాంధవుఁడవు' అని బెండపూఁడి అన్నయ్యమంత్రి చెప్పినట్లు శ్రీనాథుడు వ్రాసికొనెను. పాకనాటింటివాడవు అనువాక్యము పాకనాటిదేశస్థుడని యర్థమిచ్చునని బ్ర. శ్రీ. వే. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు వ్రాసినారు. 'ఇంటివాడవు' అని చెప్పుటలో గృహనామము చెప్పబడెనని నేనూహించుచున్నాను. పాకనాటివారను బ్రాహ్మణకుల మున్నదియు, లేనిదియు, యింకను పరిశోధనీయము. బహుశః యుండ వచ్చునని నా యభిప్రాయము. గంజాంజిల్లా, పర్లాకిమిడి పట్టణములో పాకనాటివారను స్థితిమంతులు, కులీనులు నగు చతుర్థకులజు లున్నారు. అట్లే బ్రాహ్మణులుగూడ నచ్చోటనో యుండవచ్చును. ఇది విచారణీయము.

* గుంటూరుజిల్లా తెనాలి తాలూకాలో గోవాడగ్రామమునకు శివారుగానున్న దగ్గుమల్లి యొకటి యున్నది దగ్గుబల్లిగ్రామము యీదగ్గుమల్లియైనను గావచ్చును. ఈవిషయమంతయు సమ్యగ్విచారణీయము.

ముగు 'దగుమలి' ఈ రెండు ననతిదూరములోనుండి యిద్దరి కుటుంబముల యొక్క పరస్పర బాంధవ్యములకు జాల ననుకూలముగా నుండియున్న వి. పైగా వారితో సమకాలికులైన, అనంతామాత్యుడు, పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుడు, మున్నగువారు సామీప్యములో నుండుటచే, కవిత్వ విషయములలో వీరిందరికును మిథస్సంఘర్షణముగూడ గలిగియుండ వచ్చును.

దుగ్గికవితండ్రి తిప్పన; తల్లియెఱ్ఱమ; అన్నలు పోతన్నయు, ఎఱ్ఱనయు; గోత్రము శాండిల్యగోత్రము. బహుశః ఇతడు నియోగిబ్రాహ్మణుడు; శైవారాధన తత్పరుడు. సామాన్యముగ మతవిషయక గ్రంథముల జదువుట, వేదశాస్త్రవిద్యానుష్ఠానమును, యిట్టియాధ్యాత్మికవిద్య యీతున కెక్కువ. గ్రంథముబట్టియు, కృతిపతివాక్యముల బట్టియు, చూచిన నిర్మలాంతఃకరణుడనియు, విశుద్ధజీవియనియు దోచుచున్నది. కృతిపతియగు చెందలూరి గంగన్నమంత్రి, కవి నుద్దేశించి పలికిన వాక్యములు.

"చ. శ్రుతులవిహారదేశములు సుస్థిరవాక్యపదప్రమాణశా
 స్త్రతతులయిక్క లాగమ పురాణచయమ్ముల కేళిసద్మముల్
 స్మృతులనివాసముల్ కవి స మీహిత సత్కవితాగుణప్రసా
 దితములు దగ్గుబల్లికవి తిప్పయ దుగ్గని గద్యపద్యముల్.

క. హితమతివి సకలవిద్యా చతురుండవు చాటుపద్యజాలంబుల నా
 కతులితకీర్తులఁ గలిగించితి దుగ్గనకవివరేణ్య! శివకారుణ్యా!"

గంగయమంత్రి యాస్థానములో నుండుటచే నీగ్రంథ మంకితము సేయకపూర్వమే యతనిమీఁదననేక చాటుపద్యములు చెప్పి దుగ్గకవి మెప్పువడసియుండెను. గంగయమంత్రి పినతండ్రికొడుకగు దేవయమంత్రికంకితముగా కాంచిపురనాథుడగు నేకామ్రనాథుని దివ్యకథను ప్రబంధరూపముగా విస్తరించి రచించెను. వీని నన్నిటిని దిలకించినచో ఈ

పదవ అధ్యాయము.

కవివరుడు గంగయమంత్రి వంశజుల కాశ్రితు డనియు, వారి ధనధాన్యశ్రీ సత్కారములను బొందుచు గౌరవజీవనముచేయుచుండె ననియు నూహింపవచ్చును.

కృతిపతివంశము

గంగయమంత్రి యింటిపేరు* చెందలూరివారు. వీరు ఆర్వేల నియోగులు. కాశ్యపసగోత్రులు. చాల కాలమునుండి లౌకికవ్యవహారములలో నారితేరినవారు. కవి వీరికి నాశ్రితుడగుటచే దన ముఖ్యగ్రంథములను రెంటిని ఈకుటుంబమువారికి సంకితము చేయుటయు, అనేక చాటుపద్యముల గంగయమంత్రిమీద జెప్పి యతనిని బహువిశ్రుతకీర్తి వంతునిగ జేయుటయు దటస్థించెను. ఈగంగయమంత్రి మాధవవర్మ వంశజుడైన బసవరాజు నొద్ద నమాత్యపదవియందుండెను.

"సీ. చతురంగబలముల జయవాడ దుర్గాంబ
వరమునఁ బడసి దుర్వారలీల
జగతీస్థలంబెల్ల సాధించి జయశాస
నములు దిగ్దంతిదంతముల సలిపి
పేదబాలునకుఁగాఁ బ్రియసుతమోహంబు
పట్టక బెజవాడ పాడినిలిపి
కలయంగఁ బురమున గాంచనవర్షంబుఁ
గురియించి దేవతాకోటి పొగడ
వసుధనెగడిన మాధవశర్మవంశ
వర్ధనుండగు తమ్మభూవరునిబసవ
పార్థివున కార్యుఁడై కృపాపాత్రుఁడగుచు
ఘనత మెరెసె ననంతయగంగవిభుఁడు."

*'చెందలూరు' అను గ్రామము గుంటూరుజిల్లా ఒంగోలుతాలూకాలోనున్నది. ఇది వెలనాటిచోడులకు ముఖ్యపట్టణము.

గంగనమంత్రి వంశస్థులు శివభక్తులు. అతని యొక్క శైవా రాధన తత్పరత యిట్లు వర్ణింపబడినది:

"మ. శివచింతామయ మంతరంగము, శివ శ్రీపాదపద్మార్చనా
ప్రవణంబుల్ కరపంకజంబులు, శివా పాదిప్రసిద్ధాగమ
శ్రవణోదీర్ణము కర్ణయుగ్మము, శివప్రాసాద పంచాక్షరీ
వ్యవహారజ్ఞ రసజ్ఞ యిమ్మహి ననంతామాత్యు గంగయ్యకున్"

ఈమహనీయుడు సంగీత మభ్యసించి సగసాహిత్య కళాసంగత మతియై యుండెను. కావుననే కవిత్వము దభినివేశము గలుగుటయు, చాటుపద్యముల జెప్పించుకొనుటయు, గొప్పప్రబంధముల నంకితమొం దుటయు, ఇట్టిసారస్వతాభిలాష చూపించి యాచంద్రార్కస్థాయియగు కీర్తిని గడించెను. ♦

కవికృతులు—కాంచీపురమహాత్మ్యము

దుగ్గకవి ప్రథమమున కాంచీపురమాహాత్మ్యమను ప్రబంధమును వ్రాసి చెందలూరిదేవయమంత్రికి కృతి యిచ్చినట్లు పైన నుడివితిని. ఆగ్రంథ మిప్పటికిని నుపలబ్ధము గాలేదు. కావున నందలికథావిషయము గాని, కవిత్వవిషయముగాని మనకు దెలియదు. కృతికర్తయు, కృతి భర్తయు సమానమగు శైవమతావలంబకు లగుటచే శివకంచియం దున్న దేవతయగు ఏకామ్రనాథుని దివ్యకథను విస్తరించి రచించియుండునని యూహింపదగినది.

* ఈ కాంచీమహాత్మ్యకథ స్కాందపురాణమందలి సనత్కు

♦ నందిసింగయ ఘంటమల్లయలను జంటకవులు తమప్రబోధచంద్రోదయమను ప్రబంధము నీయమాత్యశేఖరునకే కృతియిచ్చిరి.

* కాంచీమాహాత్మ్యమను నైదాశ్వాసముల ప్రబంధము నిటీవల కొప్పరాజు సుబ్బరాయకవి రచించి ముక్త్యాల పురాధీశ్వరుడగు వాసిరెడ్డి ముక్త్యేశ్వర ప్రసాద నాయనికి కృతి నిచ్చెను.

మారసంహితాంతర్గతమైన కాళికాఖండమున తీర్థసలప్రశంసలో జెప్ప బడినది. కాంచీపురము, లేక, సత్యవ్రతక్షేత్రమందున్న క్షేత్రపాలకు లందఱికథలున్నూ, అనగా కచ్ఛపేశ్వరుడు, సిద్ధేశ్వరుడు, త్రిదశేశ్వరుడు, వల్మీకమాహేశ్వరుడు, మున్నగు నుపదేవతలకథలున్నూ—ఆదివ్య క్షేత్రమునకు ప్రధానముగానున్న యేకామ్రనాథుని చరిత్రమున్నూ— ఇత్యాది మాహాత్మ్యము లెన్నియో అభివర్ణింపబడి యుండవచ్చును.

చతుర్వేదముల యేకమయమూర్తి కాంచననగర మందలి కంపా నదీతీరమున నొకమామిడిచెట్టు (ఏకామ్రము) రూపము నజనించెను. ఆచెట్టుమొదట నర్ధేందుమౌళి యంబికాసహితుడై స్థిరనివాస మేర్పఱచుకొనెను. కావున నప్పరమేశ్వరునకు నేకామ్రనాథసంజ్ఞయు, అంబికకు కామాక్షీసంజ్ఞయు గలిగెను ♦

2. నాసికేతోపాఖ్యానము

దుగ్గకవి రచించిన రెండవగ్రంథము నాసికేతోపాఖ్యానము. ఈగ్రంథముయొక్క పేరునుగూర్చి తొలుదొల్త భిన్నాభిప్రాయము లున్నవి. కొంతమంది నాచికేతూపాఖ్యానమనియు, కొందఱు నాచికేతోపాఖ్యానమనియు, మఱికొందఱు నాసికేతోపాఖ్యానమనియు, నిట్లు వివిధనామము లిచ్చియున్నారు. ఈనామనిర్ణయముల గూర్చి తారానాథతర్కవాచస్పతిగారు తమ వాచస్పత్యమం దిట్లు చెప్పియున్నారు.

"నాచికేత—పుం. నచికేతశబ్దార్థే, (౧) అనలే (౨)ఋషిభేదే, (3) తదుపాఖ్యానేచ; త్రికాండే నాచికేతురితిపాఠః లిపికరప్రమాదకృతః; నాచికేత ఇత్యేవపాఠః శ్రుత్యాదిసంవాదీ. నాచికేతోపాఖ్యా

♦ కాంచీపురమున విష్ణుకంచియను నొకభాగమున్నది. అందు హస్తిగిరిమీద వరదరాజస్వామి వారికోవెలయున్నది. ఇదివైష్ణవ క్షేత్రము.

నంచ—భారతే: అను 21 అధ్యా. ఆదౌ దృశ్యమ్"

వాచస్పత్యమ్.

వాచస్పత్యకారుడు నాచికేతశబ్దముగాని, నాచికేతుశబ్దము తప్ప లేఖకప్రమాదజనితమనియు జెప్పియున్నాడు. ఈపేరు కఠోపనిషత్తునందును, భారతమందును గాన్పించుచున్నది. కఠోపనిషత్తునందును, భారతమందును 'నాచికేతః' యనియే యున్నది మనప్రస్తుత గ్రంథమందు నాసికేతయని యున్నది.

(నాసికేత + ఉపాఖ్యానము=నాసికేతోపాఖ్యానము.) ఇందు చకారమున్నస్థలములో సకారమున్నది. మిక్కిలి మల్లికార్జునకవి రచించిన నాచికేతూపాఖ్యానమను తెలుగుప్రబంధమున, "నాచికేతుః' అని పేరియ్యబడినది.

ప్రొఫెసర్ క్లేయుస్ అనుజర్మన్‌పండితుడు "నాసికేతరి చరితే' యని వ్రాసినాడు. అందుకూడ నాసికేత యనియేయున్నది పునహాలో నున్న భండారకరు లిఖితపుస్తకభాండాగారమున రెండు సంస్కృతలిఖిత గ్రంథములలో 'నాసికేతః,అను శబ్దమేయున్నది.

కాబట్టి వీనినన్నిటిని పరిశీలించిచూడగా మనప్రస్తుతగ్రథమందున్నటులే "నాసికేతః' శబ్దమే సమంజసమని నాకు దోచుచున్నది. ఏలయన కథానాయకుడగు నాసికేతుడు నాసిక (ముక్కు) ద్వారా తల్లి గర్భములో ప్రవేసించెను.; కావున నాసికద్వారా పుట్టినవాడు అను నర్థమిచ్చెడు "నాసికేతః' శబ్దమే సరియైనదని నిర్ణయింపవచ్చును [నాసిక + ఇతః'=ముక్కు(ద్వారా) + ప్రవేసించిన (వాడు.)

కథావిషయము

దుగ్గకవి గ్రంథమందలికథ యిట్లున్నది—బ్రహ్మ మానసపుత్రుడగు మద్దాలకుడను మహర్షి నిత్యబ్రహ్మచర్య వ్రతమునబూని నిష్కాముడై యోగాభ్యాసమును జేయుచుండెను. ఇట్లుండ పిప్పిలాదుడనుమహర్షి యతనియొద్దకు వచ్చి నాగ పంచమున కేగు

పుమని యనేకవిధముల జెప్పెను. కాని యాతడు వినలేదు. తండ్రియగు చతురాననుడు పుత్రునికడ కేతెంచి 'ఓయీ పుత్రకా! నీవు గృహస్థాశ్రమము స్వీకరింపు'మని యనేక విధముల నుపదేశించెను. కాని యాతని ప్రయత్నము నిష్ఫలమయ్యె. అంత పరమేష్ఠి యాగ్రహావిష్టుడై 'నీకు బుట్టిన కొడుకు తనతల్లిని నీకు వివాహముసేయు' నని యాశ్చర్యకరమగు మాట చెప్పి తటాలున నంతర్హితుడయ్యెను. ఉద్దాలకుండును దండ్రిమాటల వమ్ముచేసెదు తలంపున ద్విగుణీకృతమైన పూనికతో ఘోరతరమైన తపమాచరించుచుండెను. ఇట్లుండ నొక్కనాడాజితేంద్రియుడు తన కృష్ణాజినముపై సుఖముగ నిద్రించుచుండ కలలో నొక యతిలోకసుందరి యగు కన్యక యుపగూహనము సేయ స్ఖలితరేతస్కుడయ్యెను. అంత మేల్కాంచి దిగులొంది యాధాతువును కుశేశయపుటమున నించి నళినీతంతువుల జుట్టి జాహ్నవిలో విడిచెను.

భగవత్ప్రేరితముగ నాసమయముననే రఘుమహారాజు తనయయగు చంద్రవతి చెలికత్తెలతో జలకమాడుటకు జాహ్నవికేగి మజ్జనమాచరించుచు వీచీడోలికల నూగుచు వచ్చుచున్న యాపద్మముకుళము నందికొని బాల్యచాపల్యముచే నాఘ్రాణించి నదియందు విడిచెను. తరువాత చెలికత్తెలతో నామె యంతఃపురమునకు బోయెను. కతిపయదివసములు గడచినపిదప నామెయందు గర్భచిహ్నములు పొడసూపెను. ఆ కన్యకాలలామ యావైపరీత్యమునకు వెఱగొంది తోడిచేడియలతో జెప్ప వారు భీతచేతస్కులై రఘుమహారాజునకు నివేదించిరి. అంత నాపృథ్వీశుడు క్రోధోద్రిక్తమనస్కుడై తనతనయ నరణ్యమున విడువుడని యాజ్ఞాపించెను. చంద్రవతి నట్టడవిపాలై దైవవశమున తృణబిందు డను తాపసోత్తముని కంటబడ నమ్మహానుభావు డామె నూరార్చి తన పర్ణకుటీరమునకుం గొనిపోయెను. అచ్చట నాకన్యక కొంతకాలమునకు దివ్యతేజోమూర్తియగు పుత్రుని గనియెను. ముని తనదివ్యదృష్టిచే నామెయుదంతము సాంతముగ గనిపెట్టి తత్తనయునకు నాసికేతు డను పేరిడెను. ఆబాలుడు శుక్లపక్షచంద్రునికైవడి దినదినప్రవర్ధమానుండగుచుండ నొకనాడు చంద్రవతి తండ్రిలేని తనయుడు స్తన్యపుడుగ గోపించి "ఓరీ, నిర్భాగ్యుడా నీవు పుట్టి నాకన్నవారికి నన్ను వేరు సేసితివి. నీవుకూడ నట్లే యగుదువుగాక" యని పుత్రుని నొకపేటికయందు బంధితముగ బెట్టి సూర్యచంద్రులకును పంచభూతములకును, సమస్తదేవతాగణములకును నమస్కరించి "నేను నిక్కముగ పతివ్రత నగుదునేని యీశిశువు తన తండ్రిపాలికి బోగలవాడని" దీవించి మందాకినియందు విడిచెను. ఆపేటిక మలయమారుతసంచలితోర్మిహస్తముల సహాయమున మందమందముగ బోవుచు నుద్దాలకుడు స్నానముసేయుచుండ నతనిమ్రోలనిలి

తృణమువలె భూమికొఱిగి విగతజీవుడయ్యెను. ఆ కళేబరమును తన యొడిలో నిడుకొని మునిపుంగవుడేడ్చుచు నశ్రుధారలచే దడిపెను. కొంతసేపటికి నాకళేబరము దిగ్గునలేచి కూర్చుండ తండ్రికుమారుని నరసించి గుమియజరిగెనని యడుగ నాచికేతుడు తాను యమపురికి బోతిననియు, యమునిసత్కారములబడసి పురమంతయు గలయజూచితిననియు కాలుడు తనకు గోదానఫలము సంపూర్ణముగ దెలియజెప్పెననియు నిత్యాదివిషయముల నివేదించెను.

కావున నీరెండుగ్రంథములందలి కథలును దుగ్గకవికథకు సరిపోలేదు.

♦ మిక్కిలిమల్లికార్జునుడనుకవి రచించిన నాచికేతూపాఖ్యానమందలి కథ దుగ్గకవిగ్రంథమందలి కథకు బహుస్వల్పభేదములు దప్ప చాలవరకు సరిపోవుచున్నది. కాని దుగ్గకవిగ్రంథమును చూచి మల్లికార్జునుడు వ్రాసినట్లు కానిపించదు. వీరిద్దరేదో యొకమూలగ్రంథము నుండి యీకథను సంపాదించియుందురు. దుగ్గనగ్రంథమందు నాసికేతుడనియు మల్లికార్జునిగ్రంథమందు నాచికేతుడనియు నున్నట్లిదివఱకే వ్రాసితిని. ఇంతియేకాక దుగ్గకవిగ్రంథమున చంద్రమతియనియు మల్లికార్జునిగ్రంథమందు చంద్రవతియనియు పేరు గాన్పించుచున్నది. నాసికేతునికి చెల్లెలు గలిగినట్లుగాని, అతడు యోగసమాధియందుండి సమిత్కుశేధ్మములఁ దెచ్చుటకు తండ్రినియోగమును వినకుండుటగాని—మల్లికార్జునుడు వ్రాసియుండలేదు. ఇట్లు కొన్నిస్వల్పభేదము లుభయగ్రంథములఁ గాన్పించుచున్నవి.

ఈగ్రంథములు రెండు నేదో సంస్కృతమాతృకనాధారముచేసికొని రచింపబడినవి. ఆమాతృకయేది?

♦ మల్లికార్జునకవి గోదావరిజిల్లా, రామచంద్రపురముతాలూకా పెద్దాడగ్రామస్థుడు. ఈయన తననాచికేతూపాఖ్యానమును పీఠికాపురసంస్థానములో గొంతకాలము దివానుపనిచేసిన వాడ్రేవు చలమయ్యపంతులుగారి జ్యేష్ఠకుమారుడగు వెంకటరావుగారికి నంకితముచేసెను. ఈ కవి 19-వ శతాబ్దాంతమువరకును జీవించినట్లు దెలియవచ్చుచున్నది, ఈయన వెలినాటివైదికబ్రాహ్మణుడు,

దీనినిగురించి కడుదీర్ఘవిచారణ చేసి యనేకస్థలములకు వ్రాసి విఫలమనోరథుడనై తుట్టతుదకు మ. రా. రా. శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారిసాహాయ్యమున పునహాలోనున్న భండారుకారుపుస్తక భాండాగారమునుండి రెండువ్రాతప్రతులను దెప్పించి వానిలోనున్న కథ మన దుగ్గకవియొక్కయు మల్లికార్జునునియొక్కయు గ్రంథములందలి కథలకు సరిపోవుట చూచితిని; కనుక నీయుభయకవులు తమగ్రంథములకథలను దీనినుండియే స్వీకరించిరని స్పష్టపడినది.♦

మూల కథ

బ్రహ్మమానసపుత్రుడగు నుద్దాలకుడను ఋషి తపము సేయుచుండెను. ఆయన యొద్దకు పిప్పలాదుడను ఋషి యొకనాడు వెళ్లి యాతనిని వివాహముచేసికొనుమని యుపదేశించెను. ఉద్దాలకుడందుల కంగీకరింపక తండ్రియగు బ్రహ్మకడకు సలహాన డుగుటకు వెళ్లెను. చతురాననుడు సహితము వివాహము చేసికొమ్మనియే హితముచెప్పుచు "నీకుబుట్టినకొడుకు తనతల్లిని నీకు వివాహముసేయు" నని నుడివెను. ఉద్దాలకుడు సంతసించి పరిగ్రహణోత్సుకుడై అనుకూల కన్యకాన్వేషియై తలపోయుచు కొండొక రేయి నిద్రలో దన్నొక కన్యక యాలింగనము చేసినట్లు కలగని పతితరేతస్కుడయ్యెను. ఆచరమధాతువును పద్మపుటమందు బెట్టి దర్భలజుట్టి జాహ్నవిలోవిడిచెను.

ఆసమయమునందు రఘుమహారాజుకుమార్తెయగు చంద్రావతి యనుకన్య (చంద్రప్రభయను నామాంతరము గూడగలదు) చెలికత్తెలతో వినోదించుచు మదనావస్థలనొందుచు జలక్రీడార్థము పరివారముతోను తూర్యవాద్యములతోను భాగీరథికి వెళ్లి స్నానము సేయుచుండ నదియందు గొట్టుకొనివచ్చుచున్న తామరపూవత్యద్భుతముగ తనయొద్ద నిలిచియుండ జూచి దాని నందుకొనుడని చెలికత్తెలతో జెప్పెను. వారట్లు దానిని తీసి యిచ్చిరి. ఆమె దర్భలను సడలించి పువ్వును వాసన చూసెను. కాలక్రమమున నామె గర్భము దాల్చెను. గర్భదోహచిహ్నములు తల్లియగు మనస్విని చూచి దిగులొందెను. ఈమనస్విని పూర్వజన్మమున దేవతా కన్యకయైయుండి

♦ ఈమాతృకకథ యేపురాణమునుండి యెత్తివ్రాయబడినదో నాకిప్పటికిని ధ్యోతకము గాలేదు తజ్జ్ఞులు నాకు దెలియపఱచినచో కృతజ్ఞుడనై యావిషయము నిందు బొందుపరచెదను.

శాపకారణమున మర్త్యలోకమున నిట్లు జనించెను. మనస్వినీదేవి తనభర్తయగు రఘుమహారాజునకు కుమార్తెకుఁ గలిగిన గర్భధారణ విషయమును నివేదించెను. రాజు శోకించియు, కోపించియు నామెను కానలకు బంపించెను. ఆమెయారణ్యమున నొక ఋషి◆ విని యామెను జూచి తిలోత్తమయో లేక మన్మథుఁడులేని రతియో యని సంబోధించి యామె సర్వాంగసౌందర్యంబును వర్ణించి- అనగా కుచములు, నితంబము నాభి ఇత్యాదులను వర్ణించి-ఆమెయుదంతమును దెలిసికొని తన యాశ్రమమునకు గొంపోయెను. అచ్చట నామె కొకమగశిశువు ముక్కుద్వారా జన్మించెను. కావున నాశిశువునకు నాసికేతుఁ డను పేరిడిరి.

"నాసికాంతస్సముద్భూతః సర్వలక్షణసంయుతః,
నాసికేతు రితిఖ్యాతః మునిభిః కృతమంగళః."

ఆయాశ్రమమున నాసికేతుడు పెరుగుచుండెను. ఒకనాడు బాలుడు స్తన్యము కొఱకు నేడ్వ తల్లి కుపితయై "ఓరీపాపపుత్రా, నీమూలమున నాతలిదండ్రుల కెడమైతిని; నీవును అట్లే యగుదువుగాక!" అని యాపాపని దర్భగడ్డిలో జుట్టి గంగలో విడిచెను. ఆగడ్డి చుట్ట ప్రవాహమున కొట్టుకొనుచు నదిలో స్నానము చేయుచున్న ఉద్దాలకుని సమీపించెను. అందున్న బాలుని రోదనము విని యుద్దాలకు డాచుట్టవిప్పి చూడగా బాలుఁడొకడు గాన్పించెను. తరువాత తన తపోమహిమచే నాబాలుడు తనకుమారుడే యని కనుగొని తనయాశ్రమమున బెంచుచుండెను.

అక్కడ చంద్రావతి కుమారుని గోల్పోయి చింతించి యతనికై వెదకుచు నరణ్యములలో దిరుగులాడుచు నొకమున్యాశ్రమమందు వానిజూచెను. అంత నాసికేతుడు తన్నెవరు పెంచుచున్నదియు తల్లితో జెప్పెను. అప్పు డామె ఉద్దాలకుని యాశ్రమము వాకిలి నలికి రంగవల్లులు పెట్టి నదీస్నానము చేయబోయెను. ఆపిమ్మట ఉద్దాలకుడు నదినుండి స్నానముచేసి వచ్చి శృంగారింపబడిన యాశ్రమమును జూచి సంతసించి యెవ రిట్లు కైసేసిరని యడుగ దనతల్లియే యిట్లు చేసెనని పిల్లవాడు మారుపలికెను. వెంటనే ఉద్దాలకు డామెను బిలిచికొని రమ్మని పిల్లవానిని బంపెను. వాడు పోయి చెప్పగా నామె "నేను రాజకుమార్తెను; యౌవనవతిని; సుందరిని, ఎట్లు పరపురుషునియొద్దకు బోగల"నని ప్రత్యుత్తరమిచ్చి పంపివేసెను. ఉద్దాలకు డావచనములవిని ఆమె యెవరో, ఎట్లు పిల్లవానిని గనెనో

◆ ఈమునిపే రిచ్చుటలేదు. ఈయన తపోమహిమచే నామెగర్భకారణమును గనుగొనలేదు.

తెలిసికొనిరమ్మని నాసికేతుని. మఱలబంపెను. ఆమె తనచరిత్రము నాసికేతునితో జెప్ప నాతడు తండ్రికి సర్వము నివేదించెను. అంత నుద్దాలకుడు రఘుమహారాజునొద్దకు వెళ్లి చంద్రావతి యుదంతమును తనచరిత్రమును జెప్పి ఆపుత్రికను తనకు బెండ్లిచేయుమని కోరెను. రఘుమహారాజందుల కియ్యకొని కూతుని మనుమని రావించి మహర్షికి గూతు నిచ్చి వివాహము చేసెను.

నాసికేతుడును తల్లిదండ్రులును, తమ యాశ్రమమునకు మఱలివచ్చిరి. ఒకనా డుద్దాలకుడు కొడుకును సమీపముననున్న సరోవరమునకు బంపెను. (ఎందుకో అకో యిది గ్రంథమందు లేదు.) ఆసరోవరమునొద్ద నాసికేతుడు శివు నారాధించుచు యోగసమాధి యందు లీనుడై యొకటిన్నరసంవత్సర ముండెను. తరువాత పుష్పములు సమిధలు పట్టికొని యింటికిరాగా తండ్రి "యింతకాల మెచ్చటనుంటివి. నాయజ్ఞ విధులు నీయాలస్యకారణమున జెడిపోయిన"వని కోపించెను. అందుకు నాసికేతుడు "సంసారబంధకమైన కర్మకంటె యోగ మెంతో యెక్కు"డని చెప్పెను. అపైన ఇద్దరకును తీవ్రమైన వివాదము జరిగెను. నాసికేతుడు వెనుదీయలేదు. తండ్రికోపించి కొడుకును యమాలయమునకు బొమ్మని శపించెను. వెంటనే నాసికేతుడు క్రిందబడెను. తండ్రిదుఃఖసాగెను. నాసికేతునిసత్త్వము తండ్రియేడుపువిని యాతనినూరార్చి తన వాక్సత్యమును నిల్పుకొనుమనియు, సత్యమువలననే సమస్తలోకములు నిలచి యున్నవనియు, తాను యముని దర్శించి శీఘ్రమే దిరిగివచ్చెద ననియు జెప్పి పోయెను.

నాసికేతుడు యమునిజూచి తావచ్చినకారణము జెప్పి కృతాంతుని యాజ్ఞవలన పుణ్య పాపలోకముల బూర్తిగ విలోకించి యమునిచే జ్ఞానోపదేశము బొంది మరణమును కతీతుడగునట్లు వరము చేకొని తండ్రి కడకు వచ్చెను. ఉద్దాలకు డాశ్చర్యపడి "వత్సా యేమిచేసితి"వని ప్రశ్నింప యమపురీవర్ణనము తండ్రికిని అచ్చటి మునిబృందమునకును జెప్పెను.

ఈమూలకథను, దుగ్గన మల్లికార్జునుల గ్రంథములందలి కథలను సరిజూచి సామ్యభేదములను నిర్ణయించినయెడల దుగ్గకవి కంటె మల్లికార్జునకవియే మూలకథ యథోక్తముగా వాడికొనెనని తోచుచున్నది. ఇంతియెకాక మల్లికార్జునకవి మూలములోనున్న అనౌచిత్యాశ్లీలాది లోపముల నట్లే యుంచి, యుక్తమగు భాగముల గూడ గొంత

వఱకు జెడగొట్టి కథాక్రమమును రసహీనముగ జేసెను. దుగ్గకవి యట్లుచేయక మూలకథలోనున్న అనౌచిత్యములను విడనాడి కథాంశములన్నిం గొంతవఱకు స్వతంత్రకల్పనలతో మెరుగువెట్టి కథాప్రణాళికను సర్వవిధముల నిర్మలరసస్ఫురితముగను, అనూనపుణ్యశీల ప్రతిష్ఠాపకముగను, శాశ్వత జగద్వంద్యముగను రచించి యాంధ్ర సారస్వతమునందు చిరకీర్తి గడించెను.

కథాసంవిధానము

ఈ యద్భుతమగు గ్రంథము నద్భుతతరముగ గవి రచించెనని ముందే చెప్పియుంటిమి. నాసికేతునికథ ప్రాయికముగా సామాన్యప్రబంధములోని కథలమాదిరిగ నున్నదికాదు. సామాన్యముగ నాంధ్రప్రబంధములలో దేవతాపురుషుడో, లేక రాజకుమారుడో నాయకుడుగా నుండుటయు, దేవతాకన్యయో, లేక రాజకన్యయో నాయికగానుండుటయు, వారియిద్దరియందు నుదయించిన పరస్పరానురాగము పరిణయమగువఱకు శృంగారాదిరసములతో నిచ్చవచ్చినట్లు వర్ణించుచు నొకరిద్దరుబిడ్డలు పుట్టినపిమ్మట నాకుటుంబము నైహికాముష్మిక సౌఖ్యస్థితిలో నుంచి కవి విడిచిపెట్టును. నాసికేతునికథ యట్లుకాదు. ఇందు నాయకుడొకతాపసోత్తముడు; నాయిక యొకరాచకుమారిత. ఈతాపసోత్తమునకు వివాహమన నెంతమాత్రము నిష్టములేదు. నాయికయగు రాజకన్యకకు కామవికారమన నెద్దియో తెలియదు. ఉభయులు వారివారి స్వకీయ నియమాచరణములలోనుండి యొండొరులు గని విని యెరుగకయే పరిణయ ఫలమనదగు పుత్త్రభాగ్యము బొందగలిగిరి. ఇది కడు నద్భుతమగు విషయము. పుత్త్రుడు జనించినతరువాతనైన గొంతకాలమువఱకు భార్య యెవరో భర్తకుగాని, భర్త యెవరో భార్యకుగాని తెలియదు. కథానాయకుడైన తాపసోత్తముడు యథాక్రమగా నిష్ఠా

గరిష్ఠుడై తపోనియమములలో బడియుండెను. నాయికయగు రాచకన్నియ కన్యాత్వము తొలగిపోయినను కామవికారము బొందు టెరుగదు. ఇట్లుండ పిల్లవాడగు నాసికేతుడు పెరుగుచుండెను. పిల్లవానితల్లి తనభర్త కొఱకు వెదకుట కంటె తనపిల్లవానితండ్రికొఱకు వెదకుచుండెను. తపోనియమనిమగ్నుడగు బ్రాహ్మణుడును, నిర్వికారయువతి లలామయగు రాచకన్నియయు శృంగార వ్యవస్థలు బొందుటెట్లు?

వారిజీవితమంతయు నాధ్యాత్మికమగు చిత్తశాంతియందేయుండి భగవంతునికి నివేదింపబడియుండ పూవిల్తుని చెయిదములకు తావు కలుగుటెట్లు? పరమేశ్వరుడు హిమవత్కూటమున మహావిలయ దీక్షా పరికల్పితుడై తపమాచరించుచుండ పరమేశ్వరియగు హిమగిరి రాజకన్య నిర్వికల్ప సమాధినిరూఢి నిమీలితలోచనయై జగదీశ్వరునికొఱకు తదేకధ్యాన మొనరించుచుండ మానసముల గ్రుచ్చిలు మనోభవునకు స్థానమున్నదా? కన్నుపుదోంగవలెవచ్చి కనిమినిసియొనర్చిన పూవిలుకాడు నిక్కముగ తుంటవియకదా!

శాంతరస వాతావరణము, భగవత్ జ్ఞాన వినోదపరిస్ఫూర్తి, నిర్వికల్ప నిగూఢయోగముద్ర, యిట్టివియే యీకథయందలి ముఖ్యలక్షణములు. ఈలక్షణములు చెడకుండ నాయికానాయకులకు వివాహము జరుగవలెను. సంసారక్రమము జరుగవలెను. పుత్రపుత్రికాది సంతానము గలుగవలెను. ప్రాపంచిక వ్యవహారక్రియము జరుగవలెను. కథయందలి యాధ్యాత్మిక మాధుర్యము చెడకుండ కథారసపోషణము జరుగవలెను. ఇట్టి యనన్యసామాన్య సంవిధానక్రమమును గవి యెట్లు నిర్వర్తింపగలిగెనో మనము విచారింపవలసి యున్నది.

కథాప్రారంభమున బ్రహ్మమానస పుత్రుడగు నుద్దాలక మహామునియు, నాతనియాశ్రమమును వర్ణింపబడినవి. సత్యబ్రహ్మచర్యవ్రతమునను్న ఉద్దాలకునికడకు పిప్పలాదుడను మహాముని వచ్చి

యానంయమివరుని దారపరిగ్రహణ మొనరింపుమని యుపదేశించెను. పదంపడి తండ్రియగు కమలగర్భుడు పుత్త్రునికడకు నేతెంచి గార్హస్థ్యము స్వీకరింపుమని యానతిచ్చెను. ఉద్దాలకు డెవరుచెప్పినను వినక మొండిపట్టుపట్టి బ్రహ్మచర్యవ్రతమునే నిర్వహింప సమకట్టి వైదికాచారవిధి విధానములో నిత్యానురక్తుడై యుండెను. ఈభాగమంతయు శుచియైనకల్పనలతో నతిమనోహరముగ వర్ణింపబడినది. ఎచ్చోటనైన నాధ్యాత్మిక జీవితప్రవాహమేకాని పంచేంద్రియ వ్యాపారమిసుమంతియు గానరాదు. ప్రపంచమంతయు శాంతమగు వైరాగ్యమార్గమున గోచరింపుచున్నది. చిత్తముల సంభవించెడు కామినీజన సంపర్కముగాని, క్రీడాజల విహారములుగాని కానరావు. ప్రకృతికన్య జటావల్కలముల బూని, సదా ధ్యానపరనశయై యోగినీవృత్తి నాశ్రయించియున్నది. షట్పదముల ఝుంకారములు, కోకిలారవములు, పుష్పాపచయములు, వనవిహారములు; ఇత్యాది శృంగారరసవిలాసములులేక వనలక్ష్మితాపసవ్రతము సలుపుచున్నది. ఇదిన్యాయమే. అరణ్యములలో కాలము గడుపుచుపవనపర్ణాంబుభక్షులై యున్నతపోధనులు వేరుమార్గములప్రవర్తించుటెట్లు? ఈవిషయమంతయు నేసామాన్యకవి యైన నీవిధముగ జిత్రించునుగాని మఱియొకవిధముగ జిత్రించుటకు వలనుపడదు. దుగ్గకవివర్యుని శిల్పచాతుర్య విశేషమిందెక్కువగా ద్యోతకము గానేరదు.

నాయకునివిషయము వివరించితిని. ఇంక నాయికా విషయము చూడవలెను. నాయికావిషయములో దుగ్గకవియొక్క కవితాప్రాగల్భ్యము, సంవిధానవైపుణ్యము, ఔచిత్యపరిజ్ఞత, ఇత్యాది మహాకవిలక్షణము లత్యుత్తమముగా గాన్పించుచున్నవి. ఈప్రసంగభాగమునంతయు దుగ్గకవి గ్రంథమందును, సామాన్యకవియైన మల్లికార్జునుని గ్రంథమందును తారతమ్యముగ బరిశీలించినచో దుగ్గకవియొక్క కవితాప్రతిభ యెంత యుత్కృష్టమైనదో మనకు స్పష్టముగ తెలియగలదు.

కథానాయికయగు చంద్రవతి భరతవర్షమునంతయు నఖండసామ్రాజ్య ధౌరంధర్యముగ, బరిపాలించిన రఘుమహారాజునకుమార్తె. రాజాంతఃపురములోనుండి, దాసీజనపరివృతయై, ఇచ్ఛామాత్రమున సమస్తభోగభాగ్య పరితృప్తయై నిరంతరకేళీవినోదాసక్తయై యుండదగినరాజకన్యక నిమ్మహాకవి యెంత విపరీతచరితగా జిత్రించెనో జూడుడు:

సీ. అనుదివసంబును నతిభక్తిఁ దల్లిదం
 డ్రులకు నన్నలకు శుశ్రూషసేయు
 నతివృద్ధులైన బ్రాహ్మణపురంధ్రులతోడ
 ధర్మకథాగోష్ఠిఁ దగిలియుండు
 సంతతంబును భాగ్యసౌభాగ్యదములనఁ
 బొలిచిన వ్రతములు సలుపుచుండు
 పెద్దలు తనకుఁజెప్పిన బుద్ధితప్పక
 విమలసదాచార విధులొనర్చు
 దాలిమియు, జిత్తశుద్ధియు, ధర్మమతియు,
 దయయు, దాక్షిణ్యమును, సావధానతయును,
 వినయమును, బంధుహితమును, వెరవుఁదగవుఁ
 గలిగి చంద్రవతీ కన్యకాలలామ.

క. అన్నయును దల్లిదండ్రులు
 మన్ననఁ దను గారవింప మహనీయములై
 యెన్నిక కెక్కినగుణముల
 వన్నియు గలిగించె చంద్రవతి కులమునకున్.

క. ఆచంద్రవతి వివేకము
 నాచారము గౌరవంబు నడకువయునునా
 లోచింప నెందుఁ గానము
 భూచక్రములోన రాజపుత్రికల యెడన్.

ఈమెసౌందర్యము నాపాదమస్తకము వర్ణించుటలేదు. ఈమె యుద్యానవన విహారములను, జలక్రీడలను, చెలికత్తెలతోడి సరససల్లాపములను, వీనినైన మనసార వర్ణించుటలేదు అష్టైశ్వర్యములతో తులతూగుచున్న యీ రాజకన్యను సామాన్యసంసారుల బిడ్డవలె తల్లిదండ్రులకు సదా సేవచేయుచుండుననియు, వృద్ధబ్రాహ్మణ పురంధ్రులతో ధర్మకథాగోష్ఠి సల్పుచుండుననియు, అనవరతము వ్రతములు సేయుచుండుననియు, తాలిమియు, చిత్తశుద్ధియు, ధర్మమతియు, దయయు, దాక్షిణ్యమును, వినయమును ఇత్యాద్యాధ్యాత్మిక సుగుణసంపత్తి గలిగి యున్నదనియు నభివర్ణించినాడు. ఇది దుగ్గకవిమార్గము ఇంక మల్లికార్జునుని పంథ గాంచుడు:—

"గీ. ఆమహామహు పుత్రియై యువనిఁ బరగి
సజలజలధరనిభవేణి జలజపాణి
కుందసుందరరదన రాకేందువదన
చంద్రమతి యనుపేరిటి జలజగంధి."

అని మొదలుపెట్టి వెంటనే యామె సౌందర్యమును నఖశిఖపర్యంతము వర్ణించెను. పదములు కూర్మముల వలెను, జానుయుగ్మము శాలిగర్భములవలెను ఉన్నవి. పిఱుదులు, పొక్కిలి, నూగారు-వీనికి సరిచెప్పుటకు వస్తువులే కనబడలేదు. కుచములు పుష్పగుచ్ఛములు; వర్ణనాతీతములు. ఇట్లాపాదమస్తకము సుమారు ఇరువదియేనుపద్యములకు మించునట్లుగా వ్రాసి కవి తన యావచ్ఛక్తిని వినియోగించియు, సకలకావ్యబంధురవర్ణనాచమత్కృతిని సేకరించియు, సమస్తసాహిత్యసంవిధానవిస్తృతి ననుకరించియు నారీతిలకమగు చంద్రమతికి రంభ,ఊర్వశి,తిలోత్తమ ఇత్యాదిలోకోత్తర మత్తకాశినుల నపహసించి యధఃకరించెడు అప్రతిమానసౌందర్యము కలదని వర్ణించినాడు. ఇంత శ్రమపడెను. గాని

పాపము, కవియొక చిన్నసంగతి మనస్సులో నూహించుకొన్న నెతఖా గుండెడిదో! ఇట్లగణితరూపలావణ్యరాశియై కౌమారొందియున్న కన్య నుపరిగ్రహించెడు పురుషుడెవ్వడో? కంతుడా, జయంతుడా వసంతుడా? ఈయొప్పులకుప్పను, ఈసొంపులగనిని పరిగ్రహించెడు మానిసి యెట్టి స్వభావము గలవాడు? శరీరసౌష్ఠవమును, పవిత్ర్యవయువనిరతిశయసౌకు మార్యమును పరీక్షించి యానందించెడు శృంగారరసశేఖరుడా, మదనో ద్విగ్నమానసుడా, యను స్వల్పవిషయమునుయోచించిన నెంతబాగుం డెడిది? కవికి శ్రమయూ తగ్గిపోవును; నాయికానాయకుల కనుకూల దాంపత్యసంయోగమూ సంఘటింపదు; కథాసంవిధానమునకు రసభావ ముల ఔచిత్యమూ సమకూడును.

నిత్యవైదికకర్మానుష్ఠానపరుడు, అనవరతబ్రహ్మచర్యవ్రతదీక్షా కలితుడు, మహాసంయమి యగునుద్దాలకునకు గృహిణియై యుండదగిన స్త్రీ యెట్లుండవలసినది? భువనమోహనసుందరియా, లేక, సద్గుణసమ న్వితయగుపతివ్రతయా? క్షణికమోహవివశుడై విశ్వామిత్రుడు మేనకను బరిగ్రహించెను. కాని తత్సంగమసంజాతపుత్రికనుజూచి నిరాదరుడై దారపుత్రికలయెడల పెడమొగముపెట్టి చనెను. చంద్రవత్యుద్దాలకుల సంబంధ మిట్టిదియా? కాదు. అరుంధతిని వసిష్ఠుడు చేపట్టినట్లును, రేణు కను జమదగ్ని వరించినట్లును, చంద్రవతిని ఉద్దాలకుడు పరిగ్రహింపవల సియున్నది. అట్టివిషయములో చంద్రవతినిగురించి వర్ణన మెట్లుండ వలెనో కవియూహింపదగినది. ఇటువంటివిచారణమందు దుగ్గకవితల్లజుని భావనాశక్తి యెంతయుచితజ్ఞతగలిగి సారవంతమైనదో మనకు తెలియు చున్నది.

తరువాతియంశములకు బోవుదము. విధిప్రేరితయైన చంద్రవతి భాగీరథీతో యమునలందు మజ్జనమాడుచు ఉద్దాలకునిరేతఃపూరితమైన యరవిందపుటము నాఘ్రాణించి సద్యోగర్భవతియై,రోషావమానరూషి

తనేత్రుడైన తండ్రిచే కానలకునంపబడి, తృణబిందుమహర్షిచేనత్కార ముల బొందినదై, నాసికేతుని గని, యట ఘోరవిపినముల నివసించి యుండెను. ఈభాగమును సామాన్యకవులందరు స్వాభావికరసస్ఫూర్తిగ నే వ్రాయగలరు. దీనియందైన దుగ్గకవిరచన తనయసదృశశోభ నిక్క ముగ బొడసూపగల్గినది.

ధీరోదాత్తుడగు రఘుమహారాజువర్తనము, తాపసోత్తముడగు తృణబిందునికుశలప్రశంస, ఇత్యాదివిషయములలో మల్లికార్జునునికంటె దుగ్గకవి యెంతమిన్నయగు కవియై యుండెనో యాయాభాగముల జది విన తెలియగలదు. ఈభాగమునింతటితో వదలి మఱియొకముఖ్యఘట్ట మును బరిశీలింతము.

కాలక్రమమున జంద్రివత్యుద్దాలకు లాశ్రమవాటిక చెంత కలిసి కొనిరి. పుత్రుడగు నాసికేతుడు వారికుపురకు సమావేశము గలుజే యుటయు, నొండొరుల నెరింగించుటయు, నిత్యాదిదౌత్యకార్య మొన రించెను. అప్పు డుద్దాలకుడు చంద్రవతీపరిణయోత్సుకుడై తమకపడు చుండ వీరిమువ్వురకును జరిగనసంభాషణాదివిషయము బహుసుకుమార శృంగారవిషయాపన్నను గనపడుచున్నను. ఈభాగమునుమనము జాగ్రత్తగా బరిశీలించినచో దుగ్గకవివతంసుని అశేష సేముషీవిలాస మగ్గలముగ ద్యోతక మగును.

మల్లికార్జునుని గ్రంథమందునుద్దాలకుడు చంద్రిమతిని జూచిన వెంటనే కొడుకును బిలిచి యిట్లనియె:

"క. నీతల్లి యెచటనుండెను
రా తనయ యెరుంగఁ దెల్పరా నాకడ కీ
వాతతగతిఁ జని తోడ్కొని
యాతలిరుంబోడి వేగ నరిగి కుమారా!

గీ. నీలవేణి విడిచి నిమ్మనస్మైనను దాళఁ
జాల భూరిసుగుణశీల యనిన
నాచికేతుఁ డప్పుడు నయమలరఁగఁ దల్లి
పాలి కరిగి యిట్టులు పలుకఁజొచ్చె."

చంద్రమతి యెవరో తనకు దెలియకుండగ, నుద్దాలకుడెవరో ఆమెకు తెలియకపూర్వమే, ఆమానినిని బరిగ్రహించుటకు వెళ్లెత్తిన విటునివలె నుద్దాలకుడు గంతు లిడజొచ్చెను.

అప్పుడు నాచికేతుడు తల్లికడకేగి ఉద్దాలకునిమనఃస్థితిని గుఱించి యిట్లు నుడివెను:

"క. జననీ, వడి రమ్మా మ
జ్జనకునిపాలికి నతండు క్షణమైన నను౦
గనుఁగొనక నిలువఁజాలక
పనిచెన్ నన్నునుఁగ నాన్నపాత్మజ యనియెన్.

గీ. తల్లిదండ్రు లన్నదమ్ములు బంధులు
గన్య నొసఁగు టవఁ గలదు గాక
కొమరుఁ డంబ నియ్యఁగూడునే యొరునికై
కలదె యియ్యకుక్త కార్యమిందు!''

ఇట్లాసాధ్వి మృదుమధురముగా మందలింప నాచికేతుడు తండ్రికడకు పోయి తానుదెచ్చికొన్న చీవాట్లను పది రెట్లుగ నాతనికొప్పగించెను!

"ఉ. అయ్యెడ నాచికేతుడు మహాగ్రహ మొప్పగఁ దండ్రిపాలికిన్
జయ్యన నేగి యిట్లనియె సం యమియీ కిటుబాడఁ జెల్లునే
నెయ్యములేక పావనమునిప్రవరాశ్రమవాటియందు నేఁ
డయ్యయొ యిట్టిదుర్వచన మాడఁగ నో రెటులాడెఁ దెల్పుమా?"

అని యింక మరెన్నియో దూషణవాక్యములను ధర్మోపదేశములను

ఆచిరుతకూన తండ్రియగు మునిపుంగవునకు దెల్పెనట. ఈదౌర్త్యమును, ఈసంధానక్రమమును ఎంతఅపహాస్యముగను. అశ్లీలముగను నున్నదో చూడుడు!

ఇట్టి విషమపరిస్థితిలో దుగ్గకవి బోయినమార్గమరయుడు: ఉద్దాలకుని యాశ్రమవాటికయొద్ద చంద్రవతి యుండగా నుద్దాలకుడు సమిత్కుశలను బట్టికొని వచ్చుచుండెను. అప్పుడు తనయొద్దనున్న తనయుడు తనతండ్రివచ్చుచున్నాడని యామెకు జెప్పెను. ఆమునిపుంగవుని దీర్ఘప్రసారితదృష్టిని పరికించుచుండ నామె కెన్నఁడును గలుగని మదనవికారము గలిగెనట.

"క. మదనుని యారవిరియమ్ముల
కద లెన్నఁడు నెఱుఁగ కింతకాలము మిగులన్
బదిలంబగు చంద్రవతీ
హృదయంబున మదనవికృతు లీరిక లెత్తెన్."

అప్పుడు తృణబిందుడు చెప్పిన గర్భధారణము చొప్పు మనసునకు స్ఫురించెను. తరువాత తన తనయుడగు నాసికేతునియందాముని యొక్క శరీరలక్షణములు సర్వము గాన్పింప నామునివరుడే తనను పుత్రవతిం జేసెనని నిశ్చయించుకొనెను. ఇట్లుండ నామునిపుంగవు డామెను జూచి ముందెరుగని మన్మథవికారము లోబొడసూపుట గ్రహించి యీవరారోహ యానాడు తన్ను కలలో నుపగూహన మొనర్చినదని వితర్కించుచు సమీపింపగా నావ్రీడావతి మునిప్రవరునకు మ్రొక్కి దీవనలందెను. అటుపైన నుద్దాలకు డామె తలిదండ్రుల వృత్తాంతము, అచ్చటకు వచ్చినకారణము నడిగెను. అందుకు సవినయముగ నాతన్వి తన వృత్తాంతమును నిర్విశేషముగ దెల్పి తృణబిందుడు చెప్పిన గర్భధారణము చొప్పును, తా నర్భకుని పేటికలో బెట్టి మందాకినిలో విడచిన క్రమమును సవిస్తరముగా జెప్పెను. అంత తాపసోత్తముడు తన జీవిత

కథకు నాయుకుంతయు సరిదాకుట చూచి తనకథ నంతయు నాయకునకు నివేదించెను. ఇట్లు కడు దీర్ఘప్రసంగములు గావించి యనేక గూఢవిశేషములను గుర్తించి వారొకరినొకరు విశ్వసింపగలిగిరి. మునివర్యుడామెను పత్నిగా గ్రహించెను. ఆమె యాతపోధనుని పతిగా నిశ్చయించుకొనెను. తరువాత వివాహము చేసికొనుటకు తత్తరపడుచున్న సంయమిని జూచి యామానవతి మృదుమధురోక్తుల నిట్లూరడించెను.

"క. నీచేవడ్డది సామిగ్రది
వాచంయమ వేగపడగవలవదు కృపతో
నాచనువు లీయకొని కా
లోచితధర్మకృతనిశ్చయుఁడ వగు మనఘా!"

ఈ ప్రసంగ మంతటిలో నాసికేతునిమాట యెక్కడైనను లేదు. ఆ యర్భకుడు తల్లిదండ్రుల సంభాషణము వినుటయేకాని పాల్గొనుట కెట్టిసందర్భ ముండును? స్త్రీ పురుషుల మనోవికార ప్రసంగములు బిడ్డల కేమి యెరుక? ఈ విధముగా నిమ్మహాకవివర్యు డతిసుకుమార రసభావ కల్పనాచమత్కృతియుతంబైన యీ యపూర్వ కథా కావ్యంబును అత్యుత్తమక్రమంబున రచించి యౌచిత్యమును, పారిశుద్ధ్యమును రసపోషణమును నిర్వహించి శాశ్వతమగు నుద్గ్రంథము నాంధ్రదేశమున కిచ్చెను

పాత్రపోషణము.

కథాసంవిధానపు నేర్పు చూపించుటలో గొంతవఱకు ముఖ్యపాత్రలగు నాయికానాయకుల గుణవర్తనములు వర్ణింపబడినవి. ఉద్దాలకుడును చంద్రవతియు సహజమగు ఔదార్యగాంభీర్య సౌశీల్యాది శుభప్రవర్తనము లెన్నడును వీడక పరమపవిత్రజన్మమునకు దగిన జీవితాంతశ్శుద్ధియే నిత్యజీవికగా నిడికొని బాహ్యేంద్రియసౌఖ్యములకు లోనుగాక అంతరాయ పరంపరల నతిక్రమించి చిరస్థాయియగు పుణ్యాదంప

తుల యతులిత జీవితము గాంచిరి. ఇట్టి యనూనకావ్య ఫల పరిపాకము నొనగూర్చిన మహాకవి దుగ్గకవియే. అరుంధతీవసిష్ఠులు, అనసూయాత్రులు వలె నీ నిత్యనిర్మలచరిత్రులగు దంపతులు బాల్యయోగసిద్ధుడగు నాసికేతునకు దగిన దల్లిదండ్రులు. వారి దివ్యతేజస్సు ఈ పిన్న పావనియం దావిర్భవించి పుట్టుకనుండియే నిర్వికారయోగసమారూఢత నతనియందు నెలకొల్పినది. ఈ తాపసమిథునము సమాన పావనాంతఃకరణులుగా నుండినను, ఒకరికంటె నొకరెక్కువ తక్కువ యని నిర్ణయించుటకెడము లేకుండినను చంద్రవతి చరిత్రము ఉద్దాలకునికంటె నొకవాసి యెక్కువ మెఱుగు మాపుచున్నట్లు నాదృష్టికి ననుమానము గలుగుచున్నది. చక్రవర్తి కుమారియై మహావైభవమున బెరిగిన ఆరాజకన్య యరణ్యవాసు లగు తాపసకన్యలవలె ఆజన్మవిరాగిణియై పెరుగుట యత్యద్భుతము. అన్యాయముగ గఠినదండన విధించినతండ్రి యెడల నొక్కపరుషవాక్యమైనను బలికియుండలేదు. ఘోరవిపత్తుల నన్నిటిని నిశ్చలనిర్మలాంతఃకరణముతో సహించి సర్వంసహాయగు భూదేవివలె ధైర్యస్థైర్యములను బూని నిష్కళంకముగ విజయము గాంచినంతవఱకు నిశ్చితచిత్తయై నిలువబడెను. అపనిందలన్నియు క్రమ క్రమముగా నవసరిల్లి శుద్ధతేజోవంతమగు నామె పవిత్రచరిత్రము పతివ్రతోచితముగ భర్తృజీవితమున నంతర్లీనమయ్యెను.

ఉద్దాలకుడు కర్మపరుడు; వైదికవిధికృత్యములయం దున్నయుత్సాహమును నమ్మకమును జ్ఞానసంసిద్ధియందు లేవు. ఆయన మనస్సు వికారచేష్టితముల కతీతము కాలేదు. బహుశః ఈకారణముచేతనే పిన్నలాడుదును, బ్రహ్మయు వివాహము చేసికొనుమని కోరిరి. క్రోధాది మనోవికారములను నిర్మూలముగ త్యజింపలేదు. కావున జ్ఞానయోగియైన నాసికేతుడు కర్మానుష్ఠానమును గుఱించి యించుక సందియింప నుద్దాలకుడు నిష్కారణముగ క్రోధావిష్టుడై కొడుకును జావుమని

శపించెను. కాని నాసికేతు డంతమాత్రమును వైరాగ్యధర్మమును వీడ లేదు. తండ్రియొక్క భక్తిప్రేమరసముల నించుకైనను వర్జింపలేదు.

నాసికేతుడు

కథాపురుషుడగు నాసికేతుడు పుట్టుకనుండియు మానవప్రకృతికి నతీతుడు; ఆజన్మవిరాగి; అతిలోకజ్ఞానసంపన్నుడు; నిత్యనిర్మల నిశ్చలచిత్తుడు; అనవరత పితృసేవాదీక్షితుడు; అద్వైతసిద్ధమానసుడు; చిన్నవాడయ్యు సుజ్ఞానతేజ స్సతనియందు మూర్తీభవించి యుండుటచే ధర్మకర్మవిచారణలో నప్రమత్తుడు. తండ్రియగు నుద్దాలకుడు తాపసుడైనను మానవప్రకృతికి నతీతుడుగానోపక పిన్నవాడైన తనయుని యందలి దివ్యప్రభావమును గుర్తెరుంగలేక యతని యమాలయవీక్షణాద్యద్భుత కృత్యములను విని నెఱగందెను. నాసికేతుడు మానవవిషయములలో బాలుడుగను, దివ్యవిషయములలో నతిప్రౌఢుడుగను చిత్రింపబడెను. ఇట్టిగుణవర్ణనము ఉపనిషత్ పురాణానుసారమే కాని భిన్నము కాదు.

రఘుమహారాజు

ఇంక ముఖ్యపాత్రలలో శేషించిన రఘుమహారాజును గుఱించి యోచించెదము. ఈ మహామహుని పాత్రపోషణము బహుసుందరముగ, స్వభావసిద్ధముగ నౌచిత్యనిబద్ధముగ నిరూపింపబడినది. రఘుమహారాజు

సీ. ".

.........అకలంకచారిత్రుం

"ర్య సన్నుతుండు సత్యవ్రతుండు

సహజవిక్రమశాలి శరణాగతత్రాణ

నానూనకరుణార్ద్రమానసుండు
హరిహితాదిష్ట కాలోక పరివ్రత
త్మాతలుం డసమాన మానధనుఁడు
.............................."

ఈ మహానుభావుడు మనస్విని యను సార్థకనామయగు కరుణార్ద్ర హృదయను వివాహమాడెను.

కాలక్రమమున తమయేకపుత్రికయగు చంద్రవతి కన్యకగానుండియే గర్భముదాల్చిన సంగతి భూవిభుడు విని కొంత దుఃఖించి "త్యజేదేకం కులస్యార్థం" అను న్యాయమున కూతును కానలకుపో నాజ్ఞాపించెను. అకలంకచారిత్రుడై, సర్వదా నీతివర్తనుడై, ధర్మానుష్ఠానపరాయణుడగుటచేత ఈమానవనాథుడు మానవుల పరిమితదృష్టికి గోచరించినంతవఱకు నిష్పక్షపాతముగ నిర్భయముగ నాచరింప గలిగిన ధీరోదాత్తుడు. రాజధర్మ నిర్వహణములో తన పితృహృదయ పరివేదనము పరిగణింపలేదు. కేవల మున్నతకుల ప్రతిష్ఠయే దృష్టియందుంచుకొనెను.

కూతుని వనమున కంపినప్పుడైన వ్యగ్రప్రలాపములను దీర్ఘపరిదేవనములను జేయక చిత్తసంక్షోభమును నిగ్రహించి ధీరశాంతత వహించెను.

తరువాత కూతు సుశీలత నిశ్చయింపబడి వంశగౌరవము నిల్చినప్పుడైనను ధీరశాంతతయు, మితభాషణమును, భావవికార నిరోధమును జూపగలిగెను:

"ఉ. శుద్ధుఁడనైతి భూప్రజకుఁ జుట్టలకుం గసరియుండ్లహారికిన్
సిద్ధఫలంబులయ్యె మును జేసిన పుణ్యము లుర్విలోన సం
బద్ధములైన యాడికలఁ బాసితి నిట్లు త్రికాలబోధనం
సిద్ధులు వీరు చంద్రవతి । శీలము మేలని యాదరించుటన్."

ఈకొలది మాటలతో డెందమునందు సందడి గొన్న యానంద తరంగముల నిస్తబ్ధముచేసి వెంటనే యవసర కార్యాచరణమునకు బుద్ధి మరల్చెను. భూపరి పాలనదక్షులగు నృపోత్తముల గాంభీర్య మిట్టిదియే కదా!

బృందారక పితామహునితో వియ్యమందెడు భాగ్యము లభించినదని యపరిమితానందము బొంది, భూనభోంత రాళములు పెఫ్లుమని ప్రతిధ్వానము లీను నట్లు మహా వైభవముతో పుత్రీవివాహము గావించి సహజౌదార్యవిశాలగుణాదిమహాగుణముల వెల్లడి జేసెను.

కవితా లక్షణములు

శిల్పము, శైలి

దుగ్గకవీశ్వరు డాశ్వాసాంతగద్యములయందు బావ మఱదియగు శ్రీనాథకవిసార్వభౌముని బేర్కొని తన భక్తి కృతజ్ఞతలను వెల్లడించెను:

"ఇది శ్రీమత్కమలనాభ పౌత్ర మారయామాత్య పుత్ర సకల విద్యాసనాథ శ్రీనాథ మహాకవీంద్ర ప్రసాద లబ్ధకవితావిశేష దగ్గు బల్లితిప్ప నార్యప్రియతనూజ దుగ్గ ననామధేయ ప్రణీతంబైన......"

ఇందు శ్రీనాథుడు తనకవితా గురువని, విస్పష్టముగా వ్రాసినాడు. శ్రీనాథునికి తనయెడల గూరిమియు, ఇతనికి శ్రీనాథునియందు గౌరవము నున్నట్లు దృష్టాంతములు గ్రంథస్థములే. దుగ్గకవికి కవిచక్రవర్తి యగు శ్రీనాథుని యందున్న సారస్వత గౌరవము బంధు ప్రేమ నినుమడించెను. తనకు బంధువు మాత్రమే కాక శిష్యుడై అనవద్యకవితా మహిమచే జెన్నొందిన యితనియందు శ్రీనాథునికి గూరిమి హెచ్చయ్యెను. ఇట్లన్యోన్యగౌరవ ప్రేమాతిశయముల నుభయులు వర్తిలుచుండిరి. కవితా విద్యయందు గురుశిష్యసంబధ ముండినను వీరిద్దరికావ్య రచనలయం దెంతయో భేదమున్నది. ఇద్దరికవితల

యందు శయ్యాపాకరీతులు చాల వఱకు భేదించుచున్నవి. ఏలకో, గురువుగారి పద్ధతులు శిష్యుడనుగమించుట లేదు! బహుశః దుగ్గన్న తన గ్రంథములను శ్రీనాథునకి గనుపఱచియే యుండును. వాని యందు తన కవితా మార్గములు గాన్పింపక పోయినను శ్రీనాథునకు దుగ్గనయందు గౌరవము తగ్గలేదు. ఉభయుల వ్యక్తిమహిమల కిదియే గొప్పనిదర్శనము.

శ్రీనాథు డపారశృంగారప్రియుడు. భగవద్భక్త వర్ణనాఘట్టము లందుగూడ నతిమాత్రముగ శృంగారము చొప్పించుట యతని కభ్యాసము. దుగ్గకవి శృంగారవర్ణనములో సంకుచితబుద్ధి; ఆధ్యాత్మిక తత్త్వ నిరూపణమం దసాధారణ గౌరవము గలవాడు. శయ్యావిషయములో దీర్ఘసమాసములుగాని, క్లిష్టశబ్దబంధుర వాక్సరణిగాని మహాపండితు డగు శ్రీనాథునకు వాడుక. కొలది మాటలతో జెప్పదగినవిషయము నాడంబరముగా పదజాలమున బెంచి విస్తరించిచెప్పుట యతని ప్రకృతి. దుగ్గకవి యట్లుగాక బహుమితముగా శబ్దముల బ్రయోగించి సుకుమారముగ విషయమును స్ఫురింప జేయుచుండును.

ఇట్లు శిల్పశయ్యాపాకరీతులలో నుభయులకు విశేషభేదము గాన్పించుచున్నది. ఒక్కవిషయమున మాత్ర మిద్ద రేకీభవించెదరు. ఏదియన నుభయులు శైవమతాభిమానులు; వీరికి శైవసంబంధమైన గ్రంథములు వ్రాయుటయం దాసక్తి యెక్కువ.

గురువు ననుకరింపక కేవలము స్వతంత్రమార్గమును ద్రొక్కి దుగ్గకవి తన యద్వితీయ వ్యక్తిత్వమును శాశ్వతముగ బ్రకటించెను.

కవితాశిల్పము

దుగ్గనకవిత్వ మందలి శిల్పచాతుర్యమును గుఱించి కొంతవఱకు గథాసంవిధాన సందర్భముననుు, పాత్రపోషణ సందర్భముననుు సూచింప

బడినది అతఁడు సృజింపబోవుచున్న గ్రంథస్వరూపమునకు దగిన పరికర సమార్జనమును, కథాశరీరసౌష్ఠవమును నిర్ణయింపగలిగెనా లేదా యని విచారింపవలెను. చిత్రకారుఁడు చిత్తరువు లిఖించు నప్పుడు మేలైన పటములను రంగులను గూర్చుకొనుట సగమువని. తావ్రాయబోవు చిత్తరువుయొక్క ఆకారము సర్వావయవసౌష్ఠవము (Symmetry) పొంది తనభావనయందలి యాదర్శమును సర్వాంకషముగా విశదీకరింపఁజేయుట తక్కిన సగమువని. కాబట్టి చిత్రలేఖనమందును (Painting), విగ్రహనిర్మాణమందును (Sculpture) కావలసిన సృష్టిచాతుర్యమే కవిత్వమందు గావలయును ఇట్టినిర్మాణప్రావీణ్యమునకుఁగదాశిల్పమని పేరు!

దుగ్గకవి శిల్పమందు రెండు శుభలక్షణములు ముఖ్యముగా గాన్పించుచున్నవి: ఒకటి-వస్తుపరికరశుచిత్వము: రెండు-వానిని వాడుకచేయుటలో నుచితజ్ఞత. తానొక పావనచారిత్రము వ్రాయబోవుచున్నట్లు నిర్ణయించుకొనెను. దానికి గావలసిన పాత్రములు, గాథలు, ఇతిహాసములు, సంప్రదాయములు, వర్ణనలు ఇత్యాదు లాయాదర్శమునకు భంగకరము గాకుండ నుండవలెను. అందులో నేవి యయోగ్యములైన ను సర్వాంగసౌందర్యమునకు గొంతవెలితి గలుగుచుండును ఇట్టి యున్న తాదర్శప్రమాణములబట్టి మనము దుగ్గకవి కావ్యముల బరీక్షించినను గొంచెమైనను లోపము గాన్పింపదు. సమస్తభావములయందును, రసములయందును, అలంకారములయందును ప్రధాన రసభావము లెన్నియో వానికి వ్యతిరేకముగా నేవియు సంకల్పింపబడలేదు. అనగా నితని రసపోషణమున విరుద్ధసంచారీభావము లుండవు. కావుననే యీతని కావ్యశిల్ప మత్యద్భుతము. ఈయద్భుతకథ నద్భుతతరముగ వ్రాసెనని ప్రప్రథమునఁ జెప్పగలిగితిని.

కథయందలి ప్రధానరసము శాంతరసము లేక జ్ఞానరసము. (ఈక్రొత్త రసమునుగల్పించుటకు నాలంకారికులు క్షమింతురుగాక!)

ఈరసమును ప్రధాన రసముగా నుండుటకు పావనమూర్తులగు నాయికా నాయకులను, వారికుమారుడగు జ్ఞానమూర్తియైన నాసికేతుని తత్త్వదు చితముగా వర్ణించినాడు. శృంగారరసము కథాసందర్భమున దటస్థించిన ను దానిని చాలమట్టుకు బంధించి కదించి వెల్లివిరియకుండ నిరోధించి ప్రధాన రసమును గాపాడినాడు. ఇట్టి శృంగారరసమునకు * మోక్ష శృంగారమని పేరు.

ఈరసమును బోషించెడు భావనలు, కల్పనలు, అలంకారములు అన్నియును విశుద్ధస్వరూపమున కనువైనవియే సమకూర్చెను. ఈలాగున ప్రధానరసభావములను ప్రతిశబ్దమునందును, ప్రతిపద్యమునందును బోషించి నిలువబెట్టుటయం దీకవి యగ్రగణ్యుడు

కథాసందర్భమున వచ్చినపాత్రావస్థావర్ణనలను కథాసరణికి నంతరాయము గలుగకుండ సాధ్యమైనంతవఱకు క్లుప్తపఱచి కథాకథనమును రసోన్మేషముగా సాగించెను. చంద్రవతికి గలిగినవిపత్పరంపరలు తొలగిపోయి యామె కుద్దాలకునితో వివాహము నిర్ణయింపబడగా కథాప్రణాళికయం దొకవిశ్రాంతి సమయము తటస్థించినది. శుభాంతమైనందు

*భోజుని "శృంగారప్రకాశము" (౨౧వ ప్రకాశమున) మోక్షశృంగారమిట్లు నిర్వచింపబడినది:—

"తత్త్వజ్ఞానాదిభిః త్రిర్నిశ్రేయసమీహమానస్య గార్హస్థ్యేఽపి తదధ్యతయోర్యతాభిమానో మోక్షశృంగారః, తథాహిః అస్తి మే మోక్షాధిగమేయోగ్యతా;అధీతాని మయా మోక్షశాస్త్రాణి; నిరంతరా నివర్తకధర్మోత్పత్తిహేతవః క్రియాకలాపాః; నవీయంతే నిత్యసైమిత్తికాని;సీదంతి చిత్తవృత్తయః;ప్రాప్తో నిరాలంబనోపాయయోగః;సాధితాని యోగసాధనాని;స్థిరోహి బీజోవా సమాధిలాభః,నివర్తంతే యోగవిఘ్నాః;ప్రకాశతే ప్రత్యగ్జ్ఞాతిః;ఉన్మీలయంతి తత్త్వగ్రసంవిత్తయః; ప్రతిత్యసీదంతి జ్యోతిష్మత్యాద్యదయోయోగావస్థాః; ఇత్యాది గోష్ఠ్యగ్రచేతసోఽభిమానః స మోక్షశృంగారః. తత్ర సాత్వతీ వృత్తిః, అవంత్యా ప్రవృత్తిః, లాటీయారీతిః, స్వకీయా నాయికా, ధీరప్రశాంతశ్చ నాయకః"

నకు కథకుడును, శ్రోతలు నానందించుట కవకాశము కలిగినది. ఆసమయమున కవి తనయద్వితీయభావనాశక్తిని వినియోగించి చంద్రవతీపరిణయోత్సవము విపులముగను శ్రవణోత్సవముగను వర్ణించినాడు. దేవలోకమున రాజాధిరాజును, మనుష్యలోకమున రాజాధిరాజును వియ్యమందిరి:—

"శా. నానాదైవతకోటితో నిల కజుఁ రప్పించి యావేల్పుతో
శ్రీ నిండారఁగ వియ్యమందిన నృప శ్రేష్ఠుఁ దిగంతాగత
క్ష్మానాథుల్ గొనియాండి రొక్కట శిరః కంపంబు గావించి రా
స్థానంబెల్లను రత్నకుండలఝుణ త్కారంబు తోరంబుగన్"

(ఆ 2, ప. 212.)

నభోమండలము భూమ్యంతరాళముల నావహించి నట్లయ్యెను. దివౌకసులు తమ దివ్యవిమానముల నెక్కి యామహోత్సవమును జూడ నేతెంచిరి.

"మ. విలసన్మీనకుళీరనక్రి మగుచున్ విస్తీర్ణలీలాకృతిన్
జలధిం బోలె నభంబు దానచటఁ జంచల్లీల నేతెంచునో
డలచందంబున నవ్విమానములు చూడం బేర్చె దక్కర్ణధా
రులమాడ్కిన్ జెలువొంది రయ్యెడసువర్వుల్ స్త్రీసమేతాత్ములై."

(ఆ. 2 ప. 176.)

మేదినీతలమున నున్న రాజులెల్లరు తమతమ పరివారములతో వచ్చి యుత్సవస్థలము నలంకరించిరి. ఈ యసదృశవైభవోపేతమగుపరిణయము*పార్వతీపరిణయమును జ్ఞప్తికిదెచ్చుచున్నది. ఈయుత్సవమును

---

* శ్రీనాథుడు తన "హరవిలాసము" నందు నాల్గవయాశ్వాసమున పార్వతీపరిణయమును వర్ణించెను. ఆవర్ణనమును, దుగ్గకవి యీవర్ణనమును ఏకత్ర చదివినచో గుఱుకిషుల్యశిల్పముల సామ్యభేదములు దెలియును. శ్రీనాథునివర్ణనమునం దపారమగు విస్తృతి, అమేయమగు ఉన్నతి కానబడును. త్రిదశాధీశులును వారిభార్యలును ఔదార్య్యగాంభీర్యములతో జిత్రింపబడిరి. దుగ్గకవివర్ణనమున అతిలోకౌన్నత్యముతోఁగూడిన సౌకుమార్యము గాన్పించును.

జాల రసవంతముగను పుణ్యశీలముగను వర్ణించి నాయికానాయకులన గృహస్థుల జేసెను. తరువాత నాసికేతుని కథగండ్లు ప్రారంభించినవి. ఆకథాభాగము సైతము దీర్ఘవర్ణనాదికముల కాలవిలంబనముగాకుండ సంగ్రహరూపమున దెల్పి నాసికేతునకిని దండ్రికిని పునస్సమాగమము గావించి, తదుపరి యమపురీవర్ణనము సవిస్తరముగ జేసి గ్రంథమును ముగించెను. ఈవిధముగ దన యద్భుతశిల్ప నైపుణ్యమును జూపి గ్రంథము నిత్యకౌతుకావహమగునట్లు రచించెను.

శైలి

దుగ్గకవి శైలి సామాన్యముగ ప్రాచీనాంధ్ర కవులలో మేలైనవారి శైలిని బోలియుండును. సహజమాధుర్యమును, ధారాశుద్ధియు, మృదుశబ్దఘటితియు, చక్కని లోకోక్తుల ప్రయోగమును, అర్థగాంభీర్యమును, రసపుష్టియు ఇత్యాది మనోజ్ఞములగు గుణవిశేషములు సర్వత్ర కాన్పించుచున్నవి. శ్రీనాథుడు కవితా గురువైనను ఆయన శైలి ననుకరింపలేదు. మహాపండితుడు సమస్తశాస్త్ర విశారదుడు నగు శ్రీనాథుని కవితయందు భాషాప్రాగల్భ్యము హెచ్చు. కృష్ణవేణీ గోదావరి తరంగిణులవలె నుభయభాషలను ఆంధ్రవాఙ్మయభూముల బ్రవహింపజేసి సారతరగ్రంథ సంతానముల నెలకొల్పెను. శబ్దాడంబరము, వర్ణనాధిక్యము ఇత్యాదివ్యాపిలక్షణము లాయనకు నైజములు. కొద్దివిషయము నైనను పదబాహుళ్యమున బెంచి యుపన్యాస ధోరణిని జెప్పుట యాయన ప్రకృతి. ఆంధ్రమహాకవులలో బిగువు లేని శైలి యాయనయందును, పోతనామాత్యునియందును మాత్రము గాన్పించుచున్నది.

దుగ్గకవి యట్లుకాక శబ్దపరిమితిని అర్థపుష్టిని గౌరవించెను. తన భావనాశక్తిని విశృంఖలసంచారిగా విడిచిపెట్టక నియమనిగళముల గట్టిపెట్టి ఔచిత్యపు సరిహద్దుల నతిక్రమించకుండ బంధించెను.

శబ్దాలంకృతి చాల అరుదు. శ్లేషయమకాదులు సామాన్యముగ లేవనియే చెప్పవచ్చును. భావములు విస్ఫుటముగా చెప్పుట, గాథాసంప్రదాయముల జేర్చుట, ఉపమాద్యలంకారముల గుదిరినట్లుగ వాడుట, దీర్ఘమైన సమాసముల నిరసించుట, పదవాక్యప్రమాణమును బాటించుట యిట్టి రసప్రధానమగు వ్యంగ్య కవితాలక్షణములు గ్రంథమంతటను వెలయుచున్నవి

ఈయనకు సమకాలికుడగు ననంతామాత్యుడు (భోజరాజీయ కర్త) దుగ్గకవివలె భావనైర్మల్యమును, భాషామాధుర్యమును కనుబఱచెనుగాని యాతని కవితాధార దుగ్గకవిదానివలె నిరర్గళముగను, రసవంతముగను నుండదు.

పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రకవియును సమకాలికుడై, సమీపస్థుడై దుగ్గకవివలె ఋష్యాశ్రమమునందలి శృంగారరససౌందర్యద్యోతక మగు ప్రబంధమును రచియించి వన్నెకెక్కెను; కాని దుగ్గకవిచూపిన గడుసు పోకడలను గనుపరుపలేకపోయెను.

మల్లికార్జునకవి శైలియందు స్వాతంత్ర్యములేదు. ఇతర కవుల వర్ణనధోరణులను చాలవఱ కనుసరించుటయే యాతని స్వభావము. అనుప్రాసయమకాదిశబ్దాలంకారములు మిగుల తఱచుగ వాడుచుండెను. మొత్తముమీద కవిత్వమందు రసపుష్టిలేదు. భావగాంభీర్యము సున్న.

దుగ్గకవి శైలి సర్వాంగసుందరముగా నున్నది, పింగళి సూరనార్యుడు చెప్పినట్లు "పొసగముత్తెపుసరుల్ పోహళించినరీతి తమలోన దొరయుశబ్దములగూర్చు" ఈతని పదబంధ మతిక్లిష్టముగాక, అతిపేలవముగాక మృదులమనోజ్ఞత బొందియున్నది. ఈగుణవిశేషమును నిరూపించుట కనేక పద్యముల నుదాహరింపవచ్చును గాని స్థలసంకోచముచే రెంటిని దిక్సూచకముగా నిచ్చెదను.

"ఉ. అక్కట యాతలోదరికి నాఁడడి చూ లిటు లేలవచ్చె? రా
జుక్కఁడఁడైౖ కుమారునిటు లొప్పరికింపఁగ నెట్టులొప్పె? సొం
పెక్కిన సౌకుమార్యమున కెల్లను నెల్లగునట్టి యిట్టిమై
యెక్కడ? కానలోన వసియించుట యెక్కడ? ఏమిసెప్పఁగాన్."
(ఆ. 1, ప 194)

"ఉ. మున్నొకనాటిరాత్రి కనుమూసినచో గలవచ్చి వేడుకన్
నన్ను దృఢోపగూహనము నన్ గరఁగించి మొఱంగి చన్న యా
చిన్నదిగాదె యీయువతి పెక్కువనొందిన దిష్ట నాఁటికిం
గన్నియగాన ప్రాయమిది కామి నెఱుంగఁగరాదు గ్రక్కునన్."
(ఆ. 2, ప. 69.)

వర్ణనలయందు చిత్రపటముల రమణీయత బ్రకాశింపఁజేయు శబ్దసాధ్యచిత్రాకృతినిర్వహణము చూడుడు.

"సీ. శైలశృంగముమీఁద సౌవర్ణవల్లరీ
జాలంబుక్రియ మౌళి జడలు దనర
సాకారమైన మంత్రాక్షరావళి పోలె
నక్షమాలిక కేల నమరుచుండ
సైకతస్థలిమీఁద సాంధ్యరాగము రీతిఁ
గటిమీఁద నూత్నవల్కలము మెఱయ
జంద్రునిపైఁ బర్వుశరదంబుదము మాడ్కిఁ
దనువున భస్మలేపనము దనర
దీప్యమానమైన తేజోవిశేషంబు
నిఖలదిశలయందు నిండికొనఁగ
మృడునిఁ దపముసేసి మెప్పింపఁబూనిన
మరుని రీతినున్న మౌనిఁగనిరి." (ఆ. 2, ప, 47.)

"ఉ. సౌహృదమొప్పగా గురుని సమ్మతి నాథుఁడు వేలుపింప వై
వాహిక వహ్నికీలముల వామవిలోచనలీల వేల్పు లా
జ్యాహుతిచూడ నొప్పెనఁగె నప్డు కళాధరఖండభృజ్జటా
వ్యూహముఁలోపలం దొరగుచుండెడి వేలుపుటేటి కైవడిన్."
(ఆ. 2, ప. 197)

శృంగారరసావేశము సైత మెంత నిగూఢముగా వర్ణించెనో చూడుఁడు.

"చ. జలిబిలిపోవు చేఁతలకు సిగ్గుల నిగ్గులు వన్నె వెట్ట వే
నలి యురవీఁకుచుండఁ జరణంబులు దొట్రిలఁ గ్రాలుగన్నులం
దోలఁకెడు మందహాసములు తొంగలిఱెప్పలిలోన డాఁగఁగా
• నలికులవేణి యోసరిలె నల్లనఁ బయ్యెద నంతరింపుచున్"
(ఆ. 2, ప. 114)

శ్వాచిత్క్యముగా నున్న శబ్దాలంకారములను నుదాహృతి:—

"క. నారద పారద శారద, నీరద నీహార కిరణ నీహార భర
క్షీరాబ్ధి సీరిదరహార, హారసుధారస పటీరహారి యశునకున్"
(ఆ. 1, ప 79.)

ఈప్రకార మనేకములగు యోగ్యగుణవిశేషముల నుపలక్షించి శైలి నభినుతింపవచ్చునుగాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే నింతటితో విరమించెద.

ఇట్టి యద్భుతగ్రంథమును నాయనుంగుటాంధ్ర సోదరులందఱు చదివి యానందించెదరు గాక!

ఎనిమిదవ అధ్యాయము.

సాళువ నృసింహరాయులు—1485-1493.

పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రకవి—శృంగార శాకుంతలము.

—విజయనగరరాజ్య క్షీణదశ—

నారాయణకవియేలిక యగుపూసపాటి బసవరాజునుగుఱించి వ్రాయునపుడు విజయనగరరాజ్య మెట్లు సంగమవంశపు కడగొట్టు రాజుల యసమర్థతచేత క్షీణదశకు వచ్చినదో తెలియఁబఱచితిని. ఆకట్ట కడపటిరాజగు విరూపాక్షరాయలు స్త్రీలోలుఁడై మద్యపానవివశుఁడై రాజకార్యములను దన మంత్రిసేనానుల కొప్పగించి స్వైరవిహారుఁడై యుండెను. ఇట్టి యరాజకస్థితిఁ జూచి ప్రాతశత్రువులైన గజపతులును గొత్తశత్రువులైనబహమనితురుష్కులును దూఱ్పునుండియు, నుత్తరదిశనుండియు రాజ్యమును ముట్టడించిరి. సామంతరాజులంటయు రాజ్యమునకుఁ గలుగఁబోయెడి విప్లవమునకు భీతిల్లుచు రాజ్యమూఁడిలి మహాసేనాని యగు సాళువనరసింహరాయలకు సహాయపడిరి

—సాళువనరసింహరాయలు—

అదివఱకే పరరాజభీకరుఁడై యున్న నరసింహరాయ లితర సామంతుల సాయముఁబొంది శత్రువులను బాఱఁదోలెను. బోనగిరి, చెంచి, ఉదయగిరి, పెనుగొండ మున్నగుదుర్గములనుండి పగతుఱ వేఁటాడి విజయనగరరాజ్యము శిథిలము కాకుండఁ గాపాడెను. సంగమ

వంశము నిస్సంతతి యగుటచేతనో, లేక రాజ్యరక్షణకర్త యని సామంతప్రభువులందఱకేకగ్రీవముగ వీనిని విశ్వసించుటచేతనో, యీమహాసీయుఁడు క్రీ. శ. 1487 విజయనగరరాజ్య సింహాసనమెక్కి సాళువ వంశమునకుఁ బ్రథమపురుషుఁ డయ్యెను.

—సాళువవంశము—

సాళువవంశము చంద్రవంశము. ప్రథమమున గుండరాజు; అతని కొడుకు లార్గురిలో సాళువ మంగిరాజు గొప్పపేరు ప్రతిష్ఠలఁ బొంది దక్షిణసురతాను నెదిరించి సంపరాయనికి రాజ్యము నిల్పియు, శ్రీరంగ నాయకులకు నఱువదివేలమాడ లుమ్మడి యొసంగియు, మధురాసురతాను నోడించి సాళువ బిరుదమునొందియు, నిట్టి మహాపరాక్రమాటోపములగు కార్యములు సేసి విజయనగరరాజ్య చరిత్రలో వాసిగాంచెను. మంగరాజునకు నార్గురు కొడుకులు. అందులో గౌతరాజునకుఁ బుట్టిన నలుగురిపుత్రులలో నగ్రజుఁ డగు గుండ్రాజునకుఁ దిమ్మరాజనియు, నరసింహరా జనియు నిద్దఱు కుమారులు. ఈనరసింహరాయలే కులక్రమాగతమైనసేనాసిరమై విజయనగరరాజ్యమును గాపాడి తుట్టతుదకు సింహాసనము గూడ నెక్కెను.

ఈతనికాలముననే పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుఁ డనెడి యొకగొప్ప యాంధ్ర కవీశ్వరుఁ డుండెను. అతఁడు తా వ్రాసిన గ్రంథములలో "జైమినిభారతము" నీసార్వభౌమున కంకిత మొనర్చెను.

కవివంశము:—పిల్లలమఱ్ఱి యనుగ్రామము నిజాంరాజ్యములో నల్లగొండ జిల్లాలో నున్నది. ఇప్పు డీకాలమునం దున్న పిల్లలమఱ్ఱివారి కుటుంబము లన్నియు వెలనాటి వైదికశాఖలోఁ జేరినవి పినవీరభద్ర కవి నియోగి యని మ. రా. శ్రీ. కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులు గారు వ్రాసియున్నారు. వీరి వ్రాత నిరాధారము. అది యటుండ ఇప్ప

టికాలపు నియోగి వైదికభేదములఁబట్టి యిట్టి నిర్ణయముఁ జేయుచుం డుట చరిత్రముల యథార్థతకు విరుద్ధమని నాకుఁ దోఁచుచున్నది. సుమారు రెండుమూఁడు శతాబ్దముల క్రిందటివఱ కిట్టిభేదము లేదనియు, ప్రాయశః యింత ప్రబలముగా నైనను లేదనియు, చరిత్రవిమర్శకుల యభిప్రాయమని నొక్కి చెప్పవచ్చును. ఒకటే కుటుంబమునందుఁ గొందఱు వైదికసాంప్రదాయమున నుండుటయుఁ గొందఱు లౌకికవృత్తులలో మెలంగుటయుఁ దటస్థించుచుండెను. బహుశః యిప్పటికాలమువలెఁ గాక సంబంధబాంధవ్యములుగూడ నుండి యుండవచ్చును. కనుక యీనాఁటికవులునియోగులే గాని వైదికులు కారని చెప్పుట నప్పటికి లేనిభేదము నారోపించుట యని యుచితజ్ఞుల యభిప్రాయము.

పినవీరభద్రునివంశము పండితవంశము. కవిప్రాఁతలఁబట్టి చూచినఁ దనకుఁ బూర్వమే తనవంశము ప్రసిద్ధినొంది యుండె నని తోఁచుచున్నది.

క. తాతయుఁ దండ్రియు నగ్ర
భ్రాతయు నం దాను భువనభాసురకృతిని
ర్మాతలు పిల్లలమఱ్ఱివి
ఖ్యాతునిఁ బినవీరుఁ బోలఁ గలరే సుకవుల్

సీ. అమృతాంశుమండలం బాలవాలముగాఁగ
మొలచె నొక్కటి జగన్మోహనముగఁ
జిగిరించె విలయసింధు గతకైతవడింభ
శయనీయవరపలాశములతోడఁ
పితృదేవతలకు సంచితసత్రశాలయై
చెట్టుగట్టెను గయాక్షేత్రసీమ

నిలువనీడయ్యె నిందీవర ప్రియకళా
కోటీరునకు భోగికుండలునకు
మట్టిమాత్రింబె పిల్లలమట్టి పేరు
పేరువలెంగాదు శారదాపీఠకంబు
వారిలోపలం బినవీరువాక్యసరణి
సరసులకు నెన్నం గర్ణరసాయనంబు.

(జైమినిభారతము.)

వీరిది శాశ్యపసగోత్రము.; తండ్రిపేరు గాదయ్య; తల్లిపేరు నాగమాంబ. పినవీరున కన్నగా రొకరుండెను. ఇవి యింతవఱకు, పినవీరభద్రుని గ్రంథముల నుండి తెలిసినవిషయములు,

ఈవంశస్థుండ నని చెప్పికొన్న మఱియొకకవి పెనుమళ్ల సోమనామాత్యుండు తాను వ్రాసిన 'సీమంతినీపరిణయ' మందు పినవీరభద్రుని గుఱించియుం దద్వంశమును గుఱించియుం జాల విలువయైన యంశములను వ్రాసియున్నాండు. తన్మూలముగా నీమహాకవినిగుఱించి యెక్కుడు సంగతులను దెలిసికొనంగలుగుచున్నాము.

గాదయ్యనాగమాంబలకుం జాలకాలము సంతానము లేకపోవుటచే దక్షిణమున నున్న యొక శైలగుహాలోం దపస్సు చేయుచున్న భారతీతీర్థు లనెడు యతివరు నుపాసించి యాతనివలన మంత్రోపదేశము నొంది యిద్దఱు కవలపుత్రులం గనిరి. వారిలోం బెద్దవాండు పెదవీరభద్రుండు, చిన్నవాండు పినవీరభద్రుండు. పినవీరభద్రుడు పుట్టుకలోనె యొకజడ ధరియించెనంట! కాలక్రమమున వీరిద్దఱు బెద్దవారైరి. పెదవీరభద్రుండు రాజ్యకార్యదక్షుండై కర్ణాటకరాజుల కొలువునకుం బోయి డెబ్బదివేలసామంతులకు నధికారియై మంత్రివరేణ్యులచే నుతి నొంది గొప్పయశస్సుగాంచెను.

రెండవవాం డగు పినవీరభద్రుండు వీరేశ్వరుని యవతారమే

యనఁదగినట్లు సకలశాస్త్రంబుల నభ్యసించి కాళిదాసాది మహాకవుల వలెఁ గావ్యరచనఁ జేయఁగల సమర్థుఁ డయ్యె.

పినవీరభద్రున కిద్దఱుపుత్రులు గలిగిరి. (1) వీరన్న (2) మల్లేశ్వరుఁడు. మల్లేశ్వరుఁడు కటకపురిరాజుల, అనఁగా గజపతుల యాస్థానమున నుద్యోగియై తనకార్యదక్షతాఘనతఁ జూపించి యారాజుచేఁ బెనుమళ్ళగ్రామమును బహుమానముగా నొంది యాగ్రామమున నివాస మేర్పఱచుకొనెను. ఆకారణమునఁ బిల్లలమఱ్ఱి యను నింటిపేరు వోయి పెనుమళ్ళ యని యింటిపేరు వచ్చినది. మల్లేశ్వరున కిద్దఱు కొడుకులు—వీరన్న, సోమేశ్వరుఁడు. వారిలో వీరన్నకు సర్వన్న యను సుతుఁడును, ఆసర్వన్నకు పెద్దాంబయందు నలుగురు కుమాళ్ళును గలిగిరి. i పెదబసవయ్య, ii చినబసవయ్య, iii ఉమ్మన్న, iv తిమ్మన్న. ఈనలుగురిలో సోమనామాత్యునకు * భావమ్మయందు సరసన్న గలిగెను. ఆసరసన్న వెంకాంబను వివాహమాడెను.

పైఁ జెప్పిన సోమనామాత్యుఁడు మాధవవర్మసంతతివాఁ డైన పూసపాటి తమ్మిరాజునొద్ద మంత్రియై యొక పద్యకావ్యము రచియింపఁ గౌతుకంబు గలిగి శ్రీశైల నివాస భ్రమరాంబాసమేత మల్లేశ్వరకృపాపాత్రుఁడై, సీమంతినీ కల్యాణమును రచియించి తత్స్వామివారి కంకితము చేసెను.♦

సోమనామాత్యుఁడు చెప్పిన యీగాథ యంతయుఁ జిత్రము

* సోమనామాత్యునకు ననుటకుమాఱు తిమ్మనామాత్యునకు నని యుండవలెను.

♦ ఈగ్రంథమును పూసపాటి అచ్యుతరామరాజుగారి యాజ్ఞచొప్పున శాస్త్రుల సూరన్నచే శుద్ధప్రతి వ్రాయఁబడినది. ఇంకను ముద్రింపఁబడలేదు.

(ఈగ్రంథము చిత్రాడపురవాస్తవ్యులగు కీ. శే. చెలికాని అన్నారావుగారు ఆం. ద్రాంధ్రగ్రంథసర్వస్వమున ద్వితీయగ్రంథముగ ముద్రించియున్నారు. ప॥ అ॥)

గానే యున్నది. గాని యొకగొప్ప సంశయము గలుగుచున్నది. ఈకవి పినవీరభద్రుని పుత్రపౌత్రసంతతిలోనివాఁడైనయెడల పినవీరభద్రుని గోత్రము కాశ్యపసగోత్రమును, ఈకవిగోత్రము భారద్వాజసగోత్రము నగుట యెట్లు తటస్థించును? కావున నీవంశావళిలో నెక్కడనో గొంచెము పొరపాటుండవచ్చును. మొత్తముమీఁద సోమనామాత్యుని సత్కీర్తిని గాని, అతనివంశగౌరవమును గాని సందేహింపనక్కఱలేదు. మన పుణ్యవశమున పినవీరనసంతతి క్రమమును జెప్పి వీనులవిందొనరించినందున కితనికులగౌరవాభిలషితమున నొకించుక గ్రహించు లున్నను సరకుగొనక మగసంతతిలోనివాఁడు కాకపోయినను ఆఁడు సంతతిలోనైనను జేరి యుండుననియే తలంచెదను. సోమనామాత్యునివలనఁ దెలిసిన ముఖ్యవిషయ మేదనః—పెదవీరభద్రుఁడు కర్ణాటరాజ్యములో గొప్ప యుద్యోగము చేసెనునది. ఈయుపపత్తి సాధారణముగాఁ జేసికొని పినవీరభద్రుని జీవితవిషయములతోఁ గొన్నిటికి హేతువులను మనమూహింపవచ్చును.

—పినవీరభద్రుని కృతులు.—

శ్రీ భారతీతీర్థయతీంద్రులవారి కృపాపాత్రుఁడై విద్యాసంస్కారము బొంది కవితావైభవమునఁ జెన్నొందిన యీమహనీయుని గురుచరణారవిందముల నిట్లని పూజించెను.

శా. అర్థిన్నాత్మక మానసాబ్జమున సద్ధ్యానీసుఁ గావించి సం
ప్రార్థింతు న్యతిసార్వభౌముఁ బరమబ్రహ్మానుసంధాత నా
నార్థాలంకృతబంధురశ్రుతి రహస్యజ్ఞాత శ్రీభారతీ
తీర్థ శ్రీచరణంబు నుల్లసితము క్తిశ్రీయనీవల్లభున్.

శృంగార శాకుంతలమందలి యాశ్వాసాంతగద్యమున "ఇది శ్రీభారతీ తీర్థ గురుశ్రీచరణకరుణాలబ్ధ సిద్ధసారస్వతపవిత్ర......"

యని యున్నది. ఈ భారతీతీర్థులవా రెవరో మనకు స్పష్టముగాఁ దెలియదు.

పినవీరభద్రకవి రచియించిన గ్రంథము లనేకము లుండుగా నున్నవి గాని, వానిలో మన కిప్పటికి లభించినవి రెండుమాత్రమే.

సీ. రచియించినాఁడవు రమణీయవాగ్రీతి
*నవరసదర్పణం బభినవముగఁ
బలికినాఁడవు తేటపడఁజేసి నారదీ
యము సత్కవిశ్రేణి యాదరింపఁ
జెప్పినాఁడవు శేముషీవిశేషంబున
మాఘమాహాత్మ్యంబు మంజుఫణితిఁ
గావించినాఁడవు ఘనబుద్ధి మానసో
ల్లాససారము సముల్లసితశయ్య
భారతీతీర్థయతిసార్వభౌమగురుకృ
పాతిశయలబ్ధకవితావిభూతి గలిగి
గౌరవము గాంచినాఁడవు కవులచేత
విపులచాటూక్తి నిర్నిద్ర వీరభద్ర.

ఈపద్యమును, దనశృంగారశాకుంతలమునఁ గవియె చెప్పుకొనెను. దీనియందుఁ బేర్కొనిన †నాలుగు గ్రంథములును నామమాత్రావశిష్టము లైనవి. ఈమహాకవికృతులలో మన కిప్పటికి లభించినవి

* అవతారదర్పణ మని సోమనాథాత్యుఁడు చెప్పెను. అదియే సరియైనపాఠ మని తోఁచుచున్నది.

† ఇదిగాక 'పురుషార్థసుధానిధి' యనుగ్రంథముగూడ రచించెనఁట. అదియును లభ్యముగాలేదు. విద్యారణ్యులు పురుషార్థసుధానిధి యనుగ్రంథము రచించిరి. గాని కిది తెనుఁగై యుండునేమో. తైత్తిరీయభాష్యసారమునకు మానసోల్లాస మను పేరు గలదు. దాని సారమే యితనికృతియై యుండవచ్చును.

(1) శృంగారశాకుంతలము, (2) జైమిని భారతమును—బహుశః యీ రెండే ప్రౌఢగ్రంథము లగుటచేత విస్మృతిలోకమున సుఖనిద్రఁ జెందక యీనాఁటికైదు వందలసంవత్సరముల నుండియుఁ బాఠకమహాశయుల హృదయసీమలయందు గౌరవస్థానము నలంకరించియున్నవి.

—శృంగారశాకుంతలము—

భారతమందలి శకుంతలా దుష్యంతులకథను 'శృంగారశాకుంతల' మనెడు పేరిడి ప్రబంధరూపముగా విరచించెను.

గీ. కథప్రసిద్ధము మిగులశృంగారవతియుఁ
బరిగణింపఁగ శ్రీమహాభారతమునఁ
గథితమైనశకుంతలాఖ్యానభంగి
నది ప్రబంధముఁజేయు ప్రఖ్యాతినొందఁ.

గీ. భారతప్రోక్తకథ మూలకారణముగఁ
గాళిదాసునినాటక క్రమముకొంత
తావకోక్తికి నభినవశ్రీ వహింపఁ
గూర్మికృతిసేయు నాకు శాకుంతలంబు.

అని కృతినొందిన చిల్లర వెన్నయామాత్యుఁడు కవితోఁ జెప్పెను.

—సంస్కృతనాటకములనుప్రబంధములుగాభాషాంతరీకరణముసేయుట—

భారతమందలికథను, కాళిదాసుని సుప్రసిద్ధనాటక క్రమమును బాటించి యాంధ్రప్రబంధముగా నితఁడు రచించెను. ఈసందర్భమున నొకజటిలప్రశ్నకుఁ బ్రత్యుత్తర మాలోచింతము. సంస్కృత నాటక రాజములను మనపూర్వకవు లాంధ్రప్రబంధములుగా ననువదించిరి గాని, యాంధ్రనాటకములుగాఁ బరివర్తింపలేదు. విద్ధసాలభంజిక యను సంస్కృతనాటకమును మంచనకవి 'కేయూరబాహుచరిత్ర' యను పేరఁ బ్రబంధముగా మార్చెను.

(జంటకవులు) నంది సింగన్న, ఘంట మల్లయ్య యనువారు కృష్ణమిశ్రుని ప్రసిద్ధనాటక మగు 'ప్రబోధచంద్రోదయము' నాంధ్రప్రబంధముగా ననువదించిరి. రావిపాటి త్రిపురాంతకుని "ప్రేమాభిరామమును' శ్రీనాథుడు క్రీడాభిరామ మను ప్రబంధముగాఁ జేసెను. మురారి కవి రచించిన యనర్ఘరాఘవమును బిజ్జల తిమ్మకవి ఆంధ్రప్రబంధముగా రచించెను. ఇట్లింకను మఱికొన్ని దృష్టాంతములను గనుపఱుప వచ్చును. ఆంధ్రకవులు సంస్కృతనాటకములను జదివియు నాటక నిర్మాణముల గ్రహించియు నాటకములుగా వ్రాయక ప్రబంధములుగా వ్రాయుటకుఁ గారణమేమి?

ఈవిషయమునుగుఱించి యిదివఱకో నేవ్రాసిన "ఆంధ్రనాటకములు, రంగస్థలములు" అను గ్రంథమునందుఁ గొంతవఱకుఁ జర్చించితిని. ఆభాగము నిచ్చట సందర్భానుసారముగ జతపఱిచెదను.

సంస్కృతనాటకములు సుమారు రెండువేలసంవత్సరము లయి మనదేశమం దుండియు, విశేషతః ఆంధ్రదేశమున, పదిపదునైదువందల సంవత్సరములనుండి చదువఁబడుచుండియు నాంధ్రభాషలో మాత్రము గతశతాబ్దిపఱకు నిజమయిన నాటక మొక్కటియుఁ గానరాకుండుట యందఱకు నచ్చెరువు గలిగించుచుండెడి విషయమే. సంస్కృతనాటకములను బండితులు చదివి సంతోషించిరే కాని యనుకరణమొనఁగావింపరైరి. దీనిని గుఱించి పలువురు పలువిధములయిన యభిప్రాయములను దెల్పిరి గాని ముఖ్యముగా నాదృష్టికిఁ దోఁచినకారణమేమన, మన వాఙ్మయములో సంస్కృతమునందుఁ గాని మఱియే హైందవభాషయందు గాని పొడసూపని ప్రబంధస్వరూప ముత్పత్తి యగుటయే యని చెప్పఁదగియున్నది. మన ప్రబంధములు సంస్కృత నాటకములకును, సంస్కృతకావ్యములకును మధ్యవర్తులు. వీనియందు నాటకముల యొక్కయుఁ గావ్యములయొక్కయు లక్షణములు సామా

న్యముగ నుండుటచే వేఱుగా నాటకములు వ్రాయనవసరము లేకపోయినది. ఇటీవల నాంగ్లేయ వాఙ్మయమునందలి యనుభవము గలిఁగిన కొలఁది నాభాషయందున్న నవలలను నాటకములను మనవారు చదివి యామూర్తులను బట్టి ప్రతిమూర్తులను సృష్టింపఁజేసిరి.

ఇతర ద్రావిడవాఙ్మయములు, అనఁగా, అఱవమునను, కన్నడమునను పరీక్షించినను, పైనఁజెప్పిన సిద్ధాంతము స్థిరమే యైయున్నది. ద్రావిడకర్ణాటక భాషలకును మనభాషయందు దెక్కుడు సౌకర్య మొకటికలదు. అదేమనఁగా:-ఆభాషలయందు వలెఁగాక మనప్రబంధములు గీర్వాణనాటకములవలె, నయిదారాశ్వాసములతోఁ బూర్తిఁజెంది కథయంతయు నాటకసర్గముల పరిమాణములను మించక యుండును. ద్రావిడకర్ణాటకములలో నట్లుగాక కొన్నిప్రబంధము లిరువది, ముప్పది యాశ్వాసములవఱకు విస్తరించి, సంస్కృతకావ్యములఁ బోలియుండును. అనఁగా నాంధ్రప్రబంధములు సంస్కృతనాటకములవలెను, ద్రావిడకర్ణాటక ప్రబంధములు సంస్కృతకావ్యములవలెను నిర్మాణక్రమమును సూచించుచున్నవి. కావున విద్యాభ్యాసు లగువారికి నాటకములకు బదులుగాఁ బ్రబంధములు చేకూర్పఁబడినవి. ♦

—శృంగార శాకుంతలము—

ఈ పేరునకుఁ గారణము:— కాళిదాసుని శాకుంతలము నాధారముగాఁ గొని పినవీరభద్రుఁడు శృంగారశాకుంతల మనుగ్రంథమును వ్రాసెను. ఈగ్రంథమునకు శృంగారశాకుంతల మనునామ మిడుటకు

♦ పామరజనులకు 'వీధినాటకములు' 'భాగవతములు' రచియింపఁబడినవి. ఈగ్రంథములు సైతము గొప్పకవులచేతనే వ్రాయఁబడినవి గాని హీనప్రజ్ఞులను విడిచిపెట్టఁబడలేదు. ఏమహానుభావుఁడయినను ప్రాచీనకాలమందలి భాగవతము లాడుటయే వృత్తి గాఁగల కూచిపూఁడి, గడ్డిపూఁడి మొదలగు గ్రామములనుండి యాగ్రంథములను సంపాదించి యాంధ్రనాటకవాఙ్మయచరిత్రమును సవిమర్శదృష్టితో విపులముగా వ్రాసిన నెంతయో దేశసేవ యొనరింపఁగలఁడు.

బహుశః శ్రీనాథుఁడు తాను రచించిన నైషధప్రబంధమునకు శృంగారనైషధ మనిపేరిచ్చియుండుటయే యని చెప్పవచ్చును. శ్రీనాథుని వెనువెంట వచ్చినకవులలో ముఖ్యముగా పినవీరభద్రుఁ డామేటికవి ననేకవిధములుగా ననుసరించెను. పాండిత్యమునను, కవిత్వశైలిని, శృంగారరసవర్ణనములను, సీసపద్యముల గరువంపుహొరువుల నీకవి శ్రీనాథుని జాలవఱకు ననుసరించియున్నాఁడు. శృంగారరసవర్ణనము విషయములో బహుశః శ్రీనాథునకుఁ దాను సమాన మయినయుద్ది యని భావించుకొని యుండె నని యూహించుట పొరపాటుకాదు.

కృతిపతిప్రశంస:—నెల్లూరుజిల్లాలో, కందుకూరుతాలూకాలో నుండు బిట్రగుంటకు సమీపమున నున్నసోమరాజుపల్లెకు కరణమైన చిల్లర వెన్నయామాత్యున కీగ్రంథము కృతి యొసంగఁబడినది. వెన్నయామాత్యుఁడు కవితో నిట్లు ప్రసంగించెనఁట.

గీ. కలదు చాలంగఁ బ్రేమ నీవలననాకు
వేడ్కనడిగెదఁగవులెల్ల వేడ్కపడఁగ
మత్సహాసక్తికులోద్భవసచివులందు
సుకృతిగాఁజేయు నాకొకసుకృతిఁ జేసి.

కావున వెన్నయామాత్యుఁ డార్వేల నియోగి యని స్పష్టము. అతఁడు కౌండిన్యగోత్రుఁడు. నాగయామాత్యునకును పోతమాంబకును జ్యేష్ఠపుత్త్రుఁడు. ఉన్నతరాజకీయోద్యోగము గాని మఱి యేవిధమయిన ప్రతిష్ఠావహమగుపదవి గాని గలిగియుండినట్లు గాన్పింపలేదు. బహుశః గొప్పభూస్వామియై ధర్మకార్యానుష్ఠానపరుఁడై సప్తసంతానములఁ గావించి తనజీవితముఁ బుణ్యవంతముఁ జేయుతలంపు గలిగి యుండవలెను. ఈశ్వరభక్తుఁడును, నిత్యసోమవారవ్రతదీక్షాకలితుఁడు నై బ్రాహ్మణసమారాధనలు చేయుచుండెను. ఇట్టి శుద్ధచరిత్రునిక కీగ్రంథము కృతి సమర్పణ చేయఁబడినది. బహుశః యాకృతి సమర్పణకాలమున

కి కను పినవీరభద్రునకుఁ గర్ణాటసంస్థానములోఁ బ్రవేశము గలిగి యుండ లేదు. అతనియన్న పెద్దయుద్యోగము చేసినతరువాత నితఁడు గూడ యారాజాస్థానములోఁ గవీశ్వరప్రఖ్యాతి నొందఁగలిగెను. ఆసమయము కను వచ్చియుండలేదు.

ఈశాకుంతల ప్రబంధకృతిసమర్పణములో నొకచిన్న వింతసంగతి కానఁబడుచున్నది. అది చూడ బహువిచిత్రముగా నున్నది. కావునఁ గొంతవిపులముగా వ్రాసెదను.

ఈ గ్రంథమందలి యాంధ్రకవిస్తుతిలో నన్నయభట్టును, తిక్కన సోమయాజిని మాత్రమే యీకవి పేర్కొనెను.

క. ఇట్టుల మఱుమఱి భారత
ఘట్టమునకు నడవయచ్చుఁ గట్టిన కవితా
పట్టాభిషిక్తు నన్నయ
భట్టోపాధ్యాయుఁ దలఁచి పరమ ప్రీతిన్.

గీ. ఉభయకవిమిత్రుసత్యాంతశుభ చరిత్రు
భానుసమతేజుఁగొమ్మయప్రభుతనూజు
సుకృతివిభ్రాజుఁదిక్కనసోమయాజు
బ్రణుతబహుదేశకవిరాజుఁ బ్రస్తుతించి.

అని కవిత్రయములో మొదటి యిద్దఱనే ప్రశంసించెను. తరువాత వెన్నయామాత్యునకుఁ గృతిపూర్వకముగా నొక్కప్రబంధము రచింపు మని చెప్పడయినను

సీ. నన్నపార్యునిఁ ప్రబంధప్రౌఢివాసనా
సంపత్తి సొంపు పుట్టింప నేర్చు
దిక్కనయజ్వ వాక్సూక్తి కామోదంబు
చెలువు కర్ణముల వాసింపనేర్చు

నాచిరాజుసోము వాచామహత్త్వంబు
సౌరభంబులు వెదచల్లనేర్చు
శ్రీనాథభట్టు భాష నిగుంభంబుల
పరిమళంబులుగూడఁ బరపనేర్చు

ఇట్లు ప్రాచీనాంధ్రకవుల స్మరించుచు నన్నయ తిక్కన, సోమన్న శ్రీనాథులను మాత్రము ప్రశంసించెను. కాని యుభయసందర్భములలోను గవిత్రయములో నొకఁడగుశంభుదాసుని మాట నెత్తనైనలేదు. ఇది చాలవింతగా నున్నది. ఎఱ్ఱాప్రెగడను గుఱించి, తనకు గౌరవము లేకపోయినా లేక కృతిపతికి గౌరవము లేకపోయినా యని విచారింప, జైమిని భారతములోఁ గృత్యాదిని "మానన్నయభట్టుఁదిక్కకవి నెఱ్ఱాప్రెగ్గడన్ సోముని, అని యీకవి రచించెను కావున నెఱ్ఱాప్రెగ్గడను గుఱించి కవి కేతమాత్రము నవాదరము గాని,యగౌరవము గాని లేదని స్పష్టపడుచున్నది మఱియేకారణమున నెఱ్ఱాప్రెగడ మహాకవిని ప్రశంస చేయుటలే దనిన,—ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ గుడ్లూరు గ్రామస్థుఁడు అద్దంకి రెడ్డిప్రభువులయొద్ద నాస్థానకవి. గుడ్లూరు కందుకూరుతాలూకాలోనిది,యు, సోమరాజుపల్లికిఁ జాల దగ్గఱగా నున్నది. చిల్లర వెన్నయామాత్యుఁడు కరణముగా నుండి రెడ్డిప్రభువులక్రింద నుద్యోగిగా నుండెను. స్వశాఖీయు లగుటయోగులై, సమీపగ్రామములలో నున్నగృహస్థకుటుంబములకుఁ జేరియుండిన వారగుటచేతను,ఏక సంస్థానాధిపత్య సేవకు లగుటచేతను ఎఱ్ఱాప్రెగడకుటుంబ మగుచెదలవాడ వారికిని వెన్న యకుటుంబమగు చిల్లరవారికి నన్యోన్య ద్వేషముండి యుండవచ్చును. అందుచేతఁ గృతిపతియగు వెన్నయ శత్రుకుటుంబమువాఁడైన శంభుదాసుఁ గుఱించి యొక్కమాట యైనను వ్రాయ య్యలేదు.

—:కథా రచన:—

శాకుంతలమూలకథ:— భారతమునం దాదిపర్వములో శకుంతలా దుష్యంతుల కథ యిట్లున్నది. హస్తినాపురముయొక్క రాజగు దుష్యంతుఁడు వేటకై యనుమాలినీ తీరారణ్యమునకుఁ బోయి యందున్న కణ్వమహర్షి యాశ్రమముఁజొచ్చి యామహర్షి యపుడు ఫలాహారార్థము బైటికి వెళ్లియుండ నాతనికూమార్తె యగు శకుంతల రాజున కర్ఘ్యపాద్యాదు లొసంగి స్వాగత మిచ్చెను. రాజాకన్నియ రూపరేఖాలావణ్యముఁ జూచి మోహపరవశుఁడై యామెతో నీవెట్లు ఊర్ధ్వరేతస్కుఁ డగుకణ్వమహర్షికి జనించితి వని యడుగ నాముగ్ధ తా నొకప్పుడు తండ్రినోట విన్న తనవృత్తాంతము రాజునకుఁ జెప్పెను. ఈకథ సుప్రసిద్ధమైనదిగాన సంక్షేపముగా నిట వ్రాసితిని.

నృపపుంగవుఁడాయుదంతమును విని యాకన్య క్షత్రియజాతయని తెలిసి గాంధర్వమునఁ దన్నుఁ బరిగ్రహింప వేఁడికొనెను. అందున కాయువతి తనకుఁ బుట్టినకుమారునకు రాజ్యపట్టాభిషేకముఁ జేయునట్లొడంబడిక చేసికొని యియ్యకొనెను. గాంధర్వవివాహానంతరమున రాజు తిరిగిహస్తినాపురికిఁబోయెను. తదనంతరము కణ్వమహర్షి యాశ్రమమునకు వచ్చి దివ్యజ్ఞానమున నీవిషయమంతయు గ్రహించి తనకూఁతునకు జక్రవర్తి భర్త యయ్యెనని సంతసించి ప్రీతిక్లిన్న శకుంతల నూరార్చెను. కొన్ని నెలలు గడచినపిదప శకుంతల కొకపుత్రుఁడు గలిగెను. వానికి సింహదమనుఁ డను పేరిడిరి. పిల్లవాని యారవ సంవత్సరమున మునిపుంగవుఁడు శకుంతలను, కొడుకును దుష్యంతుని కడకు బంపుటకుఁ గొందఱి శిష్యుల సహాయముఁజేర్చి యామెను హస్తినాపురికిఁ బంపిన వారు నిండుకొలువులో నున్న రాజునొద్దకుఁ దీసికొనిపోయిరి. నృపపుంగవుఁడు భార్యను బుత్రునిఁ జూచి తెలిసియుఁ దెలియనట్లుగ మిన్నకుండెను. అంత శకుంతల క్రోధోద్విగ్నమానసయై తనవిధిదుర్విపాకమునకు వగచుచు సభాస్థలివిడిచి పోవ నుద్యమించుచుండ నశరీరవాణి —

శ్లో॥ భర స్వపుత్రం దుష్యంత ! మావమంస్థా శ్శకుంతలామ్
త్వం చాస్య ధాతా గర్భస్య సత్య మాహ శకుంతలా.

అని యుద్ఘోషించెను.

ఆమాటలు సభవా రందఱు వినిరి. అప్పుడు రాజు తనప్రజలందఱకు శకుంతల యొక్క పారిశుద్ధ్యమును దెలుపఁగోరి యిట్లు చేసితి నని చెప్పి పుత్రుని నాలింగనము చేసికొని భరతునకు యౌవరాజ్యపట్టాభిషేకముఁ జేసెను

కాళిదాసుని శకుంతలనాటకము:—భారతమందలి యీ యితివృత్తమును శృంగారరసప్రధాన మగునాటకనిర్మాణమునకుఁ గూర్చుకొని నాయికానాయకుల శీలములను జెప్పియు, నూతనపాత్రములఁ గల్పించియు, కథాంశములఁ గొన్నిటి మార్చియు నిట్లనేకవిధములఁ బెంచియుఁ, గుదించియు, వ్యక్తీకరించియు సర్వాంగసుందరమగు నాటకమును, కాళిదాసమహాకవి రచించెను. కాళిదాసు—

(1) శృంగారరసవర్ణనము కొఱకు నాయకునకు నర్మసఖుఁడగు మాండవ్యుని, నాయికకు ప్రియసఖులను, అనసూయాప్రియంవదలను, నూతనముగఁ గల్పించెను.

(2) శకుంతలయొక్క జన్మవృత్తాంతము నామెచే స్వయముగాఁ జెప్పింపకఁ సఖు లగుప్రియంవదానసూయలచేఁ జెప్పించెను. ఏలయనఁ శృంగారరసావేశద్యోతక మగునీవృత్తాంతము నూతనానురాగోద్రేకము లుదయింపఁజేయుచున్న యీకన్యచేఁ జెప్ప మటుకుండెను, సఖులచేఁ జెప్పించుట యెంతయేని యుచితము; పిమ్మట నయినఁ గొంతవఱకుఁ జెప్పి మిగిలినభాగము సిగ్గుచే జెప్పలేకపోయెను.

(3) విప్రలంభశృంగారముకొఱకు దుర్వాసశాపము నొకటి కల్పించెను.

(4) శకుంతలకుఁ గొడుకు పుట్టినతర్వాత నాశువయొంట దుష్యంతునికడ కామెను దీసికొనివెళ్లినట్లు మూలకథ యుండఁగా నామె గర్భవతిగా నున్నప్పుడే రాజునొద్దకు వెళ్లినట్లు కాళిదాసు వ్రాసెను దీనికిఁ గారణములు:—

(i) దీర్ఘమగు కాలాత్యయ మైనయెడల నాయికానాయకుల ప్రేమరసము తగ్గుననియు (ii) నాటకమందలి యితివృత్తమున దీర్ఘకాలవిలంబన మనుచితమనియు నుండఁగా నోపును.

(5) శార్ఙ్గరవుఁడు, సోమరాతుఁడు మొదలగు చిన్నపాత్రము లనుఁ దత్తదవసరము లగుపనులనిమిత్తము క్రొత్తగఁ గల్పించెను.

(6) మూలకథయందు దూర్వాసమహాముని శాపవిషయము లేనేలేదు. నాయకునిశీలము నిలుపుటకుఁ గా నీశాపకారణమును కాళి దాసు నూతనముగఁ గల్పించెను. ఇంక నెన్నియో చిన్నమార్పులును, కూర్పులును చేయఁబడినవి. కాళిదాసుని యప్రతిమానప్రతిభ, రస పోషణమందే గాక తత్తదనుకూల మగు కథాశరీరనిర్మాణమందును గాన్పించుచున్నది.

పినవీరభద్రకవి భారతమునందలి మూలకథను గాని, కాళి దాసుని నాటకమందలి కథనుగాని యథారూపముగాఁ దీసికొనక రెంటిని మిశ్రమముఁ జేసి తనప్రబంధమున కనుకూలముగా నుండునటులు వాడి కొనెను. కాళిదాసు రచించినది దృశ్యకావ్య మగుప్రబంధము, నాటక మునయొక్క ముఖ్యోద్దేశము ప్రదర్శనముచే రసముఁ బుట్టించుట. నాటక మందుఁ బ్రదర్శనయోగ్యమగు కథాసంవిధానము స్థలకాలనియమము లకు లోబడి యున్నది. ప్రబంధమందలి కథాసంవిధానమున కట్టి సంకు చిత నియమములు లేవు. కాఁబట్టి కాళిదాసు, నాటకనిర్మాణము కొఱకు నూతనపాత్రములు చిన్నవియుఁ బెద్దవియుఁ గల్పించి కథా ప్రణాళికను నిరంతజీవిత వాహినీప్రతిబింబితముఁ జేసెను. పినవీరభద్రుఁ డాయాపాత్రములను జాలవఱకు విడిచిపెట్టి రసవర్ణనల కనువగు క్రొత్త యవస్థలను గల్పించికొనెను. ఇట్లుభయకవులు లక్ష్యభేదములఁ బట్టి కథాసంవిధానము మార్చుకొని తగువ్యక్తిమహిమలు పోషించికొనిరి.

తే. భారతప్రోక్త కథ మూలకారణముగఁ
గాళిదాసుని నాటకక్రమము కొంత
తావకోక్తికి నభినవశ్రీ వహింపఁ
గూర్మి కృతిసేయు నాకు శాకుంతలంబు.

అని వెన్నయామాత్యునకు చెప్పినరీతి యొప్పిదముగా నిర్వహింపఁ బడినది. పినవీరభద్రుని శృంగారశాకుంతలకథకును భారతమందలి కథకును, కాళిదాసుని నాటకమందలి కథకును గలభేదములు—

(1) భారతమునందు శకుంతల తనజన్మప్రకారమును దానే దుష్యంతునితోఁ జెప్పినటులును, కాళిదాసుని నాటకమందును, చెలికత్తెలు దుష్యంతునితోఁ జెప్పినటుల నిదివఱకే వ్రాసితిని. ఈవిషయమును పినవీరభద్రకవి పై రెండువిధముల నిరాకరించి తనగ్రంథమున కనుకూలించిన క్రొత్తమార్పుఁ జేసికొనెను. శృంగారరసపూరితమగు నీయితివృత్తమును స్త్రీలచేఁ బురుషునకుఁ జెప్పించిన విపులవర్ణనలకు నవకాశమీయదని కణ్వమునిశిష్యులచే రాజునకుఁ జెప్పించెను. ఈమార్పంతయు సమంజసమై కవియొక్క యుచితజ్ఞతకు గొప్పదృష్టాంతముగా నున్నది.

(II) కాళిదాసుని గ్రంథమందు వనగజమాశ్రమమునఁ బ్రవేశించినట్లును, దుష్యంతుఁడు దానిని బంధించుటకు వెళ్ళినట్లును జెప్పుటచే శకుంతలయొద్దకుఁ దిరిగి పోవుట కవకాశము లేక విరహవేదనమున రాత్రిగడిపెను. పినవీరభద్రుఁ డావిషయమున వనగజమునకు బదులు దుష్యంతునినగరి వేఁటపులిని గల్పించెను. కారణము మృగ్యము.

(III) కాళిదాసుని నాటకమందు—కణ్వాశ్రమమున దుష్యంతునిఁ గొంతకాల ముంచుటకుఁ దదాశ్రమమున నధ్వరాచరణ నియమమును, రాక్షసాటోపంబును, దుష్యంతునిచేఁ గ్రతురక్షణంబును గల్పింపఁబడి స్వల్పమాత్రముగ సూచింపఁబడినది. రౌద్రవీర రసద్యోతనంబుగ నీఘట్టము పినవీరభద్రుని గ్రంథమున నతివిపులముగ వర్ణింపఁబడుటచే శృంగారరస ప్రధానమగు తత్కావ్యంబున మితిమీఱి కొంత రసాపకర్షణముగా నున్నదని నాతలంపు.

(IV) మూలకథయందు శకుంతల తనపంచవర్ష వయస్కుఁడగు

కుమారుని దీసికొని దుష్యంతునియొద్దకు వెళ్ళినట్లును, కాళిదాసుని నాటకమున గర్భవతిగానుండియే రాజునొద్దకు వెళ్ళినట్లు నున్నదని యిది వఱలోఁ జెప్పితిని. ఈరెంటిలోఁ బినవీరభద్రుఁడు మూలకథలో నున్న దానినే గ్రహించి తనగ్రంథమున వాడుకొనెను. పురాణమునందు వలెనే ప్రబంధమునందును గొలఁదినియమములు లేకపోవుటచేఁ గాల విలంబనము వలన దోషములేదుగాన యీకవివర్యుఁ డట్లుచేసె నని యూహింపవలసి యున్నది

(V) మూలకథలో లేకపోయినను గాళిదాసుని నాటకములో నున్నట్టులు దూర్వాసుని శాపమును, అంగుళీయక ప్రభావమును పినవీరభద్రకవి తనగ్రంథమున నుపయోగించుకొనెను.

(VI) శకుంతలావిస్మృతినిఁ జెందిన దుష్యంతునకుఁ బునస్మరణము గలుగఁజేసినవి—భారతమందు నాకాశవాణియు, కాళిదాసునందు నంగుళీయకమును; ఈరెంటిని రెండుగ్రంథములనుండియుఁ దీసి పినవీరభద్రుఁడు తన కథయందు జతపఱిచెను

ఇట్లు మూలకథనుండి కొంతయు, కాళిదాసునికథనుండి కొంతయుఁ దనప్రబంధమున కుపయోజ్యము లగుభాగములను స్వీకరించి కథాసంవిధాన మెంతయు నుచితముగను, రసపోషకముగను నిర్వహించె నని నిష్పక్షపాతబుద్ధితోఁ జెప్పవచ్చును.

కవితాప్రశంస—"కావ్యేషునాటకం రమ్యం నాటకేషు శకుంతలా" అను నార్యోక్తిప్రకారము సంస్కృతవాఙ్మయమం దత్యున్నతస్థాన మలంకరించుచున్న యీమహానాటకమును గొంతవఱకైనను బ్రాచీనాంధ్రకవులలోఁ బేరెన్నికఁబొందిన యొక కవీశ్వరునిచేఁ దెనిఁగింపఁబడుట మనయాంధ్రుల భాగ్యవిశేష మని నొక్కి వక్కాణింపఁ దగును. ప్రపంచమందలి యుత్తమకవులలో నొకఁడుగ గణింపఁబడు చున్న మహాకవి కాళిదాసునిగ్రంథములలో నుత్తమం బయినయానా

టకము కవిత్వమునసేమి నాటకతత్త్వమునసేమి యాదర్శప్రాయమై విరాజిల్లుచున్నదిగదా! అందలి కమనీయకవితామాధుర్యమును బ్రాచీనాంధ్రకవులనోటను మృదుమధురఫణితి వినిన వీనుల కెంతమనో హరముగ నుండునో యూహింపఁదగును.

ప్రాచీనాధునికకవులలోఁ గవితాగౌరవవిశేషాదులఁ బ్రాచీనకవు లెక్కుడుమన్నలు. మృదుమధురపదసంపదలు, రసపూరితవర్ణనలు, కావ్యనిర్మాణనైపుణ్యములు, ఇత్యాదికావ్యశుభలక్షణము లన్నిటియందు, ప్రాచీనకవులు మార్గదర్శకులు, ఆదర్శభూతులు. అట్టివారిచే సంస్కృతవాఙ్మయమందలి యుద్గ్రంథము లాంధ్రీకరింపఁబడుట యాంధ్రభాషాయోషిల్లలామ లోకప్రశస్తినొందిన యుత్కృష్టాలంకారములఁ దొడిగినట్లైనది. పురాణేతిహాసములు, సనాతనధర్మసంబంధము లగుటచే బ్రథమస్థాన మలంకరించినవి. ప్రథమాంధ్రకవులు చాలవఱకు భగవద్భక్తిప్రయోగ్యము లగు గ్రంథముల దెనిఁగించిరి కాని లౌకికసవాసని-అనఁగా నాటకములను, కావ్యములను జాలవఱకు ముట్టనేలేదు. పిన వీరభద్రకవి పూర్వులవలెఁగాక శృంగారరసప్రధాన మగు నీనాటకమును దెనిఁగింపఁ బూనుకొనెను. కాళిదాసుని మృదుమధురవాక్కు నిబ్బంగిఁ జవిఁజూప నిచ్చగించెను.

ఈమహాకావ్యకృతి నిర్వాహపసమర్థుఁడు పినవీరభద్రుఁడే యని వెన్నయామాత్యుఁడు మనకుఁ దెలియఁజెప్పెను. నన్నయ్యభట్టు ప్రబంధవాసనాసంపత్తియుఁ దిక్కయజ్వవాక్ప్రౌఢిమోదమును, నాచనసోముని వాచామహత్త్వమును, శ్రీనాథుని భాషానిగుంఫనములును, ఈయనయందుఁ గాన్పించుచున్నవనియు, నీయనయొక్క పిత్రుపైతామహంబుగఁ గవిత్వశక్తి వెలయుచున్నదనియు వెన్నయామాత్యుఁడు నిస్సందేహముగా మనకుఁ జెప్పెను. ఈతని పలుకు లనర్హము లగు స్తోత్రపాఠములు గాక, యథార్థవాక్యములే యని మన కగుపడుచున్నది.

పినవీరభద్రుని కవిత్వమునందు ముఖ్యముగా సరసవచోరచనల సుధామాధుర్యముగ గనఘనీతరంగములవలె నిరంతరామోద ముద్భవింపఁజేయుచుండును. ఈతనికవితాధార నిరర్గళమైన ప్రవాహమును బోలియుండును. ఒకచోటఁ జల్లని పిల్లవాయువులచే సంచలితమై సన్నగ ధ్వనించుచున్న సెలయేటివలెను, వేఱొకచోట నిరంతరధారాసంపాతమున నిర్ఘోషించుచు మహాప్రవాహవేగముఁ దల్లడిల్లి పెల్లున వెల్లివిరియు కల్లోలినివలెను, నైసర్గికమ్ముగా సప్రయుత్నముగా నీతని వాక్సుధాలహరి ప్రవహించుచుండును పద్యములు కమ్మచ్చునఁ దీసినబంగారుతీఁగెలవలె నింపుసొంపుల నీనుచు మహావేగమునఁ బరుగులిడుచుండును.

ఈయనకుఁ దెలుఁగుశబ్దములకంటె సంస్కృతశబ్దము లెక్కుడు వాడుక. అందులో దీర్ఘసమాసములు దఱుచుగఁ దటస్థించును. శైలి విషయములో శ్రీనాథుని శైలిని లక్ష్యముగా నిడికొనినట్లు గాన్పించుచున్నది. శ్రీనాథుని కవిత్వమందున్న గుణావగుణము లితనికవిత్వమునందు నావిధముగానే గాన్పించుచున్నవి శ్రీనాథునివలె, పినవీరభద్రుఁడు గొప్పపండితుఁడు. బహుగ్రంథపారఁగతుఁడగుటచే నితని కవిత్వమందుపూర్వకవుల వర్ణనలు సప్రయత్నముగాఁ బ్రసరించి తమ ఛాయనంతర్లీనముఁ జేయుచుండును.

కథాకథన మతిరసవంతముగను, మనోహరముగను, చిత్రపటవర్ణనాదికములతో నేత్రపర్వముగ నుండి వినుగుకలుగనీయకుండఁ దత్తత్కాలోచితవర్ణనలతో నలలారుచుండును. నాటకమందు నూతనపాత్రలు ప్రవేశించునప్పుడు తెరమాటువదలి దటాలున దృగ్గోచర మగునట్లు, ఈకవి, కథయందలి క్రొత్తక్రొత్త యవస్థలను వర్ణించునప్పుడద్భుతరసావేశము గలిగించు నూతనకల్పనలతో బ్రారంభించును. శ్రీనాథునిపద్ధతి యదియే. పెద్దవాదులు నీకథనచమత్కృతినే యనుసన

రించిరి. మనుచరిత్ర వసుచరిత్రల కథాక్రమముఁ జూచినయెడల పిన వీరభద్రుని నీతిరు వారి కెంతమార్గముఁ జూపినదో తెలియవచ్చును. విస్మయజనకము లగురుచులఁ బుట్టించు రసవికాసకలస్ఫురములను, మనోజ్ఞభావపుష్టిని నెలకొల్పు మృదుశబ్దపరంపరలను, కథాకథనముం దప్రయత్నముగఁ బరిపోషించి శ్రోతల నానందాబ్ధి నోలలాడునట్లు చేయుచుండును.

మ. చలదిందీవరచారునేత్ర సముదంచచ్చంచరీకాలకం
జలజాతాననఁ గంబుకంఠి బిసహస్తం జక్రవాకస్తనిం
బులినశ్రోణి మరాళరాజగమన న్వ్యాజాని గాంచె న్నట
జ్జలకల్లోలపరంపరానిసదవాచాశాలిని న్మాలినిన్.

శా. చంచత్పల్లవకోమళాంగుళకర న్సంపూర్ణ చంద్రాననన్
వ్యంచచ్చందనగంధ గంధగజయానం జక్రివాకస్తనిం
గించిన్మధ్యఁ జటిల్లతావిలసితాంగిం బద్మపత్రాక్షి వీ
క్షించెన్ రాజు శకుంతల న్మధుకరశ్రేణీల సత్కుంతలన్.

•ఉ. ఎంచి నుతింపశక్యమె యహీశ్వరునంతటివాని కైనర
త్నాంచిత రోచిరుద్గమనిరస్త సమస్తరవీందుజాలమున్
గాంచనకందరాయవని కాయతవారి ధరాంతరాళి
నిర్వంచిత దేవతామిధున వాంఛితమూలము శీతశైలమున్.

ఈకవియందు వర్ణనచమత్కృతి చాలమెక్కువ, భావనావై శద్య మపారము. ఇతఁడసామాన్య పాండిత్యగౌరవమున జంకుగొంకులు లేక ధైర్యముచేఁ గవితోద్యోగము సిరాఘాటకముగ నిర్వహింప సమర్థుఁడు. తనశక్తి తనకు బాగుగఁ దెలియును. ఉన్నదానికంటెఁ జెప్పికొనుట గూడ హెచ్చే! ఆత్మవిశ్వాస మత్యధిక మగుటచే శ్రీనాథుని

• ఈ పద్యము శ్రీనాథుని కాశీవిలాసములోఁగూడ నున్నది.

వలె రసనిరూపణమందుఁ బ్రమాదములు గలుగుచుండును. శకుంతల యొక్క ప్రేమానురాగము గుఱించి దుష్యంతుఁడు, అనసూయా ప్రియంవదలతో భాషించిన పరిహాసోక్తు లంతసరసముగ నుండలేదు. కూరగాయలబేరము జరిపిన ట్లుండుటయేగాక వేగిరపడి నిశ్చితాభిప్రాయముఁ జెప్పెను. తొందరపెట్టుట సుకుమారరీతిని వధూప్రేమ నాకర్షించెడివిధము కాదని నానమ్మకము.

క. మా సొమ్ము మాకునొసఁగిన
మీసొమ్ము మీకు మగడ మీ మా సొమ్ము
ల్వాసివడకుండ నూరకఁ
గోసన మేమిటికి మార్చుకొనియెద మెందున్.

గీ. ఇందులో నిష్టమెద్ది మీ యిందుముఖికి
నగుఁడెడు మాటలకుఁ బ్రొద్దుపడివిలేదు
సాయమవసానమైనను సవసరత్త
కొదవవలెఁగాని యింకను నుండరాదు.

మఱియొక దృష్టాంతము :—

శకుంతలాదుష్యంతులకు గాంధర్వవివాహ మైనపిమ్మట కణ్వ మహాముని శకుంతలను బ్రచ్ఛించినవిధము చాల విరసముగా నున్నదని నాతలంపు.

వ. అని యంతాంతరంబుల యోగక్షేమము లడిగి కాలత్రయజ్ఞాన శీలుండు సకలంబు నెఱింగియు, నెఱుఁగనివాఁడుఁబోలె నమ్మోటుం గుఁబోఁడి తెఱంగు తన్ముఖంబున విన నున్ముఖుండై యిట్లనియె!

ఉ. ఎన్నఁడులేని క్రొత్తసిరి నీనెదునీవదనాంబుజంబుపై
చెన్నను నూత్నరేఖవిలసిల్లెను భావము లెన్నియెన్నియున్
మున్నిటభంగిఁగాక కడుమోహనలీలలఁ గ్రాలుచున్న వీ
యున్ననిజంబు దాఁచుకొనియుండిన నాపయి నానవెట్టెదన్.

గీ. అనిన గజగజవడఁకుచు నశ్రువారి
కన్నుఁగవ రాల గద్గదకంఠయగుచుఁ
గొంతయును మాటువెట్టక కోమలాంగి
మనికివిన్నప మొనరించె మునికిమునికి.

ఇది నూతనప్రియు సంభోగము నొందిన కూఁతుతో సత్య బ్రహ్మచారి యగుతండ్రి భాషించెడు విధమా? సరసులు నిర్ణయింతురుగాక !

ఈసందర్భమున రసికాగ్రేసరుఁ డగుకాళిదాస సమసరించిన మార్గముఁ జూడుఁడు. వివిగాంధర్వ వివాహముఁగూర్చి యశరీరవాణి చెప్పఁగా నామునిపుంగవుఁ డామెయొద్దకుఁ బోయి కౌఁగిలించుకొని "బిడ్డా! కన్నులఁ బొగకమ్ముకొనియున్నను భాగ్యవశముచేత సోమయాజచేతియాహుతి యగ్నిహోత్రములోనె పడినది మంచిశిష్యున కిచ్చిన విద్యవలె నీవును నాకు సంతోషహేతు వైతివి. ఇప్పుడే ఋషులను దోడిచ్చి నిన్ను నీభర్తసన్నిధికిఁ బంపెదను" అని చెప్పెను. భారతమునందుమాత్రము ముని తనదివ్యజ్ఞానముచేతఁ దెలిసి కొన్నట్లున్నది

ఇట్లు కొన్నికొన్నిస్థలములలో రసభావప్రమాదములుఁ గాన్పించుచున్నవి. పాత్రోచితసంభాషణ సంఘటనమున సామాన్యముగ నీకవి యతిసమర్థుఁడని తోఁపదు శృంగారరసవర్ణనలు తఱచు రసవంతముగను మృదుమధుర వచోయుతముగ నింపారుచున్నది.

విప్రలంభశృంగార మెప్పుడు నొక్కటేఫక్కిగా నుండి చదువుటకు విసువు గలిగించుచుండును దుష్యంతుఁడీగ్రంథ మందు సుమారు మూఁడుమార్లు విరహవేదనలఁ బొందినట్లు వర్ణింపఁబడెను. ప్రతిమాఱును దుమ్మెదలరొదలు, కోయిలలకూఁతలు, చిలుకలపలుకులు నిత్యాది సామాన్యకవి సంప్రదాయసిద్ధములగు సాధనములే యుపయో

గింపఁబడినవి కాని క్రొత్త కల్పనలు గాని మదనోద్వేగ సూచకములగు మనోవికారచేష్టితములు గాని వర్ణింపఁబడలేదు పెద్దన, పింగళి సూరన మొదలగుకవు లీవిషయములో నెంతమనోహరముగా వర్ణించిరో చూడ వచ్చును ఈకవికిఁ బ్రపంచానుభవజ్ఞానము తక్కువ, గ్రంథపఠనజ్ఞాన మెక్కువ యనియుఁ దోఁచుచున్నది. ఆకారణముచేతఁ బూర్వగ్రంథములలో నున్న విరహవర్ణనలను గొంచెముగా మార్చి తన గ్రంథమందిముకొనెను.

ఆంధ్రవాఙ్మయమున శృంగారరస ముత్కటముగా నిరూపించుట శ్రీనాథునితోఁ బ్రారంభించి; పినవీరభద్రుఁడు, పెద్దన, సూరన్న మొదలగువారిచే వృద్ధినొంది దక్షిణదేశమున ముద్దుపళని, శేషము వేంకటకవి మున్నగువారి చేతులలో నెత్తిపలలు వేసి పరిహాసాస్పద మయ్యెను.

పినవీరభద్రునికాలంతల మ దు శృంగారరసవర్ణనలకంటె యుద్ధ వర్ణనము చాలరసపూరితముగ నున్నదని చెప్పవచ్చును. ఈయుద్ధవర్ణనము గ్రంథమం దనుచితమయినను స్వాభావికవర్ణనలతో సలరారుచున్నది.

రగడ. లలితహృదయము తిరిరి లంఘించునరదములుఁ
గులగిరుల నైన డీకొను మదద్విరదములుఁ
దెరలి యురువడి గాలిఁదెగఁబాఱు వాజులును
సురరాజునరివచ్చు చుట్టంపురాజులును.

నిండి సేనాసమితి నేలయీనినమాడ్కి
సహితులకు గుండెలల్లాడంగనంతంత,
మహితసైన్యము నిల్చె మాలినీనదిపొంత.

త్ప్రతీ మాశ్వాసములో హయగతిరగడను వర్ణించిన సైన్యసమరో

త్సాహంబంతయు నెన్నిసార్లుచదివినను తనివితీరదు. నిజముగ నారాజ సైన్యము మన కన్నులయెదుట నడచుచున్నట్లుండును. బహుశః కర్ణా టరాజ్యసేనాని యగు యన్నగారితో నీకవి సమరసన్నాహమున నన్న చమూనివహంబుల వెంబడి కొంతకాలము దిరిగి ప్రత్యక్షముగఁ జతురం గబలంబుల సమరకౌతూహల కోలాహలంబుల వీక్షించి తన స్వానుభ వము యథార్థముగ వర్ణించెనేమో యని సందేహము గలుగుచున్నది.

భాషాంతరీకరణము:—కాళిదాసునినాటక మీగ్రంథమునఁ గొంతవఱకుఁ దెనిఁగింపఁబడిన దని యితకు పూర్వము చెప్పితిని. ఆభాషాంతరీకరణము క్రమముగాఁ గాని, అంక క్రమముగాఁ గాని చేయుటలేదు. అచ్చటచ్చట నున్న మేలైనశ్లోకములు గ్రహించి కథాసందర్భమునఁ దనగ్రంథమున కలంకారముగా నుంచినాఁడు. కాళి దాసుని శిరీషకుసుమకవితాలాలిత్యమును వన్నె చెడకుండ, వాసన పోవ కుండ, నవరసభరితముగ నుండునట్లు తెనిఁగించి గీర్వాణకవితామాధుర్య మునుఁ దెనుఁగుబాసయందు యథామూలముగఁ జూపించినవాఁ డని సిద్ధాంతపఱిచెను.

పినవీరభద్రునితర్వాత నీగ్రంథమును కృష్ణకవియు, నాగరాజా మాత్యుఁడును, వేఱువేఱుగా వ్రాసియున్నారు. ఇటీవల కవులలో వీరే శలింగముగారు మున్నగువారు కాళిదాసునినాటకమును నాటకరూప ముగఁ దెనిఁగించిరి ఎంతమంది కవు లెన్నివిధముల నీనాటకమును దెని గించిన నవి పినవీరభద్రుని కృతిని మించుటలేదు. పినవీరభద్రుని యాంధ్రీకరణమసదృశము, అనతిశయ్యము. కాళిదాసుని శాకుంతలమునుండి రెండుశ్లోకములకుఁ బినవీరభద్రుఁడు చేసిన భాషాంతరీకరణము లిటఁ బొందుపఱిచెదను.

చ. విలుగొని వెంటవెంటఁ బృథివీపతి రా శరపాతభీతిఁ దా

మలఁగిమలంగి కన్గొనుచు మార్గముకేవకు నడగించుచున్

నిలుచుచుఁ గొంతకొంత గమనించుచు నర్థముమేసిమేసి ద
ర్భలు వివృతాస్యపార్శ్వముల రాలఁగ మింటికిఁ జౌకళించుచున్

చ. కొనకొని తావి మూఁకొనని క్రొవ్విరి యెయ్యెడ వజ్రసూచిరా
యని రతనంబు శిల్పాచని యూనని తేనియ గోరుమోపి గి
ల్లని చిగురాకు లాలితవిలాసనికేతన మాలతాంగి దా
ననుభవకర్త యెఘనుఁడొ యావిధియత్నఁ మెఱుంగనయ్యెడున్.

తొమ్మిదవ అధ్యాయము.

పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రకవి—జైమినిభారతము

శృంగార శాకుంతలము తరువాతఁ బినవీరభద్ర కవి జైమిని భారతము రచించినట్లు కానిపించుచున్నది. ఏలయన జైమినిభారత మందుఁ దానటకుఁ బూర్వము రచించినగ్రంథముల నుగ్గడింపక పోయినను శాకుంతలమందుఁ జేర్కొనిన గ్రంథములలో జైమినిభారతము లేకపోవుటయే యీ పౌర్వాపర్యరచనా నిర్ణయమునకు ముఖ్యాధారము. కావునఁ బినవీరభద్రుని గ్రంథములలో నిప్పటివఱకు లబ్ధములైనవాని యందు జైమినిభారతమే కడపటిది.

బడినది. గ్రంథాదియందలి కృతిసమర్పణభాగమును జదివినచో నొండు రెండువిశేషాంశములు గోచరించుచున్నవి.

1. వీరభద్రుఁడు నరసింహరాయల యాస్థానమందొకకవి.

దీనికి గ్రంథమందే యాధారమున్నది. ఒకనాఁడు నృసింహరాయలు సభలోఁ గూర్చుండి జైమినిభారతమును గుఱించి వితర్కించుచు,

"తే. ఆపురాణంబు గనఁ దెనుఁగయ్యెనేనిఁ
జెప్పనేర్చినకవియుఁ బ్రసిద్ధుఁడేనిఁ
దెనుఁగునుడికారమున మించుగనియెనేనిఁ
గుందనము కమ్మవలచినచంద మగును."

అనిచెప్పి సభాసదులవంకఁ జూడ వారు నీయద్భుతపురాణమును దెనుఁగున నొక్కపినవీరభద్రుఁడే చేయనోపునని తమయేలికకు విన్నవించిన నృసింహరాయలు తనయెదుటనున్న పినవీరన్నను జూచి యిట్లు చెప్పెనఁట:

"క. అని విన్నపంబు చేసిన
ననుఁ గనుఁగొని యలరి నాధనంబు ఋణముగాఁ
దినక యుపార్జించె యశో
ధన మిటు గావలదె యాశ్రితత్వంబనుచున్."

కావున నీకవి యాశ్రితుఁడై యుండి రాయలధనముదిని ఋణవిముక్తుఁడగుటకుఁ గృతిరూపకమగు యశోధనము నిచ్చినట్లు తేలుచున్నది. ఇదియే యాశ్రితత్వ విధానముఁట.

టగాక నరసింగరాయలకుఁ గూడ నీగ్రంథము నెవరిచేతనైనను వ్రా యించి కృతినొందఁ గుతూహలము మిక్కుటముగా నుండెను.

ఉ. ఆదట సప్తసంతతుల యందును నొక్కొక కాలమందు వి
చ్ఛేదము గల్గు నాఁటిటికిఁ జెప్ప విపర్యయ మే యుగంబునన్
లేదు కవిత్వ సంతతికి నిక్కము తత్కవితా విలాసముల్
జాదులు నిష్టదైవము ప్రసాదమునా హరి కీర్తనంబునన్.

క. నామది నిరతము భారత
రామాయణ కథలఁ బ్రేమ రంజిలు నందుల్
జైమిని భారత మనఁగా
భూమి నపూర్వము పురాణముల గణియింపన్.

గీ. ఆపురాణంబు గనఁ దెనుఁగయ్యె నేనిఁ
జెప్పనేర్చిన కవియుఁ బ్రసిద్ధుఁడేనిఁ
దెనుఁగు నుడికారమున మించు గనియె నేనిఁ
గుందనము కమ్మవలచిన చంద మగును.

అని సభాసదుల మొగంబులు చూడ నవధరించిన నారాజ సత్తము చిత్తం బెఱింగి వా రిట్లని విన్నవించిరి:

క. ఏరీతి నెఱిఁగెనో పిన
వీరన దేవర తలంపు విఖ్యాతముగాఁ
బేరును బెట్టిదియును దన
పేరుగ రచియింపఁ బూనెఁ బేశలఁఫణితిన్.

కావున నరసింహరాయలకును పినవీరభద్రునికిని గూడ నీ పురాణముఁ దెనిఁగింప నుద్దేశము ప్రత్యేకముగఁ గలిగినట్లు విదిత మగుచున్నది. నరసింహరాయల తలం పెఱింగియే పినవీరన్న యీ గ్రంథమును దెనిఁ

గింపఁ బూనెనా యని సందేహ మచ్చోటి సభాసదులకే కాక యెల్లరకుఁ గలుగవచ్చును. పినవీరభద్రున కీ సంగతి యెట్లు తెలిసియుండును? కేవలము మంత్రశక్తి వలనను, జ్యోతిషప్రభావమునను ప్రభువుయొక్క యంతరాలోచనఁ దెలిసి కొనె నని చెప్ప సాహసింపలేము. బహుశః నరసింగ రాయలయొద్ద చమూపతిగ నుండిన పెదవీరభద్రుఁడు రాజు మనసెఱింగి తన తమ్ముఁడైన పినవీరన్నకుఁ జెప్పి యుండవచ్చు. ఎట్లయినను బినవీరన్న జైమినిభారతమును దెనిఁగింప నుద్దేశించెను. నృసింహరాయ లాగ్రంథమును గృతి నొంద నిశ్చయించెను.

రాయల కీగ్రంథమందుఁ బ్రత్యేకాభిమానము గలుగుటకుఁ గారణమేమి? అనేకపురాణము లింక నాంధ్రీకృతములు గాకుండెనుగదా! జైమినిభారతమునే నృసింహరాయలు వరించు టేల?

దీనికి సమాధానము జైమినిభారతమందలి కథావిషయములవలనఁ దెలియఁగలదు. జైమిని భారతమందలి కథాభాగ మేమనః—.

ధర్మరాజు చేయఁదలచిన యశ్వమేధ యాగము నిమిత్తము భీమార్జునులు సలిపిన భారతదేశదిగ్విజయ మీగ్రంథమున వర్ణింపఁబడినది. ఈదిగ్విజయము ముఖ్యముగాఁ బశ్చిమ దక్షిణభాగములందుఁ జరిగినది. అనఁగా సౌరాష్ట్రము, మహారాష్ట్రము, కొంకణము, కేరళము, పాండ్యము, ఇత్యాదిదేశములు జయింపఁబడినట్లు వర్ణింపఁబడినది.

ఈదేశములను జయించినవాఁ డర్జునుఁడు. విష్ణుస్వరూపుఁడైన శ్రీకృష్ణుని సహాయమున నీయర్జునుఁడీ దేశముల నన్నిటిని దన యన్నగారికొఱకు జయించెను. అట్లే వైష్ణవమతస్థుఁడైన సాళువ నృసింహరాయలు తన యేలిక యగు విజయనగరరాజ్య ప్రభువున కాదేశముల నన్నిటిని జయింపవలసి వచ్చెను.

ఆమహాయోధుఁడు తత్కారణమున దా నర్జునునితోఁ దుల్యుఁ

డని యూహించుకొని యుండవచ్చును. దానికి నిదర్శనముగఁ బినవీరన్న తన గ్రంథమున నృసింహరాయలఁగూర్చి యిట్లు నుడివెను:—

ఉ. భారతవంశ మండనుఁడు పాండవ గాండివముక్త బాణసం
భారతతప్రభావనుతి పారగుఁ డంచిత గోమహీతులా
భారతదంగదాన పరి పాక సమగ్రయశోవిలాస శో
భారతశాలి గుండ నర పాల నృసింహుఁడు గహ్వరీ స్థలిన్.

కావున నృసింహరాయ లర్జునునిపరాక్రమము చాటుచున్న గ్రంథమును కృతినొందుటకు నిచ్ఛగించెనని చెప్పుట సామంజస్యము నతిక్రమింపదు. *

సాళువ నరసింహరాజు

సాళువనృసింహరాయలు విజయనగరరాజ్యము నేలిన సంగమ వంశస్థులలోఁ గట్టకడపటివారైన రాజశేఖరరాయలు, విరూపాక్ష రాయలు మున్నగు వారికి ముఖ్యదండనాథుఁడుగా నుండి యనేకదేశములు జయించి సామ్రాజ్యమును విస్తరించి, తుదకుఁ దనప్రభువులు దుర్బలులై యుండుటచేఁ గేంద్రప్రభుత్వము చెడకుండుటకుఁ దానే చక్రవర్తి యయ్యెను. ఈమహామహుని వంశచారిత్రము సంస్కృతమున "సాళువాభ్యుదయ" మను గ్రంథమున రాజనాథ డిండిముఁ డను నాస్థానకవి రచించెను. కొంతవఱకు జైమిని భారతమునఁ గూడ నీనృపాలుని వంశచారిత్ర మున్నది.

సాళువనృసింహరాజు వంశము చంద్రవంశము. ఈవంశస్థులు

* గ్రంథాంతమునఁ బినవీరభద్రకవి తన ప్రభువగు నృసింహరాయలను శ్రీకృష్ణుని కలియుగావతారముగ వర్ణించెను. శ్రీకృష్ణుఁ డిట్లు చెప్పెనఁట.

క. ఆసమయంబున ధర్మజ, నేసోమకులంబునను జనించి కుటిలులన్
శాసించి ధరణిపాలన, చేసెదఁ దగ సాళ్వనారసింహుఁడ ననుచున్.

చాలకాలమునుండి చిత్తూరుమండలములోఁ జంద్రగిరిని ముఖ్యరాజస్థానముఁ జేసికొని తత్ప్రాంతదేశము నేలుచు వచ్చిరి. వీరికి మూలపురుషుఁడు వంకిదేవుఁడు. అతనికొడుకు గౌతరాజు. గౌతరాజుకొడుకు గుండరాజు. గుండవిభుని కార్గురుపుత్త్రులు. వీరి జననక్రమము సాళువాభ్యుదయమున నొకరీతిగాను, జైమినిభారతమున మరియొకరీతిగా నున్నది.* వారిలో మంగురాజు బుక్కరాయలపుత్త్రుఁడైన కంపభూపతికి

---

* సాళువాభ్యుదయము

వంకిదేవ
|
గౌత
|
గుండ | సాళువమంగ | సావిత్రిమంగ | వీరబొంబల | గౌత | మాదిరాజ

జైమినిభారతము

గుండ
|
గౌత | వీరబొంబల | మాదయ్య | గుండబమ్మ | సాళువమంగ | సావిత్రిమంగ

సింగ | గుండ | గౌత | సాపడి | హనుమ | మల్లినాథ

గౌత
|
గుండ—మల్లమ్మ | సాళువ | బొప్ప | సాళువతిప్ప—హరియమ్మ (ప్రౌఢదేవరాయలకుమార్తెయగు హరియమ్మను వివాహమాడెను.)

గుండ—మల్లమ్మ
|
తిమ్మ | నృసింహ (జైమినిభారతమునకు కృతిభర్త)

సైన్యాధిపతిగనుండి దక్షిణదేశమును జయించి పరపక్షసాళ్వుఁడగుటచే సాళువ బిరుదమును బొందెను. ఆకారణమున నీవంశపువారికి సాళువనామము వంశనామముగ వచ్చెను. ఈవిషయము సాళువాభ్యుదయమునను, జైమినిభారతమునను ఏకరీతిగ నుడువఁబడినది. సాళువమంగున కార్గురుకుమారులు గలిగిరి. వారిలోఁ దృతీయుఁడగు గౌతరాజునకు నలుగురుపుత్రులు జనించిరి. ఈనలుగురిలో నగ్రజుఁడగు గుండమహీపతికి తిమ్మరాజును, నృసింహరాజును జనించిరి. ఈ నృసింహరాజే జైమినిభారతమును గృతినొందెను. గుండరాజుయొక్క కనిష్ఠసోదరుఁడైన తిప్పరాజుకు ప్రౌఢదేవరాయల కుమార్తె యగు హరియమ్మను పెండ్లిచేసిరి. కావున విజయనగరపు రాజగు విరూపాక్షరాయ లీనృసింహరాయలకు మేనమామయగును.

నృసింహరాజు పితృపితామహాగతంబగు చంద్రగిరి నేలుచుఁ దన భుజపరాక్రమమునఁ గళింగగజపతుల వశమైయుండిన యుదయగిరి రాజ్యభాగము నాక్రమించుకొని, తరువాత దక్షిణదిగ్జయమునకు బయలుదేఱెను. చోళరాజు యుద్ధముచేయకయే లొంగిపోయెను. పెనుగొండ దుర్గమును స్వాధీనము చేసికొనిన తురుష్కులను బాఱఁదోలి, యారాజ్యమును వశముచేసికొనెను. ఇంకఁ బశ్చిమున మఱికొన్ని రాజ్యములను గూడ జయించెను.

ఈ మహనీయుఁడు కళింగ భూపతులకును, దురుష్కసుల్తానులకును దుర్జయుఁడై విజయనగర రాజ్యమును క్షీణింపకుండఁ గాపాడెను. తన బాహుబలముచేతను, బుద్ధికౌశలము చేతను దక్కిన చమూనాయకుల ప్రేమాదరణంబుల కాస్పదమై వారి యంగీకారమున సామ్రాజ్యపదవిని క్రీ. శ. 1487 స్వీకరించినవాఁడయ్యెను. *

* ఈరాజు 'రామాభ్యుదయము' అను సంస్కృత గ్రంథమును రచించెను.

జైమినికవి

జైమినికవి యష్టాదశపర్వయుక్తమగు భారత గ్రంథమును సంపూర్ణముగ వ్రాసెనో లేదో తెలియదు. ప్రొఫెసర్ వీబర్ అను జర్మనీ పండితుఁడు తన "సంస్కృతవాఙ్మయ చరిత్రము"న నీ గ్రంథము గుఱించి వ్రాయుచు నిట్లు నుడివెను. "అశ్వమేధికపర్వమను పేరుగల యీగ్రంథము బొంబాయిలో క్రీ. శ. 1863 లో ముద్రితమైనది. గ్రంథాంతమందు వ్రాయఁబడిన యంశములను బట్టి గ్రంథమంతయు సమగ్రముగా విరచితమైనట్లు స్ఫురించుచున్నది. కాని యిప్పటివఱకు నీ గ్రంథసంబంధమైనది యొక యశ్వమేధపర్వము తక్క వేఱు భాగము దొరకలేదు. ఈపర్వమునకుఁ గన్నడభాషాంతరీకరణము క్రీ. శ. 12 వ శతాబ్దమునని తెలియవచ్చుచున్నది. ఆగ్రంథమునే కిట్టెలు దొరగారు తాము నాగవర్మ ఛందోగ్రంథమునకు వ్రాసిన యుపోద్ఘాతములో క్రీ. శ. 18 వ శతాబ్దమునకు త్రోసివేసిరి ఈ జైమిని గ్రంథమున శ్రీకృష్ణసంబంధమైన ప్రపత్తి ముఖ్యముగా గోచరించుచున్నది. క్రైస్తవమతసంబంధమైన పాశ్చాత్యసంసర్గములు నిశ్శంకముగాఁ గాన్పించుచున్నవి."

ఈ పండితుఁడే వేఱొకతావున నిట్లు వ్రాసెను:

'సుమంతు—జైమిని—వైశంపాయన—పైల—సూత్ర—భారత—మహాభారత—ధర్మాచార్యాః' ఈవాక్యము ఇటీవలి వారిదై యుండవచ్చును. దీనినిబట్టి జైమినిభారత మిప్పటి వ్యాసమహాభారతమువలె నుండెనని నిశ్చయించుటకు వీలు లేకపోయినను జైమినికవియు వ్యాసమునివలె భారతమును సమగ్రముగా రచించియుండెనని యూహింపవచ్చును. కాని యిప్పటి జైమినికవి గ్రంథమునకును నిప్పుడు వాడుకలో నున్న జైమినిభారతమునకును పోలికచాల తక్కువగా నుండునని చెప్పవచ్చును."

ఇట్లు వీబరుపండితుఁడు మొదలగు గ్రంథకర్తలు భారతమును సమగ్రముగా జైమినికవి వ్రాసియుండవచ్చునని యూహించుచున్నారు కాని యీక్రింది కారణములచే నాయభిప్రాయము వేఱుగానున్నది జైమిని కవియని చెప్పఁబడిన మహాపురుషుఁడు భారతమందలి యశ్వమేధపర్వము తప్ప నితరపర్వములను వ్రాసియుండఁడని నాకుఁ దోఁచుచున్నది.

(1) జైమినిభారతమున అశ్వమేధపర్వమందలి యాశ్వాసాంత గద్యభాగములో "ఇతి మహాభారతే అశ్వమేధికేపర్వణి జైమినీయే" అనియున్నది. జైమిని పూర్తిగా గ్రంథమును వ్రాసియున్నయెడల "ఇతి మహాభారతే జైమినీయే అశ్వమేధికే పర్వణి" అని యుండవలసినది.

(2) గ్రంథస్వభావమునుబట్టి యశ్వమేధపర్వము దప్ప వేఱు పర్వములను జైమినికవి వ్రాసియుండఁడని యూహింపవచ్చును.

(i) గ్రంథమం దెక్కడఁ జూచినను శ్రీకృష్ణుని మహాత్మ్యమే కానఁబడుచున్నది. వ్యాస భారతమందు శౌర్యపరాక్రమాది గుణగరిష్ఠులగు పాండవవీరాగ్రేసరు లంతఃఱు నిందు తమతమ స్వభావతేజఃపుంజముల నడఁచుకొని శ్రీకృష్ణునికై స్తోత్రపాఠములఁజేయుచు దాసులవలె మెలఁగుచున్నారు శత్రువుల నోడించునపుడు శ్రీకృష్ణుని బలములేచే లేశమాత్రము చేయులేనట్లు వర్తించుటయే కాక దాని వెల్లడించుటయుఁ గాన్పించుచున్నది. ఇదియంతయు వ్యాసకృతికి విరుద్ధము.

కావున జైమినిభారతము వైష్ణవమతప్రాబల్యము నొందినతరువాత శ్రీమహావిష్ణుని యవతారమైన శ్రీకృష్ణునిమహాత్మ్యము నుగ్గడించుటకు వ్రాయఁబడిన గ్రంథమని చెప్పనచ్చును. శ్రీమద్భాగవతము క్రీ వె 12 లేక 13 వ శతాబ్దమున ♦ బోపదేవుఁ డనుకవివర్యునిచే

♦ ఈ బోపదేవుఁడు మహారాష్ట్రప్రభువులగు దేవగిరిసంస్థానాధీశులయొద్దనుండిన ఆస్థానకవి ఈకవి 13 వ శతాబ్దాంతమున నుండినట్లు తెలియుచున్నది.

రచింపఁబడినదని యొక పండితసంప్రదాయ క్రమమునవచ్చుచున్న యైతిహ్యము మనదేశమందుఁ గలదు. జైమినిభారతముఁగూడ నట్లే కొంచె మెచ్చుతక్కువగఁ దత్కాలమున వ్రాయఁబడి యుండునేమో!

2. వ్యాసకృతియం దర్జునుఁడు దక్షిణహిందూ రాజ్యములగు పౌండ్ర, ఆంధ్ర, ద్రవిళ, పాండ్య, కేరళములను జయించినట్లు సూచించుటయేకాని యారాజ్యముల నేలిన రాజవంశములనుగాని, యర్జునునితోఁ బోరాడిన రాజులపేళ్లనుగాని యుద్ధవర్ణనలుగాని కవి చెప్పియుండలేదు. జైమినిభారతమందట్లుగాక ముఖ్యముగా భారతవర్షములోని పశ్చిమ దక్షిణభాగములనున్న హిందూరాజ్యము లర్జునాదిపాండవవీరుల నెదుర్కొని సమరముచేసి యలఘు పరాక్రమమున వారిని డిందుపఱిచి శ్రీకృష్ణభగవానులకు శరణాగతులఁగాఁజేసిన క్రమమంతయు నభివర్ణింపఁబడినది. కావున వ్యాసకృతిలో సూచనమాత్రమున నుడువఁబడిన పశ్చిమదక్షిణ హిందూరాజ్యముల వర్ణనను ప్రత్యేకముగఁ బూనుకొని విపులముగ వ్రాసి యారాజ్యములకు వాసిదెచ్చుటకుఁగాను, ఎవరో మహాకవి యీగ్రంథమును వ్రాయ సమకట్టెనని యూహింపవచ్చును. ఆరాజ్యముల ప్రభూతిప్రతిష్ఠల నుగ్గడించుటకునాయా యాస్థానముల నాశ్రయించిన యొక మహాకవికిఁగాని వేఱొకరికి నీయభిలాష కలుగనేరదుగదా! కావున జైమినికవి వర్యుఁడు పశ్చిమ హిందూదేశస్థుఁడో లేక దక్షిణ హిందూదేశస్థుఁడో యైయుండవలెను. ఇంతియకాక దక్షిణ పశ్చిమ హిందూరాజ్యముల యౌన్నత్యము వర్ణించుటకు సద్భాసితో శ్రీకృష్ణునిమహిమఁ బ్రకాశింపఁజేయుటకును నొక అశ్వమేధికపర్వమునఁ దప్ప వేఱొందుపర్వమునం దవకాశము లేదు. కావున నశ్వమేధపర్వము మాత్రమే జైమినికవి

వ్రాసెననియు, నాజైమినికవి పశ్చిమ హిందూదేశస్థుఁడనియు నేనూహించుచున్నాను.†

3. మఱియొక విచిత్రాంశ మీగ్రంథమందుఁ గానఁబడుచున్నది. అశ్వమేధ దీక్షితుఁడైన యుధిష్ఠిరుఁడు సవనార్హమగు నశ్వము భద్రావతీపురమున నున్నదని విని దానిని దెచ్చుటకుఁ బవననందనునిఁ బంపెను. భీముఁడు తత్పురాధీశ్వరుఁ డగు యౌవనాశ్వుని జయించి వీనిని దెచ్చి ధర్మనందనునికి సమర్పించెను. ఈ యుదంతము జైమినికవి కల్పితమే కాని వ్యాసముని గ్రంథమం దెచ్చోటను గానము. ♦భీముని పరాక్రమవిషయ మెట్లయినను జొప్పించి యభివర్ణించుట కొకకథ కల్పింపఁబడి యుండవచ్చును. మధ్వాచార్య ప్రతిష్ఠాపితమైన వైష్ణవ మతము నవలంభించినవారికి భీముఁడు ముఖ్యప్రాణదేవరగదా! కావున నీజైమినికవి పశ్చిమదేశస్థుఁడగు మాధ్వమతస్థుఁడేమో!

అశ్వమేధపర్వము

ధర్మనందనుని అశ్వమేధయాగ మొనరింపుమని వేదవ్యాసుఁడు పురికొల్పుటయు, తత్క్రతు నిర్వహణార్థము వలయు ద్రవ్యసముపార్జ

† జైమినికవి మహారాష్ట్రదేశస్థుఁడని చెప్పుటకు గ్రంథమం దనేకము లాధారములు కాన్పించుచున్నవి. అతఁడొక్కచోట సింహబృహస్పతులుగూడినప్పుడు గోదావరీపుష్కరముయొక్క పాపాపహరణశక్తి నిట్లు ప్రశంసించెను.

"సర్వతీర్థాని గర్జంతి తావత్పాపప్రణాశనే
యావన్నసింహగే జీవే దృశ్యతే గౌతమీనదీ."

వేఱొకచోట భీముని వంటకముల నభివర్ణించుచు పశ్చిమ హిందూదేశమందలి భోజ్యపదార్థముల నన్నిటిని పేర్కొనెను. ఇట్లనేకములు చిన్నచిన్న నిదర్శనములు కూడ కాన్పించుచున్నవి.

♦ భీముని సూపకారకౌశలముగూడ నప్రస్తుతాంశమైనను గ్రంథాంతమున వర్ణింపఁబడినది. భీముని మహాత్మ్యము నిరూపించుటకై వీని నన్నిటిని కవి కల్పించి యుండవచ్చును.

నకై మరుత్తుని కథ నివేదించుటయు, నిత్యాది పూర్వభాగ మంభయ గ్రంథములయందును సమానము. యజ్ఞాశ్వమును దెచ్చుటకుఁగాను భీముని భద్రావతీపురమునకుఁ బంపుట వ్యాసభారతమందు లేక జైమినిగ్రంథమున మాత్రమే యున్నదని యిదివఱకే చెప్పితిని. సవనాశ్వ సంరక్షణమునకై వెనువెంట నర్జునునిఁ బంపుట నుభయగ్రంథముల యందును సమానము. అటుతర్వాత రెండు గ్రంథములు చాలవఱకు భేదించుచున్నవి.

ప్రాయశః యీభేద మర్జునుని దిగ్విజయవిషయమునఁ గన్పట్టుచున్నది. ఈదిగ్విజయము వర్ణించుటలో వ్యాసకవి వింధ్యోత్తర రాజ్యములకుఁ బ్రాముఖ్య మిచ్చుటయు, జైమినికవి వింధ్యమునకు దక్షిణ భాగమున నున్న రాజ్యములకుఁ బ్రాముఖ్య మిచ్చుటయుఁ గాన్పించుచున్నది. వ్యాసముని త్రిగర్త, ప్రాగ్జ్యోతిష, సింధుదేశములతోఁ బ్రారంభించి తరువాత నర్జునునికుమారుఁడగు బభ్రువాహనుఁ డేలుచున్న ♦మణిపూరపురముఁ జెప్పెను. అటుతరువాత మగధ, వంగ, పుండ్ర, కోసలదేశములను, పదంపడి కాశి, శృంగ, కోసల, కిరాట, దాశార్ణములను బేర్కొనెను. ఈ దేశములన్నియు వింధ్యమున కుత్తర భాగమున నున్నవియే. వీనికన్నిటికిఁ గలిపి యుత్తర హిందూస్థానిమని పేరిడఁబడుచున్నది. ఉత్తరదేశములను జయించినతర్వాత అర్జునుఁడు దక్షిణదిక్కునకు వెళ్లెనని వ్యాసభారతమున జెప్పఁబడినది. నిషధద్రవిడాంధ్రమాహిషములును, దరువాతఁ బశ్చిమరాజ్యము లగు సౌరాష్ట్రము, గోకర్ణము, ద్వారక, గాంధారము, మున్నగు నవియు నర్జునుఁడు గుర్రమ్మరినట్లు వ్యాసకృతిలో రచించిన దిగ్విజయక్రమము.

♦ వ్యాసకృతినిబట్టి యీమణిపూరపురము అస్సాందేశమునందున్న మణిపురమని కొందరి యభిప్రాయము.

ఇంక జైమినిభారతమునందు దిగ్విజయవర్ణన ప్రారంభముననే_

మ. కదలెన్ దత్తురగోత్తమంబు నగర గ్రామావనీభృన్న దీ
నదవేశంత సరిత్తటాకతట నానాభూమి సీమాదురా
సదకాంతార కఠోరమార్గము లవష్టంభంబునం దాఁటి యా
మ్యదిశా మండలమండనం బయినయా మాహిష్మతిన్ జేరఁగన్.

అధ్వరాశ్వము నానాదేశములఁ గ్రిక్కి దక్షిణదిశనున్న మాహిష్మతీపురముఁ జేరెనదఁట. ఈమాహిష్మతీపురము నర్మదానదీతీరమున నున్నది. అనఁగా వింధ్యపర్వతములకు దక్షిణభాగమున నున్నది. కావున జైమినికవి వింధ్యపర్వతముల కుత్తరమున నున్న దేశములతోఁ బ్రసక్తిఁ బెట్టుకొనక, వానిపేళ్లయినను జెప్పకయే, దిఙ్మాత్రముగ సూచించి, దక్షిణహిందూస్థానముతోఁ బ్రారంభించి మొట్టమొదటఁ గనుపించెడు మాహిష్మతీపట్టణముతో మొదలుపెట్టెను. వ్యాసభారతమందు దక్షిణహిందూదేశముల పేళ్లయినను జెప్పఁబడినవి. జైమిని భారతమున నుత్తరహిందూదేశముల పేళ్లుగూడ సూచింపఁబడలేదు. ఈవిషయము ముఖ్యముగ గుర్తింపఁదగినది.

మాహిష్మతీపురము తరువాత మఖాశ్వము చంపకాపురముఁ జేరెను. అటుతరువాత స్త్రీమండలమునకుఁ బోవ నాదేశపురాణియగు ప్రమీల యర్జునునితోఁ బోరి యావీరుని ప్రేమాతిశయమున కాస్పదమయ్యెను. స్త్రీమండలము తరువాత వృషదేశమునకును, దానిని గడచి మణిపురమునకును యజ్ఞాశ్వ మరిగెను. మణిపురము నేలెడు ప్రభువగు బభ్రువాహనుఁ డర్జునునికిఁ జిత్రాంగదయందు జనించినవాఁడు. తండ్రి కొడుకులకు ఘోరసమరము సంఘటిల్లెను. అందు గంగాశాపగ్రస్తుఁడైన యర్జునుఁడు బభ్రువాహనునిచేఁ దెగి, మున్ను కుశలవులతోఁ బోరి మూర్ఛిల్లిన శ్రీరామచంద్రునివలె సంగ్రామతలమున నీల్గెను.

♦ఈసందర్భమున శ్రీరామచరిత్రము సంగ్రహముగా వ్రాయఁబడినది. ఇది వ్యాసభారతమున లేదు.

మణిపురము విడిచి మఖాశ్వము రత్నపురముఁజేరినది. ఆపైన సారస్వతపురమునకు, నటుతరువాతఁ గుంతల దేశమునకును బోయెను. కుంతలదేశమునఁ గృష్ణార్జునులు చంద్రహాసుఁ డనురాజుతో సఖ్యముఁజేసికొని, బకదాల్భ్యుఁ డను వింశతిబ్రహ్మకల్పుఁడగు వృద్ధమహాముని దోడ్కొని యుత్తరదిశ కరిగి, సింధుదేశముఁ బ్రవేశించి, క్రమముగాఁ గరిపురముఁ జేరిరి.

కావున పైనఁ బేర్కొనినదేశములలో బభ్రువాహనుని రాజ్యమైన మణిపురమును, సైంధవునిరాజ్యమైన సింధుదేశమునుదప్ప వ్యాసకృతిలోనున్న దేశములతో సరిపోవున వేవియు జైమినిగ్రంథమునఁ గానరావు.

(2) మఱియొక విషయము: వ్యాసభారతమునలేని యద్భుతచర్యలు శ్రీకృష్ణధ్యాన మాహాత్మ్యములు జైమినిభారతమునఁ బ్రతికథయందు నావహించి యున్నవి. సుధన్వుఁడు తప్తతైల కటాహమునఁ ద్రోయఁబడినను నించుకైనఁ గ్రించుదనము నొందక సుఖముగబయటకువచ్చెను. ఈయద్భుతశక్తి యతనికి నేకపత్నీ వ్రతత్వమునను, సంతతకృష్ణధ్యానమానసత్వమునను గలిగెనఁట.

♦ బభ్రువాహనుని రాజ్యమగు మణిపురము లేక మణిపూరపురము రెండుగ్రంథములలోను సమానముగ నున్నది నిజముగ నర్జునుని దిగ్విజయవిషయములలో నుభయగ్రంథములయందు సమానముగ నున్నది ఈ మణిపురపు రాజగు బభ్రువాహనుని చరిత్రమే. ఐనను వ్యాసభారతమం దొకచోట మణిపురము ఉత్తర హిందూస్థానమందలి ఆస్సాంలోనున్న మణిపురమనియు, ఆగ్రంథమందే వేఱొకచోట దక్షిణ హిందూస్థానమందలి పాండ్యరాజ్యమందున్న మణిపూరపురమనియుఁ జెప్పబడినది. జైమినిభారతమునుబట్టి చూడఁగ నీమణిపురము మైసూరుదేశములో నున్నట్లు రైస్ దొరగారు తమ "కన్నడవాఙ్మయచరిత్రము"నఁ జెప్పియున్నారు.

బభ్రువాహనుం డర్జునుని శిరంబు దెగవ్రేయ నాశిరంబును నాగకుమారు లపహరించి పాతాళమున మఱుఁగుపెట్టిరి. అర్జునుని బ్రతికించుటకు సంజీవికరణిని దెచ్చియుతనిశిరస్సునకై వెదుకగ నెచ్చటను గాన్పింపలేదు. అప్పుడు సమస్తజనులు జనార్దనుని వేఁడుకొనిరి. ఆమహానుభావుఁడు ధ్యానపరవశుఁడై యర్జునుని యుత్తమాంగమును రమ్మని యాజ్ఞాపించెనఁట. ఆయంగము రోదసీకుహరము వదలి క్షణములోఁ గృష్ణుని పాదములయొద్దఁ బడెనఁట. ఈవృత్తాంతము వ్యాసమహాభారతములోఁ గానము. కేవలము జైమినికవి కల్పితము.

రత్నపురాధీశ్వరుఁడగు మయూరధ్వజుని కుమారులు దుర్జయులై కృష్ణార్జునుల నెదిరింప మాయారూపుఁడగు శ్రీకృష్ణుఁడు బ్రాహ్మణవేషమున బర్హిర్ధ్వజునికడకేఁగి యారాజు మేనియందు సగ మిమ్మని వేఁడెను ఆరాజసత్తముఁ డట్లు కానిమ్మని తనమేని సగము గోయించుకొని యదునందనున కొసఁగెను. ఇట్లనేకాద్భుతకథలు గ్రంథమందుఁ గానఁబడుచున్నవి.

కుంతలేశుఁడగు చంద్రహాసుని చరిత్రము జనరంజకముగ నుండి నిరంతర కౌతూహలముఁ గలిగించుచుండును. ఈరాజసత్తముని చరిత్రము సామాన్యముగఁ దెలియనివా రుండరు. మంత్రియగు దుష్టబుద్ధికుతంత్రము లును, విష్ణుభక్తి పూరితుఁడగు చంద్రహాసుని యవ్యాజ ప్రభుభక్తియు, మంత్రికుమారుఁ డగు మదనుఁడు విషమునకు బదులుగ విషయ నిచ్చి వివాహము చేయుటయు నిత్యాదికథాంశములు సార్వజనీనములు. ఈకథయంతయు జైమినిగ్రంథమునకు నాయకమణివలె విరాజిల్లుచున్నది ఇతర కథలు సయితము మిక్కిలి లోకవ్యవహారచాతుర్యమునకు నిదర్శకములుగఁ గల్పింపఁబడినచో నీగ్రంథ మెంతయో హృదయరంజకముగ నుండి వ్యాసభారతమున కెంతమాత్రము వెనుదీసి యుండదు.

(3) మఱియొక యంశమునుగుఱించి ముచ్చటించి యీభాగమును విరమించెద.

వ్యాసభారతములో యుద్ధానంతరమున సమస్త బాంధవుల మరణమునకు శోకించుచున్న ధర్మపుత్రుని యొద్దకుఁ గృష్ణద్వైపాయనుం డేతెంచి యనేక విధంబులగు చిత్తసాంత్వన వచనంబులఁ జెప్ప దొడంగి సత్త్వరజస్తమోగుణాదికములగు సృష్టితత్త్వ విషయములను, జననమరణాదికంబు లగు సంసృతి విషయములను, జ్ఞానకర్మ యోగాదికములగు ముక్తిసాధన విషయములను, జీవన్మాత్రా ప్రధానంబులగు ధర్మాధర్మ వివేచక విషయంబులను, ఇత్యాది మహార్థ్యోచితంబులగు పారమార్థికభాతిక ప్రధానాంశములఁ బ్రబోధించుచుఁ జిత్తసమాశ్వాసనముఁ గావించెను. జైమినిభారతమం దట్లుగాక వ్యాసభట్టారకులు వచ్చి చాతుర్వర్ణ్య ధర్మములు కొంత చెప్పి వెంటనే జారస్త్రీలక్షణంబు లుపదేశించుటకు మొదలిడిరి. జారిణుల లక్షణములు, వారిసాంకేతికములు, బంధకీవధూటుల మాయోపాయములు, అభిసారికల కపటచేష్టితములు, ఇత్యాదిఘుటచేటీవిట కోటుల కుటిల నటనలఁ బ్రకటించి బంధుజన మరణ శోకవిహ్వలుండైన ధర్మనందనునకు మనశ్శాంతి గలుగఁజేయ యత్నించెను. ఈరెండు గ్రంథముల యందలి రసభావముల యౌచిత్యవ్యత్యాసము దీనివలన విశదము గాఁగలదు. వ్యాసభారతామ్నాయమందలి పరమార్థగౌరవమును, రసభావసముచిత సౌందర్యంబును జైమినిభారతమందుఁ జాలవఱకు మృగ్యము. ఏతత్కారణంబునఁగూడ జైమినిగ్రంథ మర్వాచీనమనియే చెప్పనొప్పు.*

* జైమినిభారతము (మూలము) సమగ్రముగఁ జదివినయెడల నాగ్రంథము భారతరామాయణాది ప్రాచీనగ్రంథములతో సమానమైన పురాణగ్రంథము కాదనియు, హిందూదేశమున రాజకీయవిప్లవములు గలిగి హిందూజనసంఘములు తొంటి శీలమును, కులాచారములను బరిత్యజించి వర్ణసంక్రమము పొందినతర్వాతను, శైవవైష్ణవమతముల యన్యోన్య సంఘట్టనము ప్రారంభించినవెనుకను వ్రాయఁబడిన గ్రంథము

భాషాంతరీకరణము

ప్రాచీనాంధ్రకవులు భారతాది గీర్వాణగ్రంథముల నెట్లు తెనిఁగించిరో యాలాగుననే పినవీరభద్రకవి జైమినిభారతమును తెనిఁగించెను పద్యమునకుఁ బ్రతిపద్యమును, శబ్దమునకుఁ బ్రతిశబ్దమునుఁ జెప్పక, వారు గ్రంథములను స్థూలదృష్టిని బరికించి కథాభాగము దప్పకుండ రసపోషణకొఱకు కొంత పెంచియు, కొంతతగ్గించియు, కొంతకల్పించియు, కొంతయుజ్జగించియు నిట్లు స్వతంత్రముగ మార్చి సంస్కృతగ్రంథముల నాంధ్రీకరించిరి. వీరభద్రకవియు నామార్గమునే యనుసరించి యేతద్గ్రంథము ననువదించెను. ♦

మాతృకయందలి గుణదోషములు, అనుచిత పరిహాసోక్తులు స్వభావవిరుద్ధాలంకారములు, యథామూలముగా గ్రహింపఁ బడినవి. కావున నీతనిగ్రంథమం దేదోషములు నిర్ణయించినను, ఆదోషములు ప్రాయికముగా మూలమున నున్నవనియే నిశ్చయింప వచ్చును. కథాభాగములనుగాని, కథాసందర్భములనుగాని యెచ్చోట నతిక్రమింపలేదు. రసపుష్టికొఱకుఁ బైనఁ జెప్పినట్లు కొలఁదిమార్పులుచేసినను గ్రంథము కేవలము మూలానుసరణముగా నున్నదనియే చెప్పవచ్చును.

శకుంతలాపరిణయము, జైమినిభారతము—ఈ రెండు గ్రంథముల రచనాపద్ధతులయందుఁ గొంతభేదము కాన్పించుచున్నది. శకుంతలాపరిణయమునఁ గొంతవఱకు భారతములోని కథను, గొంతవఱకు కాళిదాసుని నాటకములోని కథను జేర్చి యొకవిధమైన స్వతంత్రగ్రంథ

నియు తెలియకమానదు. కవిత్వము ప్రాచీనకవులమాదిరిగ నుండదు. సంస్కృతవాఙ్మయ మవసానదశకు వచ్చినతర్వాత వ్రాయఁబడినట్లు గోచరమగుచుండును. గ్రంథమేవిషయమునందును మిక్కిలిశ్లాఘనీయము కాదు.

♦ గ్రంథవిస్తరభీతిచేఁగాఁబోలు, మూలమందున్న కథారసపోషకములగు సంభాషణాదికములు సామాన్యముగా విడువఁబడినవి.

ముగా వ్రాసెనని యిదివఱలోఁ జెప్పితిని. జైమినిభారతమునం దట్లు గాక కేవలము మూలానుసరణముగఁ బోయినట్లు తోఁచుచున్నది.

జైమినిభారత మంతయుత్కృష్ట గ్రంథమని చెప్పుట కవకాశ ములేదు. నృసింహరాయలు దీనికిఁ బురాణములలో నపూర్వమని గొప్ప ప్రశస్తి యిచ్చుటకుఁ దగినకారణములు గనఁబడవు. శ్రీకృష్ణభగవానుల మహిమ యెల్లెడల నావహించియుండుటదక్క వేఱుకారణములు గాన్పింపవు. కవి స్వవిషయమునఁ గాని, గాథా సంప్రదాయ మనోహ రత్వమునఁగాని, నీతికథా నిర్మాణ చాతుర్యమునఁగాని భారత భాగవ తాది పురాణముల కీగ్రంథము సరిరాదు. రసనిరూపణ విషయమందు నిసర్గభావ స్వారస్యములేమిని రసాభిజ్ఞుల కచ్చటచ్చట హృదయ క్షోభము గావింపుచుండును.* ఇట్టి దోషసంకీర్ణ మయిన గ్రంథమును భాషాంతరీకరణముఁజేయుట క్లిష్టమగు నుద్యమము. మఱి యొకకవి తప్పులను దాను నెత్తిమీఁదను బెట్టికొని మోయుటయో, లేదా యాకవీశ్వరుని దానిని విడిచిపెట్టి తాను స్వతంత్రముగాఁ బోవు టయో యీ రెండుపద్ధతులలో నేదో యొకదాని నవలంబింపవలసి యుండును. పాపము, పినవీరభద్రుఁడు మూలకవి తప్పుల నన్నిటిని తనతలపై నిడికొని భరించుటయే యాత్మగౌరవమని యెంచినట్లు కానవించుచున్నది.

ఈ జైమిని గ్రంథమును లక్ష్మీశుఁడను కన్నడకవి కన్నడభాష యం దనువదించెను. ఆ యనువాదము పినవీరభద్రుని కాలమునకుఁ దరు వాత జరిగియుండునని తోఁచుచున్నది పైజెప్పిన జైమినిభారతభాషాం

* తక్కిన పురాణములయందువలె కేవలము అసభ్యహాస్యములగు నీతికథలను కల్పించుటయేకాక, ఆనాఁటి హిందూసంఘమును యథార్థముగా నిరూపించెడు ప్రయత్నము చేయఁబడినది, పాపము! అప్పటి హిందూసంఘము చాలహీనస్థితిలో నుండుట చేత అవినీతివర్ణనము లెక్కువగా నున్నవి.

తరీకరణ సమస్య లక్ష్మీశుఁడు రెండవ విధముగాఁ బరిష్కరించెను. అనఁగా రసభావ దోషము లున్నచోట్లఁ దాను విడిచి పెట్టుటయోఁ లేక చాలవఱకు మార్చివేయుటయో చేసినవాఁ డయ్యెను. ఈమహా కవి భాషాంతరీకరణ మెంతయు ముద్దులు మూట గట్టుచున్నది. మూల గ్రంథము నన్నివిధముల మించినదిగా నున్నది. భావవైరస్య మెచ్చటను గాన్పింపదు. వర్ణనలు బహుమనోహరములు. భావనిరూపణము అనుభవసిద్ధము. ఏయేవిషయములలో నేయేరసము స్వాభావికమో యాయారీతిని నభివర్ణింపఁబడినది. పాత్రపోషణము సర్వదా శ్లాఘనీయము. కావున నన్నివిషయములలోను బినవీరన కృతికంటె లక్ష్మీశుని గ్రంథము సర్వాంగసుందర మని నాకుఁ దోఁచుచున్నది ఇట్టి మనోజ్ఞమగు గ్రంథమును సముచితముగా నాంధ్రవాఙ్మయ విద్యార్థులకు నిరూపించుట యుత్తమమార్గ ప్రదర్శకమని భావించి యీ క్రింద నుదహరించిన సందర్భములను మూలగ్రంథమున నుంచియుఁ, బినవీరన లక్ష్మీశుల గ్రంథముల నుంచియు సమానభాగముల నుద్ధరించుచున్నాను.

(1) ద్వారకాపురవాసులఁ దోడ్కొని శ్రీకృష్ణుఁడును, భీముఁడును హాస్తిపురమునకుఁ బోవుచు దారిలోఁ దమలోఁదామిట్లు బావమఱఁదుల పరిహాసముఁ జేసికొనిరఁట. ఈసల్లాప మెంత విరసముగాను, అశ్లీలముగాను నున్నదో చూడుఁడు.—ప్రయాణికులలోనున్న యొక వేశ్యదూతికనుజూచి శ్రీకృష్ణుఁడిట్లు చెప్పెనఁట:-

శ్లో॥ స్థూలోదరం భీమసేనం వరం వరయ శోభనే!
త్వంతు శంభలింగచ్ఛాశు భీమం దంతవివర్జితమ్.

అని. పిదప:—

శ్లో॥ భీమస్తుప్రత్యువాచేదం రాక్షసీ మేగృహేప్రియా,
వారయిష్యతి మాయాతు భక్షయిష్యతిత్వాంహిసా;

తస్మాత్ కృష్ణగతాః సంతు సర్వాః దంతవివర్జితాః,
కృష్ణాభిష క్త చిత్తానాం సర్వత్ర సుఖమేనహి.

ఈభాగమును బినవీరభద్రుఁ డిట్లనువదించెను:—

గీ. కలయఁబడి మూఁపు మూఁపునఁ దలఁగఁద్రోయ
రాని సందడి నడచు పౌరవ్రజంబు
నరయుచును వచ్చు వృద్ధవేశ్యాజనంబుఁ
జూపి నవ్వుచు హరి వాయుసుతున కనియె.

ఉ. వీరిఁ బరిగ్రహింపు మిది వేళ సమానలు నీకు భీమునా
కారకఠోరమన్మథవికారగుణంబుల నన్నినవ్వియు
మ్మారుతి పల్కె నట్టికొఱ మాలినజంతలఁ జుట్టెట్టలసీ
భారము వన్నె కెక్కు దుర వస్థలు నీకరలాలనంబునన్.

కాని లక్ష్మీశకవి దీనిని స్పృశించుటయే లేదు.

(2) శ్రీకృష్ణుఁడు పురజనసహితముగా మార్గమందొక కాసార తీరమున విడిసి సంధ్యాసమయ మగుటచే నాసరోవరము దర్శింపఁగోరి రుక్మిణీసమేతుఁడై మలయానిల సంచలితారవిందబృందంబుల వీక్షించుచుఁ దనప్రేయసితో నిట్లుసంభాషించెనఁట.

(పద్మినీలత నుద్దేశించి)

శ్లో. ఇమాం త్వం పశ్య సుభగే, రవిభార్యా మనిందితామ్,
గజై ర్గృహీతాం ముక్తాంచ మరాళై ర్వ్యాకులీ కృతామ్.
చంచరీక ద్వయవృతాం స్త్రీణాం చిత్తంతు చంచలమ్,
నిజం నాథం వంచయిత్వా రమయంతి పరం జనమ్
అవిలోక్య పరంకాంతం మ్లాయంతిచనిశాగమే.
హృదయే కలుషం గృహ్యా షట్పదం ప్రస్నవంతి చ.

*　　　*　　　*　　　*

ఇట్లు శ్రీకృష్ణుఁడు స్త్రీశీలమును నిర్వ్యాతుకముగాఁ దెగడిన తర్వాత రుక్మిణీదేవి తనవల్లభునితో నిట్లనియె:

శ్లో. హరింజానాతి నాథంవై
పద్మినీ పద్మలోచన,
స్వసుతా నాగతాన్ మత్వా
పుష్టాత్వేషా గృహాగతాన్,
పుత్రపౌత్రాదికాన్ నాథ
షట్పదాదీన్ జనార్దన!

♦ •

ధర్మపత్నియు, సాధ్వీమతల్లియు, పతివ్రతాశిరోమణియునగు రుక్మిణితో నన్నతఁడు, బవిత్రమగు సంధ్యాసమయమున, భూమ్యాకాశములు శాంతమూర్తులై తేజరిల్లుచుండఁ, బ్రకృతియోష సరోవరవారిపూరవినీలకాంతులతో ప్రకాశించుచుఁ, బుండరీక మండ మండనోద్దండంబున విలసిల్లుచుఁ, బుష్పంధయనినాదగానమాధుర్యంబునఁ దైత్రిలోక్యనాథుని సేవించుచున్న సమయంబున, శ్రీహరిచిత్తంబున నాయత్తంబులగు భావంబు లివియా? అట్టిసమయమున సకలభువన జననీ జనకులగు లక్ష్మీనారాయణు లన్యోన్యాత్మానుభవము లిట్లా వెలిపుచ్చుకొని యుందురు? ఈసల్లాపము నాకెంతయు విరసముగా నగపడుచున్నది.

ఈభాగము పినవీరన యీక్రిందివిధముగా భాషాంతరీకరించెను:

చ. కమలదళాక్షుఁ డంత నిజ కామిని రుక్మిణితోడ నిట్లనున్
గమలినిఁ జూచితే ప్రియుఁడు గన్గొ రామి మరాళసామజ
భ్రమర కులంబు పైఁ బడఁ గరంబు సుఖంచెనుఁగాము మెప్పుడున్
రమణునికంటెనెన్మిది గుణంబులుగాదె లతాంగి కారయన్.

క అన విని రుక్మిణి విభుతో
ననుఁదనయునివాహనంబు హంసము దనవా
హన మేనఁగు దేఁటులమొదఁ
దనుజాభావమగుఁ గానఁ దగ దిటు పల్కన్.

లక్ష్మీశకవి దీనిని గొంతసుకుమారముగను రసవంతముగను మార్చి భాషాంతరీకరించెను.

రాజముఖి నోడి సరోవరద పద్మినిగె
రాజహంస క్రీడెపున్నాగ కేళివి
భ్రాజితమధుపగోష్ఠి సందపుదురలిగె
తానరసి యాదవళ దెంతో.

స్త్రీజనకె సహజమిదు మేలె కర్దమజాతె
మాజువళెదెయొళిర్ద కృష్ణతెయె నిదుజగకె
సోజిగలె చంచలె యలావతియునెణె
సువళేపేళెం దొడితెందళు

దేవసీంపద్మినిగె పళివనారోపిసువు
దావసంమత రాజహంస పున్నాగమధు
పావళియనో వలాగద మాతె మక్కళొడ
గూడిర్ద దెం ధరయొళు

జీవెనందిది డాదు దుమంకమిల్లి తా
నావిర్భవిసిదొడెం కృష్ణహృదయకెదోష
మావుదాణ్మంగె నడనరుగిదొడె చంచలెయు
నావరిమె విదనెందళు

పురుషనోర్వంగె నారియరుంటుపలబలి
ధరయొళంగ నగెపతి యోర్వనే గతియెంబ
పరివిడియనరుహిసువడా వీర్వరిల్లదో
ర్వరు మిల్లమిన్ను బరిదె
సరసియొళగణ పద్మినియ దూషిసలుబేడ
పరమపావనెయందు శివనుళ మాంగ గీ

ధ్ధరిసిదనెనల్పతివ్రతె యల్లదినాళ్ళ పే
ళెందు రుక్మిణి నుడిదళు.

ఆకొలనిగట్టున శ్రీకృష్ణుఁడు విడిది దిగియున్న కాలమునవే చుట్టుపట్ల నివసించియున్న గొల్లలు స్త్రీపురుషులు గోపాలశిరోమణిని దర్శించుటకై వన్యఫలాదుల నుపాయనములుగాఁ గైకొని ఆయాదవ సింహునిఁ జుట్టుకొనిరి. ఈసన్నివేశము మూలగ్రంథమున సామాన్యముగ వర్ణింపఁబడినది. కాని పినవీరభద్రుఁడు దానిని గ్రొత్తకల్పనలతోఁ బరిపోషించి చాలరసవంతముగను, మనోహరముగ నుండునట్లు చేసెను. గ్రంథవిస్తరభీతిచే దానినంతయు నిట నుద్ధరించుటకు వీలులేక, ఒండు రెండు పద్యములమాత్ర ముదాహరించెదను.

సీ. కోరగించెను కొండకోగుఁ బువ్వులచాయ
దీవన్నెగోర్పడం బెట్టు గలిగ
మెఱుఁగుఁజుక్కలచాయ మించు నీతెల్లని
గురువిందపే రెండుఁ గూర్చుకొంటి
నిగుడు గప్పనిచంద్రనిప్పుకై వడి నున్న
దీకొడ్డిపూస నీకెవ్వఁడిచ్చెఁ
బొలసినగబ్బు కంపులు సోడుముట్టెను
నీనల్లతిరునామ మెచట దొరకె
జడలు మొదమీఁద వేరైలెను జల్లితోఁక
నేడ సవరించుకొంటివి బోడ కోడ
యనుచు నాడెడు మూఢవాక్యముల కలరి
శ్రీధరుఁడు వారిఁ గృప నాదరించె నపుడు

సీ తెలివయొక్కతె జుంటితేనె కానుకచేసి
తలఁపించె నధరామృతంబు చవులు

తరుణియొక్కతె పూవుదండ నూడిదఁ బెట్టి
హేలావరీరంభ మెచ్చరించెఁ
బడఁతియొక్కతె బిల్వఫల ముపాయనమిచ్చి
పదరించె ఘనకుచస్పర్శనంబు
నుదియొక్కతె పింఛ ముపదగా నర్పించి
రూపించెఁ గుంతలాక్షేపణంబు
నిమ్మ నీరీతిఁ జేదర్శనమ్ము లొసఁగి
ప్రియులసన్నిధి మర్మగర్భితముగాఁగఁ
బ్రౌఢగోపాంగనలు తమ ప్రాఁతవలపు
వెల్లివిరిఁజేసి రిందిరావల్లభునకు.

లక్ష్మీశకవి దీనినంతయు నేలకోచల్లగ జాఱవిడిచెను. ఈజైమినిభారతమందు భారతవీరులును, తదితరయోధులును సాహసకార్యములను జేయఁగడంగినప్పు డెల్లను ఘోరమైన ప్రతిజ్ఞలను జేయుచుండుట తఱచు గాన్పించుచున్నది. ఇట్టివైపరీత్యము వ్యాసభారతమందు కానము. వ్యాసభారతమందుఁ జేసిన ప్రతిజ్ఞలు మహాపురుషుల కుచితమైన భావములతో నలరారియున్నవి జైమినిభారతము నట్లుగాక ప్రతిజ్ఞలు నీచమైనవి; అశ్లీలమైన పురుషోక్తులతో కూడి యున్నవి.

వీని నన్నిటిని పినవీరభద్రకవియు యథావిధిగా ననువదించెను. లక్ష్మీశకవి యట్లు చేయక యచ్చటచ్చట స్వతంత్రముగా మార్చివేసెను.

పినవీరభద్రుని భాషాంతరీకరణమునందు మఱియొక విశేషము గోచరమగుచున్నది. మూలమందున్న కథాసందర్భములలో రసప్రత్యాయకముగా నాయకానాయకులును, నాయికలును జరిపిన సంభాషణములను సామాన్యముగఁ బినవీరభద్రకవి యనువదింపలేదు. కథాసరణి మనోహరముగా నుండుటకు కొన్నికొన్ని క్రొత్తకల్పనలు, క్రొత్తవర్ణనములు జేర్చియుండెనుగాని సంభాషణములను మాత్రము తఱచు విడిచి

పెట్టెను. బహుశః గ్రంథసంగ్రహముకొఱ కిట్లు చేసియుండెనని యూహింపవలసియున్నది. సీతావనవాసకథలో సీతాదేవిని వనమునకుఁ బంపకపూర్వము లక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులు తమ యన్నగారి మనసు మరలించి కృతనిశ్చయమును దొలఁగించుట కాయనతో జరిపిన వాదప్రతివాదములను బొత్తిగా విడిచి పెట్టెను. ఇట్లే యితరసందర్భముల యందును సంభాషణములను జాలవఱకు భాషాంతరీకరించుట మానుకొనెను.

శిల్పము, శైలి

వీరభద్రకవి శైలినిగుఱించి కొంతవఱకు శృంగార శాకుంతల విమర్శనమున వచించితిని. అతని శైలియందుముఖ్యముగా మృదుల శబ్దఫణితి గానవచ్చెడిది. శృంగారశాకుంతలమునఁ దన్నుఁగూర్చి చెప్పికొనుటలోఁ దాను నన్నయభట్టు, తిక్కనసోమయాజి, నాచనసోముఁడు, శ్రీనాథునివలెను పదముల కూర్పు చేయఁగలనని చెప్పికొనెను. ఈవిధమైన నుతికి నీతఁడు కొంతవఱ కర్హుఁడనియే నాతలంపు. తాను పేర్కొనిన యాంధ్రమహా కవులవలెఁ గాకపోయినను సామాన్యకవుల కంటె నెక్కువవాక్సౌష్ఠవ చూపెనని చెప్పనొప్పు. "నృత్యతి యదగ్రసనాయాం వేధోముఖరంగలాసికా వాణీ" యని వామనభట్ట బాణుఁడు చెప్పిన ట్లీకవియు వాగ్విలాసములు సువిశేషముగఁ జూపఁగలిగిన సమర్థుఁడు. ఆకారణముచేతనే కాఁబోలు మనవారీతనిని గుఱించి పెక్కుపుక్కిటి పురాణములను గల్పించిరి. సరస్వతీదేవి స్వయముగ జైమిని భారతము నొకనాఁటిరేయి వ్రాసెననియు, ఈకవి "వాణి నా రాణి" యని తన వైదుష్యపారంగతత్వ పరిభావమును నెఱపుకొనుచుండెననియు, ఇత్యాదికథలు మనదేశమందున అవిమర్శక పండితావళి చెప్పికొనుచుండిరి.

ఎట్లైనను శ్రీనాథునివలె నీకవియు సరస్వత్యుపాసకుఁ డని తోచు

చున్నది. ఇతనికి శారదాదేవి కృపానమృద్ధి ననన్యసామాన్య పాండిత్య గరిమ లబ్ధమైనది "విద్యా దదాతి వినయం" అను నార్యోక్తి ప్రకారము వైదుష్యవిశేషము వినయసౌశీల్యమును వృద్ధి నొందింప వలసినదే కాని యీ కవివర్యునియం దట్లు జరుగలేదు. ఈతనికి పాండిత్యముకంటె నహంభావము, నౌద్ధత్యము చాల హెచ్చు. కవిసార్వభౌముఁ డగు శ్రీనాథుఁడు ముదిమియం దైనను వినమ్రభావమును కనుపఱుపఁ గలిగెను. ఈ కవివర్యుఁ డట్టి భావపరిణతి నెన్నఁడును బొందిన ట్లగపడదు. జైమినిభారత గ్రంథాంతమున *"సుకవిమల్ల కపోల్లసత్కులిశ హస్తపల్లవుఁ" డని తన్నుఁగూర్చి చెప్పికొనెను ఈయనచే అంపవుఁగోఁత నొందిన మల్లన సుకవి యెవరో తెలిసికొనఁ దగినవిషయమే.

జైమినిభారత గ్రంథాదిని నృసింహరాయలు తానుగ్కృతినొంద నిచ్ఛగించిన గ్రంథ మెట్లుండవలెనో నిరూపించుటకు,

"అల్లన విచ్చు చెంగలువలందు రజంబును గప్పురంబు పైఁ
జల్లఁగఁ జల్లనై వలచు సౌరభముల్ వెదచల్లుభావముల్
పల్లవహస్త చన్నుఁగవపయ్యెద జీబుగఁ దోఁచుభాతిగాఁ
బిల్లలమఱ్ఱి వీరన యభిజ్ఞుఁడు చెప్పఁగనేర్పుఁ గబ్బముల్."

అని కవిత్వరసభావముల నుగ్గడించి వీరభద్రకవివంకఁ దిరిగి, "మామకమనోరథంబెఱిఁగి కృతిచెప్ప నుద్యోగించితివి" అని తన్నుఁ గూర్చి యనినట్లు కవి చెప్పికొనెను. తనకవిత్వమునందు రసభావములు బహుమృదువుగాను, సుకుమారముగాను, సౌరభభరితములుగాను నుండునని యాతని యాశయము. కాని అస్మదాదుల యభిప్రాయము వేఱుగా నున్నది. ఉభయగ్రంథములు జాగ్రత్తగాఁ బరిశీలించి చూచితిని గాని భావములయం దెక్కువ విశేషములు కనుపించలేదు.

శబ్దచాతుర్యము ప్రసిద్ధము. కవితాప్రభావ మసదృశము. రస

* పాఠాంతరము:—సుకవిమూర్ధవిలుంఠన కులిశహస్తపల్లవుఁడు.

వికాసము ప్రకీర్ణము. ఈదృశంబులగు సుకవితాలక్షణములు చాలవఱకు గోచరించుచున్నను భావసమృద్ధి మృగ్యము. స్వతంత్రత తక్కువ. పూర్వకవుల యనుకరణమో లేక మాతృకానుసరణమో—యివియే ముఖ్యమైన భాగములలోఁ గాన్పించుచుండును. శ్రీనాథునియందు సహితము ప్రాచీనమహాకవుల ప్రయోగములు ప్రాచుర్యముగ కావ్య ప్రవాహమున ♦గండకీశిలలవలె దొరలుచుండును గాని యా మహాను భావుని యప్రతిమ ప్రతిభాగౌరవమున కవి పరిచిత ప్రయోగముల కును నొకవిధమైన నూతనవికాసము కలుగుచుండును. కావున పండిత కవివర్యుఁడగు శ్రీనాథుఁడు స్వతంత్రకవివలె పరిఢవిల్లుట తజ్ఞులలో ననేకుల యభిప్రాయము.

పినవీరన కవిత్వమం దలంకారములు చాల తక్కువ. శబ్దాలం కారములాశ్వాసాంతపద్యములలో మాత్రము వాడఁబడినవి: తక్కిన కథాభాగములలోఁ గ్వాచిత్కముగనున్నవి. చదువరుల పుణ్యవశమున ఈకవి తన జైమినిపురాణమును శ్లేషలు, అనుప్రాసములు, యమకా దులతోనింపక సరళమైన మృదువచనరచనతో మేళవించి కఠినపాకముగా కుండఁ జేసెను. శబ్దాలంకారముల వైముఖ్యముఁ గనుపఱచినను ఉపమాద్యర్థాలంకారములు వాడియుండవలసినదే. ముఖ్యముగ కాళి దాస మహాకవినాటకరాజమును తెనిఁగించిన మహాకవి ఉపమాద్యర్థా లంకారపుశోభను చేకూర్చియుండదగినది; కాని అట్టియలంకారసౌభా గ్యము ఈతనివలన పలుకులపొలఁతి గడించియుండలేదు. గద్యశైలి పద్యశైలివలెనే మృదుమధురముగనుండును. గద్యభాగములందు ముఖ్య ముగ అనుప్రాసాది శబ్దాలంకారములు తప్పక వాడఁబడినవి. స్వాభావిక శైలిని గద్యములు వ్రాయుటలేదు. ఇట్లు గద్యరచనయందు శబ్దచమ

♦ ఇవియే పూజార్హములైన సాలగ్రామములు. వీనియందు సువర్ణము గర్భిత ముగా నుండునని పలువురెఱిఁగిన విషయమే.

త్కృతికనుపర్చుటలో ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ, నాచనసోముఁడు, జక్కనమున్నగు మహాకవులు దారిచూపిరి. ఆదారినేయీకవియు అనుసరించెను.

పినవీరన కవితాస్థానము.

కవిసార్వభౌముఁడగు శ్రీనాథుఁడు రెడ్డిభూపాలుర యాస్థానమున అనన్య సామాన్య తేజోరాశియై మార్తాండునిపగిది ప్రజ్వలించి యస్తంగతుఁడగుచుండ సహజప్రతిభాశాలియగు పినవీరభద్రుఁడు ఈ మహామహుని కిరణస్ఫురణ కొంతవఱకుసోఁక రాకాసుధాకరుని పగిది మనోజ్ఞకవితా చంద్రికలు వెదజల్లి యానాఁటి కవిలోకమునకు వందనీయు డయ్యెను తరువాతి మహాకవులగు పెద్దనాదులు శ్రీనాథుని వాఙ్మయమరీచిపంక్తులఁ గ్రోలియు, వీరభద్రుని మనోజ్ఞమకరందసుధారసములఁ గ్రోలియు కవిత్వ సత్వమును పోషించుకొనిరి. కావున శ్రీనాథుని కాలములో నాకవిసార్వభౌముని తరువాత పేర్కొనఁదగినదికవివర్యుఁ డీపినవీరభద్రుఁడే యని చెప్ప సాహసించుచున్నాను.♦మఱియు ఆంధ్రకావ్యరచనా ప్రణాళికయందలి వృద్ధిక్షయములను, పరివర్తన పరిణామములను నిపుణముగాఁ పరిశీలించు విమర్శకులదృష్టిలో శ్రీనాథపెద్దనలనడుమఁగల వాఙ్మయాభివృద్ధి భాగము పినవీరుని కావ్యపరిచయము లేకున్నఁ గొఱఁతపడి ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర మసంపూర్ణ మగునని నాయాశయము.

♦ జైమినిభారతమును వచనకావ్యముగా సముఖము వెంకటకృష్ణప్పనాయకుఁడు రచించెను. ఈఁతడు మధురరాజ్యమును పరిపాలించిన తెలుఁగునాయక ప్రభువుల యాస్థానమున 18 వ శతాబ్ది నుండెనని తెలియుచున్నది. వీనిగ్రంథమును సమగ్రముగా నాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారు ప్రచురించిరి. వెంకటకృష్ణప్ప నాయకుఁడు చాలవఱకు పినవీరభద్రుని కావ్యమందలి కథాక్రమమును, భాషాక్రమమును ననుకరించి ఆ కవీశ్వరుని పద్యములను అచ్చటచ్చట నుపయోగించుకొనెను.

పదియవ అధ్యాయము

ఇమ్మడి నృసింహరాయలు-తుళువ నరసరాయలు క్రీ. శ. 1493-1505

నందిమల్లయ్య-ఘంటసింగయ్య
ప్రబోధచంద్రోదయము

దూబగుంట నారాయణకవిని గుఱించివ్రాయు నప్పు డుదయగిరి రాజ్యప్రభువగు బసవరాజును గుఱించియు, మఱి దగ్గుబల్లి దుగ్గనామాత్యునిగుఱించి వ్రాయునప్పుడు బసవరాజుమంత్రియైన చెందలూరిగంగయామాత్యుని గుఱించియు వ్రాయుట తటస్థించినది. ఆకాలముననే మఱియొకగ్రంథ మాసచివాగ్రణియగు *గంగయామాత్యునకే కృతియీయఁబడినది.

నందిమల్లయ్య, ఘంటసింగయ్య యను నిద్దఱు కవులు తాము కలిసి రచించిన "ప్రబోధచంద్రోదయ" మనుప్రబంధము నీగంగయామాత్యుని కంకితముచేసిరి. ఈగ్రంథమువలన బసవరాజునుగుఱించియు, గంగయామాత్యుని గుఱించియు మఱికొన్నిసంగతులు విశదమగుచున్నవి.

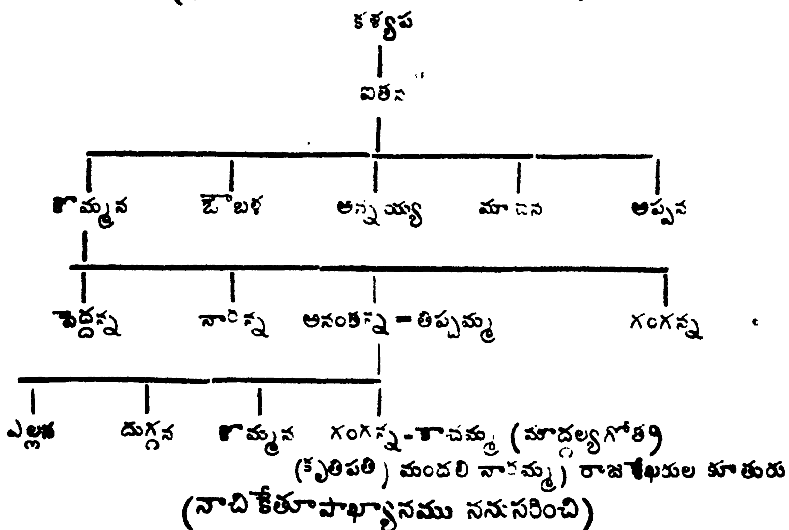
మాధవవర్మవంశస్థుఁడైన యీబసవరాజు ఉదయగిరిరాజ్యము నేలుచుఁగళింగాధీశ్వరులైన గజపతులకు సామంతుఁడై వారిపక్షమునఁ దనయావద్బలమును వినియోగించుచుండెను. బసవరాజో లేక యతని తండ్రియగు తమ్మరాజో యుదయగిరి రాజ్యమును గజపతుల కొఱకు జయించి దానిని వారిస్వాధీనములో నుంచిరి. సాళువ నృసింహరాయలు విజయనగర రాజులపక్షమున నాప్రాంత దేశమునంతయు లోఁబఱచుకొనినను ఉదయగిరిదుర్గముమాత్రము మాతనికిఁ గైవసముకాలేదు. కాఁబట్టి బసవరాజు గజపతుల కొఱకగొప్పప్రాంత రక్షకుఁడుగా నుండెను. ఈవిషయము ప్రబోధచంద్రోదయమున నిట్లుచెప్పఁబడినది:

సీ. మాధవవర్మ భూమండలేశ్వర వంశ
జలధికి నేరాజు చందమామ

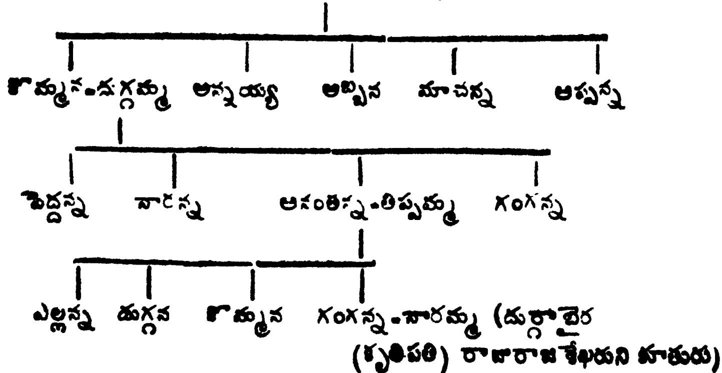
---

* గంగమంత్రి వంశవృక్షము.

(ప్రబోధచంద్రోదయము ననుసరించి)

(నాచికేతూపాఖ్యానము ననుసరించి)

యేరా జుదయశైల మెలమి విభేదించెఁ
గపటాహితమదాంధకార మడఁగ
గజపతి సురధాణి గడిదుర్గముల కెల్ల
నేరాజు వజ్రింపు బోరుతల్పు
మహిమచే నేరాజు మఱపించె నలభగీ
రథ పృథు...రామ రఘురమణుల
నట్టిగుణశాలి తమ్మరాయనికుమార
వీరబసవక్షమాచక్రి విభునిచేత
మన్ననలు గాంచి మించినమహితుఁ డితఁడు,
మనుజమాత్రుండె గంగయామాత్యవరుఁడు.

ఈ బసవరాజునొద్ద ప్రధానసచివుఁడుగా నుండిన చెందలూరి గంగయామాత్యుఁడు పెసరువాయవంశస్థుఁడు. ఈయన యదివఱలో నాసికేతూపాఖ్యానము కృతిపొందిన విషయము విబ్రవబోధ చంద్రోదయమునఁ గూడ సూచింపఁబడినది.

"ప్రఖ్యాత నాచికేతూ, పాఖ్యానమహాకవిత్వ పరిమళితసుధీ
వ్యాఖ్యానశ్రవణోదిత, సౌఖ్యా సంఘటితచిత్త శంకరసఖ్యా"

ఈ మంత్రీశ్వరుఁడు రాజనీతియం దసమానప్రజ్ఞ గలిగి యుదయగిరి రాజ్యమును దమకుఁ బ్రబలశత్రువులైన విజయనగరరాజులకు లోఁబడకుండఁ గాపాడుటయే కాక యారాజుల దండనాయకుఁడైన సాళువ నృసింహరాయలను దనకు వశునిఁగాఁ జేసికొనెనఁట. "నృసింహ నృపతి వశీకరనయవిద్యాకరణ" అని ప్రబోధ చంద్రోదయమునఁ జెప్పఁబడినది. ఈవశీకరణవిధాన మేదో యిదమిత్థమని గ్రంథమున లేదు కాని సాళువనృసింహరాయ లొకానొకసమయమున యుద్ధములో జీవగ్రాహముగా పురుషోత్తమ గజపతికిఁ జిక్కినట్లు గ్రంథాధార

ముండుటచేతను, రాజనీతికోవిదుఁడగు గంగయ్య తన నయనైపుణ్య మున నిట్లు నృసింహరాయలను పట్టించెనేమోయని యూహింపఁదగి యున్నది. ప్రతాపరుద్రగజపతి రచించిన "సరస్వతీవిలాసము" అను ధర్మశాస్త్రగ్రంథములో,

మిత్రం శే షధరస్య దాత్పురిపద్యస్యైవ సూనో స్తమం
సౌందర్యాతిశయాళుకీర్తి సమతౌ స్తత్యైతు నైవాపరః
జీవగ్రాహ మరింప్రగృహ్య సమరే కర్ణాటభూమీధవం
దీనోక్తి ప్రవణం నృసింహమనుజా ధీశంపున స్త్యక్తవాన్.

ఈశ్లోకమందలి విషయము ప్రతాపరుద్రుని తండ్రియగు పురుషోత్తమ గజపతినిగూర్చియై యున్నది. దీనిఁబట్టి నృసింహరాయలు పురుషోత్తమగజపతిచే జీవగ్రాహముగాఁ బట్టువడెననియుఁ, దరువాత విడువఁబడెననియు స్పష్టపడుచున్నది.

మ. రా. శ్రీ. కం. వీరేశలింగంగారు యీవిషయమునుగూర్చి వేఱభిప్రాయమును గనుపఱచినారు ఆయన తనయాంధ్రకవుల చరిత్రములో నందిమల్లయ్య, ఘంటసింగయ్యలను గూర్చి వ్రాయుచు, "నృసింహనృపతి వశీకరనయవిద్యాకరణ" అను విశేషణమును గూర్చి యీక్రిందివిధముగా నూహించినారు: "గంగయామాత్యుఁడు ముందు జైమినిభారత కృతిపతియైన సాళువ నృసింహరాయలయొద్ద సచివుఁడై యుండినట్లు నెఱుఁగ వచ్చును." ఈయూహ సరికాదని నాకుఁ దోఁచు చున్నది. ఏల యన, గజపతులయొద్ద మంత్రిగా నున్నకాలములోఁ గృతినందిన గ్రంథములో శత్రురాజునొద్దఁ దాను మంత్రిగా నుండినట్లు వ్రాయించుకొనునని యూహించుట యసంగతమని తోఁచుచున్నది. కనుక నృసింహరాయలను జీవగ్రాహముగాఁ బట్టించుటయే గంగమం

త్రియొక్క నయవిద్యాకరణమహత్త్వమని నిర్ణయింపవచ్చును.*

గంగమంత్రి మహాశివభక్తుఁడును, నిత్యవైదిక సంప్రదాయాచరణుఁడును నని యిదివఱకే మనకుఁ దెలిసినది. ఆయనచిత్తవృత్తి తాను కృతినందిన రెండుగ్రంథములఁ బట్టియుఁ గొంతవఱకు గ్రహింపవచ్చును. నాసికేతూపాఖ్యానము శాంతరసప్రధానమై, యాధ్యాత్మికవిషయ ప్రపూర్ణమై, పుణ్యపాపలక్షణ విచక్షణమై, స్వర్గనరక వివరణద్యోతకమై జ్ఞానోపదేశక గ్రంథములలో నగ్రస్థాన మలంకరించుచున్నది. ప్రబోధచంద్రోదయము గూడ నటువలెనే యాధ్యాత్మిక తత్త్వప్రభావకలాపమును గథారూపముగాఁ బ్రదర్శించుచున్నది. ఈ రెండు గ్రంథములు కేవల మాముష్మికదృష్టితో జీవయాత్ర గడపుచు ముముక్షుమార్గము నవలంబించెడువారికే యభిరుచియు, నభినివేశమును గలిగించుచుండును. వానినిఁ బ్రత్యేకముగాఁ గృతినొందుటఁ బట్టి గంగయ్యమంత్రి కాధ్యాత్మికవస్తు విచారము మెండుగా నుండియుండవలెను.

ఈ బుద్ధివిశేషము నుద్దేశించియే శాంబోలు, ప్రబోధ చంద్రోదయమున నీమంత్రిపుంగవునిగుఱించి తదాశ్రిత కవిపండితలోక మిట్లు పల్కెనఁట:

---

*పురుషోత్తమగజపతి సాళువనరసింహరాయలను యుద్ధములోఁ బట్టుకొనఁగా అతఁడు అభయయాచనాంజలితో నుదయగిరి రాజ్యము నిచ్చివేయఁగా నతనిని విడిచిపెట్టినట్లు కొడుకగు ప్రతాపరుద్రగజపతి తనయనంతవరము శాసనములోఁ బ్రకటించినట్లు శ్రీయుత వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారీసంవత్సరాంధ్రపత్రిక ఉగాదిసంచికలో వ్రాసినారు. శాసనములో నీశ్లోక మిట్లున్నది.

"యస్మై నిక్షిప్తప్రతాపదహన జ్వాలాయమానధ్వజ
స్తంభా బద్ధకుసుంభరక్తవసనః ప్రేక్షావిభగ్నద్విషః
సంధాయాభయయాచనాంజలి మహోగ్రత్వోదయాద్రిం భయా
త్మానం ముముచే నృసింహనృపతిః కర్ణాటదేశాధిపః"

సీ. "సరిలేని నీతిచాతురిచేత రాజ్యతం
త్రంబును నడపిన నడపుఁ గాని
యనిశంబు పుష్పచందనవనితాదిసౌ
ఖ్యంబుల నందిననందుఁ గాని
సంగీతసాహిత్య సరసవిద్యావినో
దంబులఁ దగిలినఁ దగులుఁ గాని
స్వామిహితాసక్తి సదవనాసదనుశా
సనలీల జరపిన జరపుఁ గాని
నీళ్ళలోపలి సరసిజ నీదళంబు
సరవి నిర్లేపుఁడైన సంసారయోగి
సందియము లేదు ప్రత్యక్ష శంభుమూర్తి,
యీయనంతయ గంగమంత్రీశ్వరుండు."

కాఁబట్టి యీ యనంతయ గంగమంత్రీశ్వరుం డపారరాజకార్యనిర్వహణలౌకిక ప్రవాహములో మునిఁగి తేలుచుండిన వాఁడైనను, నీటిలోని తామరాకువలెఁ బ్రాపంచిక విషయానురక్తి యంటకుండ నిర్లేపుఁడై సంసారయోగివలె మనుచుండెనఁట ఇట్టినియతాత్ముఁడు నిజాత్మతేజః పుంజంబున నజ్ఞానతిమిరంబును విచ్ఛేదంబుచేసి ప్రబద్ధుఁడై నరతన "ప్రబోధచంద్రోదయ" మనుగ్రంథ మీతని కెక్కుడుసులభముగా బోధపడఁగలదు. కాన న్గ్రంథమును సత్కవులచే నాంధ్రీకరింపించి కృతినందఁ దగినవాఁడని యాశ్రితాశేషశేముషీభూషణబృంద మాశీర్వదించినదఁట:—

ఉ. ఈదృశవర్తనంబునకు నెక్కుడు బోధమగుఁ బ్రబోధచం
ద్రోదయ మాంధ్రభాష వతియోగ్యకవీంద్రులచేత నంకితం
బై దిశలం బ్రసిద్ధముగ నందినఁ గస్తురితావి పైఁడికిన్
మేదురహేమకాంతి ధరణిన్ మృగనాభికిఁ గల్గులాగునన్.

అట్లు బుధాశీర్వాద పురస్కృతుఁడై యీయమూన గ్రంథమును గృతినంద నుద్యోగించి దరినున్న పండితావళి నిట్టి మహనీయగ్రంథము నాంధ్రీకరింప సమర్థు లెచ్చటనైన నున్నారా యని ప్రశ్నింప వారీ కవిద్వయమును పేర్కొనిరఁట—

సీ. కలరు కౌశికగోత్రకలశాంబురాశిమం
దారంబు సంగీతవంది నంది
సింగమంత్రికిఁ బుణ్యశీల పోఁచమ్మకు
నాత్మసంభవుఁడు మల్లయమనీషి
యతని మేనల్లుఁ డంచితభరద్వాజగో
త్రారామ చైత్రోదయంబు ఘంట
నాగధీమణికిఁ బుణ్యచరిత్ర యమ్మలాం
బకుఁ గూర్మితనయుండు మలయమారు
తాహ్వయుఁడు సింగనార్యుఁడు నమృతవాక్కు
లీశ్వరారాధకులు శాంతు లిలఁ బ్రసిద్ధు
లుభయభాషల నేర్పరు లుపమరులు స
మర్థు లీకృతిరాజ నిర్మాణమునకు.

ఆమాటలు విని సంతోషవికసితవదనారవిందుండై మీతలంపు నాతలంపు నేకంబయ్యె నిదియు సరి లేని శుభనిమిత్తం బని వెంటనే యాకవిపుంగవుల నిరువుర రావించి, చిత్రవర్ణాసనంబున నాసీనులం జేసి, శివపూజావిధాన విలిప్తసుగంధపరిమిళితంబైన హస్తంబున కర్పూరతాంబూలంబు లిచ్చి,

క. నేరుపరి పోహణించిన
హారము వెల యెక్కు లీల నతిశయముగ నా
పేరఁ దెలిఁగింపవలయును
సారవుఫణితులఁ బ్రబోధచంద్రోదయముఁ.

అని యాకవిద్వితయమును సవినయముగాఁ గోరెనట. అందులకు వా

రంగీకరించి కృష్ణమిశ్రునిచే రచింపఁబడిన ప్రబోధచంద్రోదయమను గీర్వాణనాటకరాజమును బ్రబంధరూపముగాఁ దెనిఁగింపఁ బూనిరి.

నందిమలయ్య, ఘంటసింగయ్య

ఈ జంటకవుల వంశాదివిషయముల గూర్చివారు రచించిన రెండుగ్రంథములే మనకు ముఖ్యాధారములు. మొదటఁ బ్రబోధచంద్రోదయమును వ్రాసి గంగయామాత్యునికిని, దరువాత వరాహపురాణమును రచియించి తుళువనరసనాయకునకును నంకితముచేసిరి. ఆగ్రంథముల యవతారికలలో తమకులగోత్రములగుఱించి యిట్లుచెప్పికొనిరి.

ప్రబోధచంద్రోదయమున వీరినిగుఱించి చెప్పిన పద్యము పైన నుదాహరించితిని. వరాహపురాణమున వీరిని గుఱించి యిట్లు చెప్పబడినది:

సీ. అపుడు సభావేదికాగ్రస్థితుల మైన
మమ్ము వాగీశ్వరీమంత్రరాజ
సిద్ధిపారగులఁ గౌశికభరద్వాజగో
త్రుల మహాదేవాంఘ్రిజలజభక్తి
పరతంత్రమతుల నాప స్తంబసూత్రుల
గురుదక్షిణామూర్త్యఘోరశివుల
శిష్యుల నతిశాంతచిత్తులఁ దనకునా
శ్రితులభాషాద్వయ కృతిసిరూఢ
శేముషీభూషణుల నందిసింగనార్య
తనయు మల్లయ కవికులోత్తముని ఘంట
నాగధీమణి కూర్మినందనుని మలయ
మారుతాంకితు సింగయమంత్రిఁ జూచి.

క. మీరిరువురు నెప్పుడును శ
రీరప్రాణములకిరియఁ జరింతురు మిగులం

సూరిమిఁ గృతిఁ బ్రతిపద్యముఁ
జారుఫణితిఁ జెప్పఁగలరు చాటువుగాఁగన్.

పై పద్యములఁబట్టి వీరినిగురించి తెలిసినసారాంశములు:—

నందిమల్లయ్య కౌశికగోత్రుఁడు, ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; తండ్రిసింగన్న; తల్లి పోచమ్మ; శివభక్తుఁడు, వాగీశ్వరమంత్రోపాసకుఁడు, దక్షిణామూర్తిశిష్యుఁడు. ఘంటసింగన్న భారద్వాజగోత్రుఁడు, ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; తండ్రి నాగన్న; తల్లిఅమ్మలమ్మ; శివభక్తుఁడు; వాగీశ్వరీ మంత్రోపాసకుఁడు; అఘోరశివశిష్యుఁడు.

ఈఘంటసింగయ్యకు మలయమారుతకవి* యని ప్రత్యేకబిరుదాంకము గలదు ఈతఁడు నందిమల్లయ్యకు మేనల్లుఁడు కాఁబట్టియీయిద్దఱు కవులునొక్కకుటుంబములోనివారు.

♦ వీరిద్దఱును ఎల్లప్పుడును శరీరప్రాణములవలె అభేదాధ్యవసాయమున నుండిరి. వీరు రచించిన గ్రంథముల యాశ్వాసాంతగద్యములలో నొకతి మిద్దరిపేళ్లును చెప్పికొనిరి: "ఇది శ్రీమదుమామహేశ్వర ప్రసాదలబ్ధసార సారస్వతాభినంది నందిసింగయామాత్యపుత్రమల్లయమ

*మలయమారుతకవి యని బిరుదు బహుశః ఈతనికవిత్వమందలి గుణవిశేషము వలన వచ్చియుండును. మలయమారుతమందు శైత్యము, సౌరభ్యము, మృదుత్వమును న్నట్లు తెలిసిన విషయమే. ఈతని కవిత్వమందు నిగుణ విశేషములే యుండుటచేత ఈ బిరుద మీయఁబడినది. మొత్తముమీఁద ప్రబోధచంద్రోదయ వరాహపురాణముల లో కవిత్వము చాలమృదువుగాను, సమరసభావయుతముగాను నుండుటచే హృద్యమై యీబిరుద నామమునకీతఁడు తగినవాఁడని చెప్పవచ్చును.

♦ కవులు కవలు గానుండుట యొక ప్రతిభాగౌరవవిశేషమని తలంపఁబడుచుండిన యీకాలమున జంటకవుల కృతినిర్మాణపద్ధతులు సులభగ్రాహ్యములు. ఈకాలమున విడివిడిగా కంటె జంటకవులపేళ్లే లెక్కకుమిక్కిలి యున్నవి. తిరుపతి వెంకటేశ్వరకవులు సుప్రసిద్ధులు, వారివెంబడి నెన్నియోని జంటలు పెరిగినవి, రామకృష్ణకవులు శేషాద్రి రమణకవులు, వెంకటపార్వతీశ్వరులు, కొప్పరపుసోదరకవులు ఇత్యాదులు.

నీషితల్లజ మలయమారుతాభిధాన ఘంటనాగయప్రధాన తనయ సింగయ కవిపుంగవ ప్రణీతంబైన..."

కృష్ణదేవరాయలకాలములోనివాఁడైన నందితిమ్మన్న లేక ముక్కుతిమ్మన్న అను కవీశ్వరుఁడు తాను రచించిన "పారిజాతాపహరణము" అను కావ్యమును కృష్ణదేవరాయల కంకితముఁజేసి తన కుల గోత్రములఁ జెప్పికొనుచు 'మలయమారుతకవి' యని బిరుదనామము కల, యీఘంటసింగయ్యకుఁ దాను మేనల్లుఁడనని చెప్పికొనెను.

సీ. కౌశికగోత్రవిఖ్యాతుఁ డాపస్తంబ
సూత్రుఁ డార్వేలపవిత్రకులుఁడు
నందిసింగామాత్యునకును దిమ్మాంబకుఁ
దనయుండు సకలవిద్యావివేక
చతురుఁడు మలయమారుతకవీంద్రునకు మే
నల్లుఁడు కృష్ణరాయక్షితీశ
కరుణాసమాలబ్ధఘనచతురంతయా
నమహాగ్రహార సన్మానయుతుఁడు
తిమ్మయార్యుండు శివపదాధీనమతి య
ఘోరశివగురు శిష్యుండు పారిజాత
హరణ మనుకావ్య మొనరించె నాంధ్రభాష
నాదివాకర తారాసుధాకరముగ.

కాబట్టి యీకవులవంశము పండితవంశమై పెక్కండ్రు కవిపుంగవులచే శోభితమైయుండెను. నంది సింగయ్య, ఘంట మల్లయయును కవులుకూడ నుండినట్లు తెలియుచున్నది.

ప్రబోధచంద్రోదయము

ప్రబోధచంద్రోదయ మను గీర్వాణనాటక మొక ప్రత్యేకమైన

విచిత్రగ్రంథము, సామాన్యముగఁ గావ్యనాటకములందు మానవజాతులలోని స్త్రీపురుషులలో, లేక నిలింపవర్గములోని స్త్రీపురుషులో పాత్రములుగా నుండి కథాక్రమమును జరిపింతురు. ఈగ్రంథమం దట్లుగాక మానవస్వభావమందుండెడు సుగుణదుర్గుణములే పాత్రములుగా నుండి, మనుష్యుని యాధ్యాత్మికజీవిత నాటకము ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది. కావున నీ గ్రంథమందలి పాత్రములు ప్రతిపురుషుని యందును, ప్రతి స్త్రీయందును స్వాభావికముగా గోచరించుచున్నవియే. ఈనాటకము గ్రహించుటకు మనుష్యస్వభావము తప్ప మఱియేగ్రంథముల బరిశీలింప నక్కఱలేదు. మహాభారతమందుఁ గౌరవులకును బాండవులకును శ్రీమ ద్రామాయణమందు రామరావణులకును ఘోరయుద్ధము జరిగినట్లుగ నీప్రబోధచంద్రోదయమందు మానవప్రకృతియందలి సుగుణదుర్గుణములకు నిత్యము జరుగుచున్న సంకులసమరము నిరూపింపఁబడినది. ఇట్టి యధ్యాత్మిక యుద్ధములు సమస్తదేశములవారును దమతమ మత గ్రంథములందు వ్రాయుచుంట తఱచు కానంబడునుగాని రసప్రధానములగు కావ్యనాటకములయం దిట్టి విలక్షణపాత్రములచేఁ బరస్పరవిజిగీషా సంఘట్టనము నిరూపించుట చాల నరుదు.

ఆంగ్లేయభాషలో 'బనియను' అను మహామేధావి యొకఁడు "యాత్రికుని పర్యటనము" (Pilgrim's Progress) అను వచన గ్రంథమును వ్రాసెను. ఆయాత్రికుఁడు క్రైస్తవుఁడు. అతనియాత్ర భూలోకమునుండి స్వర్గలోకమునకు. ఆదారిలో నతనికి సంభవించిన యానుకూల్యాంతరాయములును, సుఖదుఃఖములును బహుచతురతతో వర్ణింపఁబడినవి. జర్మనీభాషలో "గేటే" అను సుప్రసిద్ధ కవిపుంగవుఁడు 'ఫాస్టు' అనెడు లోకోత్తరమైన నాటకరాజమును తనయవసాన దశయందుఁ బూర్తిచేసి మానవజీవిత మంతయు నుత్తరోత్తరాభి

వృద్ధి సూచకముగాను, మహాదాదర్శలక్షితముగాను నన్యాపదేశ గర్భితముగాను జితించెను.

సంస్కృతభాషయందే యీప్రబోధచంద్రోదయమునకుబోటిగా "సంకల్పసూర్యోదయ"మను పేర శ్రీవైష్ణవమత పరివ్రాజకవర్గములో నొకరగు వెంకటనాథవేదాంతదేశికులవారు రచించినారు. ప్రబోధచంద్రోదయమం దద్వైతమతము నిర్ధారింపఁ బడినట్లు సంకల్పసూర్యోదయమున విశిష్టాద్వైతమతము స్థాపింపఁబడినది.

పైఁ బేర్కొనఁబడిన ప్రసిద్ధగ్రంథములతో సమానముగాఁ జెప్పఁదగిన మఱియొకగ్రంథ మాంధ్రవాఙ్మయమందే యున్నది. అది పింగళి సూరనార్యుఁడను కవిశిఖామణి రచించిన "కళాపూర్ణోదయము" ఇందు మనుష్యుని ఆధ్యాత్మిక జీవితచరిత్రము సామాన్యశృంగారరస ప్రధానమగు కథలో నంతర్లీనము చేయఁబడి యతిచతురముగాఁ గూర్పఁబడినది దీనిలో సైతము మనుష్యుని ఆధ్యాత్మికతత్త్వమందలి సుగుణదుర్గుణములపోరాటము ఛాయారూపముగాఁ జిత్రింపఁబడినది

కాని పైఁ బేర్కొనఁబడిన అంతరార్థకథాగ్రంథము(allegories) లన్నిటిలో కథా విస్పష్టతలోను, పాత్రరసపోషణములోను, క్రమనిర్వ కత్రలోను అపారజ్ఞానవిజ్ఞాన సంపత్తిలోను బ్రబోధచంద్రోదయము మిన్నయని చెప్పక తప్పదు. ఈనాటకమందుఁ జరిత్రాత్మకమైనవి గాని, సాంఘికమైనవిగాని అన్యోపదిష్టభావము లంతర్నిబద్ధము లగుట లేదు. కావున కథానిర్మాణము చాలవిశదముగాను, నిరాడంబరముగాను గల్పింపఁబడినది.

కృష్ణమిశ్రుఁడు

అసమానమైనదియు, నద్వితీయమైనదియు నగు నిట్టి నాటక రాజమును కల్పించిన మహామహుఁడు కృష్ణమిశ్రుఁడను కవివర్యుఁడు.

ఈకవిపుంగవుఁడు క్రీ. వె పదునొకొండవ శతాబ్ద్యంతమున నుండినట్లు కానఁబడుచున్నది. ఈతనిగుఱించిన కాలనిర్ణయాదుల కాధారము లీగ్రంథమందే కొంతవఱకుఁ గాన్పించుచున్నవి. ఈనాటకమందలి ప్రస్తావనభాగములో నటీసూత్రధారు లీనాటక రచనమును గుఱించియు, నాటక ప్రయోగమును గుఱించియు సవిస్తరముగా, సవిశేషముగాఁ బ్రస్తావించియున్నారు. వారి పరస్పర సంభాషణాదికముచేఁ దెలియ వచ్చిన చరిత్రాంశము లేవన:—

చంద్రవంశపురాజైన కీర్తివర్మయను నృపాలుఁడు చేదిదేశపు ప్రభువైన కర్ణునిచే పరాజితుఁడై రాజ్యమును గోల్పోయెను. పదంపడి కీర్తివర్మ మహీపాలుని సేనానియైన గోపాలుఁ డను భూసురోత్తముఁడు కర్ణుని నోడించి కీర్తివర్మను మరల రాజ్యస్థాపితునిఁ జేసెను. ఈగోపాలుఁడు బ్రాహ్మణుఁ డగుటచే యుద్ధానంతరమునఁ దనసహజమైన శాంతరసమును పొందినవాఁడై, క్షత్రియకుల హంతయైన పరశురాముఁనివలెఁ దనయుజ్జ్వల కోపాగ్నినిఁ జల్లార్చుకొని శాంతజీవితమును స్వీకరించెను. ఆయన యాజ్ఞానుసారముగా నతని గురువగు కృష్ణమిశ్రునిచే నీనాటకము రచింపఁబడి కీర్తివర్మ భూపాలుని సమక్షమునఁ బ్రదర్శింపఁబడవలసి వచ్చినది.

ఈకీర్తివర్మ చాండిల్యవంశస్థుఁడైనట్లును, క్రీ వె. 1098 స॥ ప్రాంతములో రాజ్యము చేయుచుండినట్లును కొన్నిశాసనములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. అంతియకాక ఈతని శత్రువైన కర్ణుఁడు పడమటిచాళుక్య రాజులలో నొకఁడగు త్రిభువనమల్లుఁడు, లేక విక్రమాంకదేవుఁడను పేరుగల నృపాలునకు సమకాలికుఁడైనట్లు బిల్హణ చరిత్రమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది:

కాలః కాలంజరగిరిపతేర్యః ప్రయాణే ధరిత్రీం
తుష్కారాణాం ఖురపుటరవైః క్ష్మావశూన్యాంచకార.

శ్రీదాహాలక్షితిపరివృఢః సోఽపియం ప్రాప్యవృత్తమ్
కర్ణః కర్ణామృతరసభరాస్వాద మంతస్తతాన.

(బిల్హణ—విక్రమాంకదేవచరిత్ర)

అనఁగా బిల్హణుఁడు దాహళదేశపురాజైన కర్ణునికడకు వెళ్ళి సన్మానమును బొందెను. ఈబిల్హణుఁడు విక్రమాంకదేవుని యాస్థానకవియై తనవిక్రమాంకదేవ చరిత్రమును ఆరాజున కంకితముచేసెను. విక్రమాంకదేవుఁడు క్రీ. శ. 1076 మొదలు 1126 వఱకు రాజ్యము చేసినట్లుగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కాఁబట్టి కర్ణుఁడు, విక్రమాంకదేవుఁడు, కీర్తివర్మ వీరుముగ్గురు సమకాలికులగు ప్రభువు లని యేర్పడుచున్నది.

ఇట్లుండఁగా కీర్తివర్మ నరపాలుని యాస్థానకవియగు కృష్ణమిశ్రుఁడు బహుశః విక్రమాంకదేవుని యాస్థానమునకును బోయి యాతని వలన రాజపోషణాది సత్క్రియలను బొందెనాయని సంశయము గలుగుటకొక యాధారము కానఁబడుచున్నది.

శ్రీవిక్రమాంకో జగతీతలేఽస్మిన్
జీయాన్ మనుప్రఖ్యయశా నరేంద్రః,
ప్రపోష యం కోటిసువర్ణతో వా
సబాంధవం సప్తతివత్సరాణి

(కృష్ణమిశ్రః-ఫలరత్నమాల)

అని యొకానొక కృష్ణమిశ్రుఁడు తన ఫలరత్నమాల యను జ్యోతిషగ్రంథమున వ్రాసికొనెను. ఆకృష్ణమిశ్రుఁడును, మననాటకకర్తయగు కృష్ణమిశ్రుఁడును ఒకఁడా, కాదా యని నిర్ణయింపఁదగినది.

ప్రబోధచంద్రోదయ నాటకనిర్మాతయగు కృష్ణమిశ్రుఁ డొక మహాపండితుఁడైన సన్న్యాసియనియు, అతని కనేకులు శిష్యులుఁడి

రనియు, వారిలో నొకశిష్యుఁడు వేదాంతవిషయములను చదువనొల్లక కావ్యనాటకాది గ్రంథముల మాత్రమే చదువుచుండెననియు, అతనికి వేదాంతమార్గ ముపదేశించుటకుఁ గృష్ణమిశ్రుఁడు వేదాంతసారము నీప్రబోధ చంద్రోదయ నాటకరూపముగా రచించినాఁ డనియు, నొక విద్వత్సంప్రదాయ క్రమాగతగాథ కలదు మొత్తముమీఁదఁ గృష్ణ మిశ్రుఁడు ఔత్తరాహుఁడును, గౌడదేశస్థుఁడును నగు కవివర్యుఁడు క్రీ. వె. పదునొకండవ శతాబ్దాంతమున నుండినవాఁడు; అతఁడు విష్ణు భక్తుఁడు, వేదవేదాంతాభ్యాసకుఁడు; నిర్మలయశస్కుఁడు, వైదికా చారతత్త్వకోవిదుఁడు, మృదుమధుర కావ్యరచనానిపుణుఁడు, వాణీ విశారదుఁడు, అప్రతిమభావభావనా విచక్షణుఁడునై గీర్వాణ వాఙ్మయ మందక్షీణకీర్తి సంపదల గడించెను.

కథాసారము

జ్యోతిర్మయంపుఁ గోటలును, అమృతంపుఁ బరిఖలును, నైర్మల్యంపు మేడలును గల చిదానందనగరియందు ఈశ్వరుఁ డనురాజు రాజ్యపాలనము చేయుచుండెను. అతనికి మాయయనెడు పట్టమహిషివలన మనస్సు అనెడు తనయుఁడు కలిగెను. ఆ రాజకుమారునకుఁ బ్రవృత్తి యనియు, నివృత్తి యనియు నిద్దఱు భార్యలు గలరు. ప్రవృత్తి దేవివలన మహామోహుఁడు మున్నగు సుతులును, నివృత్తి దేవివలన వివేకుఁడు మొదలగు పుత్రులును జనించిరి.

ఈ యిరువురు సపత్నుల పుత్రులయందును సమానమగు రాజ్యకాంక్ష యుద్భవించినకతనఁ గౌరవపాండవులకు రాజ్యవిషయమునఁ బోరు కలిగిన ట్లీయుభయపక్షములవారికిని భువనైకాధిపత్యముకొఱకు నిరంతరము తగవు గలుగుచుండెను. జ్యేష్ఠవర్గమగు మహామోహాదులయందు జనకునకుఁ బక్షపాత మెండుటచే వివేకాదులు సమరమున నిలువలేక చెల్లాచెదరై పాఱిపోవలసివచ్చెను.

మహామోహుఁడు రాజ్యమును స్వీకరించి సాపత్న్యులగు వివేకాదులను నిర్మూలముచేయ నుద్దేశించి వారెక్కడెక్కడ దాఁగియుండిరో వెతకించుటకుఁ జారులను బంపెను. వారు విశ్వంబునంగల పురంబుల నన్నిట వెదకి, యచ్చటచ్చట వివేకాదులు పొడసూపుట వినినవారై తమయేలికకు విన్నవించిరి. మహామోహుఁ డుగ్రుఁడై పేశో

లగంబునఁ దనతమ్ముల విలోకించి వివేకాదుల నెట్లు ధ్వంసింపవలయునో తగు నుపాయంబులఁ దెల్పుఁడని, సోదరామాత్యవర్గంబుల కాజ్ఞాపించెను. అందుఁ గాముఁడు తన యద్భుతప్రాభవంబునుఁ బ్రకటించుకొనుచు వాసంతిక నవమల్లికా పికనితంబినుల తల్లులవలె నుల్లసిల్లెను పల్లవాధరులు దన బలానీకంబులో నుండ వివేకాదు లెట్లా హవంబున నిలువనోపుదురని యుత్సాహగర్వంబునఁ బ్రగల్భించెను.

మహామోహమహారాజు సభాంతరమున రహస్యాలోచనము చేయుచున్న సమయమున దుర్గుణుఁడను వేగులవాఁడు వచ్చి వివేకమహారాజు ఉపనిషద్దేవిని పునఃపరిగ్రహించుటకును, ఆ యిరువురి సంయోగమువలన విద్యాప్రబోధచంద్రు లుదయించుటకును వలయుప్రయత్నములు జరుగుచున్నవనియు, నవి నిర్విఘ్నముగా నెఱవేఱుటకై శమదమాదులు సకల పుణ్యతీర్థంబులకుఁ బోయి దేవతాప్రార్థనంబులు చేయ సమకట్టి యున్నారనియు పిడుగువంటివార్త వినిపించెను. మహామోహుఁడు [illegible]ఁడై తన ముఖ్యసచివుఁడగు దంభుని జూచి, "మిత్రమా, పుణ్యతీర్థంబులలోఁ బ్రసిద్ధమగు కాశీనగరంబునకుఁ బోయి వివేకు ప్రయత్నంబులను భంగము గావింపవలయు" నని చెప్పిపంపెను.

మహామోహుఁ డొనరించిన యాలోచనంబులు, సభ్యులకు నియోగించిన యాజ్ఞావిశేషంబులను రహస్యముగఁ గనిపెట్టి యుదాసీనుఁ డనెడు చారుఁడు తద్వృత్తాంతము పూసగ్రుచ్చినట్లు వివేకమహారాజునకు నివేదించెను. ఆమహీవల్లభుఁడు చింతాకులుఁడై తన యగ్రమహిషియగు మతిని గాంచి యీయుదంతమును సర్వంబు నామెకు విన్నవించెను. విద్యాప్రబోధచంద్రు లెట్లుద్భవింతురని యామె ప్రశ్నింపఁ దనతోఁ గలహించి చిరవియోగానలమునఁ గృశించుచున్న యుపనిషద్భామినికిఁ దనతోఁ బునఃసమాగమము గలిగెనేని విద్యాప్రబోధచంద్రులు ప్రభవింతురని చెప్ప నాసాధ్వీలలామ సపత్నీపునస్సమాగమమున కియ్యకొనెను.

మహామోహునిచే నాజ్ఞాపితుఁడై దంభుఁడు వారణాసీపురవరంబున కేఁగి, యచ్చట నివాస మేర్పఱచుకొని రాజకార్యనిర్వహణ దీక్షితుఁడై యుండెను. కొండొక దివసమున నొకానొక పురుషుఁడు వానియింటికి యాదృచ్ఛికముగా నేతెంచి, యాతిథ్యమును గ్రహింపనొల్లక దురహంకృతి, గనుపఱుప, వారిరువురకు జరిగిన సంభాషణ క్రమమున నాయాగతపురుషుఁ డహంకారుఁడని తెలియవచ్చెను. అప్పుడు దంభుఁ డహంకారమునకు మ్రొక్కి, తను లోభుని కుమారుఁ డనియుఁ, గావున నహంకారునకు మనుమఁ డనియు బాంధవ్యమును జెప్పికొనెను. పిమ్మట నిరువురును దమతమ యాచర

ణీయవిషయములను దెల్పుకొని మహామోహుని యాజ్ఞానుసారముగ నుభయులును కాశీక్షేత్రమునకు వచ్చిన జ్లైతెంగికొనిరి.

ఇట్లుండ మహామోహమహారాజాపమయమున కాశీపురంబున సపరివారంబుగఁ బ్రవేశించెను. దంభాది బంధువర్గమును, క్షపణకబౌద్ధకాపాలికాది పరివారనికరమును నామహారాజును జుట్టికొని సంతోషసంభ్రమకోలాహలంబునఁ జెలరేఁగిరి. మహామోహమహారాజు బంధుమిత్రానుచరులకుఁ దననాస్తికమతప్రకారమును సర్వంబు నుద్బోధించి శరీరము వేఱనియు, నాత్మ వేఱనియుఁ జెప్పు వేదవాక్యము లబద్ధములనియుఁ, బంచభూతపరిపాకప్రాప్తచైతన్యము గల యీయొడలే యాత్మయనెడు సిద్ధాంతము సత్యమనియు వాక్రుచ్చి, వేదచోదితకర్మాచరణములను నిర్మూలము గావింపవలసినదని మేఘనిస్వనితగాంభీర్యముగఁ జెప్పుచుండఁ, దన మతాచార్యవర్యుఁడగు చార్వాకుఁడు శిష్యసహితుఁడై వచ్చెసి, మహారాజును సేవించి, సమస్తము దేవరపంపున సాధింపఁబడెనని నివేదింప, మహామోహుఁడు సమస్తరాజన్యలోకము గడుంగడు సంతసించె. విష్ణుభక్తి యను కల్లరిపిల్లమాత్ర మింకను లొంగకుండ సిలుగులు పెట్టుచున్నదని కొంతసంకోచముగాఁ జెప్పిన చార్వాకునిమాటలు విని మహామోహుఁడించుక నిట్టూర్పు విడిచి, యామూర్ఖురాలు పట్టినపట్టు విడువదుగాని కామక్రోధాదులమందట నామె కుప్పిగంతులు సాగవనియు నాడి, అయినను శత్రువర్గములోనిదైన నిసువునైనను నుపేక్షింపఁగూడదని తనభృత్యవర్గమును హెచ్చరించెను.

అంతలో నొకప్రతీహారి వచ్చి పురుషోత్తమదేవాలయమున నున్న మదమానులు దేవవారి కొక విజ్ఞాపనపత్రికఁ బంపిరని చెప్ప, మహామోహమహారాజా పత్రికఁ గైకొని శ్రద్ధయును, ఆమె దుహితయగు శాంతియును గలసి వివేకమహీవల్లభునకును ఉపనిషద్భామినికిని బొత్తు గలుగఁ జేయుటకు దౌత్యము నడుపుచున్నారనియు, ధర్మము, వైరాగ్యము మున్నగు పెద్ద లీకార్యసంఘటనిమిత్తము సహకారులుగా నున్నారనియును వ్రాసిన సంగతులను జదివికొనెను. పిమ్మటఁ గామక్రోధలోభులను బిలిచి ధర్మమును గట్టిపెట్టుమని కామునికిని, శాంతిని బంధింపుమని క్రోధలోభులను నానతిచ్చి శ్రద్ధను వశీకరించుటకు నాస్తికత తప్ప వేఱొకతె సమర్థురాలు గాదనియూహించి, మిథ్యాదృష్టి వేషం బూఁగు నాస్తికతను తోడితెమ్మని విభ్రమావతి యనుదాసిం బంపెను. ఆమె శీఘ్రముగపోయి మిథ్యాదృష్టిని దోడ్కొనివచ్చెను. అంత మహామోహభూకాంతుఁడు తన కత్యంతప్రియవిలాసినియగు మిథ్యాదృష్టిని జూచి పరమానందభరితుఁడై యామెను గౌఁగిట గుప్పిగుప్పి యాలింగనస్పర్శసుఖమునఁ జొక్కిచొక్కి కొంతదనుక నామెతో శృంగారలీలల నోలలలాడి తుద కామెతోఁ దాను పనివడి రప్పించిన కా

ర్యమును జెప్పి శ్రద్ధ నేదో యుపాయంబున బద్ధురాలిం జేయవలసినదని నియమించి పంపెను.

అట్లు మహామోహుని యాజ్ఞానువర్తినియై మిథ్యాదృష్టి శ్రద్ధాలః యొద్దకుం జని తనకపటోపాయంబులు నెఱపి యామెను వేదమార్గంబునం దప్పించి పాషండమతవశంవదం జేసి మఱుఁగుపెట్టిన, శాంతికన్య తనతల్లిని గానలేక విభ్రాంతినొంది తిరుగులాడుచు, విలపించుచు నామె పాషండసదనంబులనైన నున్నదేమో యని వెదకికొన నుద్దేశించి తనచెచ్చెలియగు కరుణతోఁగూడ బోవుచున్న సమయంబున నొకవికృతాకారుఁడైన పురుషుఁడా దారినే యెదురేగుచుండఁ జూచెను. వారాతని వీక్షించి రాక్షసుఁడో పిశాచమో యని సంశయించి భయభ్రాంతులై కొంత సేపటికిఁ దెప్పిరిల్లి యామాతి నపురుషుఁ డొకదిగంబర సన్యాసియని తెలిసికొనిరి. అప్పుడు శాంతి తనతల్లి యామనుష్యునియొద్ద నుండునేమోయని కనుఁగొనుట కచ్చటనే నిలువఁబడెను. ఇంతలో నాదిగంబరుఁడు "అర్హంత, అర్హంత" యని తన శ్రావకవర్గమును బిలిచి స్వమతోపదేశమును జేయుచు శ్రద్ధను రావించి వారికి నుడికములు చేయుమని నియోగించెను. అవచ్చిన స్త్రీని శాంతి చూచి తనతల్లి యనుకొని భ్రమించెను. కాని మఱికొంత సేపటికి తనతల్లి కాదనియు, తామసియనియు నిశ్చయించుకొనెను.

తరువాత బౌద్ధమందిరములనైన తనతల్లి యుండునేమో యని వెదకుటకుఁ దిరుగులాడుచుండ నంతలో బౌద్ధభిక్షు వొకఁడు చేతఁ బుస్తకములకట్ట పట్టుకొని యెదురుగ పడెను. అతనియొద్దనైనను దామసియే యున్నది గాని తనతల్లియగు నిజమైన శ్రద్ధ లేదని నిశ్చయముగా దెలిసికొనెను.

ఇట్లుండ నాదిగంబరుఁడైన జైనక్షపణకుఁడు బౌద్ధభిక్షువుతో మతవిషయమున వాదములాడ మొదలిడి తుదకు వాని దూషింపసాగెను. వీరిద్దఱు కలహమాడుచుండ గా సోమసిద్ధాంతుఁ డొకఁడు చేతఁ గరవాలముఁ బూని యటఁ జేరెను. వీరు మువ్వురు మతాభినివేశమునఁ దమతమ మతములఁ గూర్చి చెప్పసాగిరి. కొంతకాలమునకుఁ గాపాలికుఁడు రోషకూషితనేత్రుండై కరవాలముం ద్రిప్పుచు జైనక్షపణకునిఁ బొడుచుటకుఁ జేయి సాచెను. అంత బౌద్ధుఁడును, క్షపణకుఁడును బెగడుపడి యాభైరవాకారుఁడగు సోమసిద్ధాంతిని క్షమింప వేఁడికొనిరి. అంతట సోమసిద్ధాంతుఁడు తాను గ్రోలుచున్న మదిరారసమును గొంత వారి కిచ్చి తనమతమునకు వారిని మార్చుకొనెను. వారు మువ్వురిట్లు సఖ్యపడి, "అద్దిరా. మనచక్రవర్తియగు మహామోహుని యాజ్ఞను మఱచి యిచ్చోటఁ గాలవిలంబము చేయుచున్నామా. శ్రద్ధాదేవిని బట్టితెమ్మని మన కానియానతికదా. ఆమె విష్ణుభక్తి చెంతనుదాఁగియున్నది; కాఁబట్టి యామెను వెంటనే

కొనిదేవలయు" నని కాపాలికుఁడు తన భైరవీశక్తి నాకర్షించి పంపెను. ఇంతలో శాంతియుఁ, గరుణయు శ్రద్ధయొద్దకుఁ బోయిరి. వీ రిట్లుండఁగా రౌద్రిలసావిష్టయగు భైరవీశక్తి భీకరాకారముతో గగనమున కెగసి, పావురమును డేగపట్టుకొనినట్లు, శ్రద్ధాలలనను బట్టికొని యెగిరి వచ్చుచుండఁగా విష్ణుభక్తి యడ్డుపడి భైరవిని బాఱదోలి శ్రద్ధనువిడి విడిపించెను.

విష్ణుభక్తిమహాదేవి శ్రద్ధను విడిపించి యామెతో నిట్లు నుడివెను. "శ్రద్ధా నీవు వేవేగ మేపోయి, వివేకమహారాజుతో నిట్లు చెప్పవలెను. మోహాదివిరోధవర్గము ను నిర్జించుటకు సైన్యముల నన్నిటిని చేరఁ గూర్చుకొని యాయత్తపడియుండవలెను విష్ణుభక్తి మహాదేవి కావలసినసాయ మొనర్చుటకు సిద్ధముగానున్నది" ఆమాటలు విని శ్రద్ధాదేవి యవిలంబితముగా వివేకమహారాజును జేరి విష్ణుభక్తిదేవి నుడివినపలుకులు యథావిధిగా నివేదించెను. అంత వివేకనృపాలుఁ డెదిరిబలములన్నిటిలోఁ బ్రోడయగు కాముని జయింప సమర్థుఁ డెవ్వఁడని యోచించి వస్తువిచారునకు వర్తమానముఁ బంపెను. అంత వస్తువిచారుఁడు వచ్చి కాము ననాయాసముగా జయింపఁగలనని ప్రతిజ్ఞచేసెను; క్రోధుని భజించుటకు క్షమను, లోభుని నిరోధించుటకు సంతుష్టిని నియోగించి; తదితర బలానీకంబుల నెల్లఁ గలయఁజూచి యందఱను త్వరితముగ గాశీకానగరంబునకు సమరోత్సాహంబునఁ బ్రయాణ మగుఁడని యాజ్ఞాపించి జయభేరిని మ్రోగింప శాసించెను.

వివేకపృథ్వీశుఁడు మహానీకసమేతుఁడై కాశీనగరము జొచ్చి యాదికేశవుం దర్శించి స్తుతించి ధర్మయుద్ధమునకు సిద్ధముగా నుండెను.

మహామోహాదివీరులును సంగ్రామమునకు దమతమ సేనలను గూర్చుకొని వచ్చి కాశీనగరంబున నె విడిసియుండిరి. ఇట్లుభయ సైన్యంబులును జయధ్వానంబులతో దిక్కులు పిక్కటిల్ల నార్చుచు సమరకోలాహలమున సంభ్రమించుచుండిరి రుధిరధారాసిక్తమగు నాహవభూమిని జూచనోపక విష్ణుభక్తి మహాదేవి "శ్రద్ధా! యుద్ధానంతరమున జయాపజయముల పర్యవసానము సత్యముగా నాకు జెప్పు" మని యాజ్ఞాపించి శాంతితో గూడ సాలగ్రామశిఖరసమీపమున నున్న చక్రతీర్థంబునకు బోయెను.

యుద్ధము ప్రారంభించెను. వివేకాదియోధులయెదుర మహామోహాదివీరులు నిలువలేక పరాజితులై పిరికిపందలై చెదరి పాఱిపోయిరి.

మహామోహు డెక్కడ నణగెనో యెఱుకపడలేదు. వివేకమహారాజు జయధ్వానములతో గాశీనగరంబు బ్రవేశించెను. ఈవృత్తాంతమునంతను శ్రద్ధాదేవి చెప్పబోయి

విష్ణుభక్తిమహాదేవికి నివేదించెను.

మహామోహాదుల పరిభవమువిని తండ్రియగు మనస్సు పలువిధముల శోకించి పలువరించుచున్న సమయమున విష్ణుభక్తి మహాదేవి వ్యాససరస్వతిని బంపి మనస్సునకు వైరాగ్యము గలుగునట్లుగా నుపదేశముచేయుమని నియమించెను. వ్యాససరస్వతియు నిట్లే మనస్సునకు ననేకవిధముల బోధించి భావంబు లనిత్యములనియు, పాంచభౌతికములగు శరీరములు నశ్వరములనియు, బ్రహ్మమే నిత్యమనియు, దక్కినవన్నియు వికల్పితవికృతులనియు నిత్యాదివేదాంతవిషయములను జక్కఁగా దెలియఁజెప్పి విచారముడుగుమని యుపదేశించెను. కాని యామె యెంతచెప్పినను మనస్సునకు దుఃఖముపశమింపలేదు. వేదాంత సరస్వతిమాత్రము వినువుచెందక సకలలోకరక్షణ దక్షుడగు నిందిరాధవునిఁ గాని, యిందుధరునిఁగాని పొందక సదా తలంచియుండుమని యు, మోహపాశబంధముల తమంతట తామే సడలి విడిపోవుననియుఁ జెప్పిన, మనస్సుఁజిల్లి కృతార్థుఁడ నైతినని వ్యాస సరస్వతీదేవి పాదంబుల కెఱఁగిన, నామె మనస్సును జూచి, "వత్సా! నీహృదయం బుపదేశక్షమంబయ్యెను గాన మతియొక రహస్యము జెప్పెద" నని "జడున కసార సంసారవిభ్రాంతి కలుగునుగాని వివేకసంతునకుఁగలుగదు. వివేకునకు కిడియంతయు విరక్తికారణంబే" యని వేదాంత పరమ రహస్యము దెల్పెను. ఇంతలో వైరాగ్యుఁడు రాఁగా భారతీదేవిమనస్సుతో "వత్సా నీ తనయుఁడు వైరాగ్యుఁడు వచ్చినాఁడు. అతని సంభావింపు" మని కోరెను. అప్పుడు మనస్సు వైరాగ్యునిఁ గౌఁగలించుకొనెను. అంత సరస్వతీదేవి మనస్సుతో నిట్లనియె.

ప్రథమభార్యయగు ప్రవృత్తిదేవి పుత్రశోకానలమున మరణించినది కానవిచారింపక రెండవపత్నియగు నివృత్తిదేవిని రావించి కూడియుండ వలసినదనియుఁ, దత్సంజనితులగు వివేకాదులను యౌవరాజ్య స్థాపితులఁజేసి సామ్రాజ్యము వహింపుమనియు నుపదేశించి దీవించి, శ్రద్ధను జీవమహారాజునొద్దకుఁ బోయి చేయవలసిన కార్యంబుల ననుసంధిపుమనియె శాంతిని వివేకమహారాజుకడ కేగియూడిగంబులు సలుపుమనియుఁ జెప్పి మిగలిన కార్యములను సంఘటించుటకుఁ దా వెడలిపోయెను.

వివేకమహారాజు శాంతితోఁ దన ప్రేయసియగు నుపనిషద్దేవిని వెదకి తోడితెమ్మని చెప్పిపంపెను. ఆమె యట్లు పోవుచుండఁగాఁ దల్లియగు శ్రద్ధను దారిలోఁ

జూచి యానందభరితురాలై యామె యెచ్చటికి ససంభ్రమముగాఁ బోవుచున్నదని ప్రశ్నించెను. జీవేశ్వరుఁడు నిష్కంటకముగా సామ్రాజ్యమేలుచుండఁగ విచారమునకు హేతువేది యని మాఱుపల్కి మహామోహుఁడట్లు యుద్ధమున నిర్జితుండైనను జీవపురుషుని వశీకరించుటకు మధుమతియను మోహినీస్త్రీని బంప నామె తన యింద్రజాల విద్యను జూపి జీవేశ్వరుని మోహపాశబద్ధునిఁ జేయుటకు నానావిధంబులగు నింద్రియసుఖభోగంబులఁ గల్పించి, యాతనిఁ బరిభ్రమింపఁజేసి, తనవలలో వేసికొనినదని చెప్ప, శాంతి విషణ్ణహృదయయై, యింతశ్రమపడినను దుదకు ఫలము గలుగ లేదని దుఃఖించి, యీపరిణామమునకుఁ బ్రతీకారవిధాన మెద్దియేని కలదో యని యడిగెను. అంత శ్రద్ధాదేవి శోకించుచున్న పుత్రికను సమాశ్వసించి "తనయా, ఊరడిలుము, ఊరడిలుము. తర్కమునీశ్వరుఁడు జీవేశ్వరునియొద్దకుఁ బోయి 'ఈశ్వరా! యిట్లేల సంసారవిభ్రాంతిజ్వాలలఁ జిక్కుకొనియున్నావ'ని యనఁగ జీవేశ్వరుఁ డదరిపడి 'తర్కా! మేలుమేలు. నే నెంతమూఢుఁడ నైతిని. నన్ను మేలుకొల్పితివి; మేలు చేసితివి' యని మెచ్చుకొనుచు, మధుమతిని చాల ధిక్కరించెను. కావున మనకు నిశ్శంకముగ నానందదాయకంబులగు వైభవోత్సవంబులే కలుగుచున్న"వని శ్రద్ధ చెప్పి తాను వివేకుని జీవేశ్వరునికడకుఁ దెచ్చుటకుఁ గాను బోవుచున్నానని నుడివెను. అంత శాంతి తానుగూడ నుపనిషద్దేవిని వివేకునికడకుఁ దోడితెచ్చుటకుఁ బోవుచున్నానని తల్లితో నుగ్గడించి తనదారిని బోయెను. అంత జీవేశ్వరుఁడు విష్ణుభక్తిదేవిమహిమకుఁ గడుసంతసించి తాను గష్టముల నన్నిటి నతిక్రమించి నిత్యనిర్మలసుఖమును బొందఁగలుగుట యాదేవికృపాకటాక్షముననే యని వాక్రుచ్చి సంతోషించు సమయమున వివేకమహారాజు శ్రద్ధాంగనాసమేతుఁడై జీవేశ్వరుని సన్నిధి కేతెంచెను.

వివేకమహారాజు జీవేశ్వరునకు మ్రొక్కి దీవనలు పొంది ప్రస్తుతించుసమయంబున నుపనిషద్దేవి శాంతిలలనను దోడ్కొని వివేకమహారాజసముఖమునకు నొయ్యనొయ్యనఁ జనెను. అంత జీవేశ్వరుఁ డుపనిషత్తరుణిని సంభావింప నామె వివేకున కభివందనము లొనరించి యుపాంతస్థలమున నధిష్ఠించెను. జీవేశ్వరుఁ డుపనిషదంగనతో, "లలనా! నీవు భర్తవలన నెడఁబాటు నొంది, పెక్కుకడగండ్లుపడి, కాలము గడుపుచుంటివని మే మెఱుఁగుదుము. ఎచ్చటెచ్చట నేవిధములైన బాధల

బొందితివో మాకుఁ దెలియఁ జెప్పు" మనిన నామె యిట్లు పల్కెను. "కృష్ణాజి నాజ్యసమిధాదిగృహీతహస్తయై యజ్ఞవిద్యాదేవి నన్ను నొల్లక నాతోఁ బుఱుడించి వేయిఁగోటికి నన్నుఁ బుమని వెళ్ళఁగొట్టెను. అంతటఁ గర్మమీమాంసాతరుణియొద్దకు నేఁ బోవ నామెయు యజ్ఞవిద్యాకలన వలెనే నన్నొల్లక పొమ్మని నాకు దారిఁ జూపెను. తరువాతఁ దర్కవిద్యలచేత నేఁ జేరఁగ వారు నానావిధ కర్కశభాషణంబుల నొచ్చఁగొట్టి చెలరేఁగి నన్ను బంధించుట కనుసంధానముచుండ నే భయభ్రాంతనై పాఱుచున్నఁ జూచి, విష్ణుభక్తులు వెఱవకు వెఱవకు మని నా కభయమిచ్చి యాకఠినహృదయులగు తర్కవిద్యలను మోఁది వెడలఁగొట్టిరి. అంత నాపుత్రి యగు శ్రీగీత మచ్చికంబున జేరవచ్చి కౌఁగిలించి నన్నూరడించెను. ఇట్లనన్యసామాన్యవిషమావస్థలను బొంది తిరిగి యేలినవారిపాత్రపుఁ జేరఁగలిగితి" నని యుపనిషద్దేవి పల్క, జీవేశ్వరునితో "నీవు పరమాత్మవు. నీకును బరమేశ్వరునకును భేదము లే" దని చెప్పిన జీవేశ్వరుఁ డామాటలయాథార్థ్యమును గ్రహింపలేక వివేకుని వంక జూచెను. ఆమహానుభావుఁ డుపనిషద్దేవిమాటల యర్థము వివరముగా స్థిరింప జీవేశ్వరుఁడు గ్రహించి సంతసించుచున్న సమయమున నిదిధ్యాసమను నొకశాతోదరి వారిని సమీపించి యుపనిషద్దేవికి సంజ్ఞచేసి యిట్లు చెప్పె: "విష్ణుభక్తిమహాదేవి వలన ఈసందేశమును నీకుఁ గొనివచ్చితిని. వివేకమహారాజు సన్నిధానంబున నీ వుండిన మాత్రంబున సంకల్ప జననివై విద్యాప్రబోధ చంద్రుల నీగర్భంబున దాల్చితివి. నీవు నీతనూజయగు విద్యాకన్యను మనస్సనందుఁ బ్రవేశపెట్టి, ప్రబోధచంద్రునిఁ బురుషునియందు నిల్పి నీవు వివేకునిఁ దోడ్కొని యామెకడకుఁ జేరుమని యాయను యాజ్ఞాపించినది" అని యిట్లు చెప్పి నిదిధ్యాసము జీవేశ్వరునియందంతర్ధానమయ్యెను.

తరువాత విద్యుల్లతాప్రభాసియగు విద్యాకన్యయు, నిర్మలసహజప్రకాశమానుఁడగు ప్రబోధచంద్రుఁడును నావిర్భవించిరి. జీవేశ్వరుఁ డపారమగు సంతోషమును బొంది వారిని గౌరవించి యతిశయిల్లుచున్న సమయంబున విష్ణుభక్తిమహాదేవి చనుదెంచెను. జీవేశ్వరుఁ డామెకు వినమితోత్తమాంగుఁడై ప్రణమిల్లి దీవనలం బొంది, యామె యానతిచొప్పున వివేకుని మంత్రిగాఁ జేసికొని, శ్రద్ధ, మతి, శాంతి మున్నగువారీమణుల గౌరవవినతుల కాస్పదుండై, నిరుపమానవైభవంబున సదానంద సామ్రాజ్యంబు చేయించుచుండెను.

ప్రబోధచంద్రోదయము-భాషాంతరీకరణము

ప్రాచీనాంధ్రవాఙ్మయమం దిది చాల నరుదైన గ్రంథము. ఆంధ్రకవులు ప్రథమమున సంస్కృత పురాణేతిహాసములనుండి గ్రంథముల నాంధ్రీకరించుచు వచ్చిరి గాని సంస్కృత మహాకవులు రచించిన మహాకావ్యనాటకములను దెనిఁగింపరైరి. కాళిదాసు, భవభూతి, భారవి, మాఘుఁడు, విశాఖదత్తుఁడు మున్నగు మహాకవులు రచించిన గ్రంథములను విడిచిపెట్టి పుక్కిటికథలుగల విక్రమార్క చరిత్రము; భోజరాజీయము, పంచతంత్రము మున్నగు గ్రంథములను బరివర్తించిరి. రఘువంశము, మేఘసందేశము, ఉత్తరరామచరిత్రము, కిరాతార్జునీయము మొదలగు గ్రంథములు ప్రాచీనకవుల యనన్యశమగు మృదుమధుర ధోరణిని రచింపఁబడినయెడల నాంధ్రసరస్వతి నిరుపమానమగు సౌందర్యాతిశయమున మిన్నంది యుండెడిదని యిదివఱలోఁ బినవీరభద్రుని విషయమున వ్రాసి యుంటిని. శ్రీనాథుఁడు శ్రీహర్షుని నైషధమును దెనిఁగించిన త్రోవను పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుఁడు కాళిదాసుని శాకుంతలమును గైకొనెను గాని ప్రత్యేకముగా నాగ్రంథమును పరివర్తింపక యందలి పద్యములను గొన్నిటినిమాత్ర మాంధ్రీకరించి తన గ్రంథమం దిడికొనెనని యిదివఱకుఁ జెప్పితిని గీర్వాణనాటకములలో నుత్తమమైనదాని నీ విధముననైన నొక ప్రాచీనాంధ్రకవిచేఁ దెనిఁగింపఁబడినభాగ్య మాంధ్రులకుఁ గలిగినందులకు సంతోషింపఁ దగిన విషయమని యీ సందర్భమున వ్రాయఁ గలిగితిని. ఈ ప్రబోధచంద్రోదయ మను ప్రబంధ మట్లుగాక గీర్వాణ నాటకరాజములలోఁ బేరొందినదై యుండి ప్రాచీనాంధ్రకవులలో వాసి నొందిన యీ కవిద్వయముచే సంపూర్ణముగా నాంధ్రీకరింపఁబడినది. గాన నీ యాంధ్రగ్రంథమునకు మనము ప్రత్యేకస్థాన మీయఁదగినదని నా యభిప్రాయము.

ఈకవులు తత్కాలాచారమునుబట్టి గీర్వాణనాటకమును సైత ము ప్రబంధరూపముగాఁ దెనిఁగించిరి. తెనుఁగున నాటకములు వ్రా యుపద్ధతి యాకాలమున నున్నయెడల వారు దానిని నాటకరూపము గానే తెనిఁగించియుందురు. ప్రబంధముగా మార్చినను, వారు మా తృకలోని కథాప్రణాళికనుగాని, పద్యక్రమమునుగాని, భావస్థితినిగాని సర్వసామాన్యముగా మార్పు లేకుండ స్వీకరించిరి. వీరు రచించిన ప్రబంధమును మాతృకయైన నాటకముతో సరిచూచిన నెవ్వియో కించిద్భేదములు తప్ప రెండు నొకేవిధముగ నున్నవి. ఈవిధముగ సంస్కృతనాటకరాజము నాంధ్రప్రబంధముగ రచించుటయం దీకవి ద్వితీయమే ప్రథమమార్గదర్శకము.

కృష్ణమిశ్రుఁడు దృశ్యప్రబంధమగు నాటకమును వ్రాసియుండె నుగాన దానికి ననువగు మార్గమునఁ దన గ్రంథమును బ్రారంభించెను నటీసూత్రధారుల ప్రస్తావన పూర్తియయినవెంటనే తెరమాటు తొలఁగి కాముఁడు, రతియు రంగస్థలముఁ బ్రవేశించి, నాటకమందలి కథావిష యమును సంభాషణక్రమమున విశదపఱుతురు ఈజంటకవులు శ్రవ్య ప్రబంధమును వ్రాసియుండిరిగాన నాపద్ధతిని విడనాడి తమ ప్రబంధము న కనుకూలమగు విధమున గ్రంథమును బ్రారంభించిరి. అదెఁటగా; నొక చిదానందనగరి యను పట్టణ ముండెను. అం దీశ్వరుఁడను రాజు పరిపా లించుచుండెను. ఆయన కిద్దఱు భార్యలుండిరి వారిద్దఱకుఁ బుత్రులు గలిగిరి. ఆకొడుకులు రాజ్యముకొఱకుఁ బోట్లాడుకొనుచుండెడివారు. అందుఁ బెద్దభార్యకొడుకు తండ్రిపేరను రాజ్యముఁ జేయుచు రెం డవభార్యపిల్లలను దఱుమఁగొట్టుటకుఁ బెద్దయాలోచనసభ గావించెను. ఆసభయందుఁ గాముఁడును, రతియును దమతమ సామర్థ్యములను బ్రక

టించిరి. ఇట్లు గీర్వాణనాటకమునందుఁ బ్రారంభమున నున్న రతీకాముల ప్రసంగ మాయాంధ్రప్రబంధమునఁ గథ కొంతవఱకుఁ జెప్పఁబడిన తరువాత వచ్చినది. అనఁగా గీర్వాణనాటకమున గథను జెప్పెడు వారాయాపాత్రములే; మన ప్రబంధమున గథను జెప్పెడివాఁడో కానొక కథకుఁడు. ఈవక్తృభేదముచే గ్రంథప్రారంభభేదమును గలిగినది. *

ఇట్టి స్వల్పభేదము లింకను మఱికొన్ని కాన్పించుచున్నవి. వానికి ముఖ్యకారణ మీరెండు గ్రంథముల నిర్మాణభేదమే యని చెప్పఁదగును.

ప్రబంధమునందుఁ గొన్నివర్ణన లుండవలయునని యొకశాస్త్రనియమ మున్నదికదా! ఆనియమముకొఱకు నాటకమునందు లేకపోయినను కొన్నివర్ణనల నీకవులు కల్పింపవలసి వచ్చెను.

ప్రథమమునఁ జిదానందనగరవర్ణనము. ఈచిదానందనగరిపేరు నాటకమున లేనేలేదు. ఆనగరిపేరు కల్పించి ప్రబంధనియమములకొఱ కీకవులు వర్ణించిరి.

ప్రబంధమునందు మహామోహాదులకును, వివేకాదులకును జరిగిన యుద్ధము ప్రారంభింపకపూర్వము సాయంకాలవర్ణనము చేయఁబడినది. నాటకమం దీవర్ణనము లేదు. ఈవిధముగా నచ్చటచ్చట మాతృకలో లేని క్రొత్తవర్ణనలు కల్పింపఁబడినవి.

* శ్రవ్యప్రబంధమునుగూడ దృశ్యప్రబంధమువలెనే తెరచాటుఁ దప్పించి కథాపాత్రలచేఁ బ్రారంభింపఁజేసెడు పద్ధతి పింగళి సూరనార్యుని యపారమేధాశక్తివలనఁ గల్పింపఁబడినది. ఆమహామహుని ప్రతిభ వెనుకటివారికిఁగాని, తరువాతివారికిఁగాని లభ్యము కాలేదు. కావున నాంధ్రవాఙ్మయమున నాయన నిక్కముగ నద్వితీయుఁడు.

కాశీనగరమందు మహామోహమహారాజు ప్రవేశించినప్పుడు కొంత పరివార మున్నదనిమాత్రము నాటకమందు సూచింపఁబడినది. కాని కాముఁడు, లోభుఁడు, క్రోధుఁడు మొదలగువారు రాజునొద్ద నుండినట్లు చెప్పఁబడలేదు. వీరికిఁ బనులు నియోగింపవలసివచ్చి నప్పుడు రాజు ప్రత్యేకముగాఁ బ్రతీహారులను బంపి యొకరినొకరిని రప్పించి వానివాని కవసరకార్యములను నిర్ణయించెను. ఈప్రబంధమం దట్లుగాక మహామోహుఁడు కాశీనగరమునఁ బ్రవేశించునప్పుడే కామక్రోధాదిబంధువులు, ముఖ్యులగువా రాతనితో నుండినట్లు వర్ణింపఁబడినది. కాఁబట్టి శత్రువర్గమువారిని గుఱించి తాను జేయవలసిన, నిర్బంధశాసనములను దెలియఁజెప్పుటకుఁ గామక్రోధాదులను వేఱె పిలిపింప నక్కఱలేక వారిసమక్షముననే యాయా యాజ్ఞలను వారివారికి జారీచేయించెను.

మఱియొక చిన్న భేదము. జీవేశ్వరునికడకు వివేకమహారాజు, నుపనిషద్దేవిని దీసికొనిపొమ్మని శ్రద్ధాశాంతులను విష్ణుభక్తిమహాదేవి పంపినట్లు గ్రంథమందున్నది. ఆయిరువురును జీవేశ్వరుని దర్శించుటలోఁ జన్నభేద ముభయగ్రంథములయందును గాన్పించుచున్నది. నాటకమందుపనిషద్దేవి శాంతిసహితయై ప్రథమమున జీవేశ్వరునికడకుఁ బోయినట్లుగ నున్నది. ప్రబంధమున నట్లుగాక యాక్రమము మారినది. బహుశః భర్తయగు వివేకమహారాజున కీశ్వరుని ప్రథమదర్శనము కల్పించుట యుచితమగు మర్యాద యని కాఁబోలు సీకవులు తలంచి, వివేకమహారాజునకు మొదటిప్రవేశము చేయించి, పదంపడి యుపనిషద్దేవిని రావించిరి.

ఇట్టి కించిద్భేదము లచ్చటచ్చట కథాక్రమమునందుఁ గాన్పించుచున్నవి. అయినను నీయత్యల్పమైన మార్పులు దప్ప, మొత్తముమీఁదఁ నుభయగ్రంథములను బరస్పరము సరిపోల్చినచో, నీ గ్రంథము సంస్కృ

తమాతృకకు చక్కని యాంధ్రీకరణమని నిస్సందేహముగాఁ జెప్ప వచ్చును.

కథాప్రణాళికవిషయ మింతటితో ముగించి భాషాంతరీకరణ విధానమును గుఱించి స్థాలీపులాకముగాఁ గొన్నివిశేషములను జూపించెదను.

నాటకమందు

౧. అహల్యాయై జారః సురపతి రభూ దాత్మతనయాం
ప్రజానాథోఽయాసీ దభజత గురో రిందు రబలామ్;
ఇతి ప్రాయః కో వా న పద మపథేఽకార్యతమయా
శ్రమో మద్బాణానాం క ఇవ భువనోన్మాథ విధిషు.

ప్రబంధమందు

సీ. తన కన్నకూఁతును దాన పెండ్లాడఁడే
వారిజగర్భుండు వావి తప్పి
బలభేది గౌతము భార్య నహల్యఁ గా
మించి చేయఁడె నల్ల మేఁకతప్పు
కడ లేనిరట్టడి కొడి గట్టుకొని యైనఁ
గమలారి గురుతల్పగతుఁడు కాఁడె
తపనసూనుఁడు తారఁ దా నాక్రమింపఁడె
యన్నప్రాణములకు నట్టు దలఁచి
మఱియు నిట్టు జగంబుల మురులుకొల్పి
యెట్టి నియతాత్మకులనైన గుట్టు చెఱిచి
కాని త్రోవల నడిపించు కడిమి నాదు
వాలుఁదూపులగమి కవలీల గాదె.

నాటకమందలి శ్లోకమున మూఁడు దృష్టాంతములతో స్త్రీమోహనత్వము నిరూపింపఁబడినది. ఆశ్లోకము నీకవులు సీసపద్యరూపముగా దెనిఁగించిరి. సీసపద్యమునందు నాలుగు పాదములను, పైఁగా నొక యెత్తుగీతమును ఉండునుగదా. నాలుగు పాదములు సమనిర్మితముగా నుండుటకు నాలుగు గాథలు కావలసియున్నవి. మాతృకయందు మూఁడు మాత్రమే యున్నవి. తత్కారణమున నీకవు లొక నూతన గాథను, అనఁగా, తపనసూనుఁడు (సుగ్రీవుఁడు) తారను గుఱించిన దానిని జేర్చి యాపద్యమునుఁ బూర్తిచేసిరి.

నాటకమందు

౨. శ్రీదేవీజనకాత్మజాదశముఖ స్యాసీ ద్గృహేరక్షసో
సీతా చైవ రసాతలం భగవతీ వేదత్రయీ దానవైః;
గంధర్వస్యమదాలసాంచ తనయాంపాతాలకేతుశ్ఛలా
ద్దైత్యేంద్రోఽపజహారహన్త విషమా వామా విధేర్వృత్తయః.

ప్రబంధమందు

సీ. చాఁప చుట్టఁగ జుట్టి చంకఁ బెట్టుకపోఁడె
ధరణి హిరణ్యాక్షు దానవుండు
వేదత్రయీకాంత వెస ముచ్చిలిఁపఁడే
చూఱపట్టినయట్లు సోమకుండు
సాక్షాన్మహాలక్ష్మి జనక భూపాలసం
దనఁ జెఱ పట్టఁడే దశముఖుండు
కొనరక యమ్మదాలసఁ గొనిపోఁడె పా
తాళకేతుఁడను నక్తంచరుండు
గాన నింతేసివారముగా యనంగ
రాదు పోయెట్టి పుణ్యావర్తనునికైన

సహజవక్రింబుగాన సజ్జనులమేలు
చూడఁజాలక విధి తప్పఁ జూచెనేని.

పై నుదాహరించిన నిదర్శనము మాదిరిగా నేపద్యమందుయైనను సీసపద్యమందలి నాలుగు పాదములను సమానముగాఁ బూరించుటకుఁ గాను హిరణ్యాక్షుఁడును ధాత్రిదేవిని గుఱించినగాథను నూతనముగాఁ జేర్చి కవులీశ్లోకము ననువదించిరి.

నాటకమందు

3. నిత్యం స్మరన్జలదనీల ముదారహార
కేయూరకుండల కిరీటధరం హరిం వా;
గ్రీష్మే సుశీతమివ వా హ్రద మస్తశోకం
బ్రహ్మ ప్రవిశ్యభజ నిర్వృతి మాత్మనీనాం.

ప్రబంధమందు

లయగ్రాహి. నందకధరుఁ ఘనపురందరమణి ప్రతిము
నిందిరమనోహరు ముకుందు హరిఁ గానీ
చందనమరాళబిసకుందధవళాంగు గిరి
మందిరు నుమారమణు నిందుధరుఁ గానీ
పొందుగ సదా మనమునం దలఁచితైనఁ జిర
మందమగు తత్పరమునిం దలఁచితైనం
డెందముల పాపము నడిం దలఁగుఘర్మ మునఁ
గుందిమడుగుందఱియ డిందుపదు లీలన్.

నాటకకర్తయగు కృష్ణమిశ్రుఁడు వైష్ణవమతస్థుఁ డగుటచే నందకధరుఁడగు శ్రీమహావిష్ణువును మాత్రమే తనగ్రంథమందుఁ జేర్చెను. ఈకవులు శైవమతాచార్యు లగుటచే మాతృకానుసారముగా శ్రీమహావిష్ణు ప్రశంస చేయుచుఁ బక్షాంతరమున నందివాహనుఁడగు శివునిగుఱించికూడఁ జేర్చిరి.

కాఁబట్టి కృష్ణమిశ్రుని మహానాటకము నాంధ్రమున ననువదించు చున్న నీజంటకవులు కొన్ని స్వకపోలకల్పనల నచ్చటచ్చటఁ బొందు పఱచి కొంత స్వాతంత్ర్యమును గనుపఱచిరి. కాఁబట్టి వీరును దమ సమకాలికులగు శ్రీనాథాదులవలెను, దమకుఁ బ్రాచీనులగు తిక్కనా దులవలెను స్వేచ్ఛగా భాషాంతరీకరణని మొనర్చినట్లు నిశ్చయింప వచ్చును.

భాషాంతరీకరణరీతినిగుఱించి మఱిరెండు నిదర్శనములను జూపి యీభాగమును ముగించెద.

నాటకమందు

శ్లో. సమ్మోహయంతి దమయంతి విడంబయంతి
నిర్భర్త్సయంతి రమయంతి విషాదయంతి;
ఏతాః ప్రవిశ్యసదయం హృదయం నరాణాం
కిం నామ వామనయనా న సమాచరంతి.

ప్రబంధమందు

సీ. వన్నెలు పచరించి కన్ను సన్నలు చేసి
వెడమాటలను బ్రేమ గడలుకొలిపి
తరితీపు నటనలఁ దమకంబుఁ బుట్టించి
వట్టి ప్రియంబుల గుట్టు తెలిసి
కలికితనంబునఁ గాఁకలు గావించి
తోడినీడలువోలెఁ గూడిమాడి
యలుకల నలయించి కలయిక వలపించి
బాసల నడియాసఁ బాదుకొల్పి
మనసు కరఁగించి భ్రమయించి మత్తరించి
మిగులఁ జొక్కించి యెంతయుఁ దగులు పఱిచి
పాసి యెడఁబాసి తమబంటుఁ జేసికొనరె
వామలోచన లెంతటివారినైన.

నాటకమందు

౫. " క్షేత్రగ్రామవనాద్రిపత్తనపుర ద్వీపక్షమామండల
ప్రత్యాశాయతసూత్రబద్ధ మనసాంలబ్ధాధికంధ్యాయతాం;
తృష్ణే దేవి యది ప్రసీదసి తనో ష్యంగాని తుంగాని చే
త్తద్భోః పాణిభృతాంకుతః శమకథా బ్రహ్మాండలక్షైరపి.

సీ. పుడమిలో మాన్యంపు మడి కొంత గలవాఁడు
గ్రామమెల్లను నేలగాఁ దలంచు
గ్రామ మేలెడువాఁడు కాంక్షించు గిరివన
స్థలజలదుర్గవద్రాజ్య మేల
రాజ్య మేలెడువాఁడు రాజ్యవైభవమున
హెచ్చి తా నొక ద్వీప మేలఁ గోరు
ద్వీప మేలెడువాఁడు తేజస్వియై మహీ
వలయ మెల్లను నేల వాంఛచేయు
నిట్లు కడలేని యాసాస లీనుచుండ
జనులు బ్రహ్మాండకోటులఁ దనివినొంద
రనిన శాంతికిఁ గా లూఁదనైనఁ గలదె
యెడము మదిఁ దృష్ణ నీ వింత వెడలితేని.

పదునొకండవ అధ్యాయము.

నందిమల్లయ్య, ఘంట సింగయ్య.

వరాహపురాణము.

ఈకవులిద్దఱు ప్రబోధచంద్రోదయము రచించిన తర్వాత వరాహపురాణమును దెనిగించిరి. ఈరెండు గ్రంథముల పౌర్వాపర్యము నిర్ణ

యింటుట కాగ్రంథములం దెక్కడైన యాధారములు లేవు. కాని యాగ్రంథముల కృతిసమర్పణము స్వీకరించిన నాయకుల జీవితకాలము లంబట్టి కొంతవఱకు నేతద్విషయము లూహింపఁ గలుగుదుము. ప్రబోధచంద్రోదయము సంకేతమునొందిన చెందలూరి గంగయ్యమంత్రి సాళువనృసింహారాయలకు సమకాలికుఁడై యానృసింహారాయలు దండనాయకుఁడుగా నున్న కాలమునాటివాఁడు. వరాహపురాణమును గృతినొందిన తుళువ నరసరాయలు సాళువ నృసింహారాయలయొద్ద దండనాయకుఁడుగా నుండుటయేకాక, యాతని ప్రశంసావాక్యములనుబట్టి చూడఁగా నా నృసింహారాయలు విద్యానగరరాజ్యము నేలుచున్న నాఁటివాఁడని కాన్పించుచున్నది. కాఁబట్టి వరాహపురాణము రచనకాలమునకు సాళువనృసింహారాయలు సింహాసనస్థుఁడై యుండెను. ఈచారిత్రిక విషయములఁబట్టి ప్రబోధచంద్రోదయము వారి మొదటి గ్రంథమనియు, వరాహపురాణము రెండవగ్రంథమనియు చెప్పవలసియున్నది. ఇంతియకాక యాగ్రంథముల శైలి భేదము లీయూహను మఱింత బలపఱచుచున్నవి. ప్రబోధచంద్రోదయము సులభమైనట్టియు, మృదులమైనట్టియు శయ్యారీతుల వ్రాయఁబడినది. వరాహపురాణ మట్లుకాక, ప్రౌఢతరమై, జటిలమైన శైలిని వ్రాయఁబడినది. కావునఁ బ్రబోధచంద్రోదయమును బ్రథమమున విమర్శించి తర్వాత వరాహపురాణమును బరిశీలింప నుద్యమించితిని.

వరాహపురాణ మీకవివరుల లలితములైన వాగ్విలాసముల చెన్ను వహించియున్నను కథాసంభృతినిబట్టి చూడ నాంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రమునం దెక్కువగా నుగ్గడించుటకుఁ దగినదని నాకుఁ దోఁపదు. ఈగ్రంథముయొక్క ప్రాముఖ్యము దీనియందలి కథాస్వారస్యము కంటె నిందుఁ బొందుపఱుపఁబడిన విజయనగరరాజ్యచరిత్ర వృత్తాంత

ములపై నాధారపడి యున్నదని నాయభిప్రాయము. ఈకవులు తమ యధిపతియైన తుళువ నరసరాయలయొక్కయు నతని పుత్రుడైన సాళువనృసింహరాయలయొక్కయు వంశచరిత్రములను సావధానముగ వ్రాసియుం, బెక్కు లపూర్వవిషయములు చేర్చియు నాంధ్రచరిత్రపరిశోధకులకు నిక్కమైన సాయ మొనరించినవారైరి.

తుళువ నరసరాయలు

విజయనగరరాజ్య చరిత్రమున నరసరాయలనియు, నరసనాయకుఁడనియుఁ బేరొందిన యీమహనీయుఁడు తుళువవంశమువాఁడు. ఈతనివంశమున కీపేరు తామేలుచుండిన దేశమునుబట్టి వచ్చిన ట్లీక్రిందిపద్యములఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

ఉ. మిన్నుల మోచి భాగ్యమున మీఱినకోటల రమ్య హర్మ్యసం
పన్నత సస్యవాటగిరి మంబులఁ దోఁటల వాహవారణా
భ్యున్నతిఁ గేలికీర్తికల నుగ్రభటావలి వన్నెకెక్కు వా
రాన్నిధి కాంచి పైఁ దుళువ రాజ్యము సంతతవీరభోజ్య మై.

క. ఆతుళువరాజ్యమున వి
ఖ్యాతి వహించిరి ఉగంత కరికటతట సం
భూతమదక్షాళన వి
ద్యాతత్పరకీర్తిఁ బెడ్లియాడిన రాజుల్.

ఈ వంశస్థులు తుళువదేశపరిపాలనచేత తుళువవంశస్థులని పేరుగాంచిరి. ఆతుళువదేశమేదో నిర్ణయింపవలసియున్నది. తుళువనాడు అని మైసూరుసంస్థానములోనిదైన యొకభాగమునకుఁ బేరు గాఁబట్టినరసరాయల పూర్వులు ప్రాచీనకాలమున నాదేశపువారై యుండిరేమోయని మన మూహింపఁదగినది. నరసరాయల కాలమునను, అతనితండ్రి యీశ్వరరాయల కాలమునను వీరును, వీరికుటుంబమువారును జిత్తూరుజిల్లాలో

నన్న చంద్రగిరిలో రాజ్యముచేయుచున్న సాళువ నృసింహరాయుల యొద్ద దండనాయకులుగా నుండిన కారణమునఁ గొన్ని తరముల నుండియు నీవంశజులు చిత్తూరుజిల్లా యొక్కయు, ఉత్తరార్కాడు జిల్లాయొక్కయు ప్రాంతముల వలన లేర్పరచుకొని రాజ్యములు చేయు చున్నట్లు నిశ్చయింపవచ్చును. ఈయభిప్రాయమునకుఁ బ్రబలమైన యాధార మింకొకటి యీగ్రంథమందు కాన్పించుచున్నది. నరసరా యులగుఱించి వ్రాయుచు నీకవివరులు వరాహపురాణమందలి యేకా దశాశ్వాసాంత పద్యములలో నిట్లువ్రాసిరి:—

క. ధరణినుత దేవకీపుర
వరనిలయ శ్రీగిరీశ వరసంపన్నే
శ్వర విభుతనయా సాళువ
నరసింహనృపాల దండనాయక తిలకా!

అనఁగా, భూలోకమందుఁ బ్రసిద్ధినొందిన దేవకీపురము నివాస స్థలముగాఁ గలిగినవాఁడా! శ్రీశైలమల్లేశ్వరస్వామి వలన నీశ్వరనాయకు నకుఁ బుట్టిన వాఁడా, సాళువనృసింహరాయ సార్వభౌమునకు ముఖ్య మైన దండనాయకుఁడా, యని నరసరాయలను సంబోధించిరి. కావున తుళువనరసరాయల రాజ్యస్థానము దేవకీపురము.

ఈ దేవకీపుర మెచ్చటనున్నది? ప్రస్తుత ముత్తరార్కాడుజిల్లాలో ఆరణితాలూకాలో నొకదేవకాపురమను ప్రాచీనస్థల మున్నది. అది గవర్నమెంటువారి ఠివిన్యూగ్రామముల జాబితాలో దేవికాపురమనియు ప్రాచీనశాసనములలో దేవకాపురమనియు నున్నది. అది సిక్కముగ దేవకీపురమనియే నుడువవచ్చును ఆపురమందలి బృహదంబదేవాలయ ములో ననేకమైన శిలాశాసనము లున్నవి.

ఆశాసనములుఁ జాలవఱకు తుళువఈశ్వరరాయుల కుటుంబము లోనివారు లిఖించినవే. ఈశ్వరరాయులు, నరసరాయులు, వీరనృసింహ

రాయలు, కృష్ణదేవరాయలు, అచ్యుతదేవరాయలు, సదాశివదేవ రాయలు, వెంకటపతిరాయలు, శ్రీరంగరాయలు మున్నగువా రనేక దానము లీబృహదంబకు చేసి శాసనములు లిఖించిరి. సాళువ నృసింహ రాయలయు, ఆయనకుమారుఁడు నృసింహరాయలయు శాసనములు నీదేవళమందుఁ గాన్పించుచున్నవి. కాఁబట్టి తుళువనరసరాయుల తండ్రి యైన యీశ్వరరాయుల ముఖ్యపట్టణ మీదేవకీపురమని నిశ్చయింప వచ్చును. ఈతఁడు తనచిన్నరాజ్యమును బరిపాలనచేయుచుఁ దనదేశము నకు సరిహద్దుననున్న చంద్రగిరిలో రాజ్యముచేయుచుండి, క్రమముగా విజయనగరరాజ్య సింహాసన మెక్కి, సాళువ నృసింహరాయలకు సేనానాయకుఁడై యాతని కొలువులో నుండెను. ఆయాశ్రయముఁ బట్టి తన కుమారుఁడైన నరసరాయలకును నృసింహరాయలయొద్ద సైన్యాధిపత్యము సంపాదింపఁగలిగెను. నరసరాయలు బాహుబలము చేతను, బుద్ధిబలముచేతను, అన్నిటికంటె నెక్కుడైన నీతిబలముచేతను దినదినాభి వృద్ధినొందు విజయనగరసింహాసనమును సాళువవంశ మంతము గాఁగఁ దనకుమారుల కొప్పగింపఁ గలిగెను.

కావున సాళువ నృసింహరాయలును, తుళువనరసరాయలును ఆంధ్రులని నిస్సందేహముగాఁ జెప్పవచ్చును. కర్ణాటకులగు సంగమవంశ ములోఁ బ్రారంభించిన విజయనగరరాజ్యము పదునేనవ శతాబ్దాంత మునఁ గేవలము తెలుఁగువారైన సాళువనృసింహరాయల వశమై, యాతనితరువాతఁగూడఁ దెలుఁగువారైన తుళువవంశస్థుల యాధిపత్య ములోనికిఁ జేరినది.

పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుని జైమినిభారత కృతిభర్తయగు సాళువ నృసింహరాయలు క్రీ. వె 1487 సం. విజయనగరరాజ్య సింహాస నాసీనుఁడయ్యెనని యిదివరలోఁ జెప్పితిని. ఆతఁడుసుమారు ఆరుసంవత్సర ములురాజ్యముచేసి క్రీ. వె. 1493 లోఁ బరలోకగతుఁ డయ్యెను. ఆతని

మరణకాలమునాఁటికి నాతని యిద్దఱు కుమారులు పిన్నవారై యుండు టచేత, వారిపోషణమును, సామ్రాజ్యసంరక్షణమును నిర్వహించుటకుఁ దనయొద్ద ముఖ్యదండనాయకుఁడుగాను, బహువిశ్వాసపాత్రుఁడుగాను నున్న తుళువ నరసరాయల నాతఁడు నియోగించెను. నరసరాయలు స్వామికార్యమును కడుభక్తితో నిర్వహించి, రాజ్యభారము నంతయుఁ దానే, వహించుచున్నను, దన ప్రభువు నియోగమును మాత్రము మరచి యుండలేదు. సాళువనృసింహరాయల పెద్దకొడుకు సింహాసనా రూఢుఁడై కొలఁదికాలములోనే, అనఁగా క్రీ. వె 1493 లో, తురుష్కులతోఁబోరి సమరాంగణమున వీరస్వర్గముఁ జూఱఁగొనెను. ఆకారణమున నరసరాయలు నృసింహరాయల రెండవకుమారుఁడగు ఇమ్మడి నృసింహరాయలను సింహాసనమునం దుంచి తాను సంరక్షకుఁడుగా మెలఁగుచుండెను.

సాళువ నృసింహరాయ లింకను బ్రతికియుండఁగానే, తా నా మహీవల్లభుని సైన్యముల సర్వాధిపత్యము వహించియుండగానే యీవరాహపురాణమును గృతినొందినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది.

తుళువవంశమును సాళువవంశమువలెనే చంద్రవంశము. సాళువ వంశస్థులు మొదట ఓరుగల్లుప్రాంతముల రాజ్యముచేయుచుండినట్లుగానే యీవంశస్థులును మొట్టమొదట మైసూరుప్రాంతములలో రాజ్యముచేయుచు, దురుష్కుల యొత్తిడి కారణముననో, మఱేకారణముననో తూర్పుదేశమునకుఁ బోయి, తెనుఁగుదేశములోఁ జిన్నచిన్న సంస్థానము లేర్పరచుకొని రాజ్యములు చేయుచుండినవారు. బహుశః సరిహద్దుసంస్థానములలో రాజ్యములు చేయుచుండినవా రగుటచే సాళువవంశమునకు తుళువవంశమునకు సంబంధబాంధవ్యము లేర్పడియుండెడివి. చంద్రగిరిరాజులగు సాళువవంశపువారియొద్ద నీ తుళువ నరసరాయలును, అతనితండ్రి ఈశ్వరనాయకుఁడును సైన్యాధిపత్యమును

వహించినవారైయుండిరి. ఇన్నితరములనుంచి రాజ్యకార్యవిషయము లలో నగ్గలమైన స్నేహసాహచర్యములు గలిగియున్న రాజమంత్రులకు రాజకీయసంబంధమే కాక రక్తసంబంధముకూడను ఉండకపోదు. అది యింకను గ్రంథస్థేతివృత్తముల నిర్ధారింపఁబడవలసిన విషయము. *

తుళువవంశములోఁ దిమ్మరాజు పుట్టెను. అతనికి భార్య దేవకీదేవి. వారిరువురకు నీశ్వరరాజు, తిమ్మరాజు అని యిద్దఱు కొమరులు గలిగిరి. వారిలో నీశ్వరరాజు సాళువనృసింహరాయలయొద్ద దండనాయకుఁడై యనేక దుర్గములను దన ప్రభువుకొఱకు జయించెను. ♦

సీ. ఉదయాద్రి భేదించె హస్తి తరి నిర్జించె
గండికోటపురంబుఁ గదలఁ ద్రవ్వె
పెనుకొండ సాధించె బెంగుళూరు హరించెఁ
గోవెల నెల్లూరు గుంటుపఱచెఁ
గుందాణి విదళించె గొడుగుచింత జయించె
బాగూరుపంచము పాడుచేసె

* కీర్తిశేషులైన కొమర్రాజు వెంకటలక్ష్మణరావుగారు తమ "మహమ్మదియ మహాయుగము" అను గ్రంథమునందు, (పుట 348) సాళువ నరసింహరాజునకును, తుళువనరసరాయలకును గల సంబంధ బాంధవ్యము నీక్రిందివిధముగఁ దెల్పిరి: —

"ఈతుళువవంశము సాళువవంశాంతర్గతము. సాళువ నరసింగరాజు తండ్రి గుండరాజు. అతనికిద్దఱు కుమారులు: మొదటివాఁడు తిమ్మరాజు; రెండవవాఁడుసాళువ నరసరాజు. తిమ్మరాజునకునీశ్వరి రాజును, నాయీశ్వరరాజునకునీతుళువనరస రాజును బుట్టిరి. కావున తుళువ నరసరాజు సాళువనరసరాజునకు అన్నమనుమఁడు." ఇట్టి రెండువంశములకుఁ బరస్పరబాంధవ్యము నిర్ణయించుటకు వీరికి దొరకినయాధార మెద్దియో నాకుఁ దెలియలేదు.

♦ "అట్టు సాళువ నరసింగరాజరత్నముచేత మన్ననపడసీ, సైన్యనాయకపట్టభద్రత్వంబున, నిర్జితవిజయలక్ష్మీ మహత్వంబున, మదవదభియాతి భయదసత్త్వంబున, దీర్ఘాయురైశ్వర్యధుర్యుండైన ఈశ్వరనాయకునకుం బ్రియతనూభవుండు నరసవసుధాధ్యక్షుండు." (వరాహపురాణము.)

నరుగొండ వెకలించె నామూరు మర్దించె
సీరంగపట్నము బారిసమరె
రాయచౌహత్త మల్లధరావరాహ
మోహనమురారి బర్బరబాహుసాళ్వ
నారసింహాపరితావ సన్నహనుఁడగుచు
విశ్వహితకారి తిమ్మఁడు యీశ్వరుండు.

చంద్రుడు
⋮
తిమ్మరాజు × దేవకీదేవి
├── (ఈశ్వర)
└── తిమ్మ

గౌరాంబ × ఈశ్వర × బుక్కాంబ (లక్కాంబయని ముక్కుతిమ్మన పారిజాతాపహరణములో నున్నది)
├── తిప్పాంబ × నరస × నాగాంబ
└── తిమ్మ

తిప్పాంబ × నరస → వీరనృసింహదేవరాయ
నరస × నాగాంబ → కృష్ణదేవరాయ

నెల్లూరిజిల్లాలోని ఉదయగిరి, చిత్తూరుజిల్లాలోని పుత్తూరు, కడపజిల్లాలోని గండికోట, అనంతపురంజిల్లాలోని పెనుగొండ, మైసూరురాజ్యములోని బెంగుళూరు ఇత్యాది కడిందిదుర్గములను జయించి సాళువనృసింహరాయలకుఁ గుడిభుజముగా నుండెను.

ఇంతియుకాక బెడందకోట (బీదరు) యవనసైన్యములతో ఘోర మైనరణము గావించి నెల్లూరుజిల్లాలో నున్న కందుకూరుకడ వారిని విధ్వంసముచేసి గొప్పవిజయముం బొందెను.

మ. నరసింగక్షితిపాలుపంపునను గొనాం జేసి దండెత్తి యీ
శ్వరభూభర్త బెడందకోట యవనాశ్వవ్రాతమున్ భీమ సం
గరరంగంబునం గొల్లవట్టుకొని వీఁకం గందుకూరీపురాం
తరసీమంబునం జక్కఁగా నఱకె దుర్గాంతారి సంతానముల్. *

ఉ. రాజులనెత్తుటం బరశురాముఁడు వ్రంతలు సేసె రెండుమూఁ
డీజగతిన్ గణింప నది యెంతటివిస్మయ మబ్జినీసుహృ
త్తేజుఁడు కందుకూరికడఁ దిమ్మయ యీశ్వరుచే జనించె ఘో
రాజిబెడందకోట యవ నాశ్వకరక్తనదీసహస్రముల్.

ఈ యీశ్వరరాజునకు నిద్దఱుభార్యలు: గౌరాంబయు, †బుక్కాంబయు. రెండవభార్యయగు బుక్కాంబకు నరసరాయలు, తిమ్మరాజు అను నిద్దఱుపుత్రులుకలిగిరి. ఈనరసరాయలే యేతద్గ్రంథమునకుఁ గృతిపతి.

నరసరాయలు కాలక్రమమున తండ్రిస్థాన మలంకరించి, సాళువ నృసింహరాయలయొద్ద దండనాయకపట్టభద్రుఁడై, యాతేఁకి మఖ్య సచివుఁడై ప్రాణమిత్రుఁడై యుండెను. ♦ సాళువనృసింహరాయలు విద్యానగరరాజ్యసింహాసనాసీనుఁడుగా నుండినకాలమున నాన్నపాలుని

---

* ఈవిషయము నే ముక్కుతిమ్మన్న తినపారిజాతాపహరణము నఁ గూడ ను దాహరించెను.

† బుక్కాంబను లక్కాంబ యని ముక్కుతిమ్మన్న పారిజాతాపహరణము లో నున్నది.

♦ నరసింగనృప సామ్రాజ్యగఘూధరణా నరసింగస్వామి నిర్ణీతసంకల్పాభిజ్ఞ (వరాహపురాణము)

కడ బహువిశ్వాసపాత్రుఁడుగా నుండి యామహీవల్లభుని యభ్యుద
యమే తనకర్తవ్యముగా నాలోచించుకొని నిర్వ్యాజరాజభక్తిలో
మెలఁగుచుండెను. ఒకవంక భామినీసుల్తానులతోను, మఱియొకదిక్కున
గళింగభూపతులతోను నిరంతరము సమరములు సలుపుచు వారి నరికట్టి
విజయనగరసామ్రాజ్యము చెక్కుచెదరకుండఁ గాపాడుచువచ్చెను.

నరసదండనాయకుని విజయమునుగురించి వరాహపురాణమున
నిట్లభివర్ణిత మైనది:—

ఉత్సాహ. మండువా బెడందకోట మానువాదిమేదినీ
మండలేశ్వరస్తుతా సమానమానగోదయా
భండనాజితప్రచండపటహానిస్వనార్భటీ
హిండితాష్టదిక్కుడుంగ యీశ్వరాత్మసంభవా.

అనఁగా, మండువా, బెడందకోట, మానువురి (నిజాంరాజ్యములో
నున్నది) మొదలగు కోటలను జయించినట్లు చెప్పఁబడినది.

ఇంక పారిజాతాపహరణములో నరసరాయలగుఱించి వ్రాయు
చు నీకవులకు బంధువయిన ముక్కుతిమ్మన్న యిట్లు వ్రాసెను:—

సీ. కుంతలేశ్వరుఁడు సిక్కువడంగ విద్యాపు
రంబుఁ గైకొని నిజప్రాభవ మెసఁగె
బారసీకునకు దుర్భర మానవత్త్వంబుఁ
దొలఁగించె మానవదుర్గసీమ
జోళవల్లభునకు సురవధూమధురాధ
రము లిచ్చి మధురాపురంబుఁ గొనియె
శ్రీరంగపట్టణసీమ ఖడ్గటీ వి
నోదంబు హైసశేంద్రునకుఁ జూపె
నతఁడు నతి కెక్కె హేమసేత్వంతరాళ
కలిత షోడశదాన విఖ్యాతయశుఁడు

మండలీకరమేఘ మార్తాండబిరుదుఁ
డీశ్వరాధిపు నరసపృథ్వీశ్వరుండు.

విద్యాపురము (బిజాపురము,) మానవదుర్గము (మన్నవ) మథుర, శ్రీరంగపట్నము మున్నగు ముఖ్యపట్టణములను పట్టుకొని ఈనరసరాయలు తన విపులప్రతాపమును నెఱపుకొనెను. ఇట్లనేకము లైన దుర్గములను ముట్టడించుచు యుద్ధములను జేయుచుఁ దన జీవిత మంతయుఁ దనప్రభువైన సాళువ నృసింహరాయలకు ధారపోసెను. సాళువ నృసింహరాయలు మరణించునప్పుడు తనకుమారు లిద్దఱు బాలవయస్కులుగా నుండుటచే వారిసంరక్షణము, రాజ్యభారము నీమహాపురుషున కొప్పగించి నిర్విచారముగాఁ బ్రాణములు విడిచెనని పైఁజెప్పితిని. తనప్రభువు నియోగమే పరమపవిత్రమగు ధర్మముగా యోచించుకొని శిరసావహించి, నృసింహరాయుల పుత్రులకు సంరక్షకుఁడుగా నుండి, తాను మృతినొందు వఱకును. ననఁగా క్రీ. శ. 1505 వఱకును, సమస్తరాజ్యమును నిర్వహించుచువచ్చెను. రాజ్యము తన యఱచేతిలో నున్నను స్వీకరింప నొల్లకుండెను. ఈమహామహుఁడు నిక్కముగా భీష్మునియవతారమని చెప్పక తప్పదు.♦

సీ. ఎవ్వానివిజయంబు లెఱిఁగించు శాసన
స్తంభంబు లాశాంతశైలవితతు
లెవ్వానియరిగాఁపు లేపారు కాళింగ
యవనాదివివిధ దేశాధినాథు
లెవ్వానినిత్యదానైకవిలాసంబు
లారూఢతరతులాపూరుషంబు

♦ ముక్కుతిమ్మన్న పారిజాతాపహరణములో ఈనరసరాయలు విద్యానగర సింహాసనమెక్కినట్లుగా వర్ణించినాఁడు, కాని చరిత్రకారు లీవిషయమును నమ్ముటలేదు.

లెవ్వానిచిరకీర్తి యింద్రలోకాంగనా
భోగినీగీతికా భోగపదము
వాఁడు వొగడొందు సర్వసర్వంసహాధి
దేవతాముఖదర్పణ ద్విజయనగర
భద్రసింహాసనస్థుఁ డున్నిద్రతేజుఁ
డీశ్వరాధిపు నరసభూమీశ్వరుండు.

ఈశ్వరరాజు శివభక్తుఁడు. శ్రీశైలమల్లికార్జునుని ప్రసాదమున తనకొమరుని నరసరాయులను బొందఁగలిగెను. నరసరాయులు వైష్ణవ మతావలంబకుఁడు. శేషగిరి పర్యంకశయనుఁడగు వెంకటేశ్వరభక్తుఁడు "శ్రీవెంకటాద్రిపతి సంసేవాహేవాకసంపూర్ణా" యనియు, "వైష్ణవకథాపూతాత్మా" యనియు నీకవు లీరాయుల నభివర్ణించినను, వారే వేరొకచోట "మధురిపుత్రిపురహరా భేదసపర్యాచర్యా" యని నుడివినారు. కావున నీమహనీయుఁడు వైష్ణవమతమును స్వీకరించినను శివమతము గుఱించి భేదబుద్ధి గలవాఁడు కాఁడు. కావుననే శైవమతస్థులగు నీకవులు వైష్ణవగ్రంథము నాంధ్రీకరించి తనకంకితముచేయుట తటస్థించెను.

విద్యానగరరాజ్య ధురంధరులగు నితరరాజన్యుల వలెనే యీ మహామహుఁడును "వాణీకరవీణానిక్వాణరతి" నభిలషించి, యనేక కవులను, బండితులను బోషించి, వారికృతులను స్వీకరించి సరస్వతీసేవ యొనర్చెను. "వరలక్ష్మీకల్యాణము", "నరసింహ విజయ పురాణము" అను రెండుగ్రంథములకుఁ దాను కృతిభర్త యయ్యెను. ఈగ్రంథము లిప్పుడు లభ్యములు కావని నాకుఁ దోఁచుచున్నది.

ఇట్టి సకల సామ్రాజ్య భారధారే యుండును, నరససారస్వత సేవాపరుండు నగు నరసరాయుల కీవరాహపురాణ ప్రబంధకృతి నీకవులు సమర్పితముఁ జేసిరి.

వరాహపురాణము

వ్యాసభట్టారక విరచితములగు నష్టాదశపురాణములలో నొక టియైన యీవరాహపురాణము నిక్కముగ నేతిబీరకాయవంటిది. నేతిబీరకాయయందు నేయిలేదు; వరాహపురాణమునందు వరాహావ తారవిషయములేదు. ఆదివరాహమూర్తి ధరణీవరారోహకు సృష్ట్యాది విషయములను గూర్చి చెప్పినపుణ్యకథలు మున్నగునవి యెన్నియేని దీనియం దున్నవి. కాని

"చాఁపచుట్టగఁ జుట్టి చంక పెట్టుక పోఁడె
ధరణి హిరణ్యాక్షు దానవుండు"

అని యీకవులు తమప్రబోధచంద్రోదయమునఁ జెప్పినట్లు ధర ణీరమణిని హిరణ్యాక్షుఁ డెట్లు గాసిపెట్టెనో, యేలాగున శ్రీమహా విష్ణువు వరాహరూపమున భూదేవి నుద్ధరించెనో యాకథ యేమా త్రము నేతద్వరాహపురాణమునఁ గాన్పింపదు. ఇది బహు విచి త్రముగదా!

బహుళ ప్రఖ్యాతి గాంచిన గాథలెవ్వియు దీనియందు లేక పోయినను ననేకములగు చిన్నచిన్న పుణ్యకథలు, ముఖ్యముగా వైష్ణ వులలోను, స్మార్తులలోను సామాన్యముగా నాచరింపఁబడు వ్రతదాన ముల పుణ్యకథలు దీనియందుఁ బెక్కులు కాన్పించుచున్నవి. ప్రతికథ యందును వ్రతవిధానము, ఆవ్రతము నాచరించిన యొకానొక మహా పురుషుని ప్రశంసయు, ఆతఁ డనుభవించిన వ్రతఫలమును నిత్యాదులు లెక్కకు మిక్కిలి వర్ణింపఁబడినవి. పాడ్యమి మొదలు పూర్ణిమా మావాస్యలవఱకు ప్రతిదినము నాచరింపఁదగు వ్రతములును, దానము లును, చైత్రమాసము ప్రభృతి ఫాల్గుణమాసాంతమువఱకును ననుష్ఠిం పఁదగు వ్రతములును, దానములును సక్రమముగా సచరిత్రముగా నిరూపింపఁబడినవి. ధరణీవ్రతము, రుద్రవ్రతము, ధన్యవ్రతము, పద్మ

నాథవ్రతము, శాంతివ్రతము, శుభవ్రతము, కామవ్రతము, సార్వభౌమవ్రతము ఇత్యాదులును, తిలాదిత్రయోదశ దానములు, గోదానము, హేమకుంభదానము ఇత్యాదులును నీగ్రంథమందు సగము భాగము పైఁగా నావరించియున్నవి. మిగిలినభాగములో స్థలమాహాత్మ్యములు అనఁగా సానందూరమహాత్మ్యము, లోహార్గళమాహాత్మ్యము మధురామాహాత్మ్యము, గోకర్ణమాహాత్మ్యము మున్నగునవి పెక్కులు గలవు. ప్రాచీనభూగోళవర్ణనము సప్తద్వీపములు, సప్తమహోదధులు, సప్తకులపర్వతములు, మహానదీనదములు, పశువృక్షాది విశేషములు, ఇత్యాదివివరణములతో సువిశేషముగఁ జేయఁబడినది.

♦ నాచికేతోపాఖ్యాన మనుగాథ యిందు ప్రాసంగికముగఁ జేర్పఁబడినది. ఉద్దాలకుని పరిణయము, నాచికేతుని జననమువఱకుఁ గల కథాభాగ మిందులేదు కాని మిగిలినకథ యంతయు—అనఁగా నాచికేతుని శాపము, యమపురీగమనము, తత్ప్రత్యాగమనము, నరకాది వర్ణనము—మొదలగు సంగతులు గలకథ యంతయు సవిస్తరముగ వర్ణింపఁబడినది.

వాఙ్మయదృష్టితో నీమూలగ్రంథమును గాని, తద్భాషాంతరీకరణమును గాని పరికించెడు విమర్శకున కీవిషయము లెవ్వియు నంతగా రుచింపవు. రసాత్మకమై పాత్రపోషణాస్వతమైన కథాభాగమున కవిపుంగవుల కవితాపుష్టి కానఁబడును గాని వ్రతవిధానవర్ణనములు, స్థలమహిమావర్ణనములు, భూవిభాగవర్ణనములు ఇత్యాదులయందు కవిత్వప్రభావ మంతగా ద్యోతకపడదు. ఈయుభయకవుల కవనపటిమను తెలిసికొనుట కనువగు కథాభాగము లీగ్రంథమున క్వాచిత్కముగఁ బొడసూపుచున్నవి. వీసనిబట్టి ముఖ్యముగా నీకవుల సారస్వతచాతుర్య విశేషమును నిర్ణయించుట కవకాశము కొంత గలుగుచున్నది. అట్టి

కథాభాగములలో మొదటిదగు దుర్జయోపాఖ్యానము గ్రంథాదిని విపులముగ వర్ణింపఁబడినది. దుర్జయుఁడను రాక్షసరాజు దేవేంద్రుని జయించి ముల్లోకముల నేలుటయు, గౌరముఖుఁడను మహామునియొద్ద నాతిథ్యము నొందుటయు, ఆతపోధనునియొద్ద నున్న చింతామణిని బలాత్కారముగఁ బుచ్చికొనఁ బ్రయత్నించుటయు, మహావిష్ణువు బాసటయై గౌరముఖునికి విజయ మొసంగుటయు, నిత్యాదివిషయములుగల యీయుపాఖ్యాన మేతద్గ్రంథమునకుఁ గొంతవన్నె దెచ్చుచున్నది. ఇదిగాక, మఱియొకయుపాఖ్యానముగూడ నించుమించుగ దానివలెనే యింపుసొంపులు గులుకు కథాప్రణాళికతో నొప్పారుచున్నది. అది గౌతమ్యుపాఖ్యానము. దానియందు గౌతమి లేక గోదావరి యను పేరుగల మనయాంధ్రదేశ మందలి పుణ్యనదియొక్క యుత్పత్తికథ విపులముగ వర్ణింపఁబడినది. ఈకథాభాగ మతిమనోహరముగను, శ్రవణోత్సుకముగను నున్నది. ద్వాదశవర్షక్షామకాలమున గౌతమముని తన సస్యసహాయమున భూసురసంఘంబులఁ బోషించుట, వారీసడించుకొని మాయాధేనువును గల్పించి గౌతముని సస్యకేదారమును మేపించుట, గౌతముఁడు తపోబలముతో దానిని బోఁదోలుట, ఆకితవగో వునురులు విడుచుట, తత్పాపపరిహారార్థము గౌతముఁడు శివుని జటాజూటము నుండి గంగను దెచ్చి గోవుపైఁ బ్రవహింపఁజేయుట, తత్కారణమున గోదావరి యనునామము వచ్చుట ఇత్యాదివిషయములు గల యీయుపాఖ్యానము చాల రసవంతముగ విరచితమైనది.

ధర్మవ్యాధ దుహితృ చరిత్రము చాల రసవంతముగనుఁ నీతియుక్తముగను, సర్వవిధముల శ్లాఘాపాత్రముగ నున్నది. ధర్మవ్యాధుని పుత్రికయగు సాధ్వీమణి అర్జునిక శ్వశురగృహమున పడినబాధలు సహింపలేక, తండ్రియొద్దకు వచ్చి తన చరిత్రమును జెప్పి విలపింప, ధర్మవ్యాధుఁడు కోపించి జామాతృగృహమున కేఁగి యత్తమామలకు

దూఱి ధర్మోపదేశము చేసెను. ఈయుపాఖ్యానమున హిందూకుటుంబములందలి జీవితవ్యవస్థల సదృశముగా నిరూపింపఁబడియున్నవి. హిందూసంఘమందుఁ గుటుంబజీవితము నాఁటికిని, నేఁటికిని కీలురాయివలె నచలితమై యున్నదని యిట్టి గ్రంథాధారములఁ బట్టి యూహింపఁ వచ్చును.

భాషాంతరీకరణము

సంస్కృత వరాహపురాణమునఁ గొంతభాగమును మాత్రమె యీకవులు దెనిఁగించిరి. వ్రతదానభాగము పూర్తి యయిన వెంటనే గ్రంథపఠనశ్రవణఫలముఁ జెప్పి-గ్రంథమును బరిసమాప్తి చేసిరి. స్థలమాహాత్మ్యములుగల భాగమంతయు విడిచిపెట్టఁబడినది. కావున వ్రతదానముల జ్ఞానము నాంధ్రులకుఁ దెలుపు నుద్దేశముతో నీగ్రంథమును దెనిఁగింపఁ బ్రారంభించిరేమో యని యూహింపవలసియున్నది. ఈవిపులమగు పురాణము నాంధ్రీకరించు ప్రయత్నముతో నీకవు లున్నారని కర్ణాకర్ణికగా విని నరసరాజు లీకవులను రప్పించి తన కాగ్రంథమును గృతియిమ్మని కోరిన ట్లీగ్రంథమున వీరు చెప్పికొనిరి.

తాము వ్రాసిన పండ్రెండాశ్వాసముల గ్రంథములో మాతృకయందలి సగముభాగముమాత్రమే తెలుఁగింపఁగలిగి యుండుటకు కారణము వీరి భాషాంతరీకరణపద్ధతియందలి విపులీకరణ విధానమే యని చెప్పవలసియున్నది. మాతృకలో నున్న కథాంశములను మాత్రము తీసికొని, వాని ననేకవిధముల రసపుష్టిచేసి, పాత్రోచిత స్థలోచితవర్ణనముల నలంకృతముగఁ జేర్చి పెంచి సుమనోమనోజ్ఞముగ రచించిరి. సామాన్యముగఁ బ్రతికథయందు నిట్టి ప్రత్యేకరసపోషణ సంధానము కానఁబడుచున్నను, ముఖ్యముగా దుర్జయోపాఖ్యానమునఁ గడుంగడు రమణీయముగ నీప్రక్రియము మెఱయుచున్నది. దుర్జయోపాఖ్యానము సంస్కృతగ్రంథమున సుమారు నాలుగైదు పుటలుమాత్రముగ నుం

దును. వీరు దానిని బ్రిత్యేకప్రిబంధమని చెప్ప నొప్పుకొనినిఁజేసి, యనేకవిధములఁ బోషించి విస్తరించి, తమ కవితాప్రాగల్భ్యమును సర్వవిధముల వెల్లడించిరి.

ఆంధ్రప్రబంధములఁ జరిత్రమును వ్రాయువిమర్శకున కీదుర్జయోపాఖ్యాన మొకదృష్టాంతముగా నుపకరించును. ఒక చిన్నకథను దీసికొని వర్ణనసంభృతితోఁ బ్రత్యేకగ్రంథముగా రచించుపద్ధతి పెద్దనాదులతోఁ బ్రారంభించుట లేదనియు, తత్పూర్వమే యాంధ్రవాఙ్మయమున సువ్యక్తముగా నున్నదనియు స్పష్టమగుచున్నది దుర్జయనృపాలుని జననము, సద్యోయౌవనము, దిగ్విజయము, వనవిహారము, సుకేశీమిశ్రకేశీసమావేశము, దుర్జయువిరహము, నర్మసఖదౌత్యము, సుకేశీమిశ్రకేశీ విరహము, దుర్జయువివాహము, పుత్రజననము అను నీవిషయక్రమమున నీయుపాఖ్యానము వ్రాయఁబడినది. ఇదియే కదా సామాన్యముగఁ బ్రత్యాంధ్రప్రబంధమునందలి కథానిర్మాణక్రమము ఈనిర్మాణక్రమము పెద్దనాదులకు పూర్వమే వాఙ్మయమునం దున్నదని యీకథయం దీజంటకవులు చూపిన కల్పనాచాతుర్యమున విశదముగ నున్నది. ఈకథానిర్మాణమంతయు మాతృకయందుఁ గానఁబడదు. నర్మసఖదౌత్యము, విరహాదివర్ణనలు మున్నగునవి యీకవులు స్వయముగాఁ గల్పించిన విషయములే: కావున నాంధ్రప్రబంధనిష్పత్తి పెద్దనాదులకు పూర్వమే మనవాఙ్మయమునం దున్నదని దృఢముగాఁ జెప్పవచ్చును.

వర్ణనాదికపోషణముచేసి కథాప్రణాలిక నెట్లుగా విస్తరించి రచించిరో యావిషయమును రెండు దృష్టాంతములఁ జూపి యీభాగమును విరమించెదను.

గ్రంథవిస్తరభీతిచే వెనుదీయవలసివచ్చినది కాని (౧) ధర్మవ్యాధోపాఖ్యానమును, (౨) గౌతమ్యుపాఖ్యానమును సంపూర్ణముగా మాతృకయందును, ఏతదాంధ్రీకరణమందును నరిచూచినయెడల నీక

వుల స్వభావశుద్ధమగు వర్ణనసాగ్రిగల్భ్యమును, రసపోషణవిధానమును బ్రత్యక్షముగఁ గోచరమగును. సవిమర్శదృష్టితో స్వయముగాఁ బరిశీలింపఁ గుతూహలము గలపాఠకమహాశయులెల్ల రీభాగములను రెండు గ్రంథములఁ జదువఁ బ్రార్థితులు.

ఉదాహరణము.—

ధర్మవ్యాధోపాఖ్యానము

శ్లో. తస్య కాలేన మహతా చారిత్రేణచ ధీమతః;
బభూవార్జున కా నామ కన్యాచ వరవర్ణినీ.
తస్యా యౌవనకాలేతు చింతయామాస ధర్మవిత్;
కస్యేయం దీయతే కన్యా కోవా యోగ్యశ్చ వైపుమాన్,
ఇతి చింతయత స్తస్య మతంగస్య సుతం ప్రతి;
ధర్మవ్యాధస్య సువ్యక్తం ప్రసన్నాఖ్యం ప్రతిబ్రువన్.
(సంస్కృత వరాహపురాణము)

గీ వ్యాధభర్తకు మఱికొన్ని వర్షములకుఁ
బుట్టె నర్జున శ్రీనామపుత్రి మెఱుఁగుఁ
దీఁగె కేవడి రతిరాజు తియ్యవింటి
చేగపోలిక వెన్నెలసోగవగిది.

క. ఈచందంబున జననం
బై చాంద్రమసకళభంగి ననుదిన వృద్ధి
శ్రీచాతురి గల చెంచుల
రాచూలికి యౌవనంబు రాఁ గడఁగుటయున్.

సీ. నాభికావాలమండలమున మొలచిన
తాపింఛపల్లి మతల్లి యనఁగఁ
దనుమనోభవపుష్ప ధనురంతరంబునఁ
గట్టిన బంగారు కట్టు లనఁగ

సౌందర్య కేళీ కాసారంబులోపల
మొనసిన నెత్తమ్మి మొగడ లనఁగ
నిటల స్తనంధయ నీహారకరుని పైఁ
గవిసిన గాఢాంధకార మనఁగ
నాఁడు నాఁటికి నారు గానంగఁ బడియె.
వళులు దోఁచెఁ గుచంబులు వచ్చెఁ గురులు
వ్రాలె నంతట నాభిల్ల వంశ వల్లి
కాత్మభవసంభవ సంపూర్ణ యౌవనమున.

గీ. హారిణ కరిహారిచమరంబు లక్షికుంభ
మధ్యవాలాకృతులు దెచ్చి మనుపుకొలకు
భిల్ల పతియింట గిరువులు పెట్టె ననఁగ
దృక్కుచకలగ్న చికురచారిమల నొప్పు.

గీ. పట్టెఁడేసి కుచంబుల పై ధరించి
కందుకక్రీడ గావించు ఘర్మవారి
గరఁగి డిగజారి నవ గైరికద్రవంబు
గిరులఁ బ్రవహించు ధాతునిర్ఝరము లనఁగ.

గీ. చన్నుగుబ్బలపోరాటఁ జక్కఁ బెట్టఁ
బోయి మధ్య స్వభావంబు పొంద లేని
కతన లజ్జించె ననఁగ మొగాలు నల్లఁ
బారు గురువింద పూసలపేరు వైచు.

క. క్రిక్కిఱిసిన బింకపుఁ జను
జక్కవకవ తెక్కలనఁగ సకియలు దనకున్
మక్కువ నీ నొక్కొక్కమరి
పెక్కులు మెడఁదాల్చు మంచి పించెపుదండల్.

గీ. గ్రహణభయమున రవిసుధాకరులు హీను
లై చికురబంధరాహుగ్రహంబు కడకు
శరణు వేఁడంగ వచ్చినచాడ్పు దోఁచఁ
బెట్టు సిందూరమునఁ జుక్కబొట్టు నొసల.

వ. ఇవ్విధంబున నారూఢయౌవనవిజృంభణమున దృక్కరంభంబైన నిజతనూజ నర్జునకీం జూచి దూరీకృత విరోధుండు ధర్మవ్యాధుండు దీనికిం దగినవరుం డెవ్వండు గలుగునో యని చింతించుచు మతంగముని కుమారుండు ప్రసన్నుం డనువాఁడు సకలవిద్యాప్రసన్నుం డని విని వానికి వివాహంబు సేయుటకై సత్కీర్ణపుణ్యలక్షణగేహ నవ్వరారోహఁగొంచు దుష్కృతంబులకుం గొంచు చెంచులు వెంటరా సిరాయాసంబునం జని లవంగ నారంగ పూగపున్నాగ వకుళ కురువక ప్రియాళు రసాల ప్రముఖ సాలవికాసమాన సూనవాసనానాథ గంధపవమాన నిరస్త సమస్త పాంథశ్రమంబగు నాశ్రమంబు దరిసి ముందట సరోవరతీరంబున బహుశిష్యగణంబులతోడ నాహ్నిక క్రియాకలాపంబులుదీర్చి వేదాంతశాస్త్రవ్యాఖ్యానగోష్ఠి నున్న మతంగునిఁ గనుంగొని యిట్లనియె.

మ. అనఘస్వాంత మతంగసంయమివరేణ్యా నాతనూజాత స
ర్జున కీకన్యకఁ దెచ్చినాఁడ రమణీ చూడామణిన్ మీప్రసన
న్నునకున్ జేయుదమా వివాహ మిఁక నెందుం జూచినం గల్గ రా
యన దక్క న్మునిరాజనందనులు కన్యాదానయోగ్యుల్ వరుల్.

చ. అనవుడు నట్లు కాక తగు నాటవికాన్వయసార్వభౌము నీ
తనయ మదీయ పుత్రునకు ధర్మకళత్రముగా నటంచు నా
తనిఁ దనవర్ణశాలకు మతంగమహాముని పుంగవుండు తో
డ్కొని చని చూపెఁ బెండ్లికొడుకున్ మితభాషణు వంశభూషణున్

(తెనుగు వరాహపురాణము, ద్వితీయాశ్వాసము)

ఉదాహరణము: ౧—

శ్లో. అస్త్యేకం భారతే వర్షే వనం దండక సంజ్ఞితమ్;
తత్ర తీవ్రం తపో ఘోరం గౌతమో నమవై ద్విజః
చకార తస్య బ్రహ్మాతు పరితోషం గతః ప్రభుః;
ఉవాచ తం మునిం బహ్మా వరం బ్రూహి తపోధన!
ఏవ ముక్తస్తు తాతేన బ్రహ్మణా లోకకర్తృణా;
ఉవాచ సస్యపం క్తిం మేధాన్యానాం దేహిసంగతా.
ఏవ ముక్తోదదా తస్య తమే వార్థం పితామహః;
లబ్ధ్వాతు తం వరం విప్రః శతశృంగే మహాశ్రమః;
చకార త స్యోషసిచ పాకాంతే శాలయో ద్విజైః;
లూయంతి తేన మునినా మధ్యా హ్నే పచ్యతే తథా.
సర్వాతిథ్యమసౌ విప్రః బ్రాహ్మణేభ్యోదదాత్యలమ్;
కస్యచి త్త్వథ కాలస్య మహతీ ద్వాదశాబ్దికా.
అనావృష్టి ర్ద్విజవర హ్యభవ ల్లోమహర్షిణీ;
తాం దృష్ట్వామునయః సర్వే అనావృష్టిం వనేచరాః.
క్షుదయా పీడ్యమానాశ్చ ప్రయయుర్గౌతమం తథా;
అథ తా నాగతా౯ దృష్ట్వా గౌతమః శిరసా నతః
ఉవాచ స్థీయతాం మహ్యం గృహే మునివరాత్మజాః;
ఏవ ముక్తా స్తు తే తేన తస్థు ర్వివిధభోజనమ్
భుంజమానా అనావృష్టిం యావత్సా నివృతాఽభవత్;
నివృత్తాయాంచతే తస్యా మనావృష్ట్యాంతు తేద్విజాః;
తీర్థయాత్రానిమిత్తాంతు ప్రయాతు మనసోఽభవ౯

(సంస్కృత వరాహపురాణము.)

సీ. మున్ను భారతవర్షమున దండకావన
వాటి గౌతమఋషివర్యు డబ్జ

సంభవుఁగూర్చి నిష్ఠాపరత్వంబున
బహుకాల ముగ్రతపంబు సలిపి
ప్రత్యక్షమైనత ద్ద్రుహ్మచే విత్తిన
సస్యంబు లన్నియు జాములోన
పరిపాకమును బొంద వరముఁ గైకొని వచ్చి
శతశృంగగిరిఁ బర్ణశాలఁ గట్టు
కొని సమర్పించుఁ గోటులకొలఁది మీఱ
వచ్చు నతిథుల కెల్ల నవ్వారి గాఁగ
మ్రదసాన్నంబు వరలబ్ధసస్యవృద్ధి
కలిమి నంతట నొకకొంతకాలమునకు.

క. రోషముతో నిజమహిమో
న్మేషము చూపంగ వలసి మీనంబునకున్.
బూపాత్మజుండు వచ్చిన
దోషంబునఁ జేసి కఱవు దోడనె రాఁగన్,

లయవిభాతి విసరెఁ బెనుగాడుపులు మసలె జలదాగమము
పసిమిచెడె సస్యములు కసవు దిసలేమిం
బసరములు వట్టె నదు లిసుకలునుఁ జిప్పలును
మిసమిస మనన్ విగతరసగరిమ నింకెన్
వసుమతి వడన్ దివిసె గుసుమఫలపత్రముల
పస దఱిగె భూరుహము లుసురుడిగెఁ బ్రాణి
ప్రసరములు నొండొకటి మెసఁగఁ దొడఁగెన్ గఱవు
గసిమసఁగె విశ్వమున వెస లయవిభాతిన్.

సీ. మిగుల భీకరవృత్తి మిన్ను ముట్టినధూమ
కేతువె బిరుదు టెక్కెంబు గాఁగ
నోరంత పొద్దును హోరని విసరుచుఁ
గెరలు కరువలి సకీబు గాఁగఁ

చెట్టుచేమలు గాఱుచిచ్చున గమరిన
నున్ననిగిరులె యేనుఁగులు గాఁగ
నిప్పులు గ్రక్కుచు నెప్పుడుఁ గాయు
నిబ్బరపుటెండలె ప్రతాపంబు గాఁగ
అనశనప్రాప్త మృతమనుష్యప్రతాన
మాంసభక్షణదృప్త గోమాయుకాక
ఘూకబహుజంతువులు బంట్లగుంపు గాఁగ
రాజసంబున దుర్భిక్షరాజు మెఱసె.

క. భూకాంత నీరువట్టుకుఁ
గాక వదన మిలుకరింపఁ గాన్పించిన పం
క్తుల్ కాకన వెలిపుచ్చలు
లోకములోఁ గాచె నిట్లు లోఁబడె జనముల్.

ఉ. అప్పుడు దేవదారువిపినాంతరసీమ వసించుసంయముల్
విప్పగు భూమి సస్యము ఫలింపక చెట్టులు నెండిపోయె వా
తప్పినఁ బోవుఁ బ్రాణములు తప్పదు రండని మున్ను గౌతముం
జెప్పఁగ విన్నవారగుటఁ జేరిరి తచ్ఛతశృంగశైలమున్.

క. ఈగతి వచ్చిన మునులను
నాగౌతముఁ డెదురు నడచి సాష్టాంగముగాఁ
జాఁగిలి మ్రొక్కుచు నేఁడు గ
దా గణనకు నెక్కె మత్ప్రవాసం బనుచున్.

సీ. సంతసించుచు నిజాశ్రమమున విడియించు
కొని వారి కెల్లను దినదినము న
హల్య ప్రాణేశుఁ డహల్య కౌల్యాన్నంబు
వలసిన వారికి వలసినంత
ఘృతసూపఫలదధిక్షీర యుక్తంబుగాఁ
దలఁచినప్పుడె పెట్టెఁ దారు నిత్య

మును భుజాభోజనంబులు చేసి చట్టుల
కరణి నందఱు మెచ్చ మురియ బలిసి
నెమ్మది సుఖంప వెడలెఁ బంద్రెండువత్స
రములు కఱవునుం దీఱె వర్షములు గురిసెఁ
జల్లఁబడె నేల సకలసస్యములుఁ బండెఁ
బుడమి ధాన్యంబు పోఁకకుఁ బుట్టెఁ దమ్మొ.

క. అప్పుడు తపసులు తమలో
డెప్పరమా తిరె నేమిటికి నిఁక నిచటన్
గుప్పలు వడి నిలువఁగ రం
డెప్పటి తావులకె పోద మిందఱ మనుచున్.

(తెలుగు వరాహపురాణము, దశమాశ్వాసము)

కవనశిల్పము, శైలి

కవిసార్వభౌముఁడగు శ్రీనాథుని తరువాతికవులను గుఱించి వెనుకటి రెండధ్యాయములలోను గొంత వ్రాయవలసివచ్చినది. గగ్గ బల్లి దుగ్గకవియు, పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రకవియు శ్రీనాథుని కతిసమీప కాలములో వెనుబడిని వచ్చినవారు. వారికి సన్నిహితసమకాలికులే యీజంటకవులు. కావున వీరును శ్రీనాథుని తేజస్సారము గొంతగ్రహించియుందురని తలంచుట యసంభవము కాదు.

దుగ్గన కృతినొందిన చెంతలూరి గంగయామాత్యునకి వీరును దమ ప్రబోధచంద్రోదయమును గృతియిచ్చిరి. పినవీరభద్రుని కృతి స్వీకరించిన సాళువ నరసింగరాయుల క్రిందనున్న దండనాథునకు వీరును తమ వరాహపురాణము సంకితముచేసిరి కావున నీజంటకవులు దుగ్గన కును, పినవీరనకును అత్యంత సమీపస్థులుగ నుండి పరస్పరసన్నికర్ష సాహచర్యమున మెలఁగుచుండిరని యూహించుట యాథార్థ్యమునకుఁ జాల జేరువయని చెప్పవచ్చును కాఁబట్టి వీరికవిత పైనఁ జెప్పినకవుల

కవిత్వసంపత్తితో సరిచూచుట సారస్వత జిజ్ఞాసువుల కెంతయుఁ బ్రీతి కరముగా నుండును.

వీరి కవితాశిల్పము శ్రీనాథాదులవలెనే కేవలము మాతృకానుసారి గాకుండ స్వకపోలకల్పనాభూయిష్ఠమై యొప్పుచున్నది. మూలమందలి కథారేఖాకృతిని దీసికొని దానిని మాంసమస్తిష్కమసృణమగు సజీవస్వరూపముగ సృజింపఁగల నిసర్గశక్తి మహాకవులయందున్నట్లు వీరియందును గానంబడు. మూలగ్రంథమందలి విషయములను సంక్షేపించుటకంటె విస్తరించుటయే వీరిశిల్పమందలి ప్రధానాంశమని తోఁచుచున్నది. శ్రీనాథుఁడు మూలగ్రంథములను సర్వవిధములఁ బెంచుచు వ్రాసెను. కాని యాతని శబ్దభూయిష్ఠమగు శైలివలెనే వర్ణనావిస్తృతమగు శిల్పమును గ్రంథసంక్షేపమునకంటె గ్రంథవిపులీకరణమందే నిదర్శనముగా నున్నది.

ఈకవుల శైలి యట్లుగాక, గ్రంథపరిమాణము పెరుఁగుచున్నను, శైలియందు మాత్రము పదనియమము చాలవఱకుఁ బాటింపఁబడినది. భావములను గొలఁదిమాటలతో విస్పష్టము చేయుటయే కాని శబ్దాడంబరములగు నతిదీర్ఘసమాసములతో ఘటించుట వీరిమార్గము కాదు. కథావిషయములను సందర్భానుసారముగఁ దదుచితకల్పనలతోఁ బోషించి మెఱుఁగుపెట్టి వృద్ధిపఱచుటయే తఱచు గోచరించును. అట్లు పెంచుటలో వీరికి విసువు కానరాదు. వీరికల్పనలు, వర్ణనలు నైసర్గికములుగను, సర్వజనానుభవ సిద్ధముగను, మనోహరముగను గాన్పించుచున్నవి. పినవీరనకల్పనలు స్వాభావికముగ నుండవనియు, పూర్వగ్రంథములనుండి సామాన్యముగ నెత్తి వ్రాయఁబడినవనియు నిదివఱలోఁ జెప్పితిని. వీరివి యట్టివి కావు అనంతామాత్యునివలెనే వీరును నిసర్గప్రకృతిని దిలకించి స్వానుభవవిశేషములతో బ్రదర్శించిరి. జక్కనకవి వర్ణనలు నిర్జీవప్రతిమలవలె శృంగారభూషితములై విరాజిల్లుచున్నవి కాని వానియందు

వీరు చేయఁగల చైతన్యారోపముగాని, ప్రకృతిసిద్ధభూషణములుగాని కానరావు. దుగ్గనకవి పరిమితశక్తి గలవాఁడై తగుమాత్రముగ రసపోషణ చేసినను, తాను జూపినశిల్పము నిర్దుష్టమై, నిర్వక్రమై, నిర్మలమై, యున్నది. ఈకవుల ప్రతిభ దుగ్గనదానికంటె చాల హెచ్చు. కావున నించుమించు సమకాలికులగు కవులలో వీరనేకవిధముల మిన్నలని చెప్ప సాహసించుచున్నాను. వీరి భాషాంతరీకరణపద్ధతిని నిరూపించుటకుఁ గాను నేను జూపిన రెండుదృష్టాంతములలోను వీరి కవితాశిల్ప సంబంధమైన పై యంశములను ధ్రువపఱచుటకు వలసిన నిదర్శనములు చాలఁ గలవు. కావున గ్రంథవిస్తరభీతిచే మఱికొన్ని భాగములను మూలమునుండి యుద్ధరించి యిటఁ బొందుపఱుప మానినాఁడను.

వీరిశైలి ధారాళమై, రసావహమై యున్నది. పినవీరనయందలి యుద్దండమగు నైసర్గికధారాపాతము గాని, యనంతామాత్యుని కొంచి త్కుంఠిత శబ్దానుసంధానముగాని వీరి కవనశైలియందుఁ గానఁబడదు. ధారాశుద్ధి, సహజమై, సమగతి కలదియై విరాజిల్లుచున్నయది వీరి శైలియు దుగ్గనకవివరుని శైలివలెనే మృదులమై, సుకుమారమై, ప్రతిపద్య రసస్ఫురితమై హృదయంగమముగా నుండును. జక్కనకవి యందు ముఖ్యముగాఁ గవి సమయసిద్ధములగు భావములును, వర్ణనలును, శబ్దచమత్కృతులును గుప్పతిప్పలుగా నుండును. వీరియందట్లు గాక ప్రకృతిద్యోతకములగు వర్ణనలును, భావములును, రసవికారములును కవియొక్క హృదయకుహరమునుండి నిర్వక్రగతిని వెలువడి, పాఠకహృదయములఁ బ్రవేశించి రసావేశము నుద్భవింపజేయును.

తమకవిత్వ శయ్యావిషయమున నీకవు లిట్లు వ్రాసికొనిరి. "వచనరచనాచాతుర్యంబున నల్పాక్షరంబుల నధికార్థంబు గుదియించి పద్యపూరణంబులకు నాదికారణంబులైన సంస్కృతాంధ్రభాషలం గల జల్లులు విసర్జించి రసపోషణ ప్రధానశబ్దము లుపార్జించి" వీరు గద్య

పద్యరచనాక్రమమునకుఁ గడంగిరి. వీరి గ్రంథములు పరిశీలింపఁగా నీ రచనాపద్ధతులు యథావిధిగా వీరిచే నిర్వర్తింపఁబడిన వని మనకు విశదమగును.

ప్రాచీనకవిగ్రామణు లగు తిక్కన, సోమన, మంచన మున్నగు వారివలెఁ జిన్న చిన్నపదములను, ముఖ్యముగా నాంధ్రపదములను, పెక్కు, సుస్వనము వీనులకు విందొనరించునట్లు మేళవించి, సరసకవితానిర్గళగానమాధుర్యమున నెందఱకు నానందంబు నెలకొల్పుదురు. వారి భాషాప్రయోగములు వారి వాక్చమత్కృతి తెలుపుచు గానవచ్చెడు. వీరి కవిత్వమునందు భాషాసమృద్ధియు, భావనాప్రకాశమును, ప్రాచీన కవిప్రయోగ సంపత్తియు, నిండైన గౌరవమును సమకూర్పఁబడి యున్నవి. ఏ స్థలమందును వ్యర్థపదములు గానఁబడవు. సరసభావములు చాల నరుదు. నాచనసోముఁడు, పోతన మొదలగు వారివలె వర్ణనముల యందు దృశ్యములను ప్రత్యక్షగోచరమగునట్లు వర్ణించెడు ప్రయత్నము చేయుచుందురు కాని యీ ప్రయత్నము సర్వత్ర సఫలము కాలేదు. చిత్రవర్ణనముకంటె భావనాసౌష్ఠవము యెక్కువగ గోచరించుచుండును.

సీ. అర్చన దాన హోమాదులు ఫలకంబు
లింద్రియనిగ్రహం బినుపచీల
యఖిలభూత దయాపరాయణత్వము లిపి
కాఁడు వైరాగ్యంబు గాలిచీర
ధైర్యంబు శుద్ధసత్వగుణంబు మోఁకులు
మంచివారలతోడిమైత్రి సరకు
శీలంబు నడిపించుమాలిమి సంచలిం
పని మానసం బది బరువు గాఁగఁ
జేసిన మురారిచరణరాజీవభక్తి

ఘోరభవసాగరము దాఁటి చేరవచ్చు
మోక్షమనుదీవి మానవాఖ్యక్షితిలక.

(వరాహపురాణము, ఆశ్వాసము ౫.)

వీరు రచించిన రెండు గ్రంథములలోను ప్రబోధచంద్రోదయమే యెక్కువ గణనీయమైన దని నే నభిప్రాయపడు చున్నాను. దీని శయ్యాపాకరీతులు లేఁబ్రాయపు రచనను గానుపించుచున్నవి. అయినను రసపుష్టిచే నిగనిగలాడు చాలెత్తాఁకుమంజరులవలె కోమలమై మృదులమై సర్వవిధముల మనోహరమైయున్నది. అందలి పద్యరచన యెంత రమణీయముగా నున్నదో గద్యరచనయు నంతసరళము గాను, మనోజ్ఞముగాను నున్నది. వీరి గద్యము పండిత సూరనార్యుని గద్యమువలె దీర్ఘసంస్కృత సమాసములు లేక, చిన్నచిన్న శబ్దములతోఁ గూర్పఁబడి, యనుప్రాసమాత్రశబ్దాలంకారశోభితమై, ముత్యంపుసరులవలె విరాజిల్లుచున్నది. దిక్ప్రదర్శనముగా నొండు నిదర్శనము మాత్రము చూపెదను.

"అప్పుడు క్షపణకుండు భిక్షుకునిం గాపాలికుని స్వీక్షించి యూక్షణం బగణితమార్గంబున నెఱింగితి మన మింపెఱుము మహామోహుని పంపుఁబడి సత్త్వాత్మసంభవయగు సాత్త్విక శ్రద్ధఁ జెరపట్టుకొని పోవం జనుదెంచినారము. వచ్చి యిచ్చట నెచ్చరిక దప్పి విచ్చలవిడి నుండుట కాదు గావునఁ గార్యంబు విచారింపవలయు ననినఁ గాపాలికుండు దిగంబరా, యప్పరాళిం బరామర్శింపుము. (ప్రబోధచం. ఆ.౩.)

ఈ గద్యసారళ్యము వరాహపురాణమున నెక్కువగాఁ గాన్పింపదు. ప్రబోధచంద్రోదయము లేఁబాకమున రచింపఁబడినదని కాఁబోలుఁ వరాహపురాణమున గద్యపద్యరచనాబంధము కొంత క్లిష్టతరమై

చమత్కృతులు మాత్రము గనుపఱచెడు పద్యవైచిత్ర్యములు కథాసరణియందే నిబద్ధములై పఠనసారస్యమున కంతరాయము గలిగించుచున్నవి.* ఈ విషయమున మాత్ర మీ కవివరులు తత్కాలసంప్రదాయముల ననుసరించి, పాండిత్యప్రకర్షము ద్యోతపరుప నుద్దేశించి యిట్లు గావించుచున్నది. అట్లు కానియెడల రసజ్ఞులగు నీ కవిశేఖరులు కథాసందర్భమున నేకాక్షరకందములు, ద్వ్యక్షరకందములు నున్నగు నవి వ్రాయవలసిన హేతువు కాన్పింపదు. మహిషాసురుడు వైష్ణవీ మహాశక్తిని జూచి మోహించి విరహాతురుఁడై యావాలుఁగంటి కటాక్షవీక్షణము నపేక్షించి నానావిధములగు విద్యుత్ప్రభుం డను నానిని కాత్మమునఁ బంపి నా సందేశహరుఁ డామె సౌందర్యాతిశయంబుల వర్ణించుచు నిట్లు స్తుతించెను.

ద్వ్యక్షరకందము.

క. కాకలికాకల కలకల

కోకిల కిల లీల కలుల కలుకల కలుకే

కైకోకు కేలికోలంకీలం

లోకాలీకేలి కిలికె కాకకు కలికీ.

(వరాహ. ఆ. ౧౧.)

ఈ శృంగారరస మెంత రసోత్సేకముఁ బుట్టింపఁ గలుగునో వేఱ చెప్పవలయునా? ఇట్టి రసవిచ్ఛేదసందర్భము లింకను గొన్నితావుల కేతకీకంటకములవలె రసామోదమునకు భంగకరములుగా నున్నవి.

---

* రాజపథంబులయందు పండితకవులు పరస్పరము కావ్యకృతుల నెట్లు పరిశీలించి మెఱుఁగు పెట్టుదురో యీ విషయము నీ కవులు తమ ప్రబోధచంద్రోదయమున నిట్లు తెలుపుచు చేసిరి:—

క. పారిపారి నొప్పు సలాకల, నొరసినకుందనపు బూదెయును బోలె పథక
సరసుల సంఘర్షణమున, వరకవి కావ్యంబు మిగుల వన్నెకు నెక్కున్,

ఈ కవు లిద్దఱిలో నెవరికవిత్వ మెట్టిదో నిర్ణయించుట కాధారములు లేవు కాని వీరిలో రెండవవాఁడగు ఘంట సింగయ్య మలయమారుతకవి యను బిరుదాభిధానము గలవాఁడై, కవితావిషయముల నెక్కుడు గౌరవము గాంచిన వాఁడయ్యెనని యూహింపవలెను. అట్లయిన నంది మల్లయ్య యను మొదటివాఁడు కవిత్వవిషయములోఁ గణనీయుఁడై యుండును. కనుకఁ బిరుదును గుఱించి వ్రాయుటలో "కుకవి మల్లకవుల కరిలిహ స్తిమల్లుఁడ" యని యీకవి యహంకృతిని నాత్మస్తుతి చేసికొనె ననీ, యీతనినే యొక్కెడ పోలిన మల్లన కుకవి యనఁడై యుండునో యని నేను ప్రశ్నించితిని. ఈ ప్రశ్నమునకు సమాధాన మీ నందిమల్లయ్య యనుపేరుగా యున నాకు నొక్క సందేహము కలుగుచున్నది. ఏలనఁగా, బిరుదులు నామాంతరముగా నుండుటయు, నందిమల్లయ్య యనునది నందవరీకుఁడైన గొప్పవాని పేరై రాయలవెన్న నుండుటయుఁగాక కేవల పోలిక ను నారసింహుని ముద్రయు గలుగుచుండెడిదేమో యని తోఁచెడిని. ఈ సందర్భమున నీ బిరుదుల వ్రజపాణియై ఘంటసింగయ్యను దాఁకపోక, మత్తవిశాలిని మొదలగు మహాపౌరుష లక్షణములఁ జేత నొప్పించు దిట్టతనము వలన నీ మల్లయ మీఁదఁ బ్రయోగించి యుండును.

పిసవిరభట్టుఁ పెంతగర్వించినను ఈ మహాకవు లిద్దఱు వాక్ విశారదులు, పదవాక్య ప్రమాణజ్ఞులగు సరస కవితారసజ్ఞాత్ములు, నిర్దుష్ట ప్రవర్తనాదర్శప్రబోధకులు, గావున వీరి గ్రంథము లాంధ్రసోదరులు సాదరముగఁ బఠింపఁ జేయుచున్నాను.

పండ్రెండవ అధ్యాయము.

మనుమంచిభట్టు-హయలక్షణవిలాసము.

మనుమంచిభట్టారకుఁడు రచించిన హయలక్షణవిలాసము-ఓబలరా యనికొడుకగుకంపరాయనికి నంకితము చేయఁబడినది. ఏతద్గ్రంథములోఁ గంపరాయనిగుఱించి చేసినవర్ణనములలో సాళువవంశబిరుదములన్నియుఁ గూర్పఁబడియుండుటచే నీతఁడును సాళువవంశస్థుఁడని యూహింపఁబడుచున్నది. మీసరగండ, బబ్బరబాహు, రాయచౌహత్తమల్ల, ధరణీవరాహ, మోహనమురారి, కఠారిరాయ, కఠారిసాళువ,-ఇత్యాదిబిరుదములన్నియు సాళువనృసింహరాయలును నాతనిదండనాయకుఁడగుతుళువనరసరాయలును ధరించినట్లుగా వారియాస్థానకవు లగుపినవీరభద్రుఁడును, నంది మల్లయ్య ఘంటసింగయ్య కవిద్వయమువల్లను మనకుఁ దెలిసియున్నది. కావున నీబిరుదములను ధరించిన కంపరాయఁడు సాళువవంశములోనివాఁ డని యూహింప వచ్చును. ఆతను దండనాయకుఁ డని తెలియుచున్నది, గాని, యెవనియొద్ద దండనాయకుఁడు గా నుండెనో చెప్పుటకు వీలు లేదు. ఓబలకంపా యని పిలువఁబడుటచే నాతఁడు, ఓబలరాయనికొడుకని స్పష్టము. ఆయోబలరాయఁ డెవనికొడుకో, యేకాలపువాఁడో స్పష్టముగాఁ దెలియదు. సాళువవంశము లోని సాళువమంగునకు ఓబలుఁ డని యొకయన్న యుండెను. కంపరాయఁ డాయోబలుని పుత్రుఁడేమో యని సందేహము గలుగుచున్నది.

పొదిలిపట్టణపు దండకవి లెంబట్టి సాళువనృసింహరాయలును తెలుఁగు రాయలును నొకకుటుంబములోనివారలే యని తోఁచెడిని.

ఆకుటుంబములోఁగూడ నిద్దఱు కంపరాయలులు కాన్పించుచున్నారు. వీరి కెవ్వరికిని ఓబలరాయఁడు తండ్రిగా నుండలేదు.

కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారు తమయాంధ్రకవులచరిత్రలో మనుమంచిభట్టుకాలము నిర్ణయము చేయలేక ఓబలకంపరాయఁడెవఁడో గుర్తింపలేక యట్లే విడిచిపెట్టిరి.

ఇట్లుండ నీకంపరాయనిగుఱించి మఱికొన్ని చరిత్రాంశములీగ్రంథమున నాదృష్టికి గోచరించినవి. వానియథార్థసందర్భములు విచారణీయములు. ఈగ్రంథమందు కొన్నిచోట్ల పైఁ బేర్కొనినబిరుదములు గాక మఱికొన్ని బిరుదములు కాన్పించుచున్నవి. చాళుక్యతిలక, సాళువకంప, చాళుక్య చూడమణీ, రాయగండరగాళీ-యనుసంబోధనము లచ్చటచ్చటనున్నవి. కావున సాళువబిరుదములు వహించిన యీకంపనృపాలుఁడు చాళుక్యవంశములోనివాఁ డని చెప్పవచ్చును. సాళువనృసింహరాయల వంశస్థులు చాళుక్య వంశజు లని చెప్పికొనినట్లు కాన్పించును

రాయగండరగాళీ యనుబిరుదము సాళువవంశస్థు లెవ్వరును వహించినట్లు కనఁబట్టదు. ఈబిరుదమును గుఱించి మ. రా. శ్రీ. నేలటూరి వెంకటరమణయ్య ఎమ్.ఏ.పి.హెచ్ డి. గారు 1923 స ॥జూన్ నెల భారతిసంచికలో వ్రాసిన ఆరవీటివంశచరిత్రమం దిట్లు వ్రాసిరి. "కోటికంటి రాఘవుఁడు (ఆరవీటిరామరాజు కొడుకు) కంపిలిరాజు సైన్యముల జయించి యాతని రాజ్యసప్తాంగముల హరించి "గండరగూళి" యను బిరుదంబు గొనియె నట. ఆరవీటి వంశరాజులందు గొంద ఱీబిరుదమును ధరించినవారు గలరు. సంగరాంగణచర్య కంపిలిరాయసప్తాంగ గండరగూళి సద్బిరుదాదిసంగ్రహణోజ్వలా' యన్నపద్యభాగము వల్ల దెలియుచున్నది."

ఇంతియే గాక మరియొక చక్కని చరిత్రాంశము నాసూక్ష్మపరిశీ

లనకుఁ గాన్పించినది. ఈగ్రంథమందలి మూఁడవ యాశ్వాసము మొదటి పద్యమున నిట్లున్నది.

క. శ్రీకరకటాక్ష విజయ, శ్రీకాంతా, కృష్ణరాయ సిద్ధకృపాణా
స్వీకృతఫలసత్వర పర, భీకరభటయూథ కంపపృథ్వీనాథా.

అనఁగా మంగళప్రదమైన కటాక్షము గలవాఁడా, విజయలక్ష్మి వరించినవాఁడా, కృష్ణరాయునికి సిద్ధమైన ఖడ్గము ధరించినవాఁడా......" యని యర్థ మిచ్చుచున్నది. ఇందు, కృష్ణరాయనికి సిద్ధముగా ఖడ్గమును ధరించినవాఁడా యనుటచే నీకంపరాయఁడు శ్రీకృష్ణదేవరాయల కాలములో నుండి యాచక్రవర్తి క్రింద సన్నిహితదండనాయకుఁడుగా నుండినట్లూహింపవచ్చును. నేనెఱిఁగినంతవఱకు, కృష్ణదేవరాయని సైన్యాధిపతులలో నీయోబలకంపరాయుని పేరు కాన్పింపలేదు. చరిత్రాన్వేషణపరాయణు లగుపండితోత్తము లీవిషయమును నిర్ణయింతురుగాక!

మనుమంచిభట్టారకుఁడు బ్రాహ్మణుఁడు, భైరవాచార్యుని పుత్త్రుఁడు. ఏదేశస్థుఁడో చెప్పుట కాధారములు లేవు. పేరునుబట్టి బహుశః కర్నూలు గుంటూరుసీమలవాఁడని యూహింపవచ్చును. కవితాచాతురీధురీణుఁడనియు, నిఖిలభాషాప్రవీణుఁడనియు, తాను జెప్పికొనెను. ఈకవి రచించిన హయలక్షణవిలాసము, అయిదాశ్వాసముల గ్రంథమైనను ప్రస్తుతము మొదటిమూఁడాశ్వాసములును, నాల్గవయాశ్వాసమునఁ గొంతభాగమువఱకే లభ్యమైనది. కొన్నివ్రాఁతప్రతులలో, ఆశ్వాసములకు బదులుగా అధికారము లనుపేరు కాన్పించుచున్నది.

ఏతద్గ్రంథమందు, అశ్వప్రశంసయు, ఆవర్తలక్షణంబును, దశక్షేత్ర విభాగంబును, గ్రంథలక్షణంబును, పుండ్రలక్షణంబును, నిదానలక్షణంబును, చికిత్సయును, లవణవిధియును, ఘాసఖాణప్రకారంబులును, క్రమంబున చెప్పఁబడినవి

మనుమంచిబట్టారకుఁడు రచించిన గ్రంథభాగ మేగ్రంథమున క నువాదమో చెప్పుటకు వీలు లేదు. ఈగ్రంథమును శాలిహోత్రాది సంస్కృతకవుల యశ్వశాస్త్రములతో సరిచూచి భాషాంతరీకరణవిష యమును నిర్ణయించుటకు నాకాగ్రంథము లెవ్వియుఁ జిక్కుట లేదు. ఈగ్రంథముయొక్క మాతృకను కనిపెట్టి దానికిని దీనికిని గలపోలికల ను నిర్ణయించుట యే విమర్శకులైనను జేయఁబూనినయెడల నేతద్గ్రంథ విమర్శనము సమగ్రము కాఁగలదు.*

మనుమంచిభట్టారకుని శైలి చాల సరసమైనదిగా నుండి కడు హృద్యమైనది. సామాన్యజనులకు రుచిగలుగని పశుశాస్త్రవిషయ మైనను, ఈకవి తనశైలీమాధుర్యముచే మనోరంజకముగాఁ జేయఁగలిగె ను. అచ్చటచ్చట చక్కని యుపమాద్యలంకారములు వాడుకచేసియు, ద్రాక్షాఫలగుచ్ఛములవలె మనోజ్ఞ మగు పదజాలము నుపయోగించి యు, హృదయానురంజకముగాఁ జేయఁగలిగెను. నన్నయాదికవులయం దువలె సంస్కృతశబ్దజాల మెక్కువగా నున్నను, అన్వయక్లిష్టత గాని, శబ్దకాఠిన్యము గాని కానంబడవు. కావ్యమంతయు, నింపుసొంపులతోఁ గులుకుచున్నది. ఈక్రిందిపద్యముల మురువంపు హొయలుం దిలకింపుఁడు.

శా. వేణుక్రౌంచమృదంగదుందుభిలసద్దేవద్రినాగోల్లస
ద్వీణావారిద కుంజనాదములకున్ పియ్యంబులై యొప్పువి
క్వాణంబుల్ గలవాజి యిచ్చు సతికిం గల్యాణముల్ కంపనా
క్షోణీపాలక నుప్రతాప శుభముల్ స్తోత్రైకపాత్రంబులున్.

---

* ఈగ్రంథముతో పాటు మఱియొక గ్రంథభాగము గూడ కలసి యచ్చుపడి యున్నది. ఆభాగమును అశ్వశాస్త్రసంబంధ మైనదియే. అది కొంకణపతియగు కన్నరా జున కంకితము చేయఁబడినది. ఆకన్నరాజు మల్లయామాత్యునకును భీమాంబకును పు

ఉ. సారపు నీలమేఘములఛాయలు ఛాయలఁబోవనాడి యం
భోరుహకోమలద్యుతికి బొమ్మల బెట్టి ప్రసన్నమైన యం
కూరరుచిప్రభావములఁ బోర జయించి మనోహరాకృతిం
వారణ నొప్పుమీరునది వాజులకెల్ల గుమార మన్మథా.

అశ్వికసైన్యబల మధికముగా నుండుటచే నశ్వపతులని పేరొం దిన తురుష్కప్రభువులతోఁ బోరాడుటకు విజయనగరరాజులును, అశ్వ దళములనుగొని విదేశములనుండి తెప్పించుచు వచ్చిరి. అశ్వముల నెక్కుడుగా నుంచుకొనుటచే అశ్వపరీక్ష యవసర మయ్యెను. కావున సంస్కృతములో నున్న శాలిహోత్రుఁడు మున్నగువారు రచించిన అశ్వశాస్త్రగ్రంథములను దేశభాషలలో భాషాంతరీకరింప నవసర మయ్యెను. కన్నడభాషలో అభినవచంద్రుఁడను బ్రాహ్మణకవి క్రీ.వె. 1400 సం॥రంలో అశ్వవైద్యమను గ్రంథమును రచించెను. తెనుఁగున మనుమంచిభట్టీయశ్వశాస్త్రమును సులభమైన శైలిని రచించి యాంధ్రదేశీయుల కపార మగు మేలొనరించెను.

చ. అరయఁగ సర్వలక్షణ సమంచితమైన తురంగరత్నమే
నరునిగృహంబునం దొకదినంబున నుం దగురీతి నుండు నా
పరమపవిత్ర గేహమునఁ బాయకనిల్చు రమావధూటి శ్రీ
ధరునియురఃస్థలింబలెముదం, బెసలారఁ బ్రసన్నచిత్తయై.

పదమూడవ అధ్యాయము.

సామాన్య కవులు.

విజయనగర సామ్రాజ్యము సంగమవంశపురాజులచేఁ బ్రారంభించినది మొదలు తుళువవంశపు రాజులు సింహాసనమునకు వచ్చువఱకు అనగా— సుమారు క్రీ. వె. 1300 మొదలు క్రీ. వె. 1500 వఱకును అగు నీమధ్యకాలమందు తత్సామ్రాజ్యములో నభివృద్ధిజెందిన యాంధ్రవాఙ్మయము గుఱించి, ముఖ్యముగా నారాజచంద్రులచేఁ గాని వారి సామంతరాజులచేగాని, వారి యమాత్యులచేగాని పోషింపబడిన ఆంధ్రకవీశ్వరుల చరిత్రములను సవిశేషముగాఁ జెప్పితిని. ఇంక నాకాలమందలి సామాన్యకవులఁ గుఱించియు, గ్రంథోత్పన్నతఁబొంది నామావశిష్టులైన కవిగ్రామణుల గుఱించియు నాశక్తికొలంది యిట జెప్పి యాభాగమును ముగించెద.

(1) తాళ్ళపాక అన్నమయ్య:—ఈతను పదునాల్గవ శతాబ్దములో నించుమించుగా శ్రీనాథుని కాలమున నున్నవాడు. తిరుపతి తామ్రశాసనమునుండి యీవిషయము తెలియవచ్చును.

ఈతను తిరువెంకటేశ్వర శతకమును రచించెను.

చ. అరిసెలు నూనెబూరెలును నౌగులు జక్కెరమండెగల్ వడల్
బురుటలు వాలమండెగల పూపము లయ్యలమేలుమంగ నీ
కరుదుగ విందువెట్టె బరమాన్నశతంబుల నూపకోట్లతో
నిరత వినిర్మలాన్నముల నేతులసోనల వేంకటేశ్వరా.

(2) కూచిరాజు ఎఱ్ఱయ్య:— (i) కొక్కోకము (ii) సకల

నివికాన్పించు చున్నవి. వానిలో సకలపురాణసారము యింతవరకు లభ్యము కాలేదు.

సకలకథా నిధానములో:—

సీ. శ్రీవత్సగోత్రవారిధి పూర్ణ శీతాంశుఁ
డగు కూచమంత్రికి నాత్మజుడవు
వివిధాష్ట భాషా కవిత్వవాచాప్రౌఢిఁ
బూర్వకవీంద్రులఁ బోలినాడ
వఖిలపురాణేతి హాసకావ్యస్మృతి
చయము రచించిన చారుమతివి
మాపిన తండ్రియూ మల్లమంత్రికిని గో
కోట్యకంబు సెప్పిన కోవిదుడవు
గీ. రసికులభినుతిసేయ బురాణసార
మనుపమంబుగ నాకిచ్చినట్టి ప్రోడ
వట్లు గావున నొకటి నిన్నడుగ దలచి
యిచ్చటికి బిల్వ బంచితి నెఱ్ఱనార్య.

సకలపురాణసారమునుండి:—

ఉ. నీరజనేత్రు కృష్ణమృగనేత్రు నవారుణ నేత్రదృష్టి వ
న్నీరదగాత్రు వేదగుణ నిర్మలసూత్రు బురాణభారత
స్ఫారకథాచరిత్రు ఘనపాపనికుంజలతాలవిత్రు దు
ష్పారతపస్సమాధి జితశత్రుఁ బరాశరపుత్రు గొల్చెదన్.

3. చెందలూరి చిక్కయ్య-నాసికేతూపాఖ్యానము:—ఈతడు బహుశః శ్రీనాథుని కాలపువాడని తోచెడిని. శైలిధోరణి తెలియ జేయుటకు మచ్చుపద్యములు:—

సీ. ప్రాలేయ కిరణ బింబస్ఫూర్తిఁ దలపించు
విశదంపుఁ దనుకాంతి దిశలు బ్రాక

జిగినిండఁ దొలకెడు చిగురుటాకులసొంపు
వాటించు ఘన జటాభరము మెఱయ
గాంచన మౌంజీవికానంబు గడగూడి
చెలువు మూపుచు మృగాజినము దనర
గమనీయ కోమల కరపయోరుహమున
బ్రకటితంబగు విపంచిక దలిర్ప
గీ. హరికథాలాప శోభితమైన యట్టి
యాననమ్ము ప్రసన్నత నలరుచుండ
గగనముననుండి సమవర్తి కడకువచ్చె
నమర సంయమి వరుఁడు విద్యాగురుండు.
సీ. బహువిధపరిమళ భరితోదకంబుల
జెలువంబు శోభిల్ల జలకమార్చి
నిండారు పండువెన్నెల సోయగము నవ్వ
పసిడి కమ్ముల తెల్లపట్టుగట్టి
కబరి భారంబున గన్నె చెంగలువలు
పసమీఱ గొనలు దోపంగజేరివి
తీంద్రించు పసిడి దీధితులచే నమరెడు
నవరత్న మయభూషణములుదొడి
గీ. మృగమదము గుంకుమంబును మేళవించి
గంధసారంబుమైనీగె గలయనలది
శ్రీలుమెఱయంగ బరిణయోచితముగాగ
సఖులుకై సేసి తెచ్చిరి చంద్రముఖిని.

4. పశుపతి నాగనాథుడు-విష్ణుపురాణము:—ఈతడు వెన్నెల కంటి సూరన్నకంటె ప్రాచీనుడు కావలయును. శ్రీకందుకూరి వీరేశ

క్రీ. శ. 1480—90 ప్రాంతమని యసమర్థసాధనములతో సిద్ధాంతపఱచినారు. కాని తత్కృతిపతియగు బసవయ రాఘవుడు క్రీ. శ. 1536—39 ప్రాంతముల వాడని శాసనములవల్ల కాన్పించుచున్నది. (బటరువర్తు దొరగారి నెల్లూరిశాసనముల 2వ వాల్యూములో కనిగిరిశాసనమును జూడుడు.)

నాగరాఘుని గ్రంథమునుంచి మచ్చుపద్యము;—

ఉ. మానసరమ్యో నంత మధుమాసము పాంథవిలాసినీజన
త్రాసము పుష్పబాణ నవరాజ్యవిలాసము వల్లరీ వధూ
హాసము మత్తకోకిల సమంచితపంచమనాద మంజిమ
వ్యాసము జీవలోక హృదయంగమసౌఖ్య వికాసమెంతయున్.

పదునాల్గవ అధ్యాయము.

సింహావలోకనము.

హిందూదేశమంతయు క్రీ. వె. పదియవశతాబ్దివఱకును హిందూరాజుల పరిపాలనలోనే యుండెను. అటుతరువాత మహమ్మదీయు లుత్తరహిందూదేశమును క్రమశః జయించి, తమవశము చేసికొనిరి. కాని పదమూడవ శతాబ్దాంతమువఱకు వింధ్యపర్వతములు దాటి దక్షిణహిందూస్థానములో ప్రవేశించుటలేదు. కావునఁ బదుమూడవ శతాబ్దాంతమువఱకును దక్షిణహిందూదేశమున హిందూరాజ్యములును, హిందూమతమును, హిందూవాఙ్మయమును అవిచ్ఛిన్నముగ విజృంభించియుండెను. తొలుదొల్త "నల్లాయుద్దీను" అను మహమ్మ

దేవగిరిని ముట్టడించి, నుగ్గుజేసెను. అటుతర్వాత నాంధ్రరాజ్యమునకు ముఖ్యపట్టణమగు నోరుగల్లుపై దాడివెడలి, ఘోరసంగ్రామములు జరిపి, భస్మీపటలముగావించెను. పదంపడి భల్లాణరాజులను ద్వారసముద్రమున నేలపాలుజేసి విడిచెను. ఇట్లు దక్షిణదేశమున ముఖ్యమైన మూడు హిందూరాజ్యములును మహమ్మదీయుల దాడికి నిలువలేక, పరాధీనులగుట జూచి, హిందువు లెల్లైన నీతురుష్క మహాప్రవాహ మరికట్టి తమ మతమును. సంఘమును, నాగరికతను, గాపాడుకొనుటకు నిశ్చయించివిద్యారణ్య మాధవాచార్యులవారియత్యద్భుత బుద్ధిచాతుర్యమున, తుంగభద్రాతీరంబున విద్యానగరమను నొకపట్టణమును స్థాపించి, యచ్చట దమతమ బలములను, సన్నాహముజేసికొని, తుంగభద్రకు దక్షిణమున నున్న దేశమునంతయు దురుష్కుల యొత్తిడినుండికాపాడగలిగిరి. ఈవిద్యానగరము. లేక, విజయనగరరాజ్యమునకు మొదటిప్రభువులు సంగమవంశపురాజులు వీరికాలములో విజయనగరరాజ్యము సతతము మహమ్మదీయులతో బోరాటము సల్పుచున్నను, లొంగిపోక. మహమ్మదీయులను దక్షిణమునకు విస్తరింపనీయక, యడ్డగించి, హిందూరాజ్యములను రక్షించి, హిందూమతమును, హిందూసంఘమును, హిందూవాఙ్మయమును, హిందూకళాశిల్పములను, నిర్మూలముగాకుండ, దేశమందునిలిపి, క్రమక్రమముగా వానిని వృద్ధిపరుపగలిగినది. హైందవజాతీయగౌరవము రక్షించుట కొరకే యేర్పడిన యీ విజయనగరసామ్రాజ్యము తన నియమితకార్యమును నిర్వహించుటకుఁ బ్రప్రథమమునుండియు బాటుపడ సంసిద్ధమయ్యెను.

విద్యారణ్య మాధవాచార్యులవారి సోదరుడగు సాయణాచార్యులవారు హిందూమతమున కంతకును సనాతనగ్రంథమైన వేదములకు గొప్పభాష్యమును రచించిరి. విద్యారణ్యమాధవాచార్యులవారు

స్వయముగా ననేక మతగ్రంథములను, శాస్త్రగ్రంథములను, సంస్కృతమున రచించిరి. ఇంకను ననేక పండితులను, శాస్త్రజ్ఞులను రావించి వారిని దమ యాస్థానమునందుంచి, హైందవశాస్త్రములను, కళలను బునరుద్ధరించిరి.

ఈ హైందవజ్ఞాన విజ్ఞాన పునరుద్ధారణయందు విజయనగర రాజులుమాత్రమే గాక వారి సామంతరాజులును, మంత్రులును, దండనాయకులును మున్నగువారొకరికంటె నొకరు మించుటకు బంతములాడినట్లు లపారమైన యుత్సాహముతోడను, నభినివేశముతోడను బనిచేసిరి.

రాజాస్థానములలో నెల్లను, సంస్కృతకవులను, నాంధ్రకవులను బోషించుట యాచారమైయుండెను. నాచన సోమనాథునకు బుక్కభూపతి యగ్రహారమిచ్చెను, సిద్ధనమంత్రి జక్కనకవినిఁ బోషించెను. సాళువ నృసింహరాజు గీర్వాణకవులగు డిండిమభట్టారకులను, ఆంధ్రకవులగు పినవీరభద్రాదులను దన యాస్థానమున నుంచికొని, వారిచే గొప్ప కృతుల నంకితమొందెను. ఇట్లు సంస్కృతవాఙ్మయముతో బాటుగ నాంధ్రవాఙ్మయమును విజయనగరరాజ్యమున విస్తరిల్లెను.

ఈకాలమున శైవమతమునకుఁ బ్రాబల్యము హెచ్చుగానుండెను. వైష్ణవమత మచ్చటచ్చట గన్పించుచున్నను సామాన్యముగ రాజకీయమతము శైవమేయని చెప్పవచ్చును. సంగమవంశపు రాజులందరును శైవమతావలంబకులు. విరూపాక్షేశ్వరుడు కులదేవతగా గలిగిన వారు. ఐనను నీరాజులు జైనమతమును, వైష్ణవమతమునుగూడ నాదరణతోఁ జూచుచు, వారి దేవాలయములకు భూరివిరాళముల నిచ్చిరి. ఇట్లుండ దిక్కనసోమయాజులు మున్నగువా రుపక్రమించిన హరిహర సమన్వయ మిక్కాలమున ముఖ్యముగా వ్యాపకమునొందినట్లు కాన్పించుచున్నది. జక్కనకవియు, నారాయణకవియు, వెంకటనాథకవియు,

మున్నగువారు, వారి గ్రంథముల హరిహరనాథున కంకితముసేయుటయు, హరిహరారాధనతత్త్వమును నాచన సోముడు మున్నగువారు ప్రత్యేకించి ప్రస్తావించుటయు నిత్యాది మతసమన్వయ సమదర్శనము లీకాలపు గ్రంథములం గోచరించుచున్నవి. మహమ్మదీయమత మోరుగల్లుప్రాంతములలో స్థిరపడినది.

హిందూసంఘమున వర్ణాశ్రమవిధానమును, బ్రాహ్మణుల యగ్రగణ్య స్థితియు ముఖ్యలక్షణములు. ప్రతిగ్రంథమునందును బ్రాహ్మణుల యనింద్యస్థాన ముద్ఘోషితము. ఐనను గ్రీడాభిరామమున గానబడుచున్నట్లు బ్రాహ్మణులలోగూడ గొంతవఱకు నైష్ఠికత్వమునకు, నీతిసంపత్తికిని నిత్యసాంగత్యము కుదురుటలేదు. బ్రాహ్మణులలో నిప్పటికాలములో నున్నట్లు వైదిక నియోగిభేదము కాన్పింపదు. వైదిక వృత్తిలోనున్నను, లౌకికవ్యవహారములలోనున్నను, బ్రాహ్మణులు నిత్యసంధ్యానుష్ఠానములు, యజ్ఞాదిక్రతునిర్వహణార్హతయు, మున్నగు వైదికధర్మములు సమానముగ నిర్వర్తించుచుండిరి. అమాత్యశబ్దము లౌకికోద్యోగ బిరుదమే గాని శాఖాభేదము నిరూపించుచున్నట్లు బరిగణింపరాదు.♦

ఆకాలపురాజులు ప్రతిసంవత్సరమున వసంతోత్సవమును జరుపు

♦ ఆకాలమున విజయనగర రాజ్యమునందలి ముఖ్యస్థలములందు సంచారము చేసి తానుజూచిన విషయములను యథాస్థితముగ నభివర్ణించిన 'పేయిస్' అను పోర్చుగీసు దేశస్థుడు ఆనాటి బ్రాహ్మణ్యము గురించి యిట్లు వ్రాసెను.

"బ్రాహ్మణులలో రెండు తెగలున్నవి. ఒక తెగవారు పట్టణములలోను బస్తీలలోను రాజకార్యములను చేయుచుండువారు. వీరు వాణిజ్యముకూడ కొంతమంది చేయుచుందురు; మరియొక తెగవారు మతగురువులుగా నుండుటయు, దేవాలయములపనులయందుండి చాలచదువుకున్నవారై యున్నారు. వీరిని రాజులు చాల గౌరవించెదరు. గ్రామములలోనున్న బ్రాహ్మణులను కొంతమంది యవినీతివర్తనులై రాజభూదికులైన బ్రాహ్మణులకు భిన్నులుగానున్నారు.

చుండిరి. ఆయుత్సవసమయముల నానావిధములగు క్రీడావినోదముల ప్రదర్శించుటయు, ఆంధ్రగీర్వాణకావ్యములు, నాటకములు, మున్నగు వాఙ్మయగోష్ఠి సలుపుటయు యువతీయువకులు చందనాగరు పుష్పాలంకృతులై వసంతకుసుమధన్వుల సమారాధించుటయు, మనోజ్ఞలీలా కౌతుకమున సుఖైకపరులగుచు స్త్రీపురుషులు శృంగారవిలాసమున విహరించుటయు జరుగుచుండెను.

పలనాటివీరుల పాటలు, పంబలవాండ్ర జాతరలు, కోడిపందెములు, పొట్టేళ్ళపందెములు మొదలగు పామరవినోదములు, కర్షక, కార్మిక, జానపదుల యుబుసుపోకల కనుకూలించుచుండినవి.

ఆంధ్రసారస్వతి విషయములో నాంధ్రవాణి ప్రభుసన్మానమును విశేషముగ బొందినది. మహారాజులు, సామంతరాజులు, మంత్రులు, దండనాయకులు, వారికంటె తక్కువహోదాగల గ్రామసిర్ణేతలు, మొదలగువారందరును నాంధ్రకవుల సన్మానించుటయు, వారిచేఁగృతులఁ జెప్పించి, యాకృతుల దామంకితము జేయించుకొనుటయు, అట్టికవీశ్వరుల కగ్రహారములను, తదితర బహుమానముల నొసంగుటయు, సర్వవిధముల నాంధ్రసారస్వతిసేవ గావించియుండిరి. ఆనాటి యాంధ్రకవులు ముఖ్యముగా సంస్కృతగ్రంథముల నాంధ్రమునకు బరివర్తించుటయ కర్తవ్యమని తలచిరి. నేటికవులు సయితము సంస్కృతముననున్న పురాణములనుగాని, మహాపురుషుల యద్భుత చారిత్రములనుగాని, తెనిగించుటయే తమ జీవితసాఫల్యమని తలంచిరి. సామాన్యముగ సంస్కృతమాతృక లేనిదే యేగ్రంథమును వారు రచించియుండలేదని స్థూలదృష్టిఁ జెప్పవచ్చును. అట్లు విలువయైన సంస్కృతవిద్యను ఆంధ్రదేశీయులకు మాతృభాషయందు సమర్పించుటలోఁ బ్రాయికముగ మతగ్రంథములకుఁ బ్రథమస్థాన మొసగిరి. సోమనాథ శ్రీనాథాదుల గ్రంథములు కించిన్న్యూనాధిక్యములతో మతసంబంధమైనవియే. అటు

తర్వాత నైతికగ్రంథములకు గౌరవస్థాన మీయబడినది. రాజనీతి గ్రంథములు కొన్నియు, పురుషార్థప్రబోధనా గ్రంథములు కొన్నియు, వెలువడినవి. "కామందకీయము" ఇత్యాదులు రాజనీతిగ్రంథములు. "సకలకథాసిధానము" ఇత్యాదులు నైతికగ్రంథములు. సామాన్యముగ నేవిధమగు గ్రంథమందైనను నీత్యుద్బోధనమున కవకాశము గల్పించు చుండిరి.

నైతిక, మతవిషయిక. వాఙ్మయమునకుం జేరకుండ, ప్రత్యేక ముగ నొకవిధమగు గ్రంథసముదాయ మీకాలమందు పెరిగినది. ప్రజాసామాన్యమున కనురంజకముగా నుండునట్లును, నీతి శృంగార మిశ్రితముగ నుండునట్లును, సామాన్యజనుల తెలివితేటలను మించ కుండునట్లును, వారు విశ్రాంతికాలముల నభిరుచులతో గానుట కను వగునట్లును, ఒకవిధమగు దేశీయవాఙ్మయము వాడుకలోనికి వచ్చినది. ఈవాఙ్మయములో ముఖ్యముగాఁ జారిత్రికపురుషుల యద్భుత కార్య ములును, కల్పితపురుషుల కేళీవినోదములును, జనరంజకముగా నుండు నట్లభివర్ణింపఁబడినవి. ఈవిధమగు వాఙ్మయము బహుళవ్యాప్తి నొంది యుండుట, ప్రజాసంఘములయందు, జ్ఞానసంపాదన కొఱకు నూతన ప్రబోధము కలుగుటయె కారణమని యూహింపవచ్చును. విక్రమార్క చరిత్రము, భోజరాజీయము, పంచతంత్రము, ద్వాత్రింశత్సాల భంజి కల కథలు, షోడశకుమార చరితము, ఇత్యాది గ్రంథములనేకములు దేశమందంతటను వ్యాపించినవి. ఈకాలమందైనయెడల నిట్టిగ్రంథము లన్నియు సామాన్యముగ వచనశైలిని రచింపఁబడి యుండునుగాని పూర్వకాలమునందు సర్వసామాన్యముగ నన్నివిషయముల యందును బద్యశైలియె వాడుట యాచారమగుటచే నివియన్నియును, సరసకవు లచేఁ బద్యప్రబంధములుగ విరచింపఁబడినవి.

వినోద కథలయందేగాక శాస్త్రవిషయములయందును, బద్య

శైలియె యుపయోగింపఁబడినది. కొక్కోకము కళాశాస్త్రము హాయలక్షణవిలాసము అశ్వశాస్త్రము, ఇత్యాది శాస్త్రగ్రంథములు పద్యకావ్యములుఁగ వ్రాయఁబడినవి.

ఆంధ్రకవిత్వము దేశీయవాఙ్మయమునం దగ్రస్థాన మలంకరించుటచేతను, ఆంధ్రుల శౌర్యపరాక్రమములు భారతదేశమందు వ్యాపించుటచేతను, ఆంధ్రకవిత్వమునకు స్థిరమైన గౌరవము లభించినది.

గీ. జనని సంస్కృతంబు సకలభాషలకును
దేశభాషలందుఁ దెలుఁగులెస్స
జగతిఁ దల్లికంటె సౌభాగ్య సంపద
మెచ్చుటాడుబిడ్డ మేలుకాదె?

అనిన ట్లాంధ్రభాషకును, ఆంధ్రకవిత్వమునకు నపూర్వగౌరవాతిశయము లభించుటచే. కవులసంఖ్యయు, గ్రంథములసంఖ్యయు విస్తారముగ నభివృద్ధినొందినవి. కావున భాషావ్రకృతిని గుఱించియు, ఛందోవిషయముల గుఱించియు, విమర్శనగ్రంథము లవసరమయ్యెను. ఆకారణముచే లక్షణగ్రంథములు కొన్ని వ్రాయఁబడినవి: శ్రీధరుడు. తాతంభట్టు మున్నగువారు గొప్ప ఛందోగ్రంథములను వ్రాసి, యనేకులగు కవులగ్రంథములనుండి యుదాహరణములను దమతమ గ్రంథములయందు జేర్చిరి తెలుఁగు బాసయు, తెలుఁగు కవితయు, సంపూర్ణయౌవనము దాల్చినవి.

శృంగార రసవిషయము.

ఈకాలమందలి యాంధ్ర కవీశ్వరులు సామాన్యముగ శృంగారరసవిషయములయం దతిమాత్రమగు నభిరుచినిగనబరచినారు. తిక్కన సోమయాజులనాటి రసనియమములు వీరు పాటించుటలేదు. బహుశః ఆకాలపురాజులు శృంగారరసావేశపరులై తమయాస్థానమందున్న కవీశ్వరులఁగూడఁ దమయభిమత మార్గములలోఁ గవిత్వముఁ జెప్ప నుద్రేకించిరని తోఁచుచున్నది. కవిసార్వభౌముడగు శ్రీనాథుడు శృంగారరస

లోలుడని తెలిసినవిషయమే. ఇక్కడనకవిత్వములో స్త్రీలును, బాలురును, జదువఁగూడనిది కొంతగలదు. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుడు తన రెండుగ్రంథముల యందును శృంగారవర్ణనల నత్యధికముగఁ జేసియున్నాడు. శ్రీనాథాభిరామమునందు బచ్చిశృంగారము పొంగి, పొరలి, పారుచున్నది శృంగారరస మధికముగలేనియెడలఁ గవితయందు రుచి యుండదని బహుశః యాకాలమందలి ప్రజలు తలచిరేమో!

ఆకాలమందలి గ్రంథజాలము ముఖ్యముగా గీర్వాణమాతృకల యనుకరణమని యిదివరలోఁ జెప్పితిని. అయినను గొంతవఱకు కవీశ్వరుల స్వకపోలకల్పనా సూచనలు గోచరింపక మానవు. కవీశ్వరుల స్వాతంత్ర్యము కేవలవర్ణనలయందేగాక కావ్యసృష్టియందును గన్పట్టుట నిశదముగా నుండెనని "నందిమల్లయ్య ఘంటసింగయ్య కవుల*" గూర్చి వ్రాసినపుడు నిరూపించితిని.

ఆంధ్రప్రబంధము గీర్వాణగ్రంథముయొక్క భాషాంతరీకరణముగాక ప్రత్యేకమగు స్వతంత్ర సృష్టి యని చెప్పుట కవకాశము కలుగునట్లుగా నీకాలమందలి కడపటి కవులు తమ కవితా వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యముఁ గనఁబరచిరి. స్వతంత్రాంధ్రప్రబంధములు నిర్మించుటలో నల్లసాని పెద్దనాదులకీకాలపుఁ గవులే మార్గదర్శకులు. నందిమల్లయ్య, ఘంటసింగయ్యలు తమ వరాహపురాణములో దుర్గయోపాఖ్యానమును రచించి, మనుచరిత్ర, వసుచరిత్రాదులకు మార్గముఁజూపిరి. కావ్యరసవిషయములలోను, శిల్పవిషయములలోను, భాషావిషయములలోను, నాంధ్ర వాగ్దేవి కీకాలపుఁగవు లపారమగు సేవఁ జేసి, యాపల్కుల జవరాలిని బహువిధములఁ బోషించి, పెంచి, శ్రీకృష్ణదేవరాయ సార్వభౌముని కరుణా కటాక్షముల కొప్పగించిరి. ఆమహీవల్లభుఁడు నిరంతరదేశసేవాపరతంత్రుఁడై, యాంధ్రభారతీమాతకు శాశ్వతముగా నొసర్చిన సపర్యాగౌరవంబుల నాశక్తి కొలఁది నభివర్ణింపఁదొడఁగెద!

మొదటి అనుబంధము

విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి సంస్కృతవాఙ్మయము.

(క్రీ. శ. 1330-1500)

పదమూఁడు పదునాల్గవ శతాబ్దములలో మహమ్మదీయుల దాడి వలన దక్షిణహిందూదేశమునందున్న హిందూసంస్థానము లొకటి తర్వాత నొకటి కూలుచు హిందూమతమునకును హిందూనాగరికత కును ప్రళయకాల మాసన్నమయియుండుటచేత దక్షిణమునందున్న హిందూరాజులు చేరి తమ మతమును సంఘమును సంరక్షించుకొనుట కీసామ్రాజ్యము నెలకొల్పిరని యిదివరలోఁ జెప్పబడినది. విద్యారణ్య బిరుదాంకితుఁడగు మాధవాచార్యులవారు విద్యానగర లేక విజయ నగరరాజ్య ప్రతిష్ఠాపనము జేయుట ముఖ్యముగా హిందూమత మును మహమ్మదీయుల యొత్తిడినుండి తప్పించుటకొఱకే యని విశదముగాఁ దెలియవచ్చునది. ఆమహాపురుషుని సర్వాంకష ప్రతిభ రాజ కీయ విప్లవములనుండి విజయనగరసింహాసనమునుఁ దప్పించుటయేగాక హిందూమతమును సర్వవిధముల పోషించుటకొఱకుగూడ వినియోగ పడెను. రాజ్యమును స్థిరముగా స్థాపించిన వెంటనే ప్రథమముననుండియు హిందూమతము నుద్ధరించుటకుఁ బూనుకొనెను. హిందూమతగ్రంథ ములు సామాన్యముగా సంస్కృతభాషలో నుండినకతన సంస్కృత వాఙ్మయమును బ్రాయికముగాఁ బ్రోత్సహించెను. హిందూమతము నకుఁ బునాదిగానున్న చతుర్వేదములసంహితలు బ్రాహ్మణములు మొదలగు వైదికగ్రంథములకు సర్వతోముఖమైన వ్యాప్తిఁ గలుగజే సెను. విద్యారణ్యస్వాములవారి సోదరుడగు సాయనాచార్యుడు సం స్కృతమున మహావిద్వాంసుడును కంపభూపతియొద్ద యమాత్యుడు

గాను యుండెను. వీరిరువురునుకలసి చతుర్వేదములకు కూలంకషమైన భాష్యమును 'వేదార్థప్రకాశ' యను పేరున సంస్కృతమున సిద్ధము చేసిరి. దానికి సాయనభాష్యమనియు లేక విద్యారణ్యభాష్యమనియు పేరు. ఈమహాగ్రంథము దేశకాలపరిచ్ఛేదముల నతిక్రమించి ప్రపంచమందు హిందూమత మున్నంతకాలము విజయనగరరాజ్యమును స్మృతికిం దెచ్చెడు సనాతనగ్రంథము.

సాయనాచార్యులు గీర్వాణభాషలో మరికొన్ని గ్రంథములను రచించిరి. "ధాతువృత్తి" యను వ్యాకరణగ్రంథమును రచించి తన యగ్రజుడగు మాధవాచార్యులవారి పేరునం బ్రకటించిరి. ఈ 'ధాతువృత్తి' యందు సంస్కృతభాషలో నున్న క్రియాపదముల ధాతుమూలములన్నియు జేర్పబడియున్నవి. విద్యారణ్యులవారి మఱియొకసోదరుడగు భోగనాథుడు తన యనుజన్ములవలెనే గొప్ప సంస్కృత పండితుడు. సంస్కృతమున 'ఉదాహరణమాల' యను గ్రంథమును రచించి యందు తనవంశముయొక్క యఖండప్రతిష్ఠను సముచితముగా వర్ణించుకొనెను. ఈభోగనాథుడు తురీయాశ్రమమును స్వీకరించి భారతీకృష్ణతీర్థు లనుపేరను శృంగేరీపీఠము నలంకరించిరి.

విద్యానగరరాజ్య స్థాపనాచార్యులను, జగద్గురు శృంగేరీ పీఠాధిపతులునగు విద్యారణ్య మాధవాచార్యులవారాకాలమునందలి సంస్కృతవాఙ్మయమున కపారమైన సేవ నొనరించిరి. వారు రచించిన గ్రంథముల పట్టిక జూచిన నామహాపురుషుడు విజయనగరరాజ్య నిర్వహణ భారము ధరించియు వాగ్దేవికి నిరంతర సపర్యల నెట్లు జేయగలిగినదియు మనోగోచరముకాకున్నది. విద్యారణ్యుల స్వాములవారు ముఖ్యముగా మతసంబంధమైన గ్రంథములను రచించిరి. వారు రచించిన చతుర్వేదభాష్యములగురించి యిదివరకే నుడివితిని. అదిగాక 'పరాశరస్మృతి వ్యాఖ్యానము', 'మనుస్మృతివ్యాఖ్యానము', 'జైమినిన్యాయ

మాలా విస్తరము', 'కళామాధవీయము', 'వ్యవహారమాధవీయము', 'శంకరవిజయము', 'సర్వదర్శన సంగ్రహము', యిత్యాది గ్రంధములను పూర్వాశ్రమ దశలో రచించిరి. ఈగ్రంధము లన్నిటిలో 'జైమినిన్యాయమాలావిస్తరము'నకు ప్రశస్తియెక్కువ. మాధవాచార్యులవారు సన్యాసాశ్రమము స్వీకరించి శృంగేరి పీఠాధిపతులైన తర్వాత ముఖ్యముగా వేదాంతగ్రంధములను భగవత్ స్తోత్ర గ్రంధములను మాత్రమేరచించిరి కాని కొదువ వైదికకర్మకాండ విషయములను విసర్జించిరి. "వేదాంత పంచదశి', 'వివర్ణప్రమేయసంగ్రహము', "బ్రహ్మవిదాశీర్వాద పద్ధతి', జీవన్ముక్తి వివేకము", దేవ్యపరాధస్తోత్రము", యిత్యాది యద్వైతమతగ్రంధములను రచించి నిర్గుణ పరబ్రహ్మోపాసకులైరి. వారి నిరవద్య చారిత్రము వాగతీతము గదా!

సాయణమాధవాచార్యుల గ్రంధరచనాశైలి.

ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయమందలి ప్రధానసంస్కృతాధ్యాపకు లగు బ్రహ్మశ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్రిలుగారు సాయనమాధవాచార్యుల గ్రంథరచనాశైలినిగురించి యిచ్చిన యభిప్రాయము; "శ్రీసాయణమాధవులు ఋక్సామయజుస్సంహితములకు (నాలుగు వేదములకును) భాష్యములు రచియించి భారతఖండమునకు మహోపకారి మొనరించిన మహాపురుషులు ఒక్కొక్క వేదమునకు వ్యాఖ్యరచించినవారు కొందరు ముందున్నారు. వేదార్థప్రకాశ యశోలక్ష్మి సాయణమాధవులనే వరించినదనుట సర్వజగద్విదితము. వారి భాష్యములే యవతరింపనిచో కడచిన యైదువందల సంవత్సరములలో వేదవేత్తయైన పురుషుడు భరతఖండమున లేకుండబోవునేమో. ఇతరభాష్యములు వీరి భాష్యములవలె సకలార్థబోధకములు కావు. కావ్యములకు మల్లినాథ వ్యాఖ్య యెట్టిదో వేదములకు సాయణమాధవుల భాష్యమట్టిది. అంత

సుఖకరముగా వేదభావములెల్ల వెల్లడించునది మరియొకటి లేదనుట అతిశయోక్తి కాదు.

సాయణభాష్యము ప్రతిపదార్థముమాత్రమే కాదు. అది ఆయా మంత్రములకు సంబంధించి వివిధవిషయముల వెల్లడించుచు మంత్రభావముల కరతలామలకముల గావించుచుండును. ఇక శైలి యందుమా కావ్యనాటకములు చదివిన వారికందరికిని గూడ సుబోధకమగునంత సులభముగా నుండును. భాషాకాఠిన్యము మందునకైనను గానరాదు. సాయణభాష్యము చదువునప్పుడు ముందువెనుకలు తడవుకొననక్కర లేకుండగ భావ మవగతమగుచుండుటయే యందలి విశేషము."

హరిహరరాయలు, బుక్కరాయలు.

వీరికాలములో విద్యారణ్య మాధవాచార్యులవారున్ను వారి సోదరులునుగాక మరియొక మాధవాచార్యుడు మంత్రిగా యుండెను. నామసామ్యమున నీమాధవాచార్యుని విద్యారణ్య మాధవాచార్యులవారితో పొరబడుట తటస్థించెను. విద్యారణ్య మాధవాచార్యులవారు మాయణుని కుమారుడు, శృంగేరిపీఠాధిపతియగు విద్యాతీర్థులవారి శిష్యుడు. రెండవ మాధవాచార్యుడు చౌండపార్యుని పుత్రుడు, కాశీవిలాసక్రియాశక్తియను వీరశైవ గురువరుని శిష్యుడు ఈశివభక్తుడగు మాధవాచార్యుడు, 'తాత్పర్యదీపిక' యను సూత్రసంహిత వ్యాఖ్యానమును, 'శైవామ్నాయ సారము' ను సంస్కృత ప్రబంధమును రచించెను.

విద్యారణ్యులవారికి సమకాలికుడగు శ్రీకంఠపండితుడు బ్రహ్మసూత్రభాష్యమును, అక్షోభ్యతీర్థులు, జయతీర్థులు అను మధ్వమత గురువులు కొన్ని మధ్వమతగ్రంథములను రచించిరి. వైష్ణవగురువులలో నొకరగు శ్రీవేదాంత దేశికులవారు కంచిలోనున్నను విద్యారణ్యుల వారితో నుత్తరప్రత్యుత్తరములద్వారా అద్వైత విశిష్టాద్వైత వాద

ప్రతివాదములను సలుపుచు వచ్చిరి విద్యారణ్యులవా రద్వైతమత ప్రతిష్ఠాపకులుగా ననేకగ్రంథములు వ్రాసినట్లే వేదాంతదేశికులవారు ప్రతిఘటించి విశిష్టాద్వైత పరముగా ననేకగ్రంథములను రచించిరి. బహుళగ్రంథకర్తలగు శ్రీ దేశికులవారు కొన్ని నాటకములను, కావ్యములను గూడ సంస్కృతమున రచించిరి. హంససందేశము. యాదవాభ్యుదయము, శతదూషణి, సర్వార్థసిద్ధి రఘువీరగద్య, పాదుకాసహస్రము, యిత్యాదిగ్రంథములు ననేకములను రచించిరి. గ్రంథరచనమందును, హిందూమతాభినివేశమందును, విద్యారణ్యులవారితో వీరు సములని నొక్కివక్కాణింపదగును.

ప్రథమబుక్కరాయల తర్వాత నాతని కొడుకగు హరిహరరాయలు రాజ్యమునకువచ్చెను ఈతని రాజ్యకాలములో ముఖ్యముగ నీతని దండాధిపతియు జైనుమునగు, ఇరుగప్ప దండనాథుడు 'నానార్థరత్నమాల' యను నైఘంటికగ్రంథమును కూర్చెను. ఈగ్రంథమందు తాను హరిహరరాయలకు 'ద్వితీయమంతఃకరణ' మనియు (alter ego) రాయలవారు తనను తనమీద రాజ్యభారమునుంచి సుఖించుచుండెడి వారనియుఁ జెప్పికొనెను. ఈకాలములోనే చెన్నుభట్లను మహాపండితుడు "తర్కభాషావ్యాఖ్య"ను రచించెను.

రెండవహరిహరరాయల రెండవపుత్రుడగు విరూపాక్షరాయలు "నారాయణవిలాస"మను నాటకమును, యీ హరిహరరాయల జ్యేష్ఠపుత్రుని కొడుకగు భూపతిరాయలకు మంత్రియగు చౌండపాచార్యులు ఆపస్తంబసూత్రములకు 'ప్రయోగరత్నమాల' యను భాష్యమును విరచించిరి.

ఈరెండవ హరిహరరాయల కాలములో నాతనితమ్ముడగు కంపరాయలు దక్షిణసుల్తానుపై దాడివెడలి యాతనిని దురములోఁ ద్రుంచి మధురాపురమును గైకొనిన విధమంతయును, కంపరాయుని భార్యయగు

గంగాదేవి* "మధురావిజయమ"ను నొక ప్రబంధమున వర్ణించెను. ఆమ హాప్రబంధ మాకాలపు మహాకావ్యములలో మిన్నయని చెప్పుటకు సందేహింపఁబనిలేదు. శైలిమధురముగాను, లలితముగానుండి, కాళిదాసుని కుమారసంభవాది కావ్యములను స్ఫురింపజేయుచున్నను.

రెండవహరిహరరాయల తర్వాత నాతనికుమారుడగు దేవరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఆతనితర్వాత యతని కుమారుడగు విజయరాయలొక వత్సరముమాత్రమేలి దివంగతుడయ్యెను. ఆపైన యాతనికుమారుడగు ప్రౌఢదేవరాయలు సింహాసనమెక్కి సామ్రాజ్యము నత్యంతప్రౌఢిమతోఁ బరిపాలించెను.

ఈయిరువురి దేవరాయుల కాలములో నాస్థానమహాకవు లనిపించుకొని డిండిమభట్టారక బిరుదమును వహించిన యొక పండితకవి కుటుంబము ప్రాముఖ్యము బొందియుండెను ఈవంశస్థులు ఔత్తరాహులగు గౌడబ్రాహ్మణులు. శైవమతావలంబకులు మొలుపొల్ల చంద్రగిరిప్రభువుల సన్మానమునుబొంది క్రమశః విద్యానగరాధీశుల సమాశ్రయము సంపాదించుకొనిరని తోచుచున్నది.

ఈకుటుంబము వారు సంస్కృతమున మహావిద్వాంసులును, గొప్ప కవీశ్వరులై విద్యానగర రాజులవేత నగ్రహారములు, బిరుదములను బడసినవారు. వీరాస్థానకవులుగుండుటచే రాజ్యసంబంధమైన చరితములను, ప్రభుస్తోత్రములను ప్రభువినోదములను రచించి రాజులకానందమును, యశస్సును గలుగజేయుచువచ్చిరి. ఈకుటుంబములో రాజదేవుడు మూలపురుషుడు. ఆతడు గొప్పకవీశ్వరుడు. ఆతని కుమారుడు రాజనాథుడు. ఆరాజనాథుని సామర్థ్యవిశేషము లంతగా దెలియరావు. ఆతనిపుత్రుడు అరుణగిరినాథుడు ఆతనికి డిండిమ కవిసార్వభౌముడని బిరుదము మాతామహార్జితముగ సంక్రమించినది. ఆడిండిమ కవిసార్వభౌమ అరుణగిరినాథుడు ఉభయదేవరాయల కాలములో నాస్థానకవి

గానుండి, 'యోగానందప్రహసన'మను నొకరూపకమును రచించెను. రెడ్డిరాజుల కొలువులోనున్న వామనభట్టబాణుడు తన "శృంగారభూషణము'నఁ బ్రదర్శించినట్లుగా నీకవియు హంపివిరూపాక్షేశ్వరుని తిరునాళ్లలో జరిగెడు శృంగారవిషయములను తనగ్రంథమున నిరూపించెను. ఈడిండిమభట్టునే యుత్కటవివాదమున నోడించి యాంధ్రమహాకవియగు శ్రీనాథుఁడాతని కంచుఢక్కను బగులఁగొట్టించి కవిసార్వభౌమ బిరుదమును స్వీకరించి, ప్రౌఢదేవరాయల ముత్యాలశాలలో నాచక్రవర్తి సముఖమున కనకాభిషేక గౌరవమునుఁ బడసెను.

"దీనారటంకాల తీర్థమాడించితి దక్షిణాధీశు ముత్యాలశాల."

అరుణగిరినాథుని కుమారుఁడగు రాజనాథ డిండిమభట్టారకుఁడు సాళువనృసింహరాయల వంశచరిత్రమును "సాళువాభ్యుదయ'మను పేర మహాకావ్యముగా రచించెను. రాజనాథుని కొడుకగు రెండవ యరుణగిరినాథుఁడు "వీరభద్రవిజయ'మను డిమమును రచించెను. ఆతనికొడుకగు మూఁడవ రాజనాథ డిండిమభట్టారకుఁడు అచ్యుతదేవరాయల కాలములో "అచ్యుతదేవరాయాభ్యుదయము'ను మహాకావ్యమును అచ్యుతరాయల రాజ్యప్రతిష్ఠను గొనియాడుచు విరచించెను ఆతను భాగవతమును చంపూకావ్యముగను రచించెను.

ఇట్టి యాస్థానకవి కుటుంబము కులక్రమాగత రాజకవీశ్వరులుగా విజయనగర చక్రవర్తుల యభ్యుదయమును గీర్వాణ వాణీముఖమున సమస్తవిధముల గీర్తించిరి.

ప్రౌఢదేవరాయలు కవిపోషకుఁడేగాక స్వయముగా కవిత్వమునుఁ జెప్పఁగల సమర్థుఁడు. "మహానాటక సుధానిధి'యను గ్రంథమును సంస్కృతమున సంధానించెను. ఆతనియాస్థానమున కల్లనాథుఁడను శైవకవి "సంగీతరత్నాకరము'నకు వ్యాఖ్యానమును, దేవనభట్టు "సంగీతముక్తావళిని' రచించిరి. ప్రౌఢదేవరాయల సోదరియగు హరియమ్మదేవికి మను

మద్దైన సాళువగోప తిమ్మన్న వామనుని కావ్యాలంకార సూత్రముల కొక విపులమగు వ్యాఖ్యను "కామధేను'వను పేరున రచించుటయేగాక "తాలదీపిక'యను సంగీతగ్రంథమునుకూడ సంతరించెను.

ప్రౌఢదేవరాయల కాలములో విజయనగరమందలి యాస్థానకవీశ్వరులును పండితులతోబాటు యితరరాజ్యములనుండి మహాకవీశ్వరులును, మహాపండితులును, యాసారస్వతపోషక చక్రవర్తి సత్కారముల బొందుటకు సారస్వత విజయయాత్రలు సలిపి రాజాదరణమును బొందుచుండిరి. రెడ్డిరాజ్యమునుండి వెళ్ళి శ్రీనాధుడెట్లు కనకాభిషేకము బొందెనో పైనజెప్పితిని. అట్లే ఓరుగంటిరాజ్యమునుంచి మహా మహోపాధ్యాయ కోలాచల మల్లినాధసూరి విద్యానగరమునకుఁ బోయి దేవరాయలవల్ల గొప్పబహుమతులు బొందెను.

ప్రౌఢదేవరాయల యనంతరమున నాతనికుమారుడు మల్లికార్జునరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఆతను "రతిరత్నప్రదీపిక'యను కామశాస్త్రగ్రంధమును సంస్కృతమున రచించి చక్రవర్తి సముఖమున ప్రదర్శించెనట.

మల్లికార్జునరాయల తర్వాత విరూపాక్షరాయలు, ఆతని వెనుక రాజశేఖరరాయలు, ఆతనిపిరుంద రెండవ విరూపాక్షరాయలును విజయనగర రాజ్యమును పేరునకుమాత్రము పరిపాలించిరి. వీరికాలములో ముఖ్యసైన్యాధిపతియు, బహుసమర్థుడునగు సాళువనృసింహరాయలు నిజముగా రాజ్యధౌరేయుడై పదంపడి తానే సింహాసనారూఢుడయ్యెను. ఆమహాపురుషుని జీవితమును తద్వంశజుల చారిత్రమును నాతని యాస్థానసంస్కృత కవియగు అరుణగిరినాథ డిండిమభట్టారకుడు "సాళువాభ్యుదయము'ను మహాకావ్యమును రచించినట్లు వెనుకనే యాకవి వంశచరిత్రమున నుదహరించితిని. నృసింహరాయలు "రామాభ్యుదయ'మను కావ్యమున రామాయణకథను కర్ణపేయముగ నభివర్ణించెను.

సాళువ నృసింహరాయలతర్వాత ఆతని చిన్నకుమారుఁడు రాజుగా నియమింపబడెను. గాని యాపిల్లవానికి సంరక్షకుడుగా తుళువ నరసరాయలు నియోగింపబడుటచే నరసరాయలే నిజమైనరాజుగా వ్యవహరించుచుండెను. ఈనరసరాయలు క్రీ. వె. 1500 వరకు రాజ్యమును వహించి పిదప తన జ్యేష్ఠకుమారుడగు వీరనృసింహరాయల కొప్పగించెను.

ఇటుతర్వాత విషయమంతయు నీగ్రంధమందలి రెండవభాగమున దెలుపబడును.

ఉ పా ను బ ం ధ ము.

సంస్కృతవాఙ్మయము.

భోగనాథునియొక్క మరొకపేరు భారతీకృష్ణతీర్థుఁడు కాని భారతీతీర్థుడు కాదని చెప్పవచ్చును. ఈభోగనాథుడు వ్రాసిన గ్రంథములు రామోల్లాసము, త్రిపురవిజయము, ఉదాహరణమాల, మహాగణపతిస్తవము, శృంగారమంజరి, గౌరీనాథాష్టకము, సర్వదర్శనసంగ్రహ మనుగ్రంథము శాయణాచార్యుని రెండవపుత్రుడైన మాధవుడు లేక మాయణుడు రచించెను. శ్రీకంఠపండితుఁడు లేక శ్రీకంఠనాథుడు అనునాతడు సాయణమాధవాచార్యుల గురువులలో నొకడు. ఈ శ్రీకంఠపండితుడు హేమాద్రికిని, శ్రీకరభాష్యమును రచించిన శ్రీపతిపండితునకును, చాలకాలము ముందే క్రీ. వె. 1118 ప్రాంతములలో నుండిన శ్రీకంఠ శివాచార్యునికంటె భిన్నుడు.

డిండిమభట్టారకుల వంశవృక్షము.

శోణాద్రి (1370) హరిహరరాయలు, బుక్కరాయల ఆస్థానకవి.

|

అరుణగిరినాథుడు, ఇతడు దేవరాయల ఆస్థానములోనుండెను.
| విభాగరత్నమాల, యోగానంద ప్రహసనము, సౌం
| దర్యలహరి వ్యాఖ్యానము రచించెను.

మొదటి రాజనాథుడు: ఇతడు సాళువ నరసింహరాయల ఆస్థానకవి.
| సాళువాభ్యుదయము రచించెను.

అరుణగిరి లేక ఇతడు ఇమ్మడి నరసింహరాయల ఆస్థానములో
రెండవ శోణాద్రి. నుండెను. రామాభ్యుదయము, వీరభద్రవిజయ
| మును రచించెను.

రెండవ రాజనాథుడు: ఇతడు అచ్యుతరాయాభ్యుదయము, భాగవత
చంపువు రచించెను.

క్రీ. వె. 1420 లో దేవణభట్టు అను కవి స్మృతిచంద్రికను రచించెను. విద్యాతీర్థుని శిష్యుడగు నరహరి అను కవి కావ్యప్రకాశిక కు వ్యాఖ్యమును నైషధదీపికయును వ్రాసెను. క్రీ. వె. 1420 లో మహాదేవాచార్యుడు లోల్లుటవివరణ మనుగ్రంథము వ్రాసెను. క్రీ. వె. 1440 లో లక్ష్మీధరుడు సాహిత్యపారిజాతము, స్మృతికల్పతరు వను పుస్తకము రచించెను. విరించిమిశ్రుడు భారతార్ణవపోతమును వ్రాసెను. పురుషోత్తమ మహోపాధ్యాయుడు మీమాంసాద్వయజీవాతువను గ్రంథమును రచించెను. లక్ష్మణార్యుడను నాతడు ప్రభాకరామృతవాహిని, ప్రభావళీఖండనను వ్రాసెను. విశ్వనాథ భట్టారకుడు నయవివేకదీపికను రచించెను. క్రీ. శ. 1530 ప్రాంతములలో ప్రతాపరుద్రగజపతి, కృష్ణదేవరాయల ఆస్థానములలో నుండిన లక్ష్మీధరకవి ప్రతాపరుద్రగజపతి పేరున సరస్వతీవిలాసమను స్మృతిగ్రంథమును యవివేకభూషణము, యోగిదీపిక, లక్ష్మీధరము, మహానిబంధనము లేక మాన

ధర్మశాస్త్ర టీకయు, కర్ణావతంసము, బర్హావతంసము అను కావ్యములును, సౌందర్యలహరిమీఁద వ్యాఖ్యయు రచించెను. రెండవబుక్కరాయల కాలములో నన్నలక్ష్మణాచార్యులు వైద్యరాజవల్లభ అను గ్రంథమును వ్రాసెను.

రెండవ అనుబంధము

విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి కన్నడవాఙ్మయము.

(క్రీ. శ. 1330–1500)

విజయనగరరాజ్యము ప్రారంభములో చాలవఱకు కర్ణాటక రాజ్యముగా నుండెను, సంగమ వంశపు రాజులందరు కర్ణాటకులు. వారు ముఖ్యముగా కర్ణాటక భాషావాఙ్మయములను ప్రోత్సహించిరి. వారి శాసనములు సామాన్యముగా కన్నడభాషలో నుండెడివి. క్రమక్రమముగా తెలుగుదేశము జయించినతరువాతను తెలుగుదేశపు రాజులగు సాళువ నరసింహరాయలు, తుళువ నరసరాయలు మున్నగు వారు రాజ్యములో ప్రాధాన్యము వహించికొనుటచేతను తెలుగు భాషయు తెలుగు వాఙ్మయమును ప్రాముఖ్యమునకువచ్చి శ్రీకృష్ణదేవరాయలకాలములో "దేశభాషలందుఁ దెలుగు లెస్స" యను లోకోక్తి రూఢియైనది.

విజయనగర రాజ్యారంభము మొదలు తుళువ నరసరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చినవఱకును (సం॥ 1330–1500) జరిగిన కర్ణాటక

వాఙ్మయమునుగురించి ముఖ్యముగా ప్రసిద్ధకవులును, వారి గ్రంథ ములగురించిమాత్రము క్లుప్తముగా నిచ్చట వాకుర్చెదను. హరి హరరాయల కాలములో నాగరాజు (1331) అను జైనకవి 'పుణ్యాశ్రవచంపు' యను కర్ణాట ప్రబంధమును రచించెను. దీని యందనేక నీతికథలున్నవి. ఒక్కొక్క నీతిని యుదహరించుట కొక్కొ క్క పౌరాణిక పురుషునిచరిత్రమును వ్రాసెను.

ఈ హరిహరరాయల కాలములోనే మంగరస యను జైనకవి పుంగవుఁడు (1340) "ఖగేంద్రమణి దర్పణమును" వైద్యగ్రంథమును కందవృత్తముల రూపమున వ్రాసెను. అటుతర్వాత బుక్కరాయలు I కాలములో నాస్థానకవియగు భీమకవియును ఆాద్య బ్రాహ్మణుఁడు 'బసవపురాణమును' చక్కని మృదుమధురశైలిని రచించి వీరశైవ మతమునకు మేలొనగూర్చెను. ఇంక బాహుబలి పండితుఁడు, కేశవ వర్ణి, గురుదేవుఁడు మున్నగు కవులు వేరువేరు గ్రంథములు రచించిరి.

బుక్కరాయుని కుమారుడగు రెండవ హరిహరరాయల కాల ములో ఆతని యాస్థాన కవియు మాండ దండాధిపతికి యాశ్రితుఁడు నగు, మధురుఁడు 'ధర్మనాథ పురాణము, "గుమ్మటస్తుతియు' నిత్యాది గ్రంథములను రచించెను. ఈకవి జైనమతావలంబకుఁడు. కావున జైన గురువులలో నొకరగు ధర్మనాథుని చరిత్రమును ప్రబంధరూపముగా రచించెను ధర్మనాథ పురాణము చాల ప్రౌఢమై హృదయంగమముగా నున్నది. రెండవ హరిహరరాయలు సోదరుడగు కంపభూపతికి కుమారు డగు దీవరాజు యొక గొప్ప కన్నడకవి ఆతను "సొబగిన సోన' యు, "అమరుక' మను రెండు పద్య కావ్యములను రచించెను. ఈతని కవిత్వ ము సులలితముగా నుండి శృంగార రస పూరితముగా నున్నది. ఈకవి ప్రథమ దేవరాయల కాలములోని వాడని చెప్పవచ్చును. కావున నాంధ్రకవి సార్వభౌముఁ డగు శ్రీనాథునకు సమకాలికుఁడు. ఈకాలము

లోనే మల్లన యను వీరశైవకవి "రేవణ సిద్ధేశ్వర చరిత్ర"మును రచించెను. ప్రథమదేవరాయులతర్వాత నాతని కొడుకగు విజయరాయలు ఒక్క సంవత్సరముమాత్రమే రాజ్యము చేసి మృతినొందెను. అతని తర్వాత నాతనిపుత్రుడగు ప్రౌఢదేవరాయలు విద్యానగర సింహాసనము నధిష్ఠించి (1423-1446) వరకు రాజ్యముచేసెను. ఈతని కాలమున రాజ్యము సమస్త విధముల సంపూర్ణమైన యుత్కృష్ట దశకు వచ్చినది. ఈమహారాజు కాలములో కర్ణాటక వాఙ్మయమును అత్యుచ్ఛస్థితికి వచ్చినదని చెప్ప వచ్చును ఈనృపాలుని యాస్థానమున ననేకులగు కవీశ్వరులును, పండితులును, మతగురువులును పోషింప బడి హిందూవాఙ్మయమును, హిందూకళను విశేషముగా వృద్ధినొందించిరి. ఆంధ్రకవీశ్వరులు గూడ యీతనికాలమున పెక్కు కృతులను రచించిరి. విక్రమార్క చరిత్రకృతి కర్తయగు జక్కన యీతని కాలమున నుండెనని జెప్పవచ్చును.

ప్రౌఢ దేవరాయులకాలమునయున్న కర్ణాటక కవులలో నగ్రగణ్యుడు మహాభారతమునందలి మొదటి పది పర్వములు రచించిన కుమారవ్యాసుడు ఆతని నిజ నామము నారణప్ప. ఆతడు గదుగ పురమందలి వీరనారాయణస్వామి భక్తుడు. తానురచించిన మహాభారతము నీ వీరనారాయణస్వామికి యంకితము చేసెను. ఆ కవి తనగ్రంధ మంతను భామినీ షట్పది వృత్తములో రచించెను. ఆతడు ఐరావతచరిత్ర మను మరియొక గ్రంధముగూడ రచించెనని తెలియ వచ్చుచున్నది. ఆమహాకవి రచించిన భారతము కన్నడ దేశమందుఁ జాలగౌరవింపబడు చున్నది. కవిత్వము నవరసభరితముగానుండి నిరర్గళధారా ప్రవాహమును బోలియుండును. తిక్కనాదు లాంధ్రమహాభారతమును రచించినట్లా కవియు కేవల భాషాంతరీకరణముఁ జేయక స్వతంత్రకల్పనలనుఁ జేర్చిరచించెను.

ఆకవికి సమకాలికుడును ప్రత్యర్థిగానుండిన చామరసు తన "ప్రభులింగలీల" యనుశైవ ప్రబంధమును ప్రౌఢదేవరాయలు సభయందు చదివి గౌరవమును బొందినట్లు చెప్పికొనెను. ఇది పాల్కురికి సోమనాథుని తెలుగు ప్రబంధమగు "ప్రభులింగలీల"కు కన్నడీకరణము కావచ్చును.

మగ్గెయ మాయిదేవుడు, శతకత్రయము, షట్స్థల గద్య, యిత్యాదిగ్రంథములను, గురు బసవకవి శివయోగాంగభూషణము, సద్గురు రహస్యము, మనోవిజయ కావ్యము! యిత్యాది గ్రంథములను రచించి ప్రౌఢదేవరాయల కాలమున వీరశైవ మతమునకు ప్రబలమైన ప్రతిష్ఠాపకులుగానుండిరి. బత్తలేశ్వరుడను మతియొక వీరశైవ కవియు రామాయణాది గ్రంథములు నీకాలమందే రచించినట్లుకాన్పించుచున్నది. కరస్థలదనాగిదేవకవి తిావిధియను వీరశైవ గ్రంథమును రచించెను. ఈతను అగసాలికులస్థుడు. ప్రౌఢదేవరాయల కాలమున ప్రతిష్టనొందిన నూటఒకరు వీరశైవవిరక్తులలో నీతడొకడు.

ఆమహారాయలు స్వయముగా కన్నడవాణిని ప్రోత్సహించుట యేగాక తనయమాత్యులను, దండనాయకులను, సామంతరాజులను గూడ కన్నడ వాఙ్మయమునకు సేలూాకి నిచ్చునట్లుజేసెను. తనదండనాయకుడగు లక్కణ్ణదండను, యమాత్యశేఖరుడగు జక్కణార్యుడును, స్వయముగాఁ కన్నడ గ్రంథములను రచించిరి. లక్కణ్ణదండు శివతత్వ చింతామణి యను గ్రంథమును రచించెను. అందు నిత్యా నిత్యవస్తు వివరణము, సకలనిష్కల విచారము, శివలీలలు, శివలోక వర్ణనము, బసవచరిత్రము, యిత్యాది శైవమంత సంబధ విషయములున్నవి. శైలిచాల మనోహరముగా నున్నది జక్కణామాత్యుడు "నూరొందుస్థలవు" అను శైవగ్రంథమును రచించెను. ఇదియు కడు సులభశైలిని వ్రాయబడి సర్వజనాహ్లాదకరముగా నున్నది. ప్రౌఢదేవరాయని మతి

యొక యమాత్యుడగు గురురాయుడు చంద్రకవి రచించిన "విరూపాక్షస్థానము"ను చంపూప్రబంధము నంకితమొందెను. ఈచంద్రకవి 'గురుమూర్తి శంకర శతకమను' వేఱొక గ్రంథమును గూడరచించినట్లు కాన్పించుచున్నది. ఇట్లు ప్రౌఢదేవరాయల కాలములో కర్ణాటక వాఙ్మయ మద్భుతమైన వృద్ధిగాంచినది. ముఖ్యముగా వీరశైవమత గ్రంథములే రచింపబడినవి.

ప్రౌఢదేవరాయలు తర్వాత అతని కుమారుడగు మల్లికార్జున రాయలు (1447--1465)రాజ్యము చేసెను. ఈరాయల యాజ్ఞానుసారముగా కల్లరసు యనుకవి 'జనవశ్య'మను కామశాస్త్రగ్రంథమును వ్రాసినట్లుగా చెప్పికొనినాడు. ఈకామశాస్త్రగ్రంథమును మల్లికార్జున రాయలు స్వయముగా తన భార్యకుపదేశించెనట. దానిని యీ కవి విస్తరించి వ్రాసెనట. దానినిబట్టి యేవిధముగా ప్రౌఢదేవరాయల తర్వాత తన కుమారుడు స్త్రీలోలుడై కామశాస్త్ర ప్రవీణుడై, పౌరుషహీను డయ్యెనో, తెలియవచ్చు చున్నది. ప్రౌఢదేవరాయలు మత్తగజములను వేటాడెను. అతని కొడుకు మత్తేభగమనలగుస్త్రీలను వెన్నంటెను. తనభార్యలకు కామశాస్త్రముపదేశింప నవసరమైనది. తనయంతిపురములోనే ద్రృప్తి నొందక యీమహాశాస్త్రమును జనులందరకు బోధన చేయుటకై కల్లరసును తానుబోధించిన యీమహాశాస్త్రమును కావ్యరూపముగా రచింప నాజ్ఞాపించెను.

ఈమల్లికార్జున రాయల కాలమునలో బొమ్మరసు యనుశైవ కవి 'సౌందరపురాణ'మను శైవగ్రంథమును, చతురాస్య బొమ్మరసు యనుకవి 'చతురాస్యనిఘంటువు' రచించెను.

మల్లికార్జునరాయల తర్వాత నాతనినవతి తమ్ముడు విరూపాక్ష రాయలు (1467--1478) రాజ్యమునకువచ్చెను. ఈతని కాలములో

ఆకవికి సమకాలికుడును ప్రత్యర్థిగానునుండిన చామరసు తన "ప్రభులింగలీల" యను శైవ ప్రబంధమును ప్రౌఢదేవరాయలు సభయందు చదివి గౌరవమును బొందినట్లు చెప్పికొనెను. ఇది పాల్కురికి సోమనాథుని తెలుగు ప్రబంధమగు "ప్రభులింగలీల"కు కన్నడీకరణము కావచ్చును.

మగ్గెయ మాయిదేవుడు, శతకత్రయము, షట్స్థల గద్య, యిత్యాదిగ్రంథములను, గురు బసవకవి శివయోగాంగభూషణము, సద్గురు రహస్యము, మనోవిజయ కావ్యము! యిత్యాది గ్రంథములను రచించి ప్రౌఢదేవరాయల కాలమున వీరశైవ మతమునకు ప్రబలమైన ప్రతిష్ఠాపకులుగానుండిరి. బత్తలేశ్వరుడను మఱియొక వీరశైవ కవియు రామాయణాది గ్రంథములు నీకాలమందే రచించినట్లు కాన్పించుచున్నది. కరస్థలదనాగిదేవకవి త్రివిధియను వీరశైవ గ్రంథమును రచించెను. ఈతను అగసాలికులస్థుడు. ప్రౌఢదేవరాయల కాలమున ప్రతిష్ఠనొందిన నూటఒకరు వీరశైవవిరక్తులలో నీతడొకడు.

ఆమహారాయలు స్వయముగా కన్నడవాణిని ప్రోత్సహించుట యేగాక తనయమాత్యులను, దండనాయకులను, సామంతరాజులను గూడ కన్నడ వాఙ్మయమునకు గేలూత నిచ్చునట్లు జేసెను. తనదండనాయకుడగు లక్కణముడును, యమాత్యశేఖరుడగు జక్కణార్యుడును, స్వయముగాఁ కన్నడ గ్రంథములను రచించిరి. లక్కణుడు శివతత్వ చింతామణి యను గ్రంథమును రచించెను. అందు నిత్యానిత్యవస్తు వివరణము, సకలనిష్కల విచారము, శివలీలలు, శివలోక వర్ణనము, బసవచరిత్రము, యిత్యాది శైవమంత సంబధ విషయములున్నవి. శైలిచాల మనోహరముగా నున్నది జకణామాత్యుడు "నూరొందుస్థలవు" అను శైవగ్రంథమును రచించెను. ఇదియు కడు సులభశైలిని వ్రాయబడి సర్వజనాహ్లాదకరముగా నున్నది. ప్రౌఢదేవరాయని మఱి

యొక యమాత్యుడగు గురురాయుడు చంద్రకవి రచించిన "విరూపాక్షస్థానము"ను చంపూప్రబంధము నంకితమొందెను. ఈచంద్రకవి 'గురుమూర్తి శంకర శతకమను' వేఱొక గ్రంథమును గూడరచించినట్లు కాన్పించుచున్నది. ఇట్లు ప్రౌఢదేవరాయల కాలములో కర్ణాటక వాఙ్మయ మద్భుతమైన వృద్ధిగాంచినది. ముఖ్యముగా వీరశైవమత గ్రంథములే రచింపబడినవి.

ప్రౌఢదేవరాయలు తర్వాత అతని కుమారుడగు మల్లికార్జున రాయలు (1447--1465) రాజ్యము చేసెను. ఈరాయల యాజ్ఞానుసారముగా కల్లరసు యనుకవి 'జనవశ్య'మను కామశాస్త్రగ్రంథమును వ్రాసినట్లుగా చెప్పికొనినాడు. ఈకామశాస్త్రగ్రంథమును మల్లికార్జునరాయలు స్వయముగా తన భార్యకుపదేశించెనట. దానిని యీ కవి విస్తరించి వ్రాసెనట. దానినిబట్టి యేవిధముగా ప్రౌఢదేవరాయల తర్వాత తన కుమారుడు స్త్రీలోలుడై కామశాస్త్ర ప్రవీణుడై, పౌరుషహీను డయ్యెనో, తెలియవచ్చు చున్నది. ప్రౌఢదేవరాయలు మత్తగజములను వేటాడెను. అతని కొడుకు మత్తేభగమనలగుస్త్రీలను వెన్నంటెను. తనభార్యలకు కామశాస్త్రముపదేశింప నవసరమైనది. తనయంతిపురములో దృప్తి నొందక యీమహాశాస్త్రమును జనులందరకు బోధన చేయుటకై కల్లరసును తానుబోధించిన యీమహాశాస్త్రమును కావ్యరూపముగా రచింప నాజ్ఞాపించెను.

ఈమల్లికార్జున రాయల కాలమునలో బొమ్మరసు యనుశైవకవి 'సౌందరపురాణ'మను శైవగ్రంథమును, చతురాస్య బొమ్మరసు యనుకవి 'చతురాస్యనిఘంటును' రచించెను.

మల్లికార్జునరాయల తర్వాత నాతనిసవతి తమ్ముడు విరూపాక్ష రాయలు (1467--1478) రాజ్యమునకువచ్చెను. ఈతని కాలములో

వచన గ్రంథమును వీరశైవ సిద్ధాంతమును వ్యాపింపజేయుటకు రచించెను. ఈకవి సమకాలికుడగు గుబ్బియమల్లణ 'గణభాష్యరత్నమాలయు' వాతుల తంత్రటీక'యు నను వచనగ్రంథములను రచించెను. ఈయిద్దరు కవుల మూలముగా వీరశైవ సిద్ధాంతమాట జదువలేని పామరజనులకుగూడ సులభగ్రాహ్యములైనవి.

విరూపాక్షరాయల తర్వాత నతని జ్యేష్ఠకుమారుడగు రాజశేఖరుడును, యతని తర్వాత రెండవకుమారుడగు రెండవవిరూపాక్షరాయలును నామమాత్రముగ రాజ్యముఁ జేసిరి; గాని సర్వాధికారమును దండనాయకుఁడగు సాళువ నృసింహరాయుల వరగతమయ్యెను. ఈనృసింహరాయల కాలములో బొమ్మరసు యను జైనకవి 'సనత్కుమార చరిత్రము' ను, నీలకంఠాచార్యుడు 'ఆరాధ్యచారిత్రము' ను రచించిరి. వీరిద్దరికంటె ముఖ్యుడగు లింగకవి తానునృసింహరాయని యాస్థానమునం దాస్థానకవిగా నుండినట్లు చెప్పికొనెను. అతను కామశాస్త్రమందుఁ జాలప్రవీణుడట. శృంగార రసప్రధానమగు 'కవిలింగన పదములు' అను పద్యగ్రంథమును రచించెను.

సాళువనృసింహరాయులు తర్వాత అనగా సుమారు 1500 సం॥ ప్రాంతమున విజయనగర రాజ్యము తుళువ వంశతిలకుడగు నరసరాయల యధీనమయ్యెను. ఈనరసరాయల కాలములో చతుర్ముఖబొమ్మరసు 'రేవణ సిద్ధేశ్వరపురాణము' ను, కుమారవాల్మీకి యను బిరుదనామము గల నరహరికవి' వాల్మీకి రామాయణమును కన్నడ భాషయందు రచించిరి. వీరికి సమకాలికులగు కొందరుకవులు, సింగిరాజు, సురంగకవి, మాధవుడు, చాకరాజు, బాచరసు, యిత్యాదులు వేరు వేరు గ్రంథములను రచించిరి.

తుళువనరసరాయులు తర్వాత నాతని కుమారులగు వీరనృసింహ

మందలి కర్ణాటకవాఙ్మయ చరిత్రయను గ్రంథమందలి రెండవభాగ మున జేరును. పైన జూపిన గ్రంథముల బట్టియు, గ్రంథకర్తల బట్టియు, ముఖ్యముగా ద్యోతకమైన విషయము లేవనిన:

విజయనగర సామ్రాజ్యము నందుసంగమవంశపురాజుల కాలములో ఆంధ్రవాఙ్మయము కంటె కర్ణాటకవాఙ్మయ మెక్కువగ విజృంభించినది.

ఈకర్ణాటక వాఙ్మయమందు ముఖ్యముగా వీరశైవకవులును, వీరశైవమత గ్రంథములును బహువిస్తారముగా నున్నవి. మతగ్రంథములుకానివి చాల తక్కువ. వీరశైవ మతము తర్వాత కొంతవఱకు జైన మతగ్రంథములు కాన్పించుచున్నవి. బ్రాహ్మణ మత సంబద్ధమైన కవులును, గ్రంథములును, చాలతక్కువగనున్నవి. చరిత్రాత్మక కథాగ్రంథములుగాని, మిశ్రమకథారూపములుగాని ఆంధ్ర వాఙ్మయమందువలె యీకర్ణాటక వాఙ్మయమం దీకాలమున కానము.

మూడవ అనుబంధము

విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి అఱవ వాఙ్మయము

క్రీ. శ. (1330-1600)

విజయనగర రాజ్యము ప్రారంభములోఁ జాలవఱకు కన్నడ దే

ధమ దశలో నెక్కువగా కన్నడ వాఙ్మయమును గొంతమట్టుకు ఆంధ్ర వాఙ్మయము ఈనా రాజ చంద్రులు పోషించినవారు. అయినను, మొట్ట మొదటి నుండియు విజయనగర రాజ్యమునకును అరవదేశమునకును గొంత సంబంధముండినట్లు కాన్పించుచున్నది. చిత్తూరుజిల్లా చంద్రగిరిలో రాజ్యము చేయుచుండిన సాళువవంశము వారగు రాజులు అఱవ దేశమును గొంతవరకు పరిపాలించుచూ, విజయనగర రాజ్యములో సామంతరాజులుగానుండిరి. చోళదేశాధీశుడగు శంభురాయుడు తనకు వైరిగా నుండి నందువలనను మధురాపురమును మహమ్మదీయు లాక్రమించుకొని హిందూ రాజులకు కంటకులుగా నుండి నందువలనను చంద్రగిరి రాజగు సాళువ మంగు తన చక్రవర్తియగు ప్రథమ బుక్క రాయుని కొడుకగు కంపరాయని సహాయము తీసికొని దక్షిణ దిగ్విజయమునకై దాడి వెడలెను. అప్పుడు శంభురాయుని జయించి మధురా పట్టణమునను న్న మహమ్మదీయ సుల్తానునిఁ బరిమార్చి చోళ పాండ్య దేశములను శంభురాయని కొప్పగించి తమకు యాజ్ఞానువర్తిగానుండ నియమించి తిరిగివచ్చెను. గావున విజయనగరరాజ్యమునకు ప్రారంభదశనుండియే అఱవభాషతోఁ గొంతసంబంధముండియుండెను. సామ్రాజ్యమునకు ముఖ్యస్థానమగువిజయనగరమందు ప్రథమమున ద్రావిడ కవులుండినట్లు దృష్టాంతములింకను కాన్పించుటలేదు. గాని చంద్రగిరిలోనుండిన సామంతరాజులగు సాళువ వంశస్థులందరు ఆంధ్ర వాఙ్మయముతో బాటుఁ అఱవ వాఙ్మయమును గూడఁబోషించుచు వచ్చినట్లు నిదర్శనములు కాన్పించుచున్నవి. మల్లికార్జునరాయుల కాలములో చంద్రగిరిలో రాజప్రతినిధిగా నుండిన సాళువ తిరుమలరాయుడు అఱవ భాషలో గొప్ప పండితుడును, అరవ వాఙ్మయమునకు గొప్ప పోషకుడుగా నుండెను. అతనికాలము క్రీ. శ. 1450- సం అని చెప్పవచ్చును. కాలమేఘుడను అఱవ కవీశ్వరుడా రాజ కవి పుంగవునెడ తన యాశు ధారాధీశకు లనేకవిధములఁ జూపించుకొ

సెను. ఆరాజు మొదటలో సమ్మకపోయినను క్రమక్రమముగాఁ బరిశీలన జేసి యాకవిని విశేషముగ శ్లాఘింప సాగెను.

ఆ పిమ్మట శ్రీకృష్ణదేవరాయల కాలములో అతివ కవీశ్వరులుకూడ విశేషముగా నావాణీవిలాసుఁడగు చక్రవర్తిచే సన్మానింపబడిరి. కళింగదేశముపై దండెత్తి ప్రతాపరుద్ర గజపతిని డిందు పఱచి యాతని పుత్రికయగు తుక్కాదేవిని పాణిగ్రహణ మొనర్చి విజయ భేరి వేయించి నపుడు కుమార సరస్వతి యను నతివ కవీశ్వరుడా రాజకేసరి యాస్థానమునందుండి యాదృష్ట్యా శ్రీకృష్ణపరిణయమును సమయోచిత శ్లేషగర్భితముగఁ బద్యరూపమున వర్ణించి పుష్కలముగ సన్మానితుడయ్యెనట.

సుధామణి నిఘంటు నిర్మాతయగు మండలపురుషుడును, జ్ఞానప్రకాశుడను యోగివర్యుడును శ్రీకృష్ణదేవరాయల కరుణాపాత్రులయి యారేనిని విశేషముగ నుగ్గడించిరి. జ్ఞానప్రకాశకవి 'మంజరిప్ప' యను కావ్యమునుయారాజచూడామణి పరముగఁజెప్పెను. ఇతడుతత్త్వప్రకాశుడనుమరియొక అరవ కవియు, ఇరుసమయవిలక్కమను ద్రావిడ ప్రబంధమును శివకేశవ సమన్వయముగ రచించిన హరిదాసుడను కవియు కృష్ణదేవరాయలచే ననేక బహుమానములనుఁబొందినట్లు చెప్పుకొనిరి. హరిదాసు కవి శ్రీకృష్ణదేవరాయలు స్థాపించిన సింహాచల జయస్తంభమును గురించి కూడనభివర్ణించెను.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల తర్వాతఅచ్యుత దేవరాయల కాలములోను, సదాశివరాయల కాలములోను విఠ్ఠల దండాధిపతి యనునాతడు కేరళ దేశమును జయించిన తఱి యొకయతివ కవీశ్వరుడా విఠ్ఠల చమూపతి శౌర్య పరాక్రమములను స్తోత్రముజేసెను.

మరియూ నాసామ్రాజ్యములో నంతర్భాగములుగానున్న తంజావూరు మధుర రాజ్యముల నేలుచువచ్చిన నాయకరాజుల యాస్థానమ

లయందనేక యఱవ కవీశ్వరులు వెలయుచుండిరి. తిరుమలనాయకుని విద్వత్సభయందు కుమారగురు పరముని యను గొప్ప యఱవకవీశ్వరుడు శ్రీమీనాక్షీదేవీస్తవముఁ గడుంగడు సొంపుజేసెను. అంతతిరుమలనాయకుని యనేక విధముల సంస్తవించెను. మఱియు 'కులప్పనాయకంకడల్' యనియు 'విరలి వీడుతుడు' యనియు అఱవ ప్రబంధములీనాయక రాజుల కాలములోనే రచింపబడినవి.*

నాల్గవ అనుబంధము.

మహారాష్ట్ర వాఙ్మయము

విజయనగర సామ్రాజ్యము మహారాష్ట్రదేశములో కూడ కొంతవరకు విస్తరించినది గాన మహారాష్ట్రవాఙ్మయముతోడి సంబంధము ఈరాజులకు కలిగియుండెను. గాని నాకునిశ్చయ మయినట్టు వంటివిషయములు దొరకినవిగావు, యేయే కవీశ్వరులు విజయనగరరాజుల మేలుబడిలో యేయేగ్రంథములు రచించిరో ఆసంగతులను పరిశీలించి కరింప దగియున్నది. ఆ విషయములను పరిశోధకులెవరయినను తెలిపరచిన యడల కృతజ్ఞతాపూర్వకముగా నాగ్రంథమందుఁ జేర్చెదను.

తప్పొప్పుల పట్టిక.

తప్పు	ఒప్పు	పుట	పంక్తి
సాయంతము	ప్రాయంతనము	v	16
హరిహరరాయలు I (1335—1350)	హరిహరరాయలు (1335—1356)	1	11
బుక్కరాయలు I (1350—1377)	బుక్కరాయలు I (1356—1377)	11	11
క్రీ॥ శ. 1350	క్రీ. శ. 1356	11	14
క్రమకమోదిత	క్రమక్రమోదిత	20	1
గొన్నిగొన్ని	గొన్ని	69	13
విటవిటీ	విటీవిట	,,	20
తెనిగించిరి		115	8
సహిష్ణత	సహిష్ణుత	120	16
హితాకార్యము	హితకార్యము	122	10
పదునేడవ	పదునేనవ	123	23
Add		134	19

తిప్పనార్యునకు సతీమణి యెఱ్ఱమ
కును దనూజుడవు పోతనకును నెఱ్ఱ
నామాత్యవరునకు ననుగు దమ్ముండవు
శాండిల్యగోత్రు డౌసగసమతివి

లయందనేక యఱవ కవీశ్వరులు వెలయుచుండిరి. తిరుమలనాయకుని విద్వత్సభయందు కుమారగురు పరముని యను గొప్ప యఱవకవీశ్వరుడు శ్రీమీనాక్షీదేవీస్తవముఁ గడుంగడు సొంపుజేసెను. అంమ తిరుమలనాయకుని యనేక విధముల సంస్తవించెను. మఱియు 'కులప్పనాయకంకడల్' అనియు 'విరలి వీడుతుడు' యనియు అఱవ ప్రబంధములీనాయక రాజుల కాలములోనే రచింపబడినవి.*

నాల్గవ అనుబంధము.

మహారాష్ట్ర వాఙ్మయము

విజయనగర సామ్రాజ్యము మహారాష్ట్రదేశములో కూడ కొంతవరకు విస్తరించినది గాన మహారాష్ట్రవాఙ్మయముఁ తోడిసంబంధము ఈరాజులకు కలిగియుండెను. గాని నాకునిశ్చయ మయినట్టి వంటివిషయములు దొరకినవిగావు. యేయే కవీశ్వరులు విజయనగరరాజుల యేలుబడిలో యేయేగ్రంథములు రచించిరో ఆసంగతులను పరిశీలించి కరింప దగియున్నది. ఆ విషయములను పరిశోధకులెవరయినను తెలిపరచిన యడల కృతజ్ఞతాపూర్వకముగా నాగ్రంథమందుఁ జేర్చెదను.

తప్పొప్పుల పట్టిక.

తప్పు	ఒప్పు	పుట	పంక్తి
సాయంతము	శాయంతనము	v	16
హరిహరరాయలు I	హరిహరరాయలు		
(1335—1350)	(1335—1356)	1	11
బుక్కరాయలు I	బుక్కరాయలు I		
(1350—1377)	(1356—1377)	11	11
క్రీ. శ. 1350	క్రీ. శ. 1356	11	14
క్రమకమోదిత	క్రమక్రమోదిత	20	1
గొన్నిగొన్ని	గొన్ని	69	13
విటవిటీ	విటీవిట	,,	20
తెనిగించిరి		115	8
సహిష్ణత	సహిష్ణుత	120	16
హితాకార్యము	హితకార్యము	122	10
పదునేడవ	పదునేనవ	123	23
Add		134	19

తిప్పనార్యునకు సతీమణి యెఱ్ఱమ
కును దనూజుడవు పోతనకును నెఱ్ఱ
నామాత్యవరునకు ననుగు దమ్ముండవు
శాండిల్యగోత్రు డౌసరసమతివి

తప్పు	ఒప్పు		
	గీ. చెప్పనేర్తువు కృతులు సుస్థిరముగాఁగ గాన నీవు రచింపంగ గడగియున్న నాసికేత చరిత్రంబు నాదుపేర నంకితముసేయు కవిరాజులాదరింప.		
సాధారణము	నాధారము	1[illegible]5	12
జీవితవిషయముతో	జీవితవిస్మయములో	,,	13
శ్రీనాథుడు	వల్లభరాయడు	168	4
ప్రాయని	ప్రాయనియ్య	172	25
కానిని	కాదని	181	6
చున్నది	చున్నవి	182	20
ప్రబద్ధుడై	ప్రబుద్ధుడై	218	18
కుశలిహస్త	కులిశహస్త	272	7
సిష్టాత్ములు	నిష్ణాతులు	,,	20
1380-1500	1330-1500	299	కడపటి పంకి.

ఈగ్రంథకర్తచే రచింపబడిన పుస్తకములు

	రు. అ పై
ఆంధ్రపదములు, పాటలు	0—4—0
ఆంధ్రనాటకములు, రంగస్థలములు	0—6—0
విజయనగరసామ్రాజ్యమందలి ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము (ప్రథమభాగము)	2—0—0
పింగళిసూరనార్యుని కవిజీవితము (ఆంగ్లము) (ముద్రణములోనున్నది)	

చేకుమళ్ల కామేశ్వరరావు బి. ఎ. బి. ఇడి. గారి పుస్తకములు

పాతపాటలు	0—2—0
కలువలు	0—4—0

1. ఆంధ్రపదములు, పాటలు.

"................................ నిజముగ మ. రా. శ్రీ చేకుమళ్ల అచ్యుతరావుపంతులు ఎమ్. ఎ. ఎల్.టి. గారిచే విరచింపబడ్డ "ఆంధ్రపదములు పాటలు" అను విమర్శనగ్రంథరాజము తెనుగు బాసకెత్తరిని చుక్కానివంటిదనవచ్చును. అయ్యది ఏత్తత్సరళోదితంబులను చక్కగ విభజించి, అందలిగుణగణంబులను తులదూచి నట్లుగ

నరిజూచి శ్రీ సాధుశైలినిమనముందు నిసర్గగానలహరీ వీచికలనద్దరినుండి యిద్దరికి దేలించుచున్నది. ఆంధ్రమహాశయులెల్లలు అందలిహెచ్చరిక ను గమనింతురుగాక!''

కవికొండల వెంకటరావు బి. ఏ బి. ఎల్.

2. ఆంధ్రనాటకములు, రంగస్థలములు.

"శ్రీ కొకుమళ్ల అచ్యుతరావుపంతులు ఎమ్. ఎ. ఎల్ .టిగారు రచించిన యీ'ఆంధ్రనాటకములు' అను విమర్శగ్రంథమునందు నాటకముల ప్రయోజనములు ప్రదర్శనపద్ధతులును ఇప్పటి తెలుగునాటకముల గుణదోషములును విపులముగను వివేకముతోడను చర్చింపబడినవి. నాటకములు వ్రాయువారును, నాటకములనాడువారును, నాటకము లనుచూచువారుగూడ ఈచిన్నిపుస్తకమును జదివి లాభమును పొంద గలరు. తెలుగునాటకములకు త్రోవజూపిన ఆంగ్లసంస్కృతనాటకముల రీతులిందు ప్రాస్తావికముగ నుగ్గడింపబడినవి..................''

విద్వాన్ గరిమళ్ల సోమన్న ఎమ్. ఎ. ఎల్. టి.

'.........ఈ చిన్నగ్రంథము 'ఆంధ్రనాటకములు' అని పరిమితార్థక నామము ధరించినను లోనఁ బరిశీలింప నాటకతత్త్వమునగ్రంథ స్థానముల భేదించు విమర్శగ్రంథమై "నాటకతత్త్వసారము" అను నామమునకుఁ దగియున్నది. ఇందు స్థూలముగా నాటక తత్త్వము, కథానిర్మాణము, పాత్రముల శీలప్రతిష్ఠాపనము సుఖాంతదుఃఖాంతవిభాగవిచారము, వదర్శనపద్ధతి యను నైదంశములు చర్చింపఁబడినను ప్రసంగవశముగా నేటికాలపు వివాదాంశము లన్నియుఁ బరిష్కరింపఁబడినవి.......''

మానవల్లి రామకృష్ణకవి, ఎమ్. ఎ.